

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

sint in tota rerum vniuersitate quæ dicuntur prima : Natura , intelligentia , bonum : de Natura per res diducta , tractant Physici : de Ratione & intelligentia , Dialectici : de iusto tandem ac bono , Iureconsulti ; quibus nihil planè aliud est propositum , quam vt inquirent , quo modo virtus & iustitia Dei per omnia pertineat , & cum diuinas tum humanas res , prout cuiusque natura patitur , moderetur ac informet ^e . Nec est verò distinguendum , vtrum civilisne , an Pontificalis , publici an priuati iuris scientia , nunc à nobis definiatur : vna enim est ac simplex iuris ars , ad quoscunq; tandè rerum & disputationum tractus accommodetur . Nam quòd nonnulli sunt qui huius , nonnulli qui illius iuris peritiam profitentur : non ipsarum rerum natura , sed hominum vitijs accidit . Homines enim oppressi opinionibus non modò vulgi , verùm etiam leuiter eruditorum , quæ complecti tota nequeunt , ea faciliùs diuulsa , & quasi discerpta , contrectant . Per rerum naturam , omnia hæc quæ suprà & subtèr , vnum sunt , & vna vi , vnaque consensione naturæ constringuntur : nec est vllum genus rerum , quod aut auulsum à cæteris per seipsum constare , aut quo cætera si careant , vim suam atque æternitatem conseruare possit . Illa demum vera perfecta que iurisprudentia est , quæ omnium diuinarum ^f & humanarum rerum , id est actionum & negotiorum aduersus Deum & homines , (sic enim interpretamur res) cognitionem possidet . Ille perfectus Iureconsultus , qui non in ijs modò quid iustum , quid iniustum sit , diiudicat . quæ popularia sunt , & manibus tractari ac teneri possunt , cuiusmodi testamenta , contractus , tutelæ , cæremonia , officia , & si qua sunt alia externa : verùm etiam qui in illis quæ ipsius mentis ^g sunt & animi , quæque intimam illam , & cum Deo proximè coniunctam hominis naturam respiciunt , quid æquum , quid iniquum sit , cum perfectissimo legislatore Mose , videre possit & intelligere . Atque hoc illud est cur sacrosancta dicatur hæc scientia , & vt Vlpianus ait **C V I V S M E R I T O Q V I S N O S S A C E R D O T E S A P P E L L E T** . Nam cum in reliquis ferme omnibus artibus , nihil aliud , quàm ingenij sagacitas & celeres quidam motus animorum requirantur : in hac & illud præterea necessarium est , vt cum ingenij celeritate ac luce , virtus etiam & pietas eaque non vulgaris , coniungatur ^h . Et quidem ea re , nisi fallor , apud Romanos factum est , cur actionum omnium & formularum potestas , apud collegium Pontificum resideret ⁱ . Et præterea cum duplex sit officium sacerdotum , vnum vt cæremonijs præsent & sacris , alterum vt vatum prædicta & effata incognita interpretentur : vtrumque sustinet iureconsultus : sacrificat , cum vel ius reddens litigantibus , vel fontes supplicij , benemeritos præmijs afficiens : gratissimum æquitatis & iustitiæ sacrificium Deo ^k exhibet . Oracula ^l edit , cum vel consultoribus se præbens , vel obscuriores legum nodos & intelligentias enudans , diuinos illos & abditos iuris & iniuriæ fontes , populo recludit . Ius igitur nihil est aliud , quàm ars boni & æqui .

e. l. bona fides ff. dep. d. l. i. ff. de iust. & iur. §. iurisprudentia Inst. de iust. & iure.

f. §. iurisprudentia Inst. de iust. & iure. arg. l. i. ff. de interd. l. i. ff. de rerum diuis. c. duo. 12. q. 1.

g. l. quisquis in princ. C. ad l. iul. maies. l. si quis non C. de episc. & cler. l. Diuus ff. ad l. Corn. vide notata in l. cogitationis. ff. de pœnis.

h. l. 2. §. Juris civilis. ff. de orig. Iuris. arg. l. continuus. §. cū ita ff. de verbor. obl. l. i. ff. de va. & extraord. cogn. l. solēt. ff. de off. proconf. l. illicitas. §. ne potentiores. ff. de off. præsid.

i. l. 2. post principiu. ff. de orig. Iuris.

k. c. quali in fin. 23. q. 2.

l. Cicero lib. 1. de oratore arg. §. responsa. Inst. de iure naturali. vide l. cum quidā. §. Scauola. ff. de li. & posth. l. munerum. §. mixta. ff. de mu. & honor.

b ij De diuifi-

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

plexa gubernat, æstimare possimus? Certè non potest vilo modo fieri, vt de singulis rerum speciebus aptè ac conuenienter iudicemus, nisi ab ipsis generibus, et summis capitibus proficiscamur. Primùm igitur vt diximus, tribus libris illà iuris viam et rationè persequemur, quæ nullis temporum et locorum spatijs circumscrip̃ta, quascunq̃ue in oras regionesue delata sit, eodem semper instructu, ornatuq̃ue comitata incedit. Deinceps verò alijs duodecim de illa breuiter et strictim differemus, volente Deo, iurisprudencia, quæ propria est ciuium Romanorum, quæq̃ue ex anteriore collecta, certis libris comprehensa, et diuina quadã ratione in ordinè inclusa est. Scio equidè q̃ difficilis quàmq̃; scopulosa et ardua res sit quam aggredior: & rursum q̃ tenues vel potius nullæ vires ad eã mihi suppetant: sed facit (me hercle) temporù nostrorum summa necessitas, et totius veteris disciplinæ perturbatio, vt non morandum ampliùs, donec fortè existat aliquis vir perfectus et diuinus, qui totam rem restituat: sed vt omnibus potius & omniù opibus, quantulacunq̃ue illæ sint, quemadmodum in extremis naufragiorum periculis fieri solet, succurrendum et opitulandum esse videatur. Et si fortasse non omnia ea facultate assequar, quæ voluntate præcepi et animo: tamen primis iactis veræ germanæq̃ue disciplinæ fundamentis, satis mihi superq̃ue fecisse videbor, si aliorum quoque studia commouero, et post adumbrationem deliniationemq̃ue à nobis factam, ad articulationem et colorum iniectionem porrò faciendam incitaro. Nunc igitur ad id quod instat.

DE IURIS DEFINITIONE.

a. l. i. ff. de off. & iure.

b. arg. l. i. ff. de iust. & iure §. 1. §. procem. Instit. c. l. i. §. iuris ci. ff. de orig. iuris. d. l. i. ff. de var. & extraord. act. §. iurisprudencia Inst. de iust. & iure.

AIT Vlpianus^a, IUS EST ARS BONI ET AEQUI, CVIVS MERITO QVIS NOS SACERDOTES APPELLET. Ideo autem vocat ARTEM, quia neque scientia tantùm est, quæ circa res diuinas solùm & æternas versatur: neque contrà peritia quædam, quæ fragilia & in opinione tantùm hærentia consecratur, neque denique prudentia solùm, quæ licèt diuina cū humanis cōiungat, nuda tamè actione finitur, nullū relinquēs opus perfectū post se: sed est facultas quædã & ratio ex oibus illis simul confecta: quippe quæ supera cum inferis, diuina cum humanis, publica cum priuatis connectat: et hoc insuper præ illis superscriptis tribus eximium habeat, vt opus aliquod perfectum bene constitutæ fundatæq̃ue Reipublicæ post se relinquat^b. Atque hoc illud est, cur propriè ars vocetur, curq̃; illi, qui in ea cæteris mortalibus præstāt, sapientes^c nominentur, quanuis tamen alioqui à iuris scientiæ^d peritiæq̃; & prudentiæ vocabulis in cōmuni vsu non absteineatur. Quod deinde subijcitur BONI ET AEQUI, tantum significat quantum pium, sanctum, iustum, rectum, honestum, pulchrum, aut si quod est aliud vocabulum, quo planiùs res possit significari. Pertinet enim ad explicationem eius quod proprium est huius artis, quoq̃; tanquam propria sua nota à reliquis omnibus disciplinis & facultatibus sciungitur. Nam cūm tria sint in tota

sint in tota rerum vniuersitate quæ dicuntur prima: Natura, intelligentia, bonum: de Natura per res diducta, tractant Physici: de Ratione & intelligentia, Dialectici: de iusto tandem ac bono, Iureconsulti; quibus nihil planè aliud est propositum, quam vt inquirant, quo modo virtus & iustitia Dei per omnia pertineat, & cum diuinis tum humanas res, prout cuiusque natura patitur, moderetur ac informet^e. Nec est verò distinguendum, vtrum civilisne, an Pontificalis, publici an priuati iuris scientia, nunc à nobis definiatur: vna enim est ac simplex iuris ars, ad quoscunq; tandè rerum & disputationum tractus accommodetur. Nam quòd nonnulli sunt qui huius, nonnulli qui illius iuris peritiam profitentur: non ipsarum rerum natura, sed hominum vitijs accidit. Homines enim oppressi opinionibus non modò vulgi, verùm etiam leuiter eruditorum, quæ complecti tota nequeunt, ea faciliùs diuisa, & quasi discerpta, contrectant. Per rerum naturam, omnia hæc quæ suprà & subtèr, vnum sunt, & vna vi, vnaque consensione naturæ constringuntur: nec est vllum genus rerum, quod aut auulsu à cæteris per seipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conseruare possit. Illa demum vera perfecta que iurisprudentia est, quæ omnium diuinarum^f & humanarum rerum, id est actionum & negotiorum aduersus Deum & homines, (sic enim interpretamur res) cognitionem possidet. Ille perfectus Iureconsultus, qui non in ijs modò quid iustum, quid iniustum sit, diiudicat. quæ popularia sunt, & manibus tractari ac teneri possunt, cuiusmodi testamenta, contractus, tutelæ, cæremoniar, officia, & si qua sunt alia externa: verùm etiam qui in illis quæ ipsius mentis^g sunt & animi, quæque intimam illam, & cum Deo proximè coniunctam hominis naturam respiciunt, quid æquum, quid iniquum sit, cum perfectissimo legislatore Mose, videre possit & intelligere. Atque hoc illud est cur sacrosancta dicatur hæc scientia, & vt Vlpianus ait **C V I V S M E R I T O Q V I S N O S S A C E R D O T E S A P P E L L E T**. Nam cum in reliquis ferme omnibus artibus, nihil aliud, quàm ingenij sagacitas & celeres quidam motus animorum requirantur: in hac & illud præterea necessarium est, vt cum ingenij celeritate ac luce, virtus etiam & pietas eaque non vulgaris, coniungatur^h. Et quidem ea re, nisi fallor, apud Romanos factum est, cur actionum omnium & formularum potestas, apud collegium Pontificum resideretⁱ. Et præterea cum duplex sit officium sacerdotum, vnum vt cæremonijs præsent & sacris, alterum vt vatium prædicta & effata incognita interpretentur: vtrumque sustinet iureconsultus: sacrificat, cum vel ius reddens litigantibus, vel fontes supplicij, benemeritos præmijs afficiens: gratissimum æquitatis & iustitiæ sacrificium Deo^k exhibet. Oracula^l edit, cum vel consultoribus se præbens, vel obscuriores legum nodos & intelligentias enudans, diuinos illos & abditos iuris & iniuriæ fontes, populo recludit. Ius igitur nihil est aliud, quàm ars boni & æqui.

g. l. bona fides ff. dep. d. l. i. ff. de iust. & iur. §. iurisprudentia Inst. de iust. & iure.

f. §. iurisprudentia Inst. de iust. & iure. arg. l. i. ff. de interdicitis l. i. ff. de rerum diuif. c. duo. 12. q. 1.

g. l. quisquis in princ. C. ad l. iul. maiest. l. si quis non C. de episc. & cler. l. Diuus ff. ad l. Corn. vide notata in l. cogitationis. ff. de poenis.

h. l. 2. §. iuris civilis. ff. de orig. iuris. arg. l. continuus. §. cū ita ff. de verbor. obl. l. i. ff. de va. & extraord. cogn. l. solēt. ff. de off. proconf. l. illicitas. §. ne potentiores. ff. de off. præfid.

i. l. 2. post principiu. ff. de orig. iuris.

k. c. quali in fin. 23. q. 2.

l. Cicero lib. 1. de oratore arg. §. responsa. Inst. de iure naturali. vide l. cum quidā. §. Sczuola. ff. de li. & posth. l. munerum. §. mixta. ff. de mu. & honor.

sint in tota rerum vniuersitate quæ dicuntur prima : Natura , intelligentia , bonum : de Natura per res diducta , tractant Physici : de Ratione & intelligentia , Dialectici : de iusto tandem ac bono , Iureconsulti ; quibus nihil planè aliud est propositum , quam vt inquirent , quo modo virtus & iustitia Dei per omnia pèrtineat , & cum diuinis tum humanas res , prout cuiusque natura pàtitur , moderetur ac informet ^e . Nec est verò distinguendum , vtrum ciuilibne , an Pontificalis , publici an priuati iuris scientia , nunc à nobis definiatur : vna enim est ac simplex iuris ars , ad quoscunq; tandè rerum & disputationum tractus accommodetur . Nam quòd nonnulli sunt qui huius , nonnulli qui illius iuris peritiam profitentur : non ipsarum rerum natura , sed hominum vitijs accidit . Homines enim oppressi opinionibus non modò vulgi , verùm etiam leuiter eruditorum , quæ complecti tota nequeunt , ea faciliùs diuulsa , & quasi discerpta , contrectant . Per rerum naturam , omnia hæc quæ suprà & subtèr , vnum sunt , & vna vi , vnaque consensione naturæ constringuntur : nec est vllum genus rerum , quod aut auulsum à cæteris per seipsum constare , aut quo cætera si careant , vim suam atque æternitatem conseruare possit . Illa demum vera perfecta que iurisprudencia est , quæ omnium diuinarum ^f & humanarum rerum , id est actionum & negotiorum aduersus Deum & homines , (sic enim interpretamur res) cognitionem possidet . Ille perfectus Iureconsultus , qui non in ijs modò quid iustum , quid iniustum sit , diiudicat . quæ popularia sunt , & manibus tractari ac teneri possunt , cuiusmodi testamenta , contractus , tutelæ , cæremonia , officia , & si qua sunt alia externa : verùm etiam qui in illis quæ ipsius mentis ^g sunt & animi , quæque intimam illam , & cum Deo proximè coniunctam hominis naturam respiciunt , quid æquum , quid iniquum sit , cum perfectissimò legislatore Mose , videre possit & intelligere . Atque hoc illud est cur sacrosancta dicatur hæc scientia , & vt Vlpianus ait **C V I V S M E R I T O Q V I S N O S S A C E R D O T E S A P P E L L E T** . Nam cum in reliquis ferme omnibus artibus , nihil aliud , quàm ingenij sagacitas & celeres quidam motus animorum requirantur : in hac & illud præterea necessarium est , vt cum ingenij celeritate ac luce , virtus etiam & pietas ea que non vulgaris , coniungatur ^h . Et quidem ea re , nisi fallor , apud Romanos factum est , cur actionum omnium & formularum potestas , apud collegium Pontificum resideret ⁱ . Et præterea cum duplex sit officium sacerdotum , vnum vt cæremonijs præsent & sacris , alterum vt vatum prædicta & effata incognita interpretentur : vtrumque sustinet iureconsultus : sacrificat , cum vel ius reddens litigantibus , vel fontes supplicij , benemeritos præmijs afficiens : gratissimum æquitatis & iustitiæ sacrificium Deo ^k exhibet . Oracula ^l ædit , cum vel consultoribus se præbens , vel obscuriores legum nodos & intelligentias enudans , diuinos illos & abditos iuris & iniuriæ fontes , populo recludit . Ius igitur nihil est aliud , quàm ars boni & æqui .

e. l. bona fides ff. dep. d. l. i. ff. de iust. & iur. §. iurisprudencia Inst. de iust. & iure.

f. §. iurisprudencia Inst. de iust. & iure. arg. l. i. ff. de interd. l. i. ff. de rerum diuis. c. duo. 12.

g. l. quisquis in princ. C. ad l. iul. maies. l. si quis non C. de episc. & cler. l. Diuus ff. ad l. Corn. vide notata in l. cogitationis. ff. de pœnis.

h. l. 2. §. iuris ciuilib. ff. de orig. iuris. arg. l. continuus. §. cū ita ff. de verb. obl. l. i. ff. de va. & extraord. cogn. l. solēt. ff. de off. proconf. l. illicitas. §. ne potentiores. ff. de off. præsid.

i. l. 2. post principiu. ff. de orig. iuris.

k. c. quali in fin. 23. q. 2.

l. Cicero lib. 1. de oratore arg. §. responsa. Inst. de iure naturali. vide l. cum quidā. §. Sczuola. ff. de li. & posth. l. munerum. §. mixta. ff. de mu. & honor.

IOACHIMI HOPPERI PHRSII IVRECONSVLTI
DE IVRIS ARTE LIBRI TRES,

EIVSDEM IVRIS PONTIFICII ET CIVILIS
LIBER SINGVLARIS.

L O V A N I I

Prostant apud Martinum Rotarium Bibliop. Iurat.

A N N O 1553.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maieſtatis
ad Sexennium.

Job. alb. Widm. Stadij.

PRIVILEGIUM.

CAUTUM est Cæsareo priuilegio, ne quis, intra sexennium, citra voluntatem Martini Rotarij, aut imprimat, aut aliubi impressos importet, venalescè habeat, hosce libros, quorum tituli sunt: IOACHIMI HOPPERI PHRSII IVRECONSULTI, DE IVRIS ARTE, LIBRI TRES. EIVSDEM, IVRIS PONTIFICII ET CIVILIS, LIBER SINGVLARIS. EIVSDEM AD IVSTINIANVM DE OBLIGATIONIBVS, ΠΙΘΑΝΩΝ LIBRI QVINQVE. EIVSDEM, PAVLVS, SIVE DE MERCATV, PACTIS, ET FOENORE, POSTERIORVM LIBRI DVO. ITEM, ΕΚ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ, ΤΙΤΛΟΙ ΔΥΟ, ΜΕΤΑ ΣΧΟΛΙΩΝ. CVM PRAEFATIONE EIVSDEM IOACHIMI, ET DE COLLATIONIBVS, NOTARVM LIBRO SINGVLARI. Atque id, sub pœna, tum confiscationis ipsorum librorum: tum verò, pecuniæ, partim fisco, partim superscripto Martino inferendæ, secundum quod latius est expressum in ipso summi Cæsaris consilij diplomate, Dato Bruxellæ, xxj. April. Anno Domini M. D. LIII.

Sign. I. de La torre.

CAPITA LIBRI PRIMI DE IVRIS
ARTE, QVI EST IVSTI ET IN-
IVSTI, SIVE DE PRINCI-
PIIS BONI ET AEQVI.

DE IVRIS DEFINITIONE.

DE DIVISIONE IVRIS.

QVID IVSTICIA.

DE SPECIEBVS IVSTICIAE.

DE GRADIBVS IVSTICIAE.

DE PARTIBVS IVSTICIAE.

DE PRINCIPIIS IVRIS ET EORVM DIVISIONE.

DE PRINCIPIIS VNIVERSALIBVS.

DE PRINCIPIIS GENERALIBVS DIVINIS.

DE GENERALIBVS PRINCIPIIS NATVRALIBVS.

a ij

DE GENERA-

DE GENERALIBVS PRINCIPIIS EXTERNIS.

DE PRINCIPIIS PARTICVLARIBVS.

DE LEGE.

DE ROGATIONE, INTERPRETATIONE, MATERIA, ET ABROGATIONE LEGVM.

CAPITA LIBRI SECVNDI, QUI EST
DIVINARVM ET HVMANARVM
RERVM, SIVE DE IVSTICIA
PER RES DIFFVSA.

DE REBVS DIVINIS SIVE DE IVRE PONTIFICIO.

DE IIS QVAE DIVIS EXHIBENTVR.

DE APPENDICIIS SACRORVM.

DE REBVS HVMANIS, SIVE DE IVRE CIVILI.

DE RE MILITARI.

DE RE QVABSTORIA.

DE RE PRIVATA.

DE RE PRIVATA.

DE REBUS MIXTIS, SIVE DE IVRE AVGVRVVM.

DE IVSTICIA PER RES DIFFVSA.

DE FICTIONE IVRIS, ET IIS QVAE LEG-
GVMLATOR IPSE DE NOVO FACIT.

DE IVRIS CONIECTVRA, AN ALIQVID SIT.

DE IVRIS DEFINITIONE, ET QVID QVODQVE SIT.

DE IVRIS DECISIONIBVS, QVALE QVID SIT.

DE CIRCVMSTANTIIS.

DE ASYSTATIS, INDIFFERENTIBVS, ET IIS QVAN
ABDITAM HABENT IVRIS RATIONEM.

DE DIRECTIONE LEGVM, AD VLTIMVM FINEM.

a iij CAPITA

CAPITA LIBRI TERTII, QUI EST
ACTIONVM LEGIS, SIVE DE ORDINE
IVDICIORVM: CUI ADIVNGITVR TVM
IVRIS PONTIFICII ET CIVILIS, TVM
EORVM, QUI LEGES. SVSTINENT,
AD ARTEM IVRIS ACCOM-
MODATIO.

DE CIVILIBVS ACTIONIBVS, QVAE PER IVRISDICTIONEM EXPEDIVNTVR, QVOMODO DIVIDANTVR SECVNDVM GRADVS.

DE DIFFERENTIIS ACTIONVM CIVILIVM, SECVNDVM SPECIES.

DE DIVISIONE ACTIONVM CIVILIVM, SECVNDVM RES SVBIECTAS.

DE IVDICIIIS CRIMINALIBVS, QVAE MERO IMPERIO EXPEDIVNTVR.

DE IVDICIIIS PERTINENTIBVS AD MIXTVM IMPERIVM.

DE VARIIS ET EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS.

DE PROCESSV IVDICIORVM, ET PRIMO DE PERSONIS PERTINENTIBVS AD IVDICIVM.

DE REBVS PERTINENTIBVS AD IVDICIVM, TVM HODIE, TVM SECVNDVM VETERES.

DE PROCESSV

DE PROCESSV IVDICII CIVILIS.

DE PROCESSV CRIMINALIVM IVDICIORVM.

DE PROCESSV PRAETORIORVM ET EXTRA-
ORDINARIORVM IVDICIORVM.

IVRIS PONTIFICII ET CIVILIS LIBER SINGVLARIS
INSERTVS HVIC TERTIO DE IVRIS ARTE.

IVRIS PONTIFICII CAPITA SVNT, LEGES, MAGI-
STRATVS, IVDICIA, DE QVIBVS TRACTATVR, QVO-
MODO IN IIS PROCEDATVR, QVAE SIT RATIO
ECCLESIASTICORVM, PROPHANORVM, ET CRIMI-
NALIVM IVDICIORVM.

IVRIS CIVILIS CAPITA SVNT IPSVM IVS SVBIECTA
IVRIS ET IVDICIA QVAE DIVIDVNTVR IN TA
HPΩTA, IN IPSA IVDICIA, TVM CIVILIA, TVM
PRAETORIA, TVM CRIMINALIA, ET IN POSTERIORA.
DE IIS

DE IIS QVI LEGES SVSTINENT ET EO-
RVM DIVISIONE.

DE VITIIS QVAE VITARI DEBENT AB IIS, QVI
LEGES SVSTINENT.

DE OFFICIO EORVM QVI LEGES SVSTINENT, ET
DE ARTIBVS QVIBVS INSTRVCTI ESSE DEBENT.

†

IOACHIMI

I
IOACHIMI HOPPERI PHRI-
SII IVRECONSULTI,
DE IVRIS ARTE,
LIBER PRIMVS.

DEVS Opt. Maximus duo nobis adiungens artium di-
sciplinarumq; genera, quibus nos vitamq; nostram tu-
eri, & in omnes partes confirmare possimus; vnū qui-
dem genus contulit, quod ad vitæ nostræ cultum, & ea-
rum rerum, quibus quotidie vtimur, facultatem & co-
piam pertinet: alterum verò, quod in ijs indagandis exquirendisq; ver-
satur, quæ rectè iusteque viuendi vias continent, quæq; hominem conc-
iliant homini, & ad religionis, & ad communis vitæ societatem. Et
quidem cum tota humana natura partim corpore constet, partim ani-
mo: admirabili quadam ratione comparatum est, vt illud genus è mor-
tali & caduca natura desumptum, cum beluis nobis & feris animantibus
sit commune: hoc verò, è perpetuis illis & sempiternis ignibus deliba-
tum, & cum ipso animo à Deo ingeneratum, efficiat, vt cum dijs immor-
talibus putandi simus, & eorum agnatione & gente, siue stirpe tenea-
mur. Sed sunt huius rursus duæ facultates, regales planè & propè diui-
næ, vt quæ in rebus omnibus dominatum teneant, & sine quibus re-
liquæ scientiæ soliuagæ sint ac ieiunæ. Prior est, quæ ciuilibus appella-
tur, quæq; dissipatos homines ratione quadam in vnum locum compu-
lit, & ex feris ac immanibus mites ac mansuetos reddidit. Posterior
legalis dicitur, & constitutis vrbibus fidem colere, iustitiam retinere,
alijs sua sponte parère, docuit: præscripsitque normam quandam ac
regulam, qua & diuinæ religionis, & humani officij ratio coli
possit. Imitata proculdubio principem illam Dei mentem & vltimam,
quæ vniuersum mundum regit, imperandi prohibendique sapientia. Ac
de ciuili quidem facultate tractabimus. approbante Deo in ijs com-
mentarijs, quos de antiqua Fætionum Republica, & de philosophiæ
Platonis, in manibus habemus. Hoc verò tempore in animo est, de sci-
entia legali, & perfecta iuris condendarumque legum arte, quæ nullis
veterum monumentis prodita extat, conscribere. Oroque Deum Opt.
Max. cui hæc studiorû meorû primitias libenter offero, vt ea literis
mâdare possimus, quæ & cû vera religione, & cû totius Reipubl. ac stu-
dioforum omnium vtilitate, quibus me totum deuoueo, sunt coniuncta.
Facturus autem mihi videor operæpretium, si priusquam ad ius ciuile
veniam, vniuersam illam iurisprudenciam, quæ in animis nostris col-
locata, per omnes vbiq; Respublicas æquabiliter est distributa, com-
prehendam: & deinde ad ius ciuile Romanorum, quod ex illa vniuersa
prudencia decerpum, in angustam angulum nature conclusum est, me
conuertam. Si enim, quemadmodum est apud Platonem, oculis non rectè
modemur, nisi ad ipsum prius caput medicinâ faciamus: quomodo tan-
dem obtinebimus, vt singularum nationum leges perceptas & cognitâs
habeamus: nisi de vniuersa prius illa lege, quæ cunctum mundum am-
plexa gu-

b

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

plexa gubernat, æstimare possimus? Certè non potest vilo modo fieri, vt de singulis rerum speciebus aptè ac conuenienter iudicemus, nisi ab ipsis generibus, et summis capitibus proficiscamur. Primùm igitur vt diximus, tribus libris illâ iuris viam et rationè persequemur, quæ nullis temporum et locorum spatijs circumscrip̃ta, quascunq̃ in oras regionesue delata sit, eodem semper instructu, ornatuq̃e comitata incedit. Deinceps verò alijs duodecim de illa breuiter et strictim differemus, volente Deo, iurisprudencia, quæ propria est ciuium Romanorum, quæq̃e ex anteriore collecta, certis libris comprehensa, et diuina quadã ratione in ordinè inclusa est. Scio equidè q̃ difficilis quàmq; scopulosa et ardua res sit quam aggredior: & rursum q̃ tenues vel potiùs nullæ vires ad eã mihi suppetant: sed facit (me hercle) temporù nostrorum summa necessitas, et totius veteris disciplinæ perturbatio, vt non morandum ampliùs, donec fortè existat aliquis vir perfectus et diuinus, qui totam rem restituat: sed vt omnibus potiùs & omniù opibus, quantulæcunq̃e illæ sint, quemadmodum in extremis naufragiorum periculis fieri solet, succurrendum et opitulandum esse videatur. Et si fortasse non omnia ea facultate assequar, quæ voluntate præcepi et animo: tamen primis iactis veræ germanæq̃e disciplinæ fundamentis, satis mihi superq̃e fecisse videbor, si aliorum quoque studia commouero, et post adumbrationem delinæationemq̃e à nobis factam, ad articulationem et colorum iniectionem porrò faciendam incitaro. Nunc igitur ad id quod instat.

DE IURIS DEFINITIONE.

a. l. i. ff. de iust. & iure.

b. arg. l. i. ff. de iust. & iure §. i. i. procem. Instit.
c. l. i. §. iuris ci. ff. de orig. iuris.
d. l. i. ff. de var. & extraord. act. §. iurisprudencia Inst. de iust. & iure.

AIT Vlpianus^a, IUS EST ARS BONI ET AEQVI, CVIVS MERITO QVIS NOS SACERDOTES APPELLET. Ideo autem vocat ARTEM, quia neque scientia tantùm est, quæ circa res diuinas solùm & æternas versatur: neque contrà peritia quædam, quæ fragilia & in opinione tantùm hærentia consecratur, neque denique prudentia solùm, quæ licèt diuina cù humanis cõiungat, nuda tamè actione finitur, nullù relinquens opus perfectù post se: sed est facultas quædã & ratio ex oibus illis simul confecta: quippe quæ supera cum inferis, diuina cum humanis, publica cum priuatis connectat: et hoc insuper præ illis superscriptis tribus eximium habeat, vt opus aliquod perfectum bene constitutz fundatzq̃e Reipublicæ post se relinquat^b. Atque hoc illud est, cur propriè ars vocetur, curq; illi, qui in ea cæteris mortalibus præstât, sapientes^c nominentur, quanuis tamen alioqui à Iuris scientiæ^d peritiæq; & prudentiæ vocabulis in cõmuni vsu non abstineatur. Quod deinde subijcitur BONI ET AEQVI, tantum significat quantum pium, sanctum, iustum, rectum, honestum, pulchrum, aut si quod est aliud vocabulum, quo planiùs res possit significari. Pertinet enim ad explicationem eius quod proprium est huius artis, quoq; tanquam propria sua nota à reliquis omnibus disciplinis & facultatibus seiungitur. Nam cùm tria sint in tota

sint in tota rerum vniuersitate quæ dicuntur prima : Natura , intelligentia , bonum : de Natura per res diducta , tractant Physici : de Ratione & intelligentia , Dialectici : de iusto tandem ac bono , Iureconsulti ; quibus nihil planè aliud est propositum , quam vt inquirent , quo modo virtus & iustitia Dei per omnia pertineat , & cum diuinas tum humanas res , prout cuiusque natura patitur , moderetur ac informet . Nec est verò distinguendum , vtrum ciuilibus , an Pontificalis , publici an priuati iuris scientia , nunc à nobis definiatur : vna enim est ac simplex iuris ars , ad quoscunq; tandè rerum & disputationum tractus accommodetur . Nam quòd nonnulli sunt qui huius , nonnulli qui illius iuris peritiam profitentur : non ipsarum rerum natura , sed hominum vitij accidit . Homines enim oppressi opinionibus non modò vulgi , verùm etiam leuiter eruditorum , quæ complecti tota nequeunt , ea faciliùs diuisa , & quasi discerpta , contrectant . Per rerum naturam , omnia hæc quæ supra & subtè , vnum sunt , & vna vi , vnaque consensione naturæ constringuntur : nec est vllum genus rerum , quod aut auulsam à cæteris per seipsum constare , aut quo cætera si careant , vim suam atque æternitatem conseruare possit . Illa demum vera perfectaque iurisprudentia est , quæ omnium diuinarum ^e & humanarum rerum , id est actionum & negotiorum aduersus Deum & homines , (sic enim interpretamur res) cognitionem possidet . Ille perfectus Iureconsultus , qui non in ijs modò quid iustum , quid iniustum sit , diiudicat . quæ popularia sunt , & manibus tractari ac teneri possunt , cuiusmodi testamenta , contractus , tutelæ , cæremoniæ , officia , & si qua sunt alia externa : verùm etiam qui in illis quæ ipsius mentis ^f sunt & animi , quæque intimam illam , & cum Deo proximè coniunctam hominis naturam respiciunt , quid æquum , quid iniquum sit , cum perfectissimo legislatore Mose , videre possit & intelligere . Atque hoc illud est cur sacrosancta dicatur hæc scientia , & vt Vlpianus ait **C V I V S M E R I T O Q V I S N O S S A C E R D O T E S A P P E L L E T** . Nam cum in reliquis ferme omnibus artibus , nihil aliud , quàm ingenij sagacitas & celeres quidam motus animorum requirantur : in hac & illud præterea necessarium est , vt cum ingenij celeritate ac luce , virtus etiam & pietas eaque non vulgaris , coniungatur ^h . Et quidem ea re , nisi fallor , apud Romanos factum est , cur actionum omnium & formularum potestas , apud collegium Pontificum resideret ⁱ . Et præterea cum duplex sit officium sacerdotum , vnum vt cæremoniis præsent & sacris , alterum vt vatum prædicta & effata incognita interpretentur : vtrumque sustinet iureconsultus : sacrificat , cum vel ius reddens litigantibus , vel fontes supplicij , benemeritos præmijs afficiens : gratissimum æquitatis & iustitiæ sacrificium Deo ^k exhibet . Oracula ^l edit , cum vel consultoribus se præbens , vel obscuriores legum nodos & intelligentias enudans , diuinos illos & abditos iuris & iniuriæ fontes , populo recludit . Ius igitur nihil est aliud , quàm ars boni & æqui .

e. l. bona fides ff. dep. d. l. i. ff. de iust. & iur. §. iurisprudentia Inst. de iust. & iure.

f. §. iurisprudentia Inst. de iust. & iure. arg. l. i. ff. de interd. l. i. ff. de rerum diuis. c. duo. 12. q. 1.

g. l. quisquis in princ. C. ad l. iul. maest. l. si quis non C. de episc. & cler. l. Diuus ff. ad l. Corn. vide notata in l. cogitationis. ff. de poenis.

h. l. 2. §. Iuris ciuilibus. ff. de orig. iuris. arg. l. continuus. §. cū ita ff. de verbor. obl. l. i. ff. de va. & extraord. cogn. l. solēt. ff. de off. procons. l. illicitas. §. ne potentiores. ff. de off. præsid.

i. l. 2. post principiu. ff. de orig. iuris.

k. c. quali in fin. 23. q. 2.

l. Cicero lib. 1. de oratore arg. §. responsa. Inst. de iure naturali. vide l. cum quidā. §. Scæuola. ff. de li. & posth. l. munerum. §. mixta. ff. de mun. & honor.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE DIVISIONE IVRIS.

HVIVS boni & æqui ratio tractatioque tripartito distribuitur: Primū enim simpliciter & per se consideratur ipsum bonum & æquum^a: Deinde verò tractatur, quomodo rebus diuinis & humanis, publicis & priuatis accommodari, & in leges includi^b debeat: Vltimo tandem quæritur, quomodo actionibus iudicijsque muniri, & ad effectum suum perducere possit. Primum autem est sapientum, Secundum principum, Tertium pontificum secundum Romanos, ^d siue iudicum. Ultra hæc tria si quis plura fortè requirat, nihil profectò reperiet: Nam quemadmodum rerum omnium, ita etiam iuris & legum tractatio, causa legum, substantia, & effectum legum continetur. Profectò si ea est diuinæ mentis & æternæ ratio, vt ante omnia res consideret ac exploret, quæ vis prouidètia Calcidio nominatur: post deinde iubeat aut prohibeat, quod legis proprium est ac fati: & postremo tandem custodem asseruatoremque legis faciat, quod quidem vim illi, & effectum tribuit: cur non & nos idem in hac nostra humana, & communi æqui bonique descriptione probabimus, quam constat à nulla alia, quàm prima illa & principe sapientia laudari? et quemadmodum ea mens est omnia ratione aut cogentis vetantis Dei, ita mentem quoque & rationem esse sapientis, ad iubendum & deterrendum idoneam. Præterea si diuinus ille legislator Moses, sic partitus est leges Domini, vt vnā partem mandatorū, alteram ceremoniarum, tertiam iudiciorum appellarit: si Philosophorum princeps Plato, tum singulas leges in proœmium, constitutionem, & sanctionem tribuit, tum duodecim dialogos de legibus sic diuisit, vt quatuor cedant principijs, quatuor ipsis legibus, quatuor foro & iudicijs, cur non & nos probabimus eadem, & iisdem insistere vestigijs audebimus? Maximè cum vel ipsum etiam imperatorem Iustinianum^c habeamus authorem, qui ciuiliū Institutionū parte prima, de Iustitia tractat^e & iure: altera de personarum & rerum qualitatibus, diuisionibus, & commercijs: Tertia tandem, ^b de actionibus & iudicijs, cui & illud porro addi potest, quod cum hominum alij sint boni, alij mali, alij medij: bonis rectè adhibeantur quæ diximus proœmiaⁱ, medijs iussa^k legum & vetita, malis denique accusationes & iudicia. Quoniam igitur vniuersa iuris siue iusti & iniusti ratio hisce tribus continetur, bono & æquo, legibus ipsis, & iudicijs, è re, vt videmur, facturi sumus, si de singularum partium ratione ac modo, singulis quoque libris explicauerimus. Ac quantum quidem ad primam attinet, ex qua leges omnes ortus sui principatum ducunt, quæque potissimū in mente ac ratione sapientis ponitur, tria sunt in totum, quibus omnis eius ratio explicatur. Vnum est, vt, quid sit ipsum bonum & æquum, quid iustitia, quæ in voluntate collocata, omnium actionum humanarum finis est & domina, quas species habeat, quos ordines, quas partes intelligamus: Alterum, vt principia boni & æqui, quibus in ratione ac mente sedes est, teneamus: sunt enim antecœptæ quædam^m rerum informationes & præscriptiones in nobis, quæ ductu

a tit. ff. de Iust. & Iur. de orig. Iuris. de ll.
b tit. ff. de stat. hominū. de rer. diuis. & qualit.
c reliqua parte Pandect. vbi de iudicijs tractatur.
d l. 2. ff. de orig. Iuris.

e vide l. 2. i. princ. ff. de Iust. & iur.
f tit. Inst. de iust. & iure.
g lib. 1. de personis, secundo, tertio, quarto, de rerum dominijs & commercijs.
h libr. 4. de actionibus.
i c. nō vos. 23. q. 3. arg. 1. digna vox. C. de legib.
k l. 1. & 2. ff. de legibus.
l l. si quis maior C. de tractat. C. ad l. Iul. rep.
m l. 2. §. vlt. l. 2. §. item Varus in fin. ff. de aqua pluuiā arc. l. seruus. ff. de seru. export. l. 2. & 3. ff. de Iust. & Iure.

quæ ductu & admonitu suo demonstrant, quid faciendum sit, quid non sit: Tertium denique, ut quid ipsa lex, & quotuplex sit, qualis partes habeat, quam formam, & materiam, exponatur: nam cum lex ex principijs decerpta, & ad bonum & æquum directa, sit quasi sepius eorum omnium quæ indè conficiuntur, æquum est, ut postquam de iustitia & iure, de quæ eius origine tractatum est, de illa quoque tanquam vtriusque fundamento, sicut & in Pandectisⁿ videre licet, explicetur. Et est hunc ordinem, tanquam aptum & ab ipsa natura præscriptum, secutus Plato. Is enim in altera suorum operum parte, (nam anterior tantum locos communes, ad mortem & vitam Socratis accommodatos continet) moribus & legibus informans civitatem, initium facit à iustitia, cuius vim & naturam totis decem libris perpurgat: Deinde verò in Timæo & Atlantico, partim diuina principia cum naturæ obscuritate, partim humana cum antiquitatis & rerum gestarum replicatione profecutus, pergit tandem ad ipsam legis descriptionem, vim, & effectum, de quibus explicat in quatuor primis libris de legibus. Sed videamus ordine de singulis.

n. tit. de. Iust. & Iure. tit. de orig. Iuris. & 3. tit. de legibus.

QVID IUSTITIA.

AIT Imperator²: IUSTITIA EST CONSTANS ET PERPETVA VOLVNTAS IVS SVVM CVIQVE TRIBVENDI. Quod dicitur constans & perpetua voluntas: genus illud demonstrat sub quo iustitia continetur: nam cum duæ sint principès animi partes, ratio in qua insidet vis videndi veri ac falsi, & voluntas, quæ in prosequendo fugiendoque bono ac malo cernitur: evenit, ut ex illis duabus partibus tanquam fontibus, virtutes omnes emant ac orientur. Et ex ea quidem parte quæ consultit & iudicat, primum nascitur vna maxima & præclarissima virtus sapientia, quæ in arce collocata, domina est & regina totius Reipublicæ. Eam sequitur fortitudo, quæ in excelsi & infracti animi magnitudine posita, & in corde locum suum obtinens, nihil est aliud, quam scientia conseruandarum & confirmandarum opinionum, ut inquit Plato, quanquam Aristoteles, qui magis ad communem usum & popularem quam ad limandam subtiliter veritatem, in omnibus his in quibus à Platone discedit, accommodat orationem, paulò aliter sentiat. Postremo loco exoritur temperantia, quæ in inferioribus partibus constituta, et per totum animum leniter diffusa, est scientia temperationis et modestiæ, quæ quidem hoc efficit, ut et subditi sine querela iussa facere, et principes sine insolentia præesse sciant et imperare: Ex illa verò parte, quæ expetendi et fugiendi naturam habet, quæque voluntas dicitur, vnica tantum ducitur virtus, quæ iustitia nominatur, sed cuius tamè tanta dignitas est & maiestas, ut cum nullo certo loco circumscripita sit, sed per omnes animi partes æqualiter distributa, sola cum tribus reliquis conferri et comparari possit. Nam rationi nisi adsit

a §. j. Inst. de Iust. & Iur.

b iij

voluntas,

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

voluntas, quæ ad rerum obscuriorum inquisitionē impellat: animositati motus quidā ac impetus, qui ad rē strennuè fortiterq; gerendā cohortetur: appetitioni propensio quædā & inclinatio, quæ ad cōtinenter ac modicè viuendū sit procliuus: totū porrò id quod superest, nihil est aliud, q̄ nuda quædā, quā vocāt, potentia, quæ oībus suis viribus & actibus destituta, nihil sua spontè, nec moliri potest, nec agere. Quæadmodū igitur vt ad rē redeā, tres illę primę virtutes, in eā animi partē gen^o suū reijciūt, in qua lumē rationis inest & intelligētia: ita iustitia in eā se refert, quæ liberę volūtatis et arbitrij particeps est. Atq; hoc est quod dicitur: Iustitia est voluntas. Et quod additur **CONSTANS ET PERPETVA**: illò porrò spectat, vt nō aliter pro vera perfectaq; volūtate accipiatur, quàm si ad habitū, et stabilitatē absolutā perfectionemq; sit deducta. Nam quæadmodū ea quæ calore quodā, et impetu animi peccantur^b, nō ponuntur in vitijs: ita nec ea per cōtrariū in virtute haberi oportet, quæ adolescentulorum more, repentino quodā ardore animi, quasi vëto rectè fiunt: nō enim, vt vulgò dicitur, vna hirūdo facit ver, nec dicendus est reuera temperans, qui se in vna aliqua libidine contineat, cū in alijs interim plerisq; omnibus se effundat. Ergo hoc de genere. Quod porrò sequitur: **IVS SVVM CVIQVE TRIBVENDI**: propriā vim ac naturā iustitiæ continet. Nam quemadmodum animus intelligentia, voluntate, & memoria constat: item ratione, animositate, & cupiditate: deniq; naturali facultate, vitali, ac animali: ita Respubl. quoq; quæ ad hominis imitationem est expressa, ad gubernandum^c habet principes, pontifices, sapientes: ad tuendum^d se, rectores, milites, agricolas: ad cōseruandum matrimonia, dominiorum distinctiones, & commercia: estque in ijs proprium cuiusq; ius, proprium cuiusq; munus & officium in Republ. collocatum. In hoc autem iure tribuendo digerendoque, ideo dicitur consistere propria facultas iustitiæ, quoniam eius solius beneficio fit, tum, vt omni confusione sublata, ad eas quisque res tenendas ac moderandas velit accedere, ad quas à natura compositus est & formatus: tum vt postq̄ distinctio ac distributio facta est, intra suos quisque limites manere^e, & ab ijs quæ ad aliorum territorium & iurisd. pertinent, non grauatè abstinere velit. Atque hæc quidem cū assequitur ciuitas, rectè dicitur in vera perfectaque sanitate constituta: quemadmodum similiter & corpus illud, in quo vnumquodque membrum suo fungitur officio; & ab ijs quæ aliorum sunt ad se deriuandis ac traducendis abstinere. Nec velim nunc à me quæri, diuinamne an humanā iustitiam describam: describo enim perpetuam illam & sempiternam speciem formamque iustitiæ, quæ vnus tantummodo est modi, quæque licet subinde per res diuinas, subinde per res humanas transfundatur, eadem tamen semper & vbique perseverat. Præterea cuius tantus splendor est maiestatis ac decoris: vt ad eam solam, omnes vitæ actiones, omnes leges ac iudicia, tanquàm ad vltimum suum finem & terminum, referantur: cuiusque solius obtinendæ gratia, omnes vbique Respublicæ, omnes populorum & gentiū societates coadunatz sunt & constitutz. Et si enim rudes, et agrestes homines, subsidiorum vitæ^h quærendorum gratia

b. l. quod calore. ff. de reg. iur.

c. §. vlt. Inst. de iust. & iur. l. 1. §. huius studij. ff. de iust. & iur. d. l. ex hoc iure ff. de iust. & iur. e. l. 1. ff. de vsu cap. c. hoc iure viij. dist.

f. l. bona fides. ff. de pos. §. vlt. Inst. de his q̄ sui vel al. iur. f.

g. c. si seculi 12. q. 2. g. arg. §. ius aut gen. Inst. de iure nat.

DE IVRIS ARTE, LIBER PRIMVS. 4

gratia magis quàm virtutis, primùm omnium in vnum conuenerint: tamen procedente tempore, et docente vsu, animaduersum est, sine virtute & iustitia, sine certis & descriptis legibus, nullã omnino Rempubicam fundari, nec si fundata sit, vllò modo retineri & in suo statu conseruari posse. Ex quo quidem porrò intellectum est, non ad viuendum modò fabricatos & in lucem editos esse homines, verùm & ad piè, honestè, & rectè viuendum, imò nec optandam penitus eam vitam, quę nõ sit cum sanctitate & iustitia coniuncta: quibus quidem rebus effectum est, vt licet parandæ quærendæque vitæ prima hominis cura fuerit, tamen possit deinde multi, non solùm singuli homines, verumetiam integrę nationes & populi exstiterint, qui spreta illa communi vita, in voluntariam sese mortem, & exitium dederint, religionis, fidei, & iustitiæ tuendæ tanquam vltimi finis causa.

t. c. quo iur. viij. dist.

DE SPECIEBUS IUSTITIAE.

DIVIDITVR autem Iustitia quinque ferè modis: Primò distribuitur in duo genera: Aut enim est generalis & absoluta, quę & vniuersalis dicitur: aut specialis, quã particulare nominant. **VNIERSALIS** est ea, quam in superioribus definiuimus omnium virtutum reatricem & moderatricem. Nam illum demum iustum simpliciter appellare solemus, qui omnibus de quacunq; re legibus obtemperans, virtutum omnium præsidio munitus & tectus est. **PARTICULARIS** est, quam Plato popularem vocat & vulgarem, quæ solo eo contenta est, quòd nemini vel in communi vita, vel honorum ambitione, vel amplificatione pecuniæ noceat, censeturque cum reliquis, tanquam pars quædam & membrum virtutis. Et intuemur quidem in vniuersalem, in totius semper Reipub. descriptione: nam qui salutaribus legibus fundaturus est ciuitatē, nõ ad vnum aliquod bonum collineare debet, quo scilicet vel bellicis solù laudibus excellat, vel modestiam tantù & sobrietatē vitæ colat, vel diuitijs & rerũ omniũ copia & vbertate affluat Respublica: sed illã animo virtutē ac iustitiam concipere, & ante oculos sibi ponere debet, quæ totum chorum virtutum comprehendens, omnem vitæ dissonantiam auferat, & pulcherrimum quendam ac diuinissimum totius ciuitatis concentum, inducat. Præterea vtimur vniuersali iustitia in regum & principum institutione, qui quidem non solùm armorum & rerum militarium scientia decorari, sed virtutis etiam & iusti ac iniusti cognitione muniri debent. Eaque propter Persarum regibus, post percepta prima iuuentutis rudimenta, quatuor solent adhiberi, qui pædagogi regij vocarentur: quorum vnus præcepta prudentiæ, alter iustitiæ, tertius fortitudinis, vltimus temperantiæ traderet. Iam verò in ipsarum legum enodatione, dictu mirum, quantum momenti habeat, absolutæ vniuersalisque iustitiæ contemplatio. Nam cum multa sint in omni legum latione, quæ si sola per se posita nudaque considerentur, iniqua penitus videtur & absõna: ea tamen, si ad vniuersæ Reipublicæ formam & imaginem reuocentur, facillè pro iustis & æquis probari possunt. Ad popularem particularemque iustitiam respicimus

a d. l. bona fides. c. cù deuotissimam. xij. q. ij. Plato in j. de ll.
b §j. i. procermid Inst. l. j. in p. r. c. de iust. C. eod. firmand.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

respicimus in ijs rebus, in quibus de negotijs & rationibus priuatim publicé contrahēdis agitur: cuiusmodi sunt rerum & pecuniarum commercia, honorum & dignitatum distinctiones, quotidiani conuictus, & si quæ sunt similia, à quibus fraudē^e, vim, raptionē, cēdem, & alia eiusmodi semper abesse oportet. Verum hoc intelligitur melius, si subsequēs diuisio, quæ ex isthac efflorescit, explicetur. Est autem huiusmodi: Iustitia particularis vel est commutatiua, (vt communi & vsitato verbo loquar) nomen trahens à commutationibus rerum & commercijs: vel distributiua, cui nomen ab honoribus & dignitatibus distribuendis est collatum. **COMMUTATIUA** est, vt rem planè & apertè secundum Platonem explicem, quæ ad æqualitatem arithmeticam reducit. Nam in emptione ac venditione, nihil spectatur aliud quàm precij & mercis inter se collatio. In homicidio nihil interest, seruū ne an hominem liberū occideris: quantū enim ad .l. Corneliam de sicarijs^d attinet, omnes homines sunt æquales. **DISTRIBUTIUA** est, quæ ad parilitatē siue proportionem geometricam reuocat: si enim honores conferendi, aliæ dignitates conferuntur^e senioribus, aliæ iunioribus, aliæ doctis, aliæ indoctis: si pœna exigēda, nō oēs inquit^f Arrianus desertores similiter puniendi sunt, sed habetur ratio & ordinis, & stipendorum, & gradus militiæ. Vt imur autem cōmutatiua in cōtrahendis vltro citroq;^g negotijs, in damnis^h resarciendis, in iudicijs, & in omnibus ijs quæ simpli- eiter & absolutè per se dijudicari & examinari possunt. Distributiua adhibemus ad^k honores, pœnas^l, munera^m, & vt vno verbo dicā, ad illa omnia, quæ natura sui ex ipsis vel personis vel rebus apta sunt & dependētia: quæ quidem in singulis magis intellectu percipi, q̄ locutione in vniuersum exprimi, & in generales regulas includi possunt. Iam verò iustitia alia est politica, alia verò œconomica. Politica generalis est, & ad totā ciuilem communitatem pertinens: Œconomica propria cuiusque familiæ: nam quia vnaquæq; ciuitas ex pluribus in vnum pedetentim confluentibus familijs iungitur, & alia ratio est singularū partium, alia totius: consequenter necessarium est, vt alia sint per quæ in commune cōsulatur, alia verò quæ singulis domibus & familijs profint, inter quæ illa potissimum est differentia, vt ciuilia magis in æqualitate, domestica in dominatione sint posita. Vtus verò vtriusque sic discernitur, vt regulariter quidem communem ciuilemque iustitiam sequamur, sed in nonnullis tamē speciebus domesticam magis quàm ciuilem probemus, idq; siue res spectemus siue personas. Circa resⁿ est traditum vnumquemque rei suæ moderatorem esse ac arbitrum, domum suam cuique tutissimum esse refugium^o. Circa personas exstat ius quod vocatur maritale, item quod paternum, & tertio quod herile. Maritale est, quod inter coniuges exercetur, veluti cūm queritur de nuptijs, de dotibus, de donationibus inter virum & vxorem, de iure mariti, de diuortijs et repudijs, deq; alijs permixtis quæ passim sese offerunt in Republica. Paternum est, quod habemus in liberos nostros, qui^p vel in sua potestate sunt constituti, vel manui sacrisque nostris suppositi, quos^q olim vendere atque etiam occidere licebat, quiq; ad e^r vna et eadem nobiscum censentur persona: vt nec

e l. iurisdictio. §. pacta. ff. de pact. l. j. ff. de dol. mal §. j. Inst. vi bon. rapt. toto titul. de eo quod vi met. causa.

d l. j. ff. ad l. Cornel. de sicar.

e l. semper. ff. de Iur. in inuit. f l. non omnes. ff. de re milit. g l. j. ff. de contrah. empt. arg. l. ij. C. de rescin den. vendit. h l. si seru^o. §. tertio ff. ad l. aquil. i. c. i iudicijs de reg. Iur. in vj. k c. ecce 39. distinct. c. qui resistit. xi. q. 3 l. l. nulli. C. de summa trinit. & fid. cathol. m l. munerū. & l. 2 ff. de muner. & honor.

n l. iure. C. ma. da. o l. plerique. ff. de in ius vocat.

p §. j. Inst. de his qui sui vel al. Iur. sunt. q l. in suis ff. de lib. & posth. r l. vlt. C. de impub. & al. subst.

vt nec^o in lite contra nos consistere, nec quicquam bonorum à rationibus nostris separatorum possidere intelligantur. Herile est, quod aduersus eos competit, qui operam nobis & ministerium suum exhibent: qui sunt vel^o mercenarij, vel^o proprij serui, tum ordinarij, tum vicarij: de quibus tam frequens incidit vbique mentio, vt nihil sit necesse exemplis eam rem facere lógioré: Tantum illud opus est, vt exquisito iudicio discernamus, quibus locis hac, quibus contra illa negotium dirigi oporteat: nã ex eius rei ignoratione tãtus error cõsequitur imperitorú & etiã leuiter eruditorú hominú, vt quẽ in portú se recipiãt, scire nõ possint. Quarta diuisio iustitiã est, in naturalem, & ciuilem iustitiã, ex qua proficiscitur differentia, inter possessionem^x, obligationem^a, acquisitionem^b, rationem^c, cognationem^d, naturalem & ciuilem. Est autem naturalis iustitia, voluntas tribuendi, quod cuique secundum naturam debetur: veluti cum parentibus honorem: liberis nostris victum et alimoniam præbemus. Dico autem secundum naturam, duobus modis: Vno, cum id quod debetur, & naturale est, & constat naturali ratione, vt partum nostrum & foetum educare: Altero, cum id quod debetur, constat quidem naturali ratione, sed non est tamen naturale, veluti manumittere: nam vt liberalitatem eam exerceamus, suadet quidem naturalis ratio: verum illud ipsum quod facimus, nõ est sua sponte naturale, quia iure naturali non est nota manumissio, cum seruitus sit^e incognita. Præterea, ipsa quoque natura duplex est: Alia proficiscitur ex necessitatibus corporis, & est communis cum beluis: vt maris & foeminae^f coniunctio: Alia oritur ex mente ac ratione diuina: veluti Deum colere: parentibus & patriã obedire: contingitque sæpenumero, vt vna ab alia disidere, & inferior aliò, superior aliò ducere videatur, quemadmodum fit & in ijs quæ priori modo differunt, quod & valde notandum est: Ciuilis iustitia est, voluntas tribuendi, quod cuique secundum ciuilem auctoritatem, & merã principis voluntatẽ debetur. Nam quemadmodum naturalis boni & æqui radibus defigitur, ita ciuilis solo legislatoris placito continetur. Si enim quæras, cur septem potius quam octo^h testes requirantur in vltimis morientiu voluntatibus: cur duoⁱ magis quam sex anni propositi sint in exceptione non numeratæ pecuniæ: vix est vt aliud quam mudam legislatoris voluntatem & placitum adferre possimus. Sed cur tam variè inquis, cur non eodem vtimur in omnibus iure? Certè rerum varietas & diuersitas, diuersas iuris formas peperit. Quædam sunt in humanis negotijs, quæ via quadã & ratione cõmodè ducuntur à principijs naturæ: quædam nihil minus, sed pertinent ad solius principis & legislatoris iudicium: quædam media sunt & ex vtrisque mixta, quæ & suum nomẽ mutantur ab eo, ad quod magis inclinare & propendere videntur: atque hoc est quod ab initio proposuimus, ius esse artem diiudicandi, quid in quaque re bonum, quid æquum sit, quatenus cuiusque natura patitur. In ijs spectatur solius naturæ vis ac bonitas, quæ directò pertinent ad naturæ vel conseruationem vel dissolutionem: quæque manifestam habent iusti & iniusti rationem, vt vim vi^k repellere: id patiri fieri, quod alijs prodesse potest, nobis autem non nocere^l: hoc enim

s. l. lis nulla. ff. de iud.

c. l. idonei. ff. de testib.
v. §. serui. Inst. de iur. pers

x l. 1. §. deijcitur. ff. de vi & vi armat.
a. arg. l. pupillus. ff. de act. & oblig.
b. §. singulorú Inst. de rerã di.
c. §. 2. Inst. de nupt.
d. §. vlt. Inst. de legit. agn. tut.

e. §. 1. Inst. de libert.

f. §. 1. Inst. de iur. nat.
g. l. veluti. ff. de iust. & iur.

h. §. 2. Inst. de testament.
i. l. vlt. C. de nõ num. pec.

k. l. vt vim. ff. de iust. & iur.
l. 1. §. idẽ varus. ff. de acqu. plu. arcend.

c suggerit

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

m. l. in rem. ff.
de rei vend.

n. l. i. ff. de cō-
stit. pec.
o. l. iurifg. §. sed
cum nulla. ff. de
pact.
p. l. legitima.
ff. de pact.

suggerit æquitas, inquit Paulus, etiã si iure scripto deficiamus. Et si autẽ in hoc genere inter ipsos quoque iureconsultos sæpe, vt dixi, existat quæstio, ad inferiorẽ nempe naturam referenda res sit, an verò ad superiorẽ^m: tamen vsus & exercitatio facilè docet, quid in quaque re sequendum sit, quid non sit. In illis autem ad ciuilem authoritatem & legem confugimus, quæ indifferentia dicuntur Philosophis: veluti cum de testium numero quæritur, in mancipationibus, stipulationibus, testamentis: de certa quantitate pecuniarum in poenis & multis: de annis vsucapionis, & non numeratæ pecuniæ, in dominijs & commercijs: de quæ alijs consimilibus infinitis, quæ seipsa facilè produunt. Medij generis sunt, quæ habent quidem naturalem quandam æquitatem in se relucens, sed eam non tam momentosam, vt per se sine adminiculo legislatoris sufficiat ad necessitatem obseruationis imponendam. Nam exempli gratia, facere promissa iustum quidem est & naturæ consentaneumⁿ: sed tamen si nudum est pactum conuentum, nulla nascitur^o actio, nisi per legem adiuuetur^p, & in vnum coeant naturalia pariter & ciuilia iura, quo casu siquidem plus proficitur à voluntate legislatoris quàm à natura, totum negotium dicitur legitimum: veluti in stipulatione. Si per contrariũ plus à natura, minus à lege, naturale: veluti in actione cõstitutoria, in emptione & vẽditione, in locato & conducto. Illud hoc loco pbiter annotandum, quo tandem scilicet modo fiat, vt cum omniũ ciuitatum & populorum leges in tanta dissensione & varietate videantur constitutæ, reipsa tamen conueniant inter sese & quasi conspirent. Nam si in ijs consentiant, quæ ex primis naturæ seminarijs & coeptibus delibãtur, nihil prohibet quo minus omnes iustæ rectæq; dici possint, licet discrepent in alijs, quæ voluntatibus hominum & affectionibus gubernãtur. Nam etiam in homine, si adspicias ad veram & interiorem eius naturam, nullum vnum vni tam est simile, quàm homo est hominis: sed si ad externos mores, & externa corporis lineamenta respicias, tanta est varietas, vt ne vnum quidem ex omnibus seculis par hominum memoretur, quod non aliqua nota distingui & dignosci potuerit. **RESTAT** vt de iure & æquitate nonnihil differamus: Nam quinta & vltima in hoc ordine descriptio est, vt aliud strictum ius dicatur, aliud bonum & æquum. **STRICTVM** illud vocamus, quod directò, sine vlla circuitione, & ad lineam (vt ita dicam) ostendit, quid in quaque re amplectendum sit, quid repudiandum, solam veritatem & cognitionem ob oculos habens. Quemadmodum enim mathematicus, montium, vrbium, & regionum interualla demonstrans, rectam duntaxat ducit lineam, nihil admodum curans, viarum ac itinerum ambitus ac anfractus: ita etiam restricti & summi iuris ratio, prætermisã commoditate agendi & exercendi, in id solum intuetur, ad quod à ratione & intelligẽtia deducitur. **BONI** & æqui diuersa natura est: nam nimia illa scrupulositate iuris & subtilitate dissimulata, id solum sequitur, et ad id se accommodat, quod in medio versatur, quodque actus hominum et vitam ac mores instruit, non aliter atque nauis solent: qui cum

qui cùm intelligunt recta via nauigari non posse, explorant, quibus circuitionibus factis, quibusque scopulis, arenis, & breuibus vitatis, ad destinatum locum queant peruenire. Atque ita quidem manifestò quoque intelligitur, non ad alium quidem finem in iusto exquirendo, ad alium in bono & æquo spectari: sed hoc tantum interesse, vt illud natura sui ad veritatem limandam sit directius, hoc ad res aptè gerendas accommodatius: ita tamen vt vtrunque vtriusque sit particeps. Nam regulariter certè tanta tenentur inter sese coniunctione^q, vt alterum ab altero ne nomine quidem seiungatur, & omne quod iustum est, idem quoque simul æquum, & è conuerso quod æquum, idem quoque iustum dicatur. Sed existunt nonnunquam causæ, quæ faciunt, vt aliud in iure esse videatur, aliud in benignitate: quæ quidem in vniuersum sunt duæ. Vna est, cùm res subiecta tam obscuros & absconditos habet explicatus, vt secundum communes iuris regulas nihil possit constitui, quod non falsum confestim reperiatur^r: tunc enim ad exitum inueniendum necessarium est, vt æqui & boni ratio inueatur: quæadmodum vsu venit in ijs, quæ insolubilia, in se redeuntia, præpostera, asystata, intricata vulgò dicuntur: veluti in hac stipulatione duobus separatim facta: Si fundum^s Tusculanum illi non dederis, mihi dare spondes? Altera causa est, cùm negotium iure quidem consistit & definiri potest: sed ob causam aliquam id fit ponderosius quod æquum bonum est, quàm quod iustum, veluti in Publiciana^t, Seruiana^v, & alijs eiusdem exempli. Nam in ijs si merum ius sequare, non facis quidem alienum à recta ratione: sed tamen si cum benigni iuris momentis ponderes, tot partibus inuenitur ab eo superari, vt res ipsa statim doceat, hoc potius, quàm illud eligi oportere. Præterea quoque si subtilior & scrupulosior est iuris ratio, quàm communis vitæ vsus desiderat, regulariter probatum est, simplicitatem^x magis quàm difficultatem sequi: & hoc est quod sæpe admonent Consulti nostri, *ἡ ἐλάττω ἢ καὶ παχυμεστέρου*^z siue crassa Minerva negotium esse diiudicandum. Quemadmodum & in illis speciebus, in quibus ex nimis stricta iuris obseruatione, leges omni vi, effectu, & potestate sua spoliatur: tunc enim id potius debet valere, quod apertius, commodius, & vt sæpe ponitur in legibus, vtilius^a est. Idemque obseruatur, si durior ac inhumanior euadat iuris interpretatio, quàm satis est, quàmque legumlationis liberalitas patitur: nam in his casibus, hoc potius ducimus, quod humanitate quadam & benignitate temperatum & quasi conditum^b est. Nec enim omnia sunt ad viuum refecanda, sed ad cõmunem hominum vtilitatem, quantum fieri potest, referenda, adhibita tamen semper diligenti cautione, ne per inanem æquitatis speciem decipiamur: nam sæpe fit, vt nonnulli, dum^c nimis lenes, mites, & benigni videri cupiunt, laxi potius & remissi, quàm iusti & boni euadant. Illud etiam atque etiam respiciendum est, vt ne quid aut durius aut remissius constituatur, quàm causa deposcit: quia non aut seueritatis, aut clementiæ gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quæque res expostulat, statuendum^d. Hæc ergo de varijs iustitiæ speciebus.

q. vid. not. in l. j. ff. de iustit. & iur. Arist. lib. 5. Eth.

r. l. qui quadraginta. ff. ad l. falcid.

s. l. Titius. ff. de verb. oblig.

t. §. nãque. Inst. de act.
v. §. ite Seruiana. Inst. de act.

x. §. ceterum verbi & hæc. Inst. de legit. agnat. success.
y. l. in hac. ff. de cõditi. triticar.
z. l. quã tubetonis. ff. de pecul.
a. l. 1. §. pen. ff. de act. & oblig. l. 4. §. si is qui. ff. de verb. oblig.

b. l. si tibi. ff. si cert. per. l. placuit. C. de iud.
c. l. si seruus. §. sequitur. ff. de verb. oblig.

d. l. respiciendū. ff. de poen.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE GRADIBVS IVSTITIAE.

SVNT nonnullæ aliæ differentia, quæ mediocritate magis & ordine siue gradu, quàm specie distinguuntur. Sic enim dicimus iustitiam aliam diuinam esse, aliam humanam. Et est quidem **DIVINA**, quæ virtutes perfectas, & omnibus numeris absolutas requirit, & vitia non solum ipsa tollit, verùm etiam illecebras omnes & occasiones vitiorum: veluti cum præcipitur ne resistere quidem malo, non iurare^a, nullam habere curam futurorum, cum nonnullis alijs. **HVMANA** verò, quæ solis honestis actibus contenta, id existimat cumulatè perfectum, in quo media quædam officia comparent, quodque est sine manifestario ac aperto scelere, licet ipsarum radicum particulæ quædam & quasi fibræ in animis remaneant. Atque utimur hac humana, in cõmuni vita, quæ circa rerum dominia, circa cõtractus, circa iudicia, circa honores versatur. Nã quia nõ viuuntur cū perfectis hominibus, sed cū imperfectis, nõ potest fieri, vt id apud populũ, & circa res populares obtineas, quod rectũ, perfectũ, & plenũ^b est. Sic nãque dicimus cogitationes poenã^c non mereri, non nocere conatum, si eum nullus sit sequutus^d effectus. **DIVINAM** iustitiam adhibemus ad ea, quæ ad verum Dei cultum, & ad ipsas religionum sanctitates pertinent: Quanquàm enim M. Varroni sit quædam Theologia quæ ciuili dicitur, hoc non tam de ipsis elementis & principijs diuini officij, quàm de alijs quibusdã cum eo cohærentibus est accipiendum. Si de Dei, vt ita dicã, natura: si de Fide, si de Sacramentis tractetur: nihil coniueri oportet, nihil, ne apex quidem vnus, immutari. Cæterum si de iureiurando^e, de diuortijs, de fœnore, de castitate, de concubinato, alia res est: Nam in ijs & similibus videndũ, non solum quid rectum & iustum: verùm etiam quid in populis probari, & obtineri possit: Item quid temporum^f, quid locorum diuersitates, quæ vtique in ijs dominantur, quibusque adducti, multa post mutanda facimus, suadeant. Nam alioqui qui in tempestiue, & in idoneo loco, exactissimã illã vitæ rationem inducere studet, plus nocere plerumque Reipub. quàm cõmodare et prodesse creditur. **DIVIDITVR** etiã iustitia in internam, & externam. **INTERNA** est, quæ iubet, vt ne quis in aliũ minus quàm seipsum sit animatus. **EXTERNA** permittit proprijs commodis^h seruire, modò id fiat sine alterius damno & iniuria. Quantum ad vsum vtriusque attinet, Philosophus eam præcipue colit, & ad vsus suos adiungit, quæ animum informat ac mentem. Ciuili verò legumlator vtplurimum iudicat secundum ea, quæ foris apparent, & quæ manibus teneri ac prehendi possunt. Dico autem vtplurimum, quoniam in multis speciebus non satis est abstinere ab iniuria, verùm etiam oportet prodesse si possis: veluti si de publica salute ac incolumitate tracteturⁱ: si in extrema necessitate socius constitutus & collocatus^k sit: si sine vllò tuo detrimento ac molestia, valde alij prodesse & commodare^l possis. Iam verò & iustitia alia inchoata est, alia perfecta. **PERFECTA** est, quæ recta siue plena dicitur, & nihil requirens. **Inchoata**

a. vid. c. et si
Christus, ext. de
iureiur.

b. c. denique. 4.
dist.
c. l. cogitatiois.
ff. de poen.
d. l. i. in fi. ff.
quod quisque iur.

e. d. c. et si Chri
stus.

f. c. vt cõstitue
retur. 30. dist.

g. d. c. denique.

h. l. in causã. 2.
§. idẽ Põpo. ff.
de minor.

i. l. si qs fortẽ. ff.
de poen.
k. l. 2. §. inde a
gitatũ. ff. ad l.
Rhod. de iact.
l. l. 2. §. itẽ Va
rus. ff. de ag
pluu. arcend.

INCHOATA, quæ rudis adhuc & impolita, contenta est mediocritate officiorum, in quibus elucent principia quædam & adumbrationes virtutum. In plerisque sufficit eum vitæ cursum tenere, qui mediocris sit, & igniculos quosdam & significationes virtutum habeat, licet progressionēs non ita magnæ adhuc factæ sint. In nonnullis ea requiruntur quæ absoluta sunt, & plenè cumulatèque perfectæ. Exstat apud Plotinum & reliquos qui à Platonis familia manarunt, & alia diuisio, quæ quadripartita est, & omnes tres suprascriptas amplectitur: Statuunt enim virtutes, alias Politicas, alias Purgatorias, alias Purgati animi, alias Exéplares. Et sanè quemadmodù totus huius mundi complexus, siue sit adspēctabilis, siue inadspēctabilis, sic est diuisus, vt Infima eius regio cedat primis corporibus & rerum omnium elementis. Secunda diuinis ignibus, & illi, quam quotidie tuemur cœlesti descriptioni: Tertia dijs & dæmonibus, qui perpetua supremi numinis luce circumfusi, humanarum rerum curam & procurationem sustinēt: Quarta denique ipsi architecto, & supremo rerum omnium opifici, & gubernatori Deo: ita etiam virtutes, quæ ex ipsis mundi plagis & ordinibus desumuntur, partim cōmunes sunt & populares, quæ illam sapientiam pariunt, quæ carnalis Diuo Paulo dicitur, & huius mūdi: partim naturales ac Philosophicæ, & nonnihil supra vulgi captum positæ, ex quibus nascitur sapientia animalis, quæ & principum huius mundi vocatur: partim diuinæ & cœlestes, quæ supra naturam collocatæ, gignunt eam sapientiam, quæ spiritalis dicitur: partim denique primæ ac summæ; cum quibus coniuncta est ea sapientia, quæ totum hoc vniuersum perpetuo suo nutu ac numine moderatur, cuiusque solius participatione oīa illa, quæ vel sensu accipiuntur, vel prouisione mentis et permotioneprehenduntur, bona fiunt & iusta. Si quæras, in quibus casibus hæc, in quibus illa præponderare debeat, partim è supradictis intelligi potest, partim longo vsu & consuetudine arripiendum. Nam quemadmodum generalem formulam constituere perfacile est: ita omnia quæ vel in sensum vel intelligentiam nostram cadunt comprehendere, logè difficilimum. Verum vt boni ratiocinatores negotiorum esse possimus, & addendo deducendoque videre, in quam speciem partemue iustitiæ quæque res cadat: capienda est consuetudo & exercitatio, quæ quidem non solum agendarum in Republica, verumetiam intelligendarum rerum magistra est & domina.

DE PARTIBVS IUSTITIAE.

ARTES iustitiæ sunt in vniuersum duæ: Vna quæ auocat nos & detrahit à malo: Altera quæ hortatur et exfuscitat ad bonum. Et mali quidem, vt de eo prius dicam, duplex via est. Vel enim ea pars animi laborat, in qua inest vis rationis & intelligentiæ: vel ea, in qua insunt motus & iactationes appetitionū. Anterior genus, vitium animi appellatur: Posterior, morbus. Tunc autē grauius læsam, & valde vitiosam dicimus ciuitatem, cum errore, & earum rerum ignorantia vagatur, quæ ad bene beateque viuendum per-

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

a. c. 7. de magist. in clem.

b. c. cum secundu. II. §. bona. de heret. in c.

c. I. manicheos. C. de heret. I. 2. C. ne sac. bapt. reit.

d. I. Iuris ger. §. dolo. ff. de pact.

e. I. in lege. ff. ad I. Cornel. de sic.

f. I. si quis aliquid. ff. de porn.

g. I. omne delictu. §. per vinu. ff. de re milit.

h. I. I. C. ad. I. Cornel. de sicar.

i. I. quaz calore ff. de reg. Iur.

k. I. aut facta. ff. de porn.

l. I. qua actione §. si quis ff. ad aquil.

m. qd si Ephesi. §. in summa. ff. de eo quod cert. loc.

tinent. Quod quidē vitium vt euitetur, constituti sunt in ciuitate, qui auctoritate ^a publica populū, & in quo maximū est momentum, iuuentutem doceāt, & rationē ad veritatē reuocantes, errores illi omnes, quo ad eius fieri potest, eripiāt. Illi verò capitales sunt, & maximam partem sceleris aggrediuntur, maximoq; digni sunt ^b odio, qui cū nullam verē rectāq; scientiā partē attigerunt, spretis legibus, se solos veritatis & scientiā magistrōs profitētur. Plato inscitiā eorum duplicem vocare solet, quē quidē si verbis & disputatione Philosophorū curari nequit, vinculis ^c & carcere fatigari, & publicorū iudiciorū seueritate coerceri debet. Quantū attinet ad ea peccata, quā in cōsuetudinū prauitate cōsistūt, triplex est ratio. Quāda spōte cōtrahūtur, & vocātur voluntaria: Quādam inuitē, quē nec volūtaria dici possunt: Quāda tertio quodā modo, quē media, & inter vtrūq; genus interiecta licet appellare. Volūtaria sunt, in quibus fraus inest & dolus, cuius tantū est vbiq; ^d odiū, vt ne vnus quidem toto iure ciuili casus reperiat, in quo fraudulosa machinatio, quā qdē ad rem pertinet, maneat impunita. Nec volūtaria, vel externam habent causam vel internā: Externa, semper et indistinctē merētur excusationē: nā si ventorū fortē vi quis raptus, damnū dederit, nullo dicitur nec scelerē, nec facinore obstringi ^e. Interna, non eandem habent rationem: nam ignorantia facti, et si vt plurimū vacat culpa, nonnunquā tamen euenit, vt in reprehensionē & crimen incurrat: veluti si res atrocior sit: si exēplo noceat ^f: si is qui deliquit, ipse sibi accersuit malū, vt ebrius &. Plerūque tamen vt dixi, quod per errorē facti committitur, fortunā magis & fato, quā ipsi hominibus imputatur ^h. Qui medio quodam modo peccant, partim affectu & inconsiderato quodam impetu, veluti ira, metu, misericordia turbati & extra se positi, delinquunt: partim culpa & negligētia. Quā priori modo sunt, leuiores & venia subinde digna ⁱ: quā posteriori, grauiora, quasi cogitatō magis & cōsultō commissa iudicantur ^k. Atque hęc de illa parte iustitiā, quē abducit nos & auellit à malo. I A M illa verò pars, quē ad bonum aliquod allicit & inuitat, tribus membris distribuitur: Vnū, mētis est & animi, cū scilicet aduersus Deū sanctitas, erga hoīes liberalitas, in defunctos pietas, in toto animo prudētia, fortitudo, tēperantia, & iustitia exercetur. Secundū, corporis cū publicis certaminibus & exercitijs ^l propositis, id curāt legūlatores, vt robustā, integrā, sanā, bene formatā & in omni genere exagitatā habeāt iuuetutē. Tertiū deniq;, fortunę, cū de pecunia populi & possessionib⁹ tractatur: cū honores, dignitates, munera, triūphi decernūtur ijs, qui p̄clara & nōbilia virtutū exēpla, in Rep. cōstituerūt. Sed iā mihi satis vidēor dixisse, quantū qdē instituta breuitas patitur, de fine iurisprudētię, iustitia. Illud tantū arctē teneamus, & iterū atq; iterū vt meminerimus, oportet: in omni deliberatione, semper ad aliquā horū partē circūspiciendū, & quasi collineādū esse. Nisi enim quis iustitiā & omniū virtutū chorū p̄ oculis habeat ^m, nō potest fieri, vt nō eū estus appetitionū absorbeat, et nūc his, nūc illis opinionū fluctibus obruat et impellat. Hoc solo scopo proposito, potest demū obtineri perfectissimū illud ciuitatis genus, quod sapientia, cōcordia, et rerū necessariarū copia cōstat. Idque ita scriptū

ita scriptum reliquit Deus ille Philosophorum Plato, quem & Aristoteles & Cicero sunt sequuti, ex quibus alter studijs doctrinæ, alter regēda ciuitate princeps fuit. Quorū porrò vestigijs insistentes, nostri iurisculti sua illa præclara nobis monumēta tum respōsorū^m tū disputationū reliquerunt, quæ quidē sine aliorum lectione habent quidē ad incitandū satis, verū ad exactā iuris artē cōstituendā, nō omnino satis. Sed nos subinde ad Philosophos, subinde ad Iurecōsultos respectātes, damus operā, vt si non plenam & perfectam, saltē adumbratā quandam & extremis lineamentis circumscrip̄tam iuris artem, approbante Deo, proferamus.

n. l. cū gda. ff. de lib. & posth. l. munerū. §. mixta. ff. de mu. & hon.

DE PRINCIPIIS IVRIS, ET EORVM DIVISIONE.

DEinceps veniēdū est ad eā partē instituti sermonis, quæ fontes & principia iuris cōtinet. Nam haud satis est finē & scopum, ad quē contendas, cernere, nisi simul etiā viam & rationē teneas, qua eō possēs peruenire. Certē quēadmodū sup̄scriptū de iustitia caput, pulcherrimos habet explicatus de natura voluntatis humanæ: ita præsens, in quod nunc ingredimur, luculenter aperiet nobis vberimos illos mētis & intelligētix fontes, quorū cursus et scaturigo tā latē manat, vt omnes iuris & iudiciorū cāpos irriget. Nihil est, nō dico in iure ciuili, sed nec in tota humanitate, quod ita nobis enudat, quātā vim rerū maximarum humana mens possideat, cuius muneris colēdi & efficiēdi causā nati & in lucem editi sumus: atq; hæc de principijs & origine iuris tractatio, cuius tāta dignitas est, tātaq; sētētia, vt præter hoc quod sūmā adfert liberalib⁹ ingenijs voluptatē, vel sola sine alijs perfectū iurecōsultū efficere possit. Sed venio ad ipsā expositionē principiorū, de quibus priusq̄ dicere aggrediar, patefaciā paucis fontes illos & scaturigines, è quib⁹ hauriri & deriuari debēt. Primū de illo nemo dubitat, quin homo, & tota humana natura, ciuilis sapiētix sit subiectum. Nā quo modo ouiuū, boum, caprarū rectores: eodē etiā ciuitatū et rerū publicarū gubernatores, apud Homerū, pastores appellātur. Quemadmodum itaq; is qui pecori p̄futura est, pastionē, nutritatū, forturā, breuiter totā eius indolē cognitā habere debet: ita etiā eū qui populos tēperatur⁹ est, tū animi sui complicatā notionē euoluere, tū quæ totius humani ingenij cōditio sit, ante oīa inq̄rere & tentare oportet, & ex ea totius vitæ quasi cœptus & semina inuitamētāq; colligere. Verū vt ad eā vsq; cognitionē peruenias, necessariū porrò est, vt aliarū quoq; maximarū rerū & artiuū sciētia tinctus sis & imbutus. Quia enī homo ad totius vniuersi formā fictus & expressus dicitur, op⁹ est, vt ad eius naturā exq̄rendā, in vniuersū mundū, qui oīa cōtinet et coërcet, intueare. Et ea propter summus ille legislator Moses, et vt Panætius dicere solet, Homer⁹ Philosophorū Plato, quos ambo sequutus & interpretatus est Iudæus Philo, suā legumlationē orsi sunt ab ipsius orbis & nature principatu. Quin & altiùs attollēda est cogitatio. Nā cū Dei Opt. Max. effigiē, dedicatā in nobis & quasi consecratā habeamus: cui dubium esse potest, quin, siquidē & nos et mundum hunc intelligere, velimus, ad ipsum fabricatorē et rerum omniuū opificē Deum ascendere debeamus: quæ quidem si tota mente prehenderimus, inueniemus

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

inueniemus profectò, non umbras rerum & simulachra, sed ipsas primas formas & species, quæ Ideæ nominantur: quæque impressæ ac consignatæ in animis nostris, efficiunt illas perpetuas commendationes ac præscriptiones naturæ, quæ anticipationes & communes notiones vocari solent. Atque hæc est causa, cur Moses, Plato, Zaleucus, Charondas & alij ab ijs Theologi, & veri rerumpublicarum fundatores, libros suos ordiantur ab ipsius boni, & diuinæ mentis explicatione: cui deinde subiiciunt, tum mundi totius originem & processum, tum hominis, qui quasi nodus est omnium, vitam & mores: nam his tribus, vt iam dictum est, perceptis, nihil est facilius, quàm porrò de reliqua legumlationis parte, si modò vsus aliquis accedat et exercitatio, iudicare. Sed de primordijs, vt redeat, vnde deflexa est, oratio, & incunabulis principiorum, satis. Nunc autem ipsa, quæ ex ijs fluunt, principia, tripartitò diuiduntur, idque ad similitudinem rerum naturalium: vel enim sunt vniuersalia, vel generalia, vel particularia. VNIVERSALIA voco, quæ per omnè omnino naturam sunt diffusa, siue ea sit animata, siue inanima. GENERALIA, quæ propria sunt animalium, & ad eorum naturas accommodata: siue ea sint mente ac ratione prædita, siue bruta. PARTICULARIA denique, quæ singulis rebus & actionibus, veluti nuptijs, tutelis, testamentis adhibentur: nam totidem ferme sunt principiorum particularium, quot sunt negotiorum & actionum humanarum, genera. Sed hæc de vniuersis, nunc de singulis.

DE VNIVERSALIBVS PRINCIPIIS.

a. arg. c. non satis 86. dist.

b. §. Iuris Inst. de Inst. & Iure.

c. l. vt vim. §. & cū. ff. de Inst. & Iur. l. seruus ff. de ser. export.

Vniuersalia principia, vel primaria sunt, vel secundaria. PRIMARIA sunt duo: Vnum^a, vt ea, quæ mala sunt & noxia, fugiamus: Alterum, vt quæ bona sunt & salutaria, prosequamur. Nam omnes res ac naturæ sic à primordio sibi ipsæ sunt commendatæ, vt ea, quæ dissolutionem minantur, reformidēt: quæ conseruationem pollicentur, amplectantur & ambient. Atque est id ita quidem comparatum, ex ipsa totius vniuersi constitutione, quæ pro parte mentem boni omnis inuentricem: pro parte necessitatem depultricem mali, habet authorem. Et ideo, si quis non insubtiliter, tum in totius iuris, tum in singularum legum vim & rationem inspiciat, reperiet nihil exstare, quod nõ, vel mali alicuius declinandi, vel boni constituendi causa, sit introductum. SECUNDARIA præcepta sunt^b tria, Honestè viuere: Alterum non lædere: Ius suum cuique tribuere. Ideo autem illo nomine funguntur, quia quemadmodum primaria feruntur ex primis totius naturæ fontibus, mente scilicet & necessitate: ita ista secundaria, nascuntur à secundis, voluptate nimirum & dolore. Ex illis inter se mistis & confusis, exoritur cupiditas & amor, vt est apud Platonem, qui duplex est. Si æquabilis & temperata est commistio, progeneratur diuinus ille & coelestis amor^c, qui ad liberalitatem, beneficentiam, pietatem, charitatem patriæ, benemerendi referendæque gratiæ studium, & ad participandum alium cum alio, nos inuitat: quæque omnium
communitatū
&

& confociationum inter homines, causa est, et quasi vinculum. Si contra sine iusta proportione et modo, fiat commistio, procreatur ille amor, qui terrenus dicitur, quique homines in sui ipsius admirationem rapiens, omnem confectum amicitiam dirumpit, & humana pariter ac diuina peruertit. Etenim inferiorem animi partem, illecebris voluptatum, et libidinum titillatione pertentat, et à virtute detorquet. Superiorem, irarum flammis, et contentio nibus ac ambitionibus honorum accendit. Vtramque simul ita opum & pecuniarum cupiditate contrahit & inflamat: vt homines, nullius amplius coniunctionis & amicitiae memores, eos, quos tutari debent, desertos esse patiantur, & nihil amplius studij, operæ, facultatum, in medium afferentes, in illo se solum collocent, vt cuique suum detrahere, sui emolumentis gratia, & omnes omnium vtilitates ad se traducere, & ad vsus suos aduungere, possint. Vt ne igitur hæc & huiusmodi eueniant, & tota hominum communitas inter ipsos euertatur: sapientissimè collatae sunt nobis, tres illæ superscriptæ præceptiones, quæ in animis nostris inclusæ, foeditatem omnem turpificatæ mentis & labem auferunt, & in rationis ac doctrinæ tanquam gyrum deducunt. PRIMVM præceptum, eam animi partem contrahit & coërcet, quæ alacritate nimia gestire, & in omne genus cupiditatum effusior esse solet, curatque ne quid in ciuitate^d libidinosius aut dicatur, aut fiat. SECVDVM ad eam refertur, quæ supra modum excandescere, & insolentius sese iactare consuevit, per quod etiam fit, vt iniuria, dolus^e, fraus, rapina, vis omnis ac^f violentia cohibeatur. TERTIVM denique, caput ipsum malorum omnium avaritiam aggreditur, prohibetque ne aut pactio^grum & fidem quis deserat, aut falsa^h instrumeta testamētæ supponat, aut dominiorum proprietates subuertat, aut alio tandem quouis modo, in res & possessiones alienas inuolet, & aliorum spolijs, suas facultates, copias, opes auget & amplificare contendat. Et sanè cum primaria illa duo præcepta, rationis compotem animi partem, in qua prudentia & perspicientia veri solertiaque inest, instruant: hæc tria secundaria, sic videntur constituta, vt ad tres reliquas virtutes inducendas, comparatæ videri possint. Quod enim dicitur Honestè viuendum esse: nihil aliud, quam temperantiam, modestiam, verecundiam, continentiamque significat. Quod Alterum non ledendum: excelsi ac inuicti animi magnitudinè, & humanarum rerum contemptio^{nem}, requirit. Quod Suum cuique tribuendum: iustitiam ipsam desiderat, cuius vis & potestas in hominum societate tuenda, tribuendoque suum cuique, & rerum contractarum fide, cernitur. Præter autem hæc duo genera principiorum, nulla alia reperiuntur, quantum quidem ego iudico, quæ vniuersalia rectè dici possunt.

d. l. foeditissimæ,
l. etsi libidine.
C. ad l. Iul. de
adult.
e. l. eleganter. ff.
de dol. mal.
f. l. existat & tot.
tit. ff. de eo quod vi
met. caus.
g. l. i. ff. de cost.
pec. c. r. extr. de
pact.
h. toto tit. ff. &
C. ad l. cornel.
de fals.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE PRINCIPIIS GENERALI-
BUS DIVINIS.

GENERALIA præcepta tripliciter diuiduntur: vel enim diuina sunt, vel naturalia vel externa. **D**IVINA dico, quæ principem animi partē, quæ mens vocatur, obtinent, suntq; homini, cū dijs immortalibus cōmunia. **N**ATURALIA, quæ ex inferioris animi & corporis temperatura emergunt, & tam beluis quodammodo, quàm hominibus insunt. **E**XTERNA tandem, quæ foris & ex accidenti adueniunt, & subinde cœlestem, subinde terrenam hominis partem afficiunt. Nam si ipse homo, mente constat, vita & rebus externis: item mundus, alius est diuinus & inadspectabilis, alius cœlestis, alius terrenus & corruptioni obnoxius: cui dubium esse potest, quin & ipsa principia, quæ ex illis arripiuntur, & excipiuntur extrinsecus, totidem quoque numero esse debeant? Primùm autem videndum de diuinis, quibus vitam & mores formamus, quæque duo habent prima summaque rerum agendarum capita. Prius est^a vt Deum Opt. Max. amemus, ex toto corde nostro, tota anima nostra, tota mente nostra, & totis viribus nostris. Posterius^b, vt alios vbique homines, non minore beneuolentia, quàm nosipfos, comprehendamus. Ad hæc duo principia redeunt omnia, quæ vel Mosaicis tabulis, vel gentium & populorum legibus, vel Philosophorum & sapientum placitis, continentur. Qui puram perfectamque religionem suscepit, non potest^c non à corporis obsequio indulgentiaque discedere: & voluptatem, ac dolorem, sicut labem aliquam dedecoris, vnà cum tota carnis societate, eijcere. Qui sic est affectus aduersus totum genus humanum, vt non alios coniunctos & populares, alios peregrinos & ignotos ducat, sed omnes æqualiter pro fratribus ac germanis colat: is nunquam committet, vt vel superbius se gerat, vel alijs præponat, vel aliud denique quid agat, quod contra boni viri officium, & communem vitæ tranquillitatem & conuictum esse^d videatur. Quid multis? non peccabit vnquam in vllam partem, nec in vlllo officio claudicabit, qui hisce duobus muneribus subornatus, in vita deget: non indigebit alijs virtutum & vitiorum præceptis, quibus ad omnes vitæ vsus & partes sibi prospiciat. Hisce enim duobus, omnia inclusa & inscripta sunt, quæ tota passim natura, vel inueniri, vel etiam extogitari possunt. Sed quoniam tamen tanta est humani iudicij corruptio & caligo, vt omnia quæ rebus insunt, ingenij sui acie peruadere, & in lucem eruere sua sponte non possit: facturus mihi videor operæpretium, si ipsius Dei præscriptionem in^e Decalogo sequutus, paucis exposuero quinque illa præcepta, quæ ex primo à nobis proposito principio, & item altera quinque, quæ ex secundo, proficiantur. Ad Dei amorem in animis nostris conciliandum, primùm opus est, vt eum agnoscamus: deinde, & verum eius cultum

a. c. quæ contra
8. dist. c. si is qui
ii. q. 3.
b. c. debet ho-
mo. 23. q. 4.
§. charitas. de
pæn. dist. 2.

c. §. charitas de
pæn. dist. 2.

d. d. §. charitas.

e. c. meretrices
32. q. 4.

cultum teneamus: Tertio, ut eos, quos divinis honoribus affici voluit, quosque tanquam vicarios sibi constituit, non ignoremus. Quantum ad primum attinet, illud omnium mentibus, qui modo non immanes sunt, & hominem ex homine exuerunt, infixum, & quasi inscriptum est, esse aliquem cœli & terræ Regem, qui suo nutu solus cuncta rerum ordinibus torqueat, cuiusque vi, natura, ratione, potestate, numine, bona omnia progredientur ac fiant. Atque hæc præscriptio tam est illustris, tamque clarè micat in animis nostris, ut nulla unquam gens, neque tam fera, neque tam barbara fuerit, quæ non eius admonitu, ad religionem, si non perfectam, saltem aliquam, semper sit commota. Et sanè, si veri rerum ponderatores ac æstimatores esse velimus, legum omnium & rerum publicarum fundamentum, in eo solum consistit, ut putemus semper nobis præsentem Deum, qui omnium nostrarum non solum actionum, verumetiam cogitationum, testis sit, & arbiter. Nam si quis forte talis reperitur, qui vel propter immanitatem, Cyclopum more, vel sua sapientia confusus, Gygantzæ quadam audacia, religionem omnem respuat, & non ipsius numinis arbitratu, sed cæco & fortuito casu, omnia volui & fieri existimet: non potest fieri, ut non is, impunitate proposita, & sublato suppliciorum metu, si modo id fructuosum sibi fore putabit, leges omnes negligat, ac perumpat, & sui compendij lucrifque gratia, totam civilitatem & conjunctionem hominum pervertat. Præterea, etiam si quis Deum aliquem esse quidem arbitretur, sed errore lapsus, eum pro Deo colat, qui non est: non poterit tamen evitare, quin in summum rerum omnium periculum & discrimen, deducatur. Nam si, quemadmodum à sole lumen oculorum haurimus, sic ab uno solo Deo, veri videndi cognoscendique facultatem accipimus: quo tandem pacto ad veram instituendæ capessendæque Reipublicæ rationem ac normam perveniet ille, qui ingenij & mentis aciem, divinis illis, & æternis radijs non habet illustratam? Imò verò per contrarium, necessarium est, ut altissimis inscitæ tenebris circumfusus, nunc his, nunc illis opinionum vanitatibus impleatur, & quod ei consequens est, ad omne genus flagitij, turpitudinis, sceleris, libidinis, ut author est Divus Paulus, & ad miserimum tandem & certissimum interitum, detrudatur. Ut ne igitur huiusmodi quid accidat, & animi nostri, certis propositis notis, & indicijs, liberari errore possint, & dijudicare quis reuera Deus sit, quis non sit, pulchrè dicitur initio decalogi: EGO SUM IHOVAH DEVS TVVS, QUI EDUXI TE DE TERRA AEGYPTI DE DOMO SERVITVTIS. NON HABEBIS DEOS ALIENOS CORAM FACIE MEA. Ille quippe solus Deus est, qui contra omnem ordinem & progressum naturæ, aquas in sanguinem convertere: fructus terræ, inductis ranis, vermibus, insectis, & locustis, consumere: ærem fulguribus, tonitru, & grandine turbare: ipsum solis lumen, in tenebris, eripere: oia passim animalia

f. l. vt erga .ff.
de iust. & iur.

g. l. inter claras.
C. de sum. triq.
& fid. cathol.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

cum hominibus ipsis, vel vlceribus affligere, vel morte multare potest, Ille se dominum & rerum omnium principem ostendit, qui vndas maris ad transitum præbandum sistere, & in speciem murorum deducere, qui aquæ amarorem iniecto ligno mitigare, qui panem & coturnices de cælo mittere, qui de petra fontium scaturigines, & aquarum perennitates elicere, qui hostem numerosum exiguis, vel potius nullis copijs, fundere & fugare potest. Hæc igitur sunt euentissima, & ipsa meridiana luce clariora signa, quibus ipsum Deum, & primum rerum architectum, agnoscere possimus, quod primo loco diximus necessarium. Iam autem, quantum pertinet ad verum syncerumque cultum, tres sunt in vniuersum gradus, quibus totus continetur. Vnus est, animi & mentis: Alter, oris & orationis: Vltimus vitæ & morum, de quibus singulis, singula sunt prædita præcepta. Mentis & cogitationis proprium est, diuinam substantiam & maiestatem suspicere, admirarique in ea, primas illas rerum adspectabilium species, quæ Ideæ siue formæ dicuntur, quæque longissimè absunt ab omni contagio corporis, quemadmodum & ipse Deus, quem omnes instinctu naturæ scimus, non corporis, sed mentis tantum oculis cerni & coli posse. Atque hinc quidem ex contrario licet æstimare, quàm longè lateque aberrent à vero Dei cultu, quàmque grauiter aduersus eum delinquant illi, qui numen illud ineffabile, & quod ne mente quidem capi potest, in rebus hisce fragilibus, & solos sensus commouentibus, quærent. Vt igitur ab illo nobis caueamus, & ad puram perfectamque diuinæ maiestatis contemplationem erigamur, rectè dicitur in decalogo: **NON FACIES TIBI SCULPTILE, NEQUE SIMILITUDINEM EORVM, QUAE SVNT IN COELO SVR SVM, NEC QUAE CVNQVE IN TERRA DEORSVM, NEC QUAE CVNQVE SVNT IN AQVIS SVBTVS TERRAM, NON ADORABIS ILLA. NEQUE COLES.** Si enim tres sunt cuiusque rei formæ: Diuina, qualis est in homine animus, qui perpetuus & essentia reuera particeps est: Humana, quale corpus, quod diuturnum, & ab omni essentia non omnino alienum: Assimulata, qualis umbra siue imago, quæ momentanea est, & nullam, ne minimam quidem diuinæ essentia particulam possidet: si inquam hæ tres sunt cuiusque rei figuræ, quæ potest quæso maior iniuria offerri, quàm si neglecto & vltro repudiato animo, inanem vmbra quis arripiat, & ut est in fabulis, nebulam pro Iunone colat. Non potest profectò fieri, ut non statim omnis religio in contemptum abeat, utque pactio num & iurandi fides conseruetur, apud eos, apud quos huiusmodi portenta, vel potius monstra deorum recipiuntur. Ergo primum diuini cultus præceptum est, ut in veram Dei substantiam inspicientes, toto eum, quod dicitur, pectore amplectamur, & ad intima diuinæ maiestatis et essentia penetralia contendamus. Iam autem secundum est, ut cuius mente sumus contemplati substantiam, eius ore et oratione sapientiam, nomenque sanctum celebremus, et in vulgus profiteamur. Nam cum sermo nihil sit aliud, quàm imago quædam, et ut ita dicam, *suboles mentis*: non potest fieri, ut qui

h. c. idololat.
tria. 28. q. 1.

i. d. c. idolola-
tria.

fieri, ut qui animū habeat, diuinarum cogitationū nectare, inebriatum: non gestiat: & exultet subinde gaudio, & in carmen aliquod diuinum, diuinumque sermonem prorumpat: qua re, non dico in terris, sed nec in omni coelo, florentius quidquam aut præstabilius, aut etiam magnificentius inueniri potest. In hoc tam diuinum præceptum, directo peccant illi, qui sanctissimum Dei nomen, vel ore scelerato execrantur, vel periurijs suis ac mendacijs alijsque impijs, falsis, ac futilibus rebus profanant. Nam tantum inest rei sua sponte scelus, ut animus vel sola talium hominum mentione cohorreat, & natura, non tantum prolationem, verum etiam auditionem reformidet. Ne igitur tale, quid committatur, sed omni potius laudum genere, nomen Dei cumuletur, ordine ponitur in decalogo: **NON ASSUMES NOMEN DOMINI DEI TUI IN VANUM**, quod quidem præceptum sequuti nostri legumlatores, sanctissimè, & ad Rempublicam stabilicendam saluberrimè sancuerunt: poenis omnibus, & supplicijs obligati eos, qui vel^k periurijs vel magicis susurris, vel ludicris, vel fabulosis, vel alijs deniq; vanis & inanibus rebus, mentionem Dei Opt. Max. adiungunt. Atq; hæc secunda lex, de diuini officij cultusq; ratione. Nunc verò tertia porro est, ut cuius substantiam mente honorati sumus, cuiusque sapientiam verbis collaudauimus: eius virtutē insuper & bonitatē admiremur, & quod vere amantis est, quoad eius fieri potest, re ac factis imitemur. Hoc enim illud ipsum est, quod absolutum perfectumque cultum efficit, quodque consummato ferè operi, apicem & extremam manū imponit. Illum autem reuera dicimus diuinarum rerum admiratione commoueri, qui ab alijs omnibus feriatas, in earum tantummodò contemplatione defigitur. Illi verò imitatores diuinæ virtutis & bonitatis, qui subinde in actione & negotio, tum diuino, tum humano versatur, subinde in vmbra & otio diuinæ tranquillitatis & quietis delitescit. Nam quemadmodum Deus, cœlum ac terras fabricatus, postmodum interquieuit: ita etiam nos, certo laborum dimenso ac munere peracto, otium capessere, & ad diuinæ machinæ considerationem cum gratiarum actione nos conuertere, debemus. Ad eam utique rem, datæ sunt à natura, requietis & laboris, somni & vigiliarū, vicissitudines: indeque profectum est, ut certis festis ac ferijs constitutis, intermissiones laborum & quasi pause quædam, siue respirationes sint inductæ, hocque ipsum tandem est, quod præscribit decalogus. **MEMENTO QVOT DIEM SABBATI SANCTIFICES: SEX DIEBUS OPERABERIS, ET FACIES OMNIA OPERA TUA; SEPTIMO AVTEM DIE, SABBATVM DOMINI DEI TUI EST.** Violant autem grauisimè præceptum istud, qui omnino se remouent à negotijs, & ad otium perferunt, nihil curantes nec diuini nec humani, nihilque in commune conferentes, nec studij, nec operæ, nec facultatum. Præterea, qui non otium persequuntur quidem, sed turpibus, auariss, & ambitiosis studijs inuoluuntur, qui que intantum sese occupant, ut nullas à rebus suis ferias aut intermissiones facere possint, cum eadem insubstantia consistantur. Nam illa res vsque ad progreditur, ut suis assiduo sordibus inhaerentes, nec somni quidē

k. Vid. not. in l. 2. C. de reb. cred. l. si duo. §. vit. ff. de iureiur. l. 1. nullus. l. eorum. l. multi. C. de malef. & math.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

tempus, quod naturaliter ad refectionem animi est indultum, liberum & tranquillum habeant, nihilque unquam, quod diuinum, magnificentum, & amplum sit, admirentur ac agant. Quibus rebus sit, ut vel ad partum & voluptates corporis abiecti, feri & immanes euadant: vel sua falsa futillique sapientia elati diuinorum operum & munerum fiant contemptores. Quod quidem peccatum, cum in apertam & manifestam Dei virtutem committatur: extremum est in malis, & tam alte in omni sensu, & tanquam venis medullisque animi implicatum insidet, ut nec ignibus unquam exuri, nec vlla temporis diuturnitate expurgari aut elui possit: adfertque tantam cladem rebus publicis, ut omnem earum statum & firmitudinem ab ipsis fundamentis confestim euertat, & leges omnes ac sanctiones, sua contumacia demergat. Hac de agnitione & vero Dei cultu. Ut autem quod tertium est, non ignoremus eos, ad quos diuinos honores adhiberi Deus voluit, quosque sibi quasi vicarios in rebus humanis constituit: scire oportet, hominem partim aeterna & immortalis quadam natura, partim vero fragili & in casu posita, praeditum esse. Priorem autem ab illo hausit & arripuit, qui summa & princeps causa est omnium. Posteriores ab eodem quidem, sed administris minoribus, ut loquitur Plato, dijs ac demonibus, tanquam naturalibus & medijs interiectis causis. Hi sunt pater & mater, qui nos in hanc lucem ediderunt: sunt patria & patriae leges, quae nos exceperunt: sunt magistri & doctores, qui nos erudierunt: suntque alij per multi, qui vno communi nomine parentes appellantur. Hos autem omnes coli & obseruari, ideo Deus voluit: quia cum ortus nostri aliquam sibi partem vendicent, cumque malis depellendis, & bonis adiiciendis, suum nobis officium exhibeant: conueniens est, & ad gratiam officium pertinens, ut pro beneficijs acceptis, aliquid recipiant, & in minorum, & tanquam corporatorum deorum numerum a nobis reponantur. Nam quemadmodum summo illi Principi, qui sempiterna & immortalia nobis confert, immortales: ita istis, qui caduca & mortalia largiuntur, mortales illi quidem, sed magnam tamen gratiam debetur. Atque hoc est, quod in extremo prioris tabulae decalogi praecipitur: HONORA PATREM ET MATREM TVVM, UT SIS LONGAEVVS SVPER TERRAM: Nam etsi primi parentis, hoc est Dei respectu, oes inter nos aequales et fratres sumus, attamen intuitu ortus et occasus, alij alijs sunt superiores: et necessarium est, ut ad eos, si non diuinos, saltem quasi diuinos honores adhibeamus. Nec potest fieri, ut vel ad ipsius Dei, qui videri non potest, religionem excitentur: vel in villo vitae officio diu permaneant qui eos, quos oculorum sensu quotidie comprehendunt, quosque omnium actionum suarum et negotiorum rectores habent, aspernantur. Plato e Titanum genere statuit eos, qui quemadmodum illi Ioui: ita maioribus suis, quales sunt parentes, domini, magistri, seniores, nobiliores, potentiores, et forte in magistratus electi, arma contra ferro non verentur. Verum de ijs quinque praecipitis, quae ab illo principio, quod de Deo est, oriuntur, haecenus. Nunc quantum ad illa, quae ab eo, quod de rebus humanis est, profluunt,

m. §. si vero expectet. Auth. de nupt. §. 2. Inst. de nupt.

n. 1. semper. ff. de iur. immun.

& altera

& altera apud Mosen tabula continetur, ante omnia præmonendum est; tanta homines coniunctione seu potiùs cognatione^o inter se teneri, vt nihil tota natura existet copulatius: & adeò quidem, vt non solùm alterum alteri insidiari sit nefas, verumetiam vt vnus aliquis per se saluus esse non possit, nisi omnes simul sint salui, qui mutuis vtrò citroque beneficijs dandis & accipiendis iuuentur. Atque id quidem cum ita sit, consequitur porrò, nihil opus esse seiunctim de officijs aduersus alios, & seiunctim de ijs, quæ quis apud se præstare debet, præcepta proponere. Nam vna & eadem planè est utilitas vniuscuiusque, & vniuersorum: Vnum & idem debemus alijs, & nobis ipsis. Cæterum, cum in eam partem magis, quæ alium, quàm quæ nos ipsos attingit, peccare videamur: commodius & vtilius est, ad illa officia, quæ alijs quàm quæ nobis exhibere debemus, sermonem dirigere. Constat ergo tota horum officiorum ratio, tribus in vniuersum ordinibus. Vno, rerù externarù & actionis in vita, quantùm quidem ad cõmunem & popularè vitã attinet: Altero, rationis & orationis, quãtũ ad ciuilè: Tertio deniq; mentis & cogitationis, quantũ ad diuinã & perfectã. Nam quẽadmodũ in supradictis præceptis paulatim fit progressio à diuinis ad humana: ita per cõtrariũ, in his adscenditur pedetentim ab humanis ad diuina: vt scilicet sic fiat mutua vtrò citroq; connexio, et diuinorũ cum humanis, et humanorũ cũ diuinis colligatio. In vita cõmuni & populari summũ & maximũ est, vt nos cõmunitatemq; nostrã viuere ac superesse velimus: ad eamq; rem, omnẽ operã ac laborẽ nostrũ, referamus. Nam qui sic se instituunt, vt pestẽ aliquã Reipublicæ adferant, patriãq; suã omni scelere lacerent: legẽ omnẽ humani generis produnt, suntq; ad eorũ coërtionẽ, oĩa legis Iulię P, Põpeię Q, Cornelię R, & aliarũ infinitarũ legũ iudicia excogitata: hocq; est, quod in secũdẽ tabulę p̄cipio edicitur: **NON OCCIDES:** quasi scilicet osores sint tũ ipsius Dei, tũ naturæ, qui vel se, vel alios perditos volũt: quiq; nõ potiùs omnib^o semper curis & cogitationibus in hoc incũbunt, vt quẽadmodũ prima naturæ data præcipiũt, viã inueniant, qua seruare mortales, & oĩbus vitę præsidijis augere possint. Hoc ergo primũ. Secũdũ autẽ in eodẽ ordine est, vt nõ solũ nos velimus esse, verũetiã in perpetuũ supersse: estq; ea appetitio, naturaliter cõiuncta cũ superiore. Nam id reapse vix esse dicitur, quod aliquẽ sui finẽ et terminũ expectat. Sed quoniã hisce reb^o inferioribus denegatũ est, in eodẽ semper statu et loco perdurare: p̄curatũ est à sũmo Deo, vt maris et foeminae coniunctione cõstituta, et p̄pagãdæ sobolis cupiditate iniecta, per liberorũ successiõnẽ quzdam quasi eternitatis species adũbretur. Vt igitur hæc ipsa procreatio et educatio prolis, rectè et ordine p̄cedat, nõ tũ genus humanũ vnã cũ ipsis hominib^o intercideret, p̄positũ est p̄ceptũ: **NON MECHABERIS:** Et meritò quidem quia nisi vagus concubitus refrænetur, & certa nuptiarum matrimoniorumque iura describantur, non potest fieri, vt vllus omnino fortus aut partus, propter cõfusiõnem, proferatur: videnturque præsentem tum sibi, tum Reipublicæ occasum machinari, qui in huiusmodi tam foedas, tamque spurcas libidines proni ruentes, à nullis porrò generibus turpitudinum se reuocãt: verũ hoc de

o. l. vi. ff. de
Iust. & Iur.

p. ff. ad l. Iul.
ma.
q. ff. ad l. Põp.
de parr.
r. ff. ad l. cor.
nel. de sic.

s. c. ius natura
lo. i. distinct.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

hoc de secundo præcepto . Tertium autem & vltimum est , vt quoniam nos, nostramque sobolem cōseruari , natura iubet & imperat, ea insuper paremus et conquiramus nobis, quæ ad eam rem destinata sunt à natura, & hominum generi tributa. Nisi enim pastum, cultum, latibula, supellectilem, & alia similia habeamus, eaque sic possideamus, vt ab aliorum iniurijs & rapinis tuta sint: non potest fieri, vt non in dubio sit , vel societatis nostræ communitas, vel etiam ipsa vita. Et hoc est , ad quod tendit præceptum, **NON FVRTVM FACIES**: Nam qui ad eum vitæ modum se componunt, vt ex aliorum spolijs suum lucrum & compendium quærant, vtque alienas facultates & copias, quæ ad hominum vsus, terræ foetu profunduntur, ad se per dolum malum deriuent: non minori odio digni sunt, quàm qui superscriptis duobus modis delinquant: Si enim communis vitæ ratio , partim coniunctione maris & foeminae , partim concordii & amico conuictu, partim rerum distinctione & commercio, continetur: cui dubium esse potest, quin rerum & commerciorum perturbatio, non minorem reprehensionem, quàm conuictus, & matrimoniorū, incurrere debeat? Sed hæc sufficiat dixisse de illis tribus principijs humanis, quæ popularem hanc, & inferiorem vitā instruunt , quæq; irarum, libidinum, & auaritiæ indomitas cupiditates & flammæ restinguunt. Nunc sequitur de illo consortij humani vinculo , quod propius naturam attingit humanam, quodque consistit in orationis & sermonis diuina facultate. Hanc constat ad nullam aliam rem , mortalium generi collatam esse, quàm ad ciuilem societatis, & communem omnium hominum salutem, idque siue sensum & conceptum animi nostri simpliciter explicemus, quemadmodum in communi conuictu fieri assolet: siue via quadam & ratione doceamus, veluti cum vel veras opiniones in animos auditorum infundimus, vel contra, prauas, interrogationum quasi facibus admotis exurimus: siue denique in permouendis & flectendis in omnem partem animis versemur, vtputa cum fusa latius perpetua oratione, vel totum aliquem populum regimus , vel leges stabilimus , vel castigamus improbos, vel tuemur bonos, vel adhortamur ad decus, vel reuocamus à flagitio, vel facta deniq; ac consulta fortium & sapientum hominum, cum improborum ignominia, sempiternis (vt inquit ille) monumentis prodimus. Mirum profectò dictu est , quanta orationis vis sit & potestas, quantumque in regenda ciuitate, honoris illi, & dignitatis tribuatur. Sed quanto melior et præstantior est integra , tanto perniciosior & detestabilior est corrupta, estque nihil in omni vita pestilentius, quàm si sermo hominum, & maximè quidem in iudicijs, in quibus potissimum veritas exquiritur, cum vanitate ac mendacio sit cōiuncta. Et eo quidem est quo pertinet præceptum illud: **NON LOQVERIS CONTRA PROXIMVM TVVM FALSVM TESTIMONIVM**. Nam si fides , id est dictorum conuentorumque constantia et veritas, fundamentum est naturaliter omnis iuris et iudiciorum , nec quicquid est quod vehementius ciuitatē contineat: necessarium est, vt eo subtracto , omnis statim iustitia concidat, et totam deinceps totius Reipublicæ ruinā secum trahat. Superest ea pars, quæ intima et in abditissimo recessu

t. huc pertinet. ff. de furt. vi bon. rapt. ad l. aquil. cum simil.

v. l. laudabile. C. de aduocat. diuer. ind.

x. C. plus valet re qd agi. vid. not. in §. tā diuus. Inst. de testam.

y vid. l. r. l. iuris gēt. §. pact. ff. de pact. l. i. ff. de loc. publ. fruēd. c. puenit extr. de iureiur.

recessu mētis collocata est. Nam parum est populares virtutes et ciuiles obtinuisse, nisi philosophicæ quoque accedant, quæ ad arcem ipsam rationis ac intelligentiæ peruadunt. Summum igitur & absolutissimum, & ad Rempublicam moderandam, ante omnia, vt probat Plato, necessarium præceptum est: vt ad sui ipsius cognitionem quisque accedat, nihil omnino appetens eorum, quæ aliorum vel naturis, vel facultatibus sunt appositæ. Nam qui sic se componunt, vt se suamque naturam penitus explorent, necessaria quadam rerum serie, qua alia ex alijs neccuntur, eò tandem perueniunt, vt videant nos eodem patre prognatos, omnes pares & similes esse, & nõ tam rebus ipsis, quàm stationum quibusdam interual-
lis, in hoc vitæ quasi præsidio differre: quibus perspectis, & illud porrò attendit, non solum contra officium, verumetiã contra naturam facere eum, qui maiore seipsum charitate, quàm fratrem suum, cum quo vnus & idem est, comprehendat: quique propria statione, quam communis Pater & Imperator assignauit, derelicta, in eas, quæ aliorum sunt, inuadat, & nunquam suo se pede, quod dici solet, metiatur. Atque hoc est quod vult decalogus dũ dicit: **NON CONCUPISCES DOMVM PROXIMI TVI, NON DESIDERABIS VXOREM EIVS, NON SERVVM, NON ANCILLAM, NON BOVEM, NON ASINVM, NON OMNIA QVÆ ILLIVS SVNT.** Quasi scilicet signum sit intemperantis animi, & non satis nec totam hominis naturam, nec se suamque ingenium intelligentis, affectare ea, quæ alijs sunt attributa, & à propria tum natura, tum facultate seiuncta. Nam per contrarium, qui primum vniuersam hominis, deinde suam naturam pertentauit, ad omnia vitæ genera idoneus est & accõmodus. Quia enim totam hominis naturam cognouit, vtique intelligit, qua ratione homines priuatim publicè tractari, & pari semper pietate coli, debeant. Quia id, quod sibi & alijs specialiter collatum est, animaduertit: non appetit, nec errore, nec cupiditate, aliena: sed suis contentus, & totus aptus ex se, suam (vt aiunt) Spartam colere & ornare nititur. Atq; his rebus, cũ nõ dico potissimum, sed solum cõstat Republica: efficitur, vt hoc præceptum, quo nos ipsos noscere iubemur, non solum intimum in homine, sed & in omni Republica perfectissimum euadat. Vnde factum est, vt non homini alicui, sed Apollini Pythio sit adscriptum. Præterea, cùm noscere seipsum nemo possit, nisi qui ad ipsius Dei, cuius homo circũfert imaginem, agnitionem adscendat: rectè quoq; possumus dicere, præceptum istud, tum conclusionem, tum nodum omnium præceptorum esse: vt pote quod perpetuo quodam et indissolubili vinculo, humana cum diuinis, et rursus diuina cum humanis connectat, et cunctarum virtutum, quibus Reipublicæ rectio cõtinetur, quasi carmen efficiat. De diuinis igitur siue moralibus præceptis, hæcenus.

z. §. Iuris præcepta, in verbis, sui cuique tribuere. Inst. de iust. et iur. §. vlt. Inst. de his qui sui vel al. iur.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE GENERALIBVS PRINCIPIIS NATURALIBVS.

Naturaliū siue humanorū principiorū ratio latissimè quoq; patet: nam quēadmodū ex superioribus dijudicamus, quid in qua; re bonū, quid malū, quid vtile, quid inutile sit: ita ex istis intelligimus, quid in rebus possibile, quid impossibile, quid facile, quid difficile sit. Non esse alteri per alterū iniquā cōditionē offerendam^a, non esse arma in acie abijciēda^b, non esse libidinosē & incōtinenter viuēdum, per moralis quidem philosophiæ principia probatur: Cæterū, quōd duo eandē rem in solidū possidere non possunt^c, quōd vini, olei, tritici non est vsusfructus^d, quōd illa res eadē permanet, quæ antiqua seruata specie, minimas suas particulas tātummodo mutat^e, quōd incorporaliū non est possessio, nulla alia quā naturę norma ac regula dignosci potest. Estq; horum principiorum tam magnus & frequēs in iure vsus, vt nullo modo perfecti iurecōsulti nomen sustinere possit, qui eorum cognitione non sit instructus. Nam quid ego nunc de Pericle dicā? qui quāntū ex hisce studijs ad regendā tenēdamq; rempublicam in forū attulerit, vulgò notius est, quā vt hīc plurib⁹ cōmemorari debeat? Pleriq; quidē oēs ab ijs deterrentur, partim rei subiectę spinositate, partim quia lōgiusculē à cōmuni iuris & rerū forēsū vsu recedere vidētur: sed nos pluribus exēplis ex omni passim iure ciuili petitis, partim id quod absconditū in ijs est & obscurum, illustrabimus: partim id quod remotum & longē positum videtur, propiūs adducemus, & quod præcipuē quærimus, ad iuris apices & subtilitates valde pertinere docebimus, interiorem de rebus naturalibus tractationem, ipsis vt oportet Physicis, pro maiore parte relinquētes. Diuidam autem principia naturalia, si prius aliquid dixerō, tum de ipsa natura, tum de principijs rerum naturalium, & causis. Est autem natura nihil aliud, quā ordinarius rerum cursus, qui à primo motore Deo ratis & certis ordinibus cietur, cuiq; oēs parēre & obedire necessariò debemus. Veluti cū dicimus, Secundum^t naturam esse, commoda cuiusq; rei sequi eum, quem sequuntur incommoda: naturalem rationem, autoritate senatus mutari non posse^g. Naturam nō pati, vt tu stare videare in eo loco in quo ego sto^h. Per rerum naturam fieri non posse, vt filius patrem ætate antecedit, & si qua sunt similia, quæ cōmuni rerum progressū incedunt. Cæterū si quæ sunt, quæ præter illum ordinem & communem seriem accidunt, ea inter naturalia censerī non debent: sunt enim vel diuina^k, vel monstra, vel ostenta^l, vel portenta, vel casualia, vel fortuita, vel miracula, vel necessaria, vel fatalia^m, vel voluntaria, vel artificialia, vel alia denique de genere eodem, in quibus longē alia habetur iuris ratio quā in naturalibus. Aliud enim est vi maiore, vel casmate rem amittere: Aliud naturali interituⁿ: Aliud monstrum edere: Aliud integrum partum. Alia est conditio casualis: Alia potestatiua: Aliud fortuito casu^o vel compulso^p necessitatis occidere: Aliud dolo malo: Aliud ius patriæ potestatis in naturali filio: Aliud in adoptiuo:
Aliud

a l. nō deber. ff. de reg. iur.
b. l. omne delictū. §. qui i acie. l. qui comeatus. §. i. ff. de re mili.
c. l. 3. §. ex contrario. ff. de acquir. poss.
d. l. 2. ff. de vf. earū rerū quę vf. conf.
e l. pponeretur. ff. de iud.

f. l. secundū naturā. ff. de condit. indeb.
g. l. 2. ff. de vsuf. earū rerum.
h. d. l. 3. ff. de acquir. possess.
i. §. minorem. Inst. de adopt.
k l. si merces. §. vis maior. ff. loc.
l. ostentū ff. de verb. sig.
m. l. i. C. ad l. Cornel. de sic.
n. l. cū res. §. si. ff. de leg. i. l. si plures. §. si. ff. depof.
o. d. l. i.
p l. i. C. vnde vi.

Aliud tandem in omnibus non naturalibus: Aliud in ijs, quæ secundum certum naturæ ordinem & progressum accidunt, quod & diligenter annotandum est. Principia rerum naturalium in duas res diuiduntur: Altera efficiens dicitur, nostri formam vocant: Altera quasi huic se præbens & qua efficitur aliquid, quæ vulgò materia vocatur. Illi, quoniam vis quædam inest mouendi & efficiendi, patris nomen est impositum à Platone: huic, quoniam materia, quæ accipiendi & quasi patiendi naturam habet, matris. Atque ex his duobus inijs constituuntur omnia, quæ vel corpora, vel qualitates quædam nominantur. Nam neque materia sua sponte coherere, aut in certam figuram coalescere potest, nisi vi aliqua cõtineatur, à qua formam accipiat: neq; etiam vis ipsa esse potest, nisi in materia sit, in qua tanq̃ in subiecto hæreat. Enimuerò ab his oriuntur multæ & variæ in iure disputationes, quæ sunt tum de forma & solennitate, in testamentis cõdendis, in nuptijs contrahendis, in actionũ & stipulationum formulis cõcipiendis, in sacris: tum de materia & re subiecta, in mutuis pecunijs, in usufructu, in acquisitionibus dominiorum, in iudicijs: tũ de substantia, & ijs quæ adminiculantia sunt, in emptiõibus & venditionibus, in nudis pactis, in vltimis voluntatibus, in acceptilationibus: tum denique de ortu & occasu, & vnius speciei in aliam transfusione, in stipulationibus perperam conceptis, in codicillis, in negotijs contrahendis, in pactis de non petendo, & alijs similibus. Nam tota hæc ratio tam latè patet per vniuersum ius ciuile, vt nulla sit eius pars, quæ illa vacare, & sine eius cognitione perspicì possit. Causæ rerum naturalium varias habent differentias & figuras. Primùm: Aliæ rem efficiunt, quemadmodum testator, & lex tutores: Aliæ finem continent, vt persecutio eius quod interest, obligationis verborũ: Aliæ materiam præbent, vt in mutuo res fungibiles. Aliæ formam circumijciunt, vt conceptiones verborum stipulationibus. Præterea, Aliæ sunt generales, quæ multis speciebus accommodari possunt: Aliæ speciales, quæ vni tantũ. Nam quòd mulier nullũ officium publicũ gerere potest, excludit illã nõ solum à magistratu, verumetiã à iudicijs, intercessionibus, & alijs similibus. Verùm quòd sine fraude filiofamilias mutuum dari nõ potest, nihil aliud quàm Macedonianũ beneficium sub se cludit. Quin etiã, aliæ sunt, quæ remotiores & longius positæ dicuntur: Aliæ propinquæ. Nã actionis ex empto, propinqua causa est obligatio, remotior, cõtractus, Præterea, Aliæ propriæ sunt & ad suũ effectũ destinatæ: Aliæ improprie & ad aliud destinatæ. Cõdictio certi in mutuo, propria & ad hoc directam habet causam: Cõdictio indebiti, nõ propria: nam qui dissoluendi debiti gratia dat, ex accideri & præter opinionem acquirit sibi obligationem. Iam verò, Aliæ sunt quæ opere pfecto cessant: Aliæ perpetuò adherent rei quam efficiunt. Cõmodato semel cõtracto, nihil mutat cõtraria voluntas: in Precario & societate, mutat: Nã cõmodatũ dãs architecto, precarium musico secundũ analogiã est similis: Porro, Aliæ causæ sunt quæ suadent & impellunt: Aliæ, quæ cogunt & necessitatem ingerunt, Prioris generis est improbitas Calpurniæ, quæ causam dedit edicto de sublaeis postulationibus mulierũ. Posterioris, imbecillitas sexus muliebris,

c ij ex qua

q. C. de formul. sub.
r. l. 2. §. i. ff. si cert. pet.
s. §. constituitur. inst. de usufr.
t. l. pacta. ff. de contrah. empt.
v. l. an inutilis. ff. de acceptilat.
x. l. si vn. §. vlt. ff. de pact.

a. §. permillum Inst. de tutel.
b. l. stipulatio. §. alibi. ff. de verb. ob.
c. §. i. Inst. qb. mod. re.
d. §. i. hac. Inst. de verb. oblig.
e. l. i. ff. de reg. Jur.
f. l. i. ff. ad maced.

g. l. si is qui. §. ff. cõmod.
h. l. i. cõmodato §. sicut. ff. cõmodat.
i. l. i. ff. de precar. §. manet. Inst. de soc.
k. l. i. ff. de postul. simile in l. i. ff. ad maced.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

l. l. si sine C. ad
senarufcōf. vel-
leian.
m. §. j. Inst. de
empr. & vend.
n. l. nec emptio
ff. de contrah.
empt.

ex qua natum est¹ S. C. Velleianum. Ad hæc, Aliæ sunt principales, quæ propriè vereque rem efficiunt, vt de pretio conuentio emptionem & venditionem^m: Aliæ, quæ naturam quidem efficiendi non habent, sed sine quibus tamen effici non potest, quæ adminiculantes dicuntur, vt res, sine qua nulla est emptioⁿ: Deniq; Aliæ sunt vltimæ, siue summæ, vltra quas nihil amplius quæri potest, vt cum dicimus, salus populi, suprema lex esto: Aliæ Secundariæ, quæ ad alias supra se positas referri possunt, cuiusmodi sunt omnes quæ non sunt vltimæ. Nunc ab eo ad ipsam distinctionem principiorum naturalium. Nam eorum quædam ab ipso trahuntur vniuerso, quædam verò ab homine, qui imago quædam est, & quasi compendiū vniuersi. Triplex ferme est ille vsus, (exponam enim rem obscuram, populariter & illuminatè) quem totius mundi contemplatio suggerit. Primus est, vt quo consilio & ordine, seminator, fator & parës, & vt ita dicā, educator, & altor ille mūdi Deus, ex sua mente ac diuinitate mundū genuit: eodē quoque modo & exēplo nos putemus, has societates nostras & vrbes, à sapientibus viris tanquam minoribus quibusdā dijs, constitutas ac fundatas esse. Nam quis, quæso, est omnium hominū, qui, si tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines & traiectiones, tamq; omnia inter se cōnexa & apta videat, non intelligat diuinitus omnia regi & moderari? Quis est, qui si aëris vim & naturā adspiciat, quo modo vel terram imbribus augeat, vel annuas frigorū & calorū varietates faciat, qui si maris pulchritudinem & speciem, amœnitates orarū & littorū, genera animalū, partim fluitantium, partim submersorum, partim ad saxa natiuis testis inhæretium, animaduertat: qui, inquā, non videat omnia ista quæ supra sunt et subter, formā quandam bene cōstitutæ Reipublicæ præ se ferre? Quis denique est, qui, si terram ipsam in media mundi sede locatam, & vndique in sese suis nutibus conglobatam, vestitā floribus, herbis, arboribus, frugibus, intueatur, si fontium gelidas perennitates, perlucidos amnium liquores, riparū vestitus viridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitates camporum, recōditas auri & argenti venas, si varia genera bestiarū, vel cicurū, vel ferrarū, volucrū lapsus atq; cātus, pecudū pastus attēdat, quis, inquā, est hominū tā stupidus & iners, qui, si in tātam rerū omniū magnificentia, constantia & ordinē inspiciat, nō existimet ipsorū quoq; hominum, quorū causa omnia sunt facta, Respublicas, & ciuitatū ac populorū societates, certa quadam ratione coniunctas & conflatas esse? Enimuerò quemadmodū vniuersum hoc, partim à diuina mente, partim à necessitate profectū est: ita Respublica quoq; partim pietatis ac iustitiæ colēdz gratia, partim vsu & humanis necessitatibus exigētibus, coaluit^o. Ac ad iustitiā quidem tuendam pertinent principes, sacerdotes, sapientes, qui totam ciuitatem suis imperijs temperant ac moderantur, non aliter atque mūdi animus, qui ex ipsius Dei substātia decerptus, vitā ac motū, quibus cuncta regūtur, à diuina mente accepit. Ad necessitates verò^p referūtur matrimonia, rerum acquisitiones, & earundem vltro citroque commutationes: Nam quæadmodū per ortus & interitus vicissitudines, conseruatur hæc

o. vid. notata
in c. ibs naturale
ad verbū coniu-
ctio, distinct.

p. §. ius autem
gēt. Inst. & iure
natur.

uatur hæc vniuersitas, & in eodẽ quasi statu perseverat: ita in Republica, per honorũ rerũ, & personarũ mutationes, dando & accipiendo factas, quoddã quasi simulachrũ æternitatis inducitur. Vt interim illud omit-
tamus, quod ab ipsis brutis animalibus, medendi, venandi, nauigandi, belli gerendi, colendæ denique Reipubl. artes & eas plures, quæque ad omnes vitæ partes vsui nobis esse possunt, arripuerimus. Atque hic primus est rerum naturalium vsus, quem in Mosaicis & Platonicis libris de Repub. sæpe licet animaduertere. Secundus est, vt ipsas res naturales, ad commoditates nostras & civilem aliquem vsum adiungamus: nam præter hoc quod ex animali spirabilique mudi natura, vitam nostram haurimus, quodq; ex ijs quæ terræ foetu quotidie profunduntur, victum, cultum, & habitationem, quæ fundamenta sunt Reipublicæ, nobis paramus: quis non intelligit anniuersarias istas, & menstruas, aliasque fiderum conuersiones hoc nobis præbere, vt certa & stata tempora commerciorum, iudiciorum, festorum, comitiõrum, & aliarum rerum omnium habeamus, sine quibus quidẽ temporibus, certo certius est, in tota vita civili, nihil in omnibus negotijs hominum constitui & designati esse posse: qua causa factum est, vt Hærodotus horis & diebus, primã Reipublicæ conformationem attribuerit. Tertium & vltimum, quod à rerum naturalium cognitione, ad vitam civilem permanat, in eo consistit, vt principia quædam ex ijs ducantur, quibus res civiles dirigi possint. Nam quod primũ Physiici de eodem & altero, ex quibus mundi animus fabricatus est, disputant: quodque cum ijs finiti & infiniti, temporis & æternitatis, vnus & plurium mentionem cõiungunt: cui dubium est, quin id nobis definiendi & diuidendi vias tradat? quin modum & rationem contineat, qua inter substantiam & adminiculantia in contractibus¹, inter similia & dissimilia in cognatis², inter perpetua & temporalia in obligationibus³, inter vnum & plura in stipulationibus⁴; inter possibilia & impossibilia in v⁵ rebus, inter vera & ficta in omnibus negotijs distingui possit? Præterea, quod in altera parte Physiologiæ traditur de ortu & interitu, de varijs cœli & aëris tempestatibus, de fructuum & animalium naturis, de agri colendi ferendique ratione: quis nõ videt in ijs maximarum rerum civilium principia quædam et semina-
ria, quæ prima naturæ dicuntur, latere? Nam quis tãdem sanæ mentis potest negare, quin tractatus de ancillarum et animalium foetu⁶, de con-
iunctione maris et foemina⁷, de frigidis et maleficiatis⁸, de ijs qui in vtero degunt, de agnoscendo et exhibendo⁹ partu, de postumis, de mor-
bis rerum et vitijs, de alluionibus¹⁰, de mistionibus, de implantationibus, de inædificationibus, de vi maiore et cœli tempestatibus, deq; alijs infinitis et consimilibus rebus, ab ipsa natura trahi et peti debeant? Cui et illud insuper adde, quod feras animates à cicuribus in occupatione¹¹, pecudes à bestijs in lege¹² Aquilia, feroces quadrupes à mansuetis in pauperie¹³, sanas ab insanis in ædilitio ædicto¹⁴, mancipi¹⁵ à nec mancipi in cõmercijs, maiores à minoribus¹⁶ in furtis separari oportet. Quid dicam præterea de rerum distinctionibus et differentijs: nam quod earũ aliæ sunt corporales, aliæ incorporales¹⁷. Item aliæ generales, aliæ spe-

q. l. pacta. ff. de
contrah. empt.
r. l. i. ff. de præ-
car. §. 1. Inst. de
donat. §. item
preciũ. Inst. de
empt. & vend. §.
adeo. Inst. de lo-
cat. & conduct.
f. l. obligationũ
ferè. ff. de act. &
oblig.
i. l. scire. ff. de
verb. oblig.
u. l. nõ solũ. ff.
de act. & oblig.
x. §. in pecudũ.
Inst. de rerũ di-
uis.
y. §. 1. Inst. de
pat. po.
z. extra illo tit.
a. l. q in vtero.
ff. de reg. iur.
b. ff. illo tit.
c. toto tit. de
rerũ diuis.
d. §. ferè igitur.
Inst. de rerũ di-
uis.
e. l. 1. ff. ad l.
aquil.
f. l. 1. ff. si qua-
drup. pauper.
g. l. 1. & toto
tit. ff. de ædilit.
ædict.
h. Vlp. in Inst.
sub tit. de do-
min. rer.
i. Exod. c. xxiij.
k. §. 1. Inst. de
reb. corpor. &
incorpor.

l. l. Meuius . ff. de legat. 2. l. legato . ff. de legat. 1.
 m. l. inter stipulante . §. si stipulante . ff. de verbo oblig.
 n. l. 2. ff. si cert. pet.
 o. l. stipulationes . ff. de verb. obligat.
 p. l. rerum . ff. de v. fucap.
 q. l. in re §. item ff. de rei vend.
 r. l. qd tamē . ff. de contrahend. empr.
 s. §. litera, cum §. seq. Inst. de rerum diuis.
 t. l. imperitia . ff. de reg. iur. l. ignorantia . ff. de iur. & fact. ignorat. l. illicitas §. sicuti . ff. de off. p. res. cum simi.
 v. l. consilii . ff. de reg. iur. §. 2. last. de nupt. l. eius . ff. de reg. iur. toto tit. de dol. mal. c. m. habitationem . de reg. iur. in vi.
 x. l. contractus . ff. de reg. iur. l. si ut certo . §. aut vidēdū ff. como dat. cū similibus ad illū tractatū pertinentibus.
 a. l. si filius fa. ff. de iud.
 b. argo. l. quod nerua & ibi not. ff. de pos.
 c. d. l. i. C. de sic.
 d. l. 2. ff. de verb. oblig.
 e. v. c. in alternatiuis . de reg. iur. in vi.
 f. l. 4. ff. de hered. inst.
 g. C. de donat. que sub modo.
 h. l. ea est . ff. de reg. iur.
 i. vid. l. labeo . ff. de supp. leg. tot. tit. de verb. fig.
 k. l. qui quadrangita . ff. ad l. falci.

ciales^l: Aliæ quātitatū, aliæ corporū^m: Aliæ rerū, aliæ factorū: Aliæ fungibiles, aliæ nō fungibilesⁿ: Aliæ diuiduæ, aliæ indiuiduæ^o: Aliæ Physicæ, aliæ Technicæ^p: Aliæ *ἰνὸς μέρους*, aliæ *ὀνὸς μέρους*: Aliæ mobiles, aliæ soli: quomodo aliter est animaduersum, q̄ ex ijs, quæ modò cōmemorauimus, naturalibus principijs? Ex quib⁹ etiā desumptū est, quòd inter ferrumina- tum & applanatum^q, inter inauratum & aureis laminis tectum^r, inter pictū & scriptū in iure nostro distinguatur^s. Quoniā verò ex istis satis superque intelligi potest, arcana vniuersæ naturæ sic ad iurecōsultū pertinere, vt ab eo remoueri non possint: videamus an & idē in homine, de quo secūdo loco dicere proposuimus, quique animo, corpore, & rebus externis continetur, obtineri possit. Atq; animi quidē partē alterā, rationis & intelligentiæ participē statuūt, in qua tranquillitas inest, & placida quietaq; constantia: alterā verò expertē, in qua insunt turbidi motus & incōstātes appetitiōnū, quæ nūc huc nunc illuc ferūtur. Prioris partis tria præcipua sunt munera: Vnū cogitatiōis & indagatiōis, quod et intelligentiæ dicitur, ex qua existit notiā, sciētia, prudētia, sapiētia, opinio, iudiciū, ars, sagacitas, ingeniū: quibus opponūtur imperitia, ignorantia, furor, insania, stupiditas, error, & similia, quæ multis iuris locis diligētē attendūtur. Alterū, volūtatis & appetitus rationalis, ex quo nascūtur cōsensus, authoritas, rati habitio, cōsiliū, dolus, fraus, machinatio, iussus, mandatum, imperium, prohibitio, taciturnitas & alia infinita^v. Tertium deniq; memoriæ, in qua cernitur diligētia, negligētia, gnauitas, socordia, celeritas, mora, præmeditatio, incogitātia, cū nōnullis alijs, de quibus passim & vbiq; multa occurrūt^x: quæq; idē bene cogitata & in prōptu debet habere legūlator, quoniā pertinet per oīa ferē iuris capita. Et præter alia multa, cōficiūt etiā nobilissimū illū de dolo, culpa, & casu fortuito, tractatū: Nam quæ volūtatis vitio fiunt, propriè cadunt in doli & fraudis^y rationem: quæ vel intellectus vel memoriæ, in culpam subinde latā, subinde leuem & leuissimā incidunt^b: quæ neq; dolo neq; culpa cōtrahuntur, partim fortuito casui, partim fato adscribi solēt^c. Illud etiam ad hanc animi partem referēdum, quòd omnes actiones hominum, vel in dando vel faciēdo consistunt^d. Itē quòd orationis & sermonis nō minima est^e habenda ratio: Nam præter hoc, quòd de alternatiuis, de conditionalibus^f, de ijs quæ sub modo concipiuntur^g, de cauillationibus^h, de quæ alijs permultis, quorum frequentissima incurrit mentio, in iure tractatur: quis est qui ignoret, verborum & rerum significationes, tam late in omni iure patere, vt meritò illis tertia ciuilibus sapientiæ pars, à Fabio Quintiliano sit attributa. Nego quemquam exactè de rebus disserere, & earum obscuras intelligentias enudare posse, nisi ipsorum quoque verborum rationes, significationes, vires denique, & vsus omnes teneatⁱ. Nego quemquam verum & falsum dijudicare posse, item quid quāq; rem sequatur, quid cuique contrarium sit, videre: nisi qui dialecticorum^k (vt ita dicam) officinas frequentarit, & in eorū spatijs multo tempore fuerit exagitatus. Nego denique quemquam oratione perpetua tenere populum, & in omnes partes flectere posse, nisi qui motus omnes animorum perdidicerit, & quibus verborum flexibus, nunc huc

nunc huc nunc illuc detorqueri possint, cognorit. Hoc ergo de rationali animæ parte, cui adiuncta est tum actionis tum orationis facultas. Illa pars animi, quæ rationis & orationis est experta, bifariam diuiditur. Primo modo in eam partem, in qua existit iracundia^l, quæ secundum Peripateticos fortitudinis quasi cos dicitur, quæq; ardore quodam elata, quibusdam nos quasi stimulis ad virtutem arripiendam impellit: & eam, in qua cupiditas inest & appetitus, tum procreandæ & educandæ sobolis, tum earum rerum quibus vita fouetur & sustentatur^m. Plato has duas facultates subinde alis comparat, inter quas anima æqualibus vtrinque ponderibus librata, pædeat: subinde bigis, quibus tanquam vehiculo quodam, ad omnes vitæ functiones & munera, prouehatur. Aristoteles autem rationem pastori, iracundiam cani, cupiditatem ouibus comparat. Altero modo fit diuisio secundum numerum perturbationum, quæ in hac parte animi, partim voluptatum illecebris, partim dolorum moribus & quasi facibus acceduntur. Sunt verò in vniuersum quatuor: Nam ex duobus opinatis bonis, duo nascuntur: & ex duobus opinatis malis, alia duo. Ex bonis, libido & lætitia, vt sit lætitia presentium bonorum, libido futurorum. Ex malis, metus & ægrotudo: vt metus sit futurorum malorum, ægrotudo presentium. Iam ægrotudini subiicitur inuidia, æmulatio, obretractio, misericordia, angor, luctus, moeror, ærumna, lamentatio, dolor, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. Sub metum subiecta sunt, pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, cõturbatio, formido. Voluptati, amor, cupiditas, maleuolentia, delectatio, iactatio, petulãtia, pteruitas, & similia: Libidini ira, excãdescẽtia, odiũ, inimicitia, discordia, indigentia, spes, desiderium, & alia huiusmodi. Atq; his quidem omnibus tanquam morbis quibusdam & ægrotationibus, adhibet remedia legulatores, cum de vi & metu, de petulãtia, de proteruitate^o, de libidinibus & voluptatibus edicunt, estq; in ijs regedis & cõpescedis summa eius laus & virtus, vt est apud Platonem, constituta^p. Nam quæ admodum medicus ad corporis, ita politicus ad animi vitia facit medicinã. Verum hæc de hominis animo. In corpore, subinde spectamus etatẽ, vt in nuptijs^q, tutelis, curationibus & vacationibus munerum, sacerdotijs, testimonijs dicendis, et alijs infinitis: subinde sexum^r, vt in intercessionibus^o, in testibus vltimarum voluntatum, in gerendo magistratu, in potestate patria, in successioneibus, in exheredationibus, in accusationibus, in postulãdo: subinde membrorum robur & integritatem, vt in militijs, in sacerdotijs, in matrimonijs, in mancipijs^o seruorum, in cæcorum testamẽtis, in surdorum & mutorum stipulationibus: subinde valetudinem, vel secundam vel aduersam, vt in excusationibus tutorum & curatorum, in vocationibus in ius, in emptionibus mancipiorum, & alijs innumeralibus. Externa bona posita sunt, vel in persone dignitate, vel in rerum vbertate ac copia, vel in amicorum & familiarium vsu. Dignitatis vel cõtra sunt, estimatio, authoritas, fama, fides, fauor populi, ignominia, infamia cum similibus, quorum diligens vbiq; habetur ratio^v, vel in publicis muneribus subeudis, vel in ferendis testimonijs, vel in postulãdo, vel in cõscribendis vltimis voluntatibus. Diuitiarum vel cõtra, sunt abudãtia, splendor, vlt^o, cæsus, paupertas, inopia, solitudo, de quibus

l. l. quod calore. ff. de reg. iur.

m. l. ius naturale. i. dist.

n. toto. tit. de eo quod vi Nat. caus.

o. l. omne delictum. §. per vnum. ff. de re milit. p. c. facte. iij. dist.

q. §. j. Inst. de nupt. §. j. Inst. de curat. & tot. tit. quibus mod. tut. fin. tot. tit. ff. de vacat. mun. cum simi.

r. l. scemine. ff. de reg. iur. l. qui hæredes. §. eum q. ff. de test. & c. s. l. j. ff. de edilit. ad l. hac contul. tissima. l. discretis C. qui test. facer. poss. l. j. ff. de verb. obligat.

t. §. j. l. c. prop. ter. Inst. de excusat. tut. l. si præter in fi. ff. de iud. l. cõtumana §. pœnam. ff. de re iudi.

v. l. j. ff. de test. l. j. is cui. §. si qs. ff. de testam.

x. §. vii. Inst. de
susp. rut. & curat.
l. 3. ff. de testi. §. 2.
Inst. quib. ex
caus. ma.
y. §. non esse
Inst. de excusat.
l. ex maleficio. §.
j. ff. de act. & ob-
lig. l. videamus
ff. de in lit. iur.

de quibus tractatur * in accusatione suspecti tutoris vel curatoris, in ser-
uo testamento in fraudem creditorum manumisso, in excusationibus
munerum. In amicitijs & contra, spectatur familiares, clientes, patroni,
serui, liberti, amici, socij, ciues, hostes, inimici, aduersarij, cum alijs eiuf-
modi, de 7 quibus, tum in negotijs alienis geredis, tum in alienatione iu-
dicij mutandi causa facta, tum in excusationibus tutoru & curatorum,
dicitur. Sed iam, puto, satis planum factum est, quomodo (quod mihi
tantum fuit propositum) multa passim in iure occurrunt, quæ sola re-
rum naturalium norma dirigi, & vel ex totius vniuersi, vel ipsius homi-
nis natura peti debent. Quantum verò ad ipsarum rerum, tum natura-
lium, tum rationalium tractationem, nihil opus fuit nobis hoc loco ijs
immorari: nam principijs eorum leuiter degustatis, & vsu bene perfe-
cteque percepto, nihil est facilius, quam totam porro rem, ex ipsis, qui
ex professo eam tractarunt, autoribus, desumere. Illud antequam aliò abe-
amus, omnino admonendum est: formas & figuras rerum publicarum,
ad humanæ naturæ imitationem cõparatas & exactas esse. Nam quem-
admodum homo ex animo constat, corpore, ac rebus externis: ita ciui-
tas, hominibus, ædificijs, & agris cõtinetur. Et rursus, quemadmodum
animus rationem, animositatem, & cupiditatẽ in se continet: ita Respu-
blica, partim principes habet & magistratus, in quibus sunt & sapietes et
sacerdotes: partim milites & defensores, qui nobiles ferè vocari solent:
partim opifices & agricolas, qui victum & cultum suppeditat toti Rei-
publicæ. Chrysippus fertur integros commentarios, de Reipublicæ ad
hominem collatione conscripsisse: sed nobis ista nunc sufficiunt.

DE PRINCIPIIIS GENERALI-
BUS EXTERNIS.

PROXIMA sunt principia externa, quæ non exiguam
quoque iuris partem occupant. Nam cum dicimus, Nemi-
nem præsumi suum iactare ^a: Vnumquemque sibi esse pro-
ximum ^b: Communione lites excitare ^c: Semel malum,
semper præsumi malum ^d: id nõ tam ex ipsa hominis natura, quam foris
aduenit: debetque non ex mente hominis aut animo, sed ex cõmunibus
vitæ moribus, longo vsu & tractatione colligi. Quoniam autem horum
principiorum non est certus & descriptus numerus, nihil admodum
necessarium habemus, vt in ijs compilandis, & in vnum locum conge-
rendis, multum laboris & operæ ponamus. Illud tantum operæ pretium
videtur, vt viam quandam & rationem ostẽdamus, qua & colligi nota-
rique, ac ad vsus ciuiles adiungi & accommodari possint. Qui igitur in
hisce rectè ac ordine versari velit, primùm opus habet, vt originem pro-
gressiõnem & decursum teneat, tum totius antiquitatis & humanæ vitæ,
tum suæ, in qua viuit, ciuitatis ac Reipublicæ: Deinde verò, vt ijs cog-
nitis ac perceptis, annotet varia dictõrum factoruq; exẽpla: & solerter per-
quirat, quænam ea sunt quæ communiter in vita accidunt, quæque insunt
rebus & hominibus contagia, e mortali genere sumpta, tum per prauam
educationem

a. l. cū de inde-
bito ff. de pro-
bation.
b. l. præses. C.
de seruit. & aqu.
c. l. cū pater. §.
dulcissimis. ff.
de leg. 2.
d. c. semel. de
reg. iur. in vi.

educationem, nutritionemque: tum per malā institutionē aut cōsuetudinem. Et sanē ijs intellectis non est in difficili dijudicare, quid in populis obtineri possit, quid non: quibus in rebus conuiendum, & à summis illis & perfectis naturæ legibus non nihil declinandum, necessitatis causa, in quibus non: Nam ad perfectam illam & primam tantum naturam respicere, & ad illius præscriptum leges omnes conformare velle, monstri simile est, & vt nunc sunt hoīes, obtineri nullo pacto potest. Sed ad rem. Quantum ad totius generis humani historiam attinet ea, sic describi potest, vt vno à primo ortu, ad communem omnium hominum interitum, sub Noah: & altero à Noah, rursum vsq; ad Christum, tractu ac flexu comprehendatur: nam totidem ferme post Noah annorum spatijs & curriculis restitutum est genus humanum, per quatuor quasi gradus, In Abrahamo, Mose, Dauide, ac Pontificibus, quibus respondent admirabiliter, quatuor monarchiæ Assyriorum, Persarum, Græcorum, ac Romanorum: quot ante Noah corruerat, per quatuor quoque gradus ac ordines, Primi scilicet peccati in Adamo, Secundi in Caino, Tertij in filijs Seth, qui tandem & ipsi cœperunt, relicta puriore religione, à qua & filij Dei appellabantur, cum posteritate Caini se miscere: Quarti denique, in Gygantibus ex filijs Dei & hominum procreatis. Quantum ad Romanam historiam attinet (eam enim nunc pro nostra propria recipimus) constat apud Romanos, primum vnius domatu imperium constituisse: Post deinde paucorum, id est, patrum: Tertio, totius populi: Quarto, iterum sub Christo, vnius, cuius imperium post quingentos annos translatum Byzantium, post alteros quingentos, ad Germanos, apud quos etiamnum hodie residet, peruenit. Iam autem, quantum ad vsum, primum illud constat, quemadmodum in foro causas dicentibus, nefas est, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: ita etiam inconueniens esse leges populo ferentibus, ommissis initijs, atque origine non repetita, illotis manibus protinus ad leges ipsas accedere. Nam id demum allicit & reddit faciles ad parendum, subditos, si videant ea quæ proponuntur, apud patres suos obseruata, & à veteribus & Heroicis vsque temporibus ducta esse. Præterea, ipsi conditores & interpretes legum, mirum est, quantum per annorum & temporum replicationem adiuuentur. Si verba legum obsoletiora enodanda, si causa & origo explicanda, si mutationis & emendationis ratio ineunda, si conciliatio legum inter se faciunda, nonne manifestum est, pleraque omnia ex historiarum & antiquitatum latebris eruenda esse? Quis est qui ignoret, quòd de imperio & iurisdictione tanta varietate disputatur: quòd de Postumorum institutione nihil intelligitur: quòd stipulationum diuisiones latent: quòd literarum obligatio, quæ sit, ignoretur: quod in toto denique ordine iudiciario ne minimum quidem caput, satis percipitur: Quis est inquam, qui ignoret, id ex nulla alia causa, quàm ex antiquitatis ignoratione proficisci? Non est profectò de nihilo, quod Aristoteles in Rhetoricis post Herodotum admonet: ei, qui Republicam moderaturus & tractaturus sit, nunquam de manu historiæ esse deponendam. Nam si hominum mores & naturam

e. l. j. ff. de orig. iur.

f. §. vit. Inst. qd. ex caus. ma. nō l. §. sed hē Inst. de exhar. lib. g. §. 1. Inst. de oblig. ex del. §. appellam. Inst. de act. §. serui. Inst. de iur. pers. h. l. j. ff. ad ma. ced. l. j. ff. de post. i. l. vnic. C. de cad. tol. §. j. Inst. de test. §. vnic. Inst. de lit. obligat.

f spectes, qui-

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

spec̄tes, quibus leges proculdubio accommodari debent: historia docet, quę sit cōmunis hominum inclinatio, qui mores barbararum, qui cultarum gentium, quid cōueniat senibus, quid adolescentibus, quid pauperibus, qđ diuitibus, quid nobiles, quid ignobilibus, quid victoribus, quid victis, quid felicibus, quid desolatis, quid ecclesiasticis, quid profanis, quid filijsfamilias, quid ijs qui sui iuris sunt, quid masculis, quid fœminis, quid alijs denique omnibus hominibus, cuiuscunque demum loci, ordinis & conditionis sint. Pręterea, si videre velis, quot & quę formę rerumpublicarum, quibus rebus crescere soleant ciuitates, quibus contrā labi & corruere, quę res bene soleant succedere, quę res verò malè, quid inficere & inquinare soleat populum, quid contrā in officio retinere: si inquam hæc & similia videre velis, sine quibus clarū est nullas planè leges aut conscribi, aut conscriptas intelligi posse: sola historia est, quę te docere, & ad omnes vitę vsus cautum & prouidum efficere possit. Ipsa res quotidie docet, quàm miserè in interpretando iure civili cæcutiant illi, qui rerum humanarum historias nunquam in manus sumpserunt: quàm turpiter in Pontificum constitutionibus hallucinentur illi, qui veterum Theologorum & sanctorum conciliorum decreta nunq̄ euoluerūt. Hęc sunt igitur illa, quę dico externa pricipia, quę ex cōmunibus vitę vsibus & moribus decerpuntur, quęq; nō tam ordine describi, & literis mandari, quā longa tractatione colligi, & per manus tradi possunt. Nam quod dicimus in emptione ac veditōne alterū naturaliter alterū circūuenire ^k: Eum qui tacet videri consentire ^l: Qui suppellectilē in domū cōductā infert, intelligi eā tacitè obligare ^m: Hominē ad malū procliuē & pronū esse: Quid? an non oēs percipimus, hęc nō à natura, sed à cōmuni vsu & cōsuetudine fluxisse? In his pricipijs sunt etiā quę pręualentiā ⁿ rei significāt, & nō ordinaria aliqua iuris ratione, sed extraordinaria & diuina potius q̄ humana procedūt. Sic enim pictura nō cedit ^o tabulæ, cū tamen scriptura cedit: sic in publicatione bonorū nō sustinet periculū emptor ante rē traditā, cū tamē reliqua oīa pericula ^p sustineat: sic illi qui nobiliores artes exercent, nō dicūtur mercedē accipere, sed honorariū ^q, cū tamē qui viliora seruitia subeunt, accipiant: Sic tandē ea tēpestas, quę ^r *κρίσις* Gręcis dicitur, aliā habet iuris definitionē, q̄ quę communis est. Nam si capita quzdam facere velimus horum principiorum, externa principia omnia vel sunt humana, vel diuina. Humana, quę foris quidem accedunt, sed ex causis indifferentibus, nōnunq̄ etiā ex nuda volūtate ^s, vel affectione legislatoris. Diuina, quę extrinsecus etiam adueniunt, sed ex causis supra naturā positis, potestq; dici, quzdam etiam Christianę religionis pręcepta, inter externa principia numerari posse ^t: quasi scilicet omne id extrinsecum sit, quod non conueniat, vel cum rationis ac mentis, vel cum ipsius naturę cursu ac ordine. Iam autem quod iureconsultus nonnunquam aliquid mutuatur à medicis ^v, mensuris ^x, oratoribus ^y, Poëtis ^z, Philosophis ^a, non tam pro externis principijs debet reputari, quàm quod omnes artes, quę ad humanitatē pertinet, quoddā habeāt cōmune vinculū, et quasi cognatione quadā inter sese cōtineātur. Nūc ad particularia principia.

DE PRIN-

k l. in causę. 3. ff. de mi.
l c. qui tacet. de reg. iur. in vi.
m. l. 3. 4. ff. de pact.
n. l. in rē. §. in oībus. ff. de rei vend.
o. §. si qs. Inst. de rer. diuis.
p. l. Lucius. ff. de euis. l. si fundus. ff. locat.
q. l. i. ff. de var. & extraord. cog. r. l. si merces. §. vis maior. ff. locat.
s. l. 3. §. euis. in si. ff. de test. l. capienda §. i. ff. de reg. iur.
& exempla sunt in c. cū esse, extr. de testam c. cōsuluit, extr. de vsur. cū similib.
y. l. septimo. ff. de stat. ho.
z. l. i. & toto titulo. ff. si mens. fals. mod. dix.
y. l. Cicero. l. aut facta. §. de poen.
z. §. itē precū. Inst. de empt. & vend.
a. l. j. ff. de nūd. l. si potest. §. nā & Aristoteles. ff. de solut.

DE PRINCIPIIS PARTICVLARIBVS.

VNT autem principia particularia, quæ apud rei rusticæ scriptores Oracula, apud medicos Aphorismi, apud rei militaris auctores, quemadmodum apud nos^a, Regulæ vocantur. Et sunt eorû: tot ferme genera, quot omnino rerû agendarum. De his, quoniã iustus exstat in Pandectis tractatus, cui titulus est de Regulis iuris antiqui: nihil opus est, vt nos prolixius agamus: maxime cum in vnaquaq; iuris parte vitro se offerant, & ex ijs, de quibus hactenus dictum est principijs, deducantur. Illud tãtũ videtur presentis instituti ratio postulare, vt videam⁹ primũ, quomodo ad certa, distinctaq; capita reuocari, deinde quo pacto ex ipsis legibus elici possint. Capita in vniuersum possunt statui duo. Vnum, ipsius iuris: Alterum, rerum ad quas ius pertinet. Iuris quidem, veluti cum vel de iustitia & eius partibus: vel de iudicijs & eius processu regulæ sunt. Rerum verò, veluti cum vel de obiectis iuris personis scilicet, rebus, & commercijs, vel de locis cõmunibus, quæ per omnia iuris mēbra dispargũtur, cuiusmodi est tractatus de dolo & culpa, de accessorijs, de natura conditionum, de impossibili, de alternatiuis, de similibus agitur. Iuris & iustitiæ regulæ quædam, exempli gratia, sunt huiusmodi: IN OMNIBVS QVIDEM, MAXIME TAMEN IN IVRE, AEQVITAS SPECTANDA EST: QVAB RERVM NATVRA PROHIBENTVR, NVLLA LEGE CONFIRMATA SVNT: NON OMNE QVOD LICET, HONESTVM EST. Et. possunt ad hoc idem caput reuocari omnia quæ de fortitudine, temperantia, prudentia, modestia, & reliquis virtutibus passim se offerunt. Iudiciorum & rerum forensium, tales quædam sunt regulæ: RES INDICATA PRO VERITATE ACCIPITVR: FACTVM A IVDICE, QVOD AD EIVS OFFICIVM NON PERTINET, RATVM NON EST: NON DEBET ACTORI LICERE, QVOD REO NON PERMITTITVR: BONA FIDES NON PATITVR, VT IDEM BIS EXIGATVR: FAVORABILIORES REI POTIVS QVAM ACTORES HABENTVR. Et spectant huc omnia illa etiam, quæ de magistratibus, imperio ac iurisdictione dici possint. De partibus & membris iuris hæ sunt: LIBERTAS INAESTIMABILIS RES EST: SERVITVTEM MORTALITATI COMPARAMVS: NVPTIAS NON CONCVBITVS, SED CONSENSVS FACIT: IN TESTAMENTIS PLENIVS VOLVNTATES TESTANTIVM INTERPRETANTVR: QVAM-DIV POSSIT VALERE TESTAMENTVM TAM DIV, LEGITIMVS NON ADMITTITVR: IN OMNIBVS OBLIGATIONIBVS, IN QVIBVS DIES NON PONITVR, PRAESENTI DIE DEBETVR: CVI IVS EST DONANDI, EIDEM ET VENDENDI ET CONCEDENDI IVS EST: NEMO EX SVO DELICTO MELIOREM SVAM CONDITIONEM FACERE POTEST. Locorũ cõium tria sunt sũma genera.

f ij

Vnum,

a. l. i. ff. de reg. iur.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

Vnum, significationis verborum, cuius maximus & pernecessarius est usus in toto iure civili: Alterum, coniecturae voluntatis, quae licet dominetur in ultimis testantium elogijs, pertinet tamen etiam ad contractus, iudicia & reliquas vitae actiones: Tertium, rerum naturalium, rationalium & moralium, quarum vis porrigitur & dilatatur per omnia. Exempla primi generis sunt haec, FILII APPELLATIONE OMNES LIBEROS INTELLIGIMUS: ETIAM AVREOS NUMMOS AES DICIMUS: HAEREDITATIS NOMINE ETIAM BONORVM POSSESSIO CONTINETUR: PECUNIAE NOMINE NON SOLVM NUMERATA PECUNIA, SED OMNES RES TAM SOLI QVAM MOBILES, ET TAM CORPORA QVAM IVRA, CONTINETUR. Secundi haec: SEMPER IN DVBIIS BENIGNIORA PRAEFERENDA SVNT: QUI TACEAT NON VTIQVE FATETUR, SED TAMEN VERVM EST EVM NON NEGARE: IN AMBIGVIS ORATIONIBVS MAXIME SENTENTIA SPECTANDA EIVS, QUI EAS PROTULISSET. Tertij haec: IMPOSSIBILIVM NVLLA OBLIGATIO: TEMPVS NON EST MODVS INDVENDAE VEL TOLLENDAE OBLIGATIONIS. FVRIOSVS ABSENTIS LOCO EST: EIVS EST NOLLE QUI POTEST ET VELLE; INVITO BENEFICIUM NON DATUR: RATIO HABITIO MANDATO COMPARATUR. Ratio eliciendarum regularum siue principiorum particularium ex ipsis legibus, duas habet vias. Altera est, cum ex ipsis aperte verbis legis, desumimus regulam, vel quae hoc nominatim agit legislator, ut regulam tradat, ut cum dicit: NAM HOC NATVRA AEQVVM EST, NEMINEM CVM ALTERIVS IACTVRA LOCVPLETARI: Et per totum titulum de regulis iuris: Vel quae alicuius speciei adstruendae gratia, ea vtitur: ut in multis iuris locis licet annotare. Altera, cum ex mente legis arripimus aliquid, quod necessario consequens est ijs, quae verbis exprimitur, idque vel directum, vel a contrario sensu. Directum, ut cum ex his verbis: NON CODICILLVM, TE FACERE VOLVISSE SED TESTAMENTVM, SIGNIFICAT HAEREDIS INSTITVTIO, excipimus regulam, Rei qualitatem agentis intentionem demonstrare. A contrario sensu, veluti cum probamus regulariter, extra causam testamenti, mulierem testimonium dicere posse, eo argumento, quod lex iulia de Adulterijs, Adulterij damnatam testem produci vel dicere testimonium vetat. Atque hoc quidem colligendarum regularum studium, non solum mentem & iudicium exacuit in ipsa indagatione: verum etiam modum & rationem praebet, quae de omnibus rebus statim & ex tempore responderi possit. Sed adhibenda est diligens cautio, ne ad unam aliquam tantummodo regulam respicientes, & aliam, quae ferè diuersum suadeat, praetermittentes, in errorem aliquem deducamur: quod quidem in hoc genere valde proclive est: Cui & illud insuper accedit, quod omnium regularum, quae in iure passim exstant, non sit eadem ratio. Quaedam enim sunt principia, & possunt quibusvis iuris partibus & quaestionibus accommodari: ut NON debet al-

b. l. non codicillu, & ibi not. C. de testam.

c. l. qui testamento. §. eum. ff. de testam.

DEBET ALTERI PER ALTERVM INIQVA CONDITIO OFFERRI: SECVNDVM NATVRAM EST, COMMODA CVIVSQVE REI SEQVI EVM, QVEM SEQVNTVR INCOMMODA: Quzdam sunt cōiectiones quadā, & breuiaria, ex pluribus speciebus in vnū per cōmune aliqd collecta: cuiusmodi ferē sunt oēs iuris antiqui regulz, secundū ipsam Pauli definitionē^d. Et ex huiusmodi nō possunt trahi argumēta, ad quasuis iuris quēstiones, sed valēt rātū ad breuē aliquā collectionē (quā forēsī vocabulo cōiectionē vocat Paulus) eorū casuum, ex quibus constitutz sunt, & ad quos tantummodo respiciunt, & ideo, si quis regulam, NON DEBET ALTERI PER ALTERVM INIQVA CONDITIO OFFERRI, ad nouas aliquas species referat, rectē faciet: Si verò eam qua dicitur, FOEMINAE AB OMNI OFFICIO PVBLICO ABSTINERE, vltra casus enumeratos porrigat non rectē, propter rationē suprascriptā. Etsi igitur magnus & frequens est vsus horū principiorū particularium: tamē diligēter etiam atque etiam circumspicendum est, vt ne in fraudem aliquā nos illiciant.

d. d. l. j.

D E L E G E.

Demonstrato fine iuris & principijs, ordinarium est, vt de forma quoque eius, qua id, quod iustum & rationi consentaneum apparuit, comprehendatur, nonnihil differamus. Est autem ea forma nihil aliud quàm ipsa lex, cuius officium in eo consistit, vt quz iusta & fini conuenientia visa sunt, & cum rationis principijs congruentia, vel contrā, ea redigat ad certum aliquod p̄ceptum & iussum, tum imperando aut vetādo, tum verò permitendo aut puniēdo^a. Et sanē quemadmodum finis ad eam potissimum animi partem refertur, in qua inest appetitus & voluntas: item principia ad eam, in qua vis rationis hæret & intelligentiz: ita lex, quz est virtus & ratio iam confirmata & confecta in animo, p̄cipuē locatur in mente ac memoria, in qua imperium residet ac authoritas. Describitur autem princeps illa lex & vltima, quod nihil sit aliud, q̄ mens, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei, habens vim ad rectē facta vocandi, & à peccatis auocandi: Quz vis non modò senior est, quàm ætas populorum & ciuitatum: sed æqualis illius, cælum atque terras tuentis atque regētis Dei. Et ab hac lege rectē laudatur illa lex, quam dij humano^b generi dederunt, quzque nihil est aliud quam ratio ac mens sapientis, ad iubendum & deterrendum idonea. Nec ad rem pertinet, quod Papinianus^c Legem dicit esse commune p̄ceptum, virorum prudentum consultum, delictorum, quz sponte vel ignorantia contrahuntur, coërtionem, communis Reipublicz sponsonem: quasi scilicet ad legem faciendam, non sufficiat solius sapientis sententia: nō pertinet ad rem inquam: quoniā is in populari ratione versatur, quemadmodū & Aristoteles in tertio de Reipub. rectē dicēs, Nō aliter legis vim habere, quod p̄cipit sapiens, nisi p̄tione quadā & sponsonem accipiat & approbetur à populo: sed nos ipsam per se legem spectamus, quz sua sponte consistere &

a. l. legis virtus. ff. de iust. & iur.

b. l. a. ff. de ll.

c. l. j. ff. de legib.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

d. §. vlt. Inst. de
Iust. & Iur.

e. §. j. Inst. de
Iur. nat.

f. l. j. in fi. ff. de
Iust. & Iur.

g. Ex hoc Iure.
ff. de Iust. & Iur.

h. §. ius autem.
Inst. de Iur. nat.
i. l. j. ff. de acq.
rer. do.

k. l. an inutilis.
ff. de acceptilat.
l. §. 2. Inst. de
Iur. nat.
m. l. si pœna. ff.
de pœn.

n. §. perul. Inst.
de Iur. nat. c.

nomen suum rectè tueri potest, etiamsi à nullo, vt inquit Plato, recipiatur. Et est quidè nomè legis collatū à deligendo, videlicet quòd delectū rerum faciat, quemadmodum iuris à iubendo, quòd imperandi vim & potestatem habeat. Quoniam autem oēs homines qui quidem legibus & moribus regūtur, vel vt animalia cōsiderātur, vt inquit Aristoteles: vel vt homines, vel vt ciues: lex omnis siue ius quo vtimur, in tres in vniuersum species vel gradus diuiditur. Aliud enim est ius naturale: aliud gentiū: aliud ciuile^d. Naturale est, quod natura omnia animalia docuit, erumpens ex ijs principijs, quæ naturalia in superioribus à nobis dicta sunt. Et est nō solum humani generis proprium, verū etiam omnium animalium, quæ cœlo, terra, & mari nascūtur: docens maris & foeminae coniugationem, quam nos matrimonium appellamus: item liberorum procreationem & educationem, quarum peritia, cætera quoque bruta animalia, censentur^e. Nec debet vrò cuiquā mirum videri, quod cum rationis & orationis sint expertes beluæ, tamen legis & iuris participes à nobis dicantur: hactenus enim iuris sunt compotes, & legis habent communionem, vt ei parere possint & obtemperare: quantum autè ad intelligendum & dijudicandum de iure attinet, longè secūs est: id enim solis hominibus est tributum. Gentium ius est, quod solis & omnibus hominibus conuenit^f, originem suam ducens à principijs diuinis, & à recta naturali què ratione: cuius respectu à Philosophis, naturale hominis quoque ius dicitur: veluti, Deum colere, parētibus & patriæ obedire: nam ea à nullo alio proficiuntur, quàm mente ac ratione diuina. Planè quoddam est etiam ius gentium, quod ab externis principijs oritur, quod què à Philosophis ciuile dicitur, quia scilicet arte non natura consistit: verum à iureconsultis ideo gentium appellatur, quia omnibus vt plurimum gentibus commune est: vt dominiorum^g distinctio, commerciorum & bellorū ratio, cōstitutiones ciuitatum: nam ea et similia, vsu vbiq; exigente, & humanis necessitatibus requirentibus, introducta sunt^h. Et quemadmodū illud superius, antiquumⁱ ius gentiū appellatur à consultis, ita istud rectè nouum (nisi fallor) dici potest: Quod quidem cum primū oritur, rude est & impolitum: sed longo tandè vsu & tractatione, limatur nonnihil & excolitur politius. Et potest fieri, vt quod primo suo ortu priuatū est, & vnius tantū populi, procedentibus temporibus publicū fiat: & cōmune, & ad omnes vbiq; gentes transferatur. Nam acceptilatio, origine quidè ciuilis est, & populi Romani: sed vsu tamè & tēpore effectū est, vt oīum^k vbiq; gētiū & cōmunis esse cœperit. Ciuile ius est, quod vni tantū ciuitati vel Reipublicæ^l conuenit, trahēs vt plurimum originē à principijs externis, videlicet cum vel natura loci & ratio sic exigit, vel affectio legislatoris & volūtas: vnde etiam^m commentitiū ius dicitur. Et cum superiores duæ species quasi diuina prouidentia constitutę, perpetuę sint & immutabiles, hoc ius quòd ciuile vocamus, emēdari, corrigi, & mutari potest, vel tacito cōsensu populi, vel alia postea lege lataⁿ. Ac ratio quidè diuersitatis est, quoniam id quod humano fragili què consilio constitutum est, hominum iterum iudicio infirmari & tolli potest: cæterum quod vel in natura positum est, vel mente, vel

méte, vel tacita Dei volúate, per oēs vbiq; nationes dispersú est, id tanq̄ diuinú et eternú, nullis hominú scitis et legib⁹ abrogari, aut in aliá speciē formáq; trásfundi potest. Nec mutat verò, q̄ libertas hominú, quę naturalis est^o, in seruitutē, in plurib⁹ hominib⁹, quotidie mutetur: quoniá aliud est in actionib⁹, aliud in iuribus naturalib⁹. Multę sunt actiones naturales, quę vel impediri, vel immutari possunt: iura verò, & p̄cipia naturalia, nulla penitus nec vi coerceri, nec tépestate obrui queunt. Sunt enī quasi semina quędā, & igniculi in natura collocati, qui nō nisi cū ipsa natura deleri possunt, & ideo seruus occidi qdē & vēdi potest, cogi autē vt adeat hereditatē, nō potest. Nūc videam⁹ in quot species ius ciuile deducatur: nā Aliud vniuersale est totius Reip. Aliud municipale: Aliud p̄sonale: idq; secúdu progressū nature, quę à latissimē patētib⁹, paulatī progreditur ad indiuidua. Et vniuersale rursū, vel apto cōsensu⁹ fit manifesta hominú volúate et ratione: vel cōsuetudine, quę tacita quadā & abdita populi quasi cōspiratione constat: vel necessitate, quę vtriusq; compos est & particeps: de qbus singulis explicādū. Quod cōsensu fit⁹, vel inducitur per cōstitutionē ab exordio, vel per interpretationē ex pōst facto. Per cōstitutionē qdē, cū vel à toto eoq; libero populo fiūt, tū leges, tum plebiscita⁹ in Democratia: vel à paucis et ijs p̄stātorib⁹ senatuscōsulta, in Aristocratia⁹: vel ab vno aliquo p̄hes quē summa rerū sit, placita, in Monarchia⁹. Per interpretationē verò fit ius, cū vel iudiciū religioni res cōmittitur, ex quo manauit ius p̄torii⁹, & Aedilitiū apud Romanos: vel prudētū et doctorū hoīm opinionib⁹ et sentētijis statur, ex quo natū est ius, quod p̄prio⁹ noīe ciuile dicitur: nā ipsa planē res et vsus quotidianus docet esse oportere in ciuitate aliquos, qui iura publice interpretari, et legū nodos et enigmata, vt inqt ille, cōsultorib⁹ dissoluere sciāt. Ex cōsuetudine⁹ ius venit, quod vsus appbavit: nā diuturni mores cōsensu vtētū appbati, legē imitātur: vtpote, q̄ intantū⁹ placeāt, vt nō necesse sit scripto eos cōprehēdere. Quod tamē sic accipe, si nō sine ratiōe introducti sint: nā alioqui, quod errore primū, deinde cōsuetudine obtētū est, in alijs similib⁹ nō obtinet⁹. Dicitur autē id maximē cōsuetudine vtētū approbatum, quod cōtradiçto aliquādo iudicio firmatū⁹ est: id verò diuturnis moribus inductū, quod p̄ plurimos annos obseruatum⁹. Estq; vis cōsuetudinis, vt si de interpretatione legis queratur, imprimis ad eā recurratur⁹: nā optima legū interpretatio cōsuetudo⁹, & in ambiguitatib⁹ quę ex legib⁹ proficiscūtur, cōsuetudo: aut rerū p̄petuō similiter indicatarū autoritas, vim legis obtinet⁹. P̄terea de quibus causis scriptis legibus nō vtimur, id custoditur, quod morib⁹ & cōsuetudine introductū est⁹. Ad hęc licet manifestū sit, principē cōstitutionē cōdendo posteriorē, priorē, (quāuis de illa mētione nō faciat) reuocare: quia tamē locorū specialiū & personarū singulariū cōsuetudines & statuta, cū sint facti, & in facto cōsistāt, potest p̄babiliter ignorare: ipsis, dū tamē rationabilia sūt, p̄ cōstitutionē nouiter à se editā, (inqt sūmus⁹ p̄tōifex) nisi expressim caueatur in ipsa, nō intelligitur in aliquo derogare. Per necessitatē ius illud constituitur, quod reb⁹ et tēporib⁹ sic exigētibus, inducitur: veluti cū p̄pter multitudinē grassantiū poenę intendūtur⁹ cū ob grauem aliquā belli metum, etiam eccle-

o. c. ius naturalis. diff.

p. l. pen. ff. de legib.

q. l. cōstat. Inst. de iur. nat.

r. §. lex. §. plebiscitum. Inst. de iur. nat.

s. §. senatuscōsultum. Inst. de iur. nat.

t. sed & quodd. Inst. de iur. nat.

v. §. p̄torū. Inst. de iur. nat.

x. §. respōsa. Inst. de iur. nat. l. 2. ff. de orig. iur.

a. §. ex cōsuetudine. Inst. de iur. nat.

b. l. de quibus. ff. de legib. l. 1. immo. eodem.

c. l. quod nō. ff. de legib.

d. l. cū de. ff. de legib.

e. l. sed ea. ff. de legib.

f. l. si de interpretatione. ff. de legib.

g. d. l. si de.

h. l. nā imperator. ff. de legib.

i. d. l. de quibus.

k. c. licet. de cōst. in vi.

l. l. aut facta. ff. de poen.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

m. l. nemiñ. C. de sacrosanct. ecclef. n. l. j. ff. ad ma. ced.

o. l. j. §. diuus. ff. de sepulch. vi. olat.

p. l. princeps. ff. de legib. q. §. j. Inst. de fid. hered. r. §. sed &. Inst. de iur. na.

s. d. §. j. de fid. hered. t. §. ult. Inst. de his, qui sui vel ad. iur.

v. vid. l. lecta. ff. si. cert. pet.

x. l. ult. ff. de legib.

y. l. legis virtus. ff. de legib.

z. l. cõtra, cum l. seq. ff. de legib.

etiam ecclesiasticis vectigalia imperantur^m. Nam sæpe fit, vt ea, quæ primùm propter necessitatem aliquam repentinam, momenti causa, instituta sunt, pòst deinde, si fortè cõmoda reperiatur, vt in Macedonianoⁿ Senatusconsulto, perpetuam auctoritatem adipiscantur. Atque hæc de legibus vniuersalibus. Municipales sunt, quæ certis municipijs & ciuitatibus permittuntur, vel à principe, vel consuetudine, vel constitutione propria. Atq; est harum ea vis & potestas, vt in suis locis & territorijs, derogent vniuersalibus pòst inductis, & non habentibus clausulam derogationis: quod tamen secus est in ijs municipalibus legibus, quæ pòst imperialia statuta, nec principis voluntate, nec longè consuetudinis obtentu, sed solo municipum arbitrio fiunt: eas enim communi iuri nihil detrahare manifestum^o est: ne scilicet in potestate subditorum sit, leges vniuersales, irritas & elusorias efficere. Et hæc etiam obseruantur in ijs statutis, quæ certis corporibus, curijs, collegijs, prouincijs, auditorijs, familijs, & alijs eiusmodi irrogantur. Personales leges sunt, quæ certis personis accõmodantur, veluti Augustæ^p, id est, coniugi principis: Itè amicis, vti^q in quibusdam fideicommissarijs fiebat sub Augusto. Estque harum ea natura, vt personam non transgrediantur, quoniam non hoc princeps^r vult. Cæterùm, fit tamen nõnunquam, vt quod primùm vnus tantum in persona obtinet, pòst deinde ad communem omnium hominum vsum transferatur^s. Sed hæc hactenus de iuris & legum definitione, ac varijs earum speciebus. Iam partes^t verò secundum Platonẽ sunt, Primum Procemium, ad inuitandum: Constitutio, ad iubendum vel vetandum: Sanctio, ad deterrendum vel puniendũ. Et ex his quidem partibus, licet sæpe omittantur, vel procemia, vel sanctiones, tamẽ nonnunq̃, & quidem maximè in constitutionibus principum, licet omnia tria reperire. Quantum ad prudentum responsa pertinet, etsi pleraque omnia, constant nuda interrogatione & responsione: tamen in plenioribus^v: Primò, speciem facti proponunt: Secundò, quæstionẽ, cum ratione dubitandi: Tertiò, responsum: Quartò, rationẽ: Quintò, contrariorum dissolutionẽ: Sextò, quæstiones cognatas: Septimò, legis actionem, qua sit experiendum. Vfus^x omnis iuris consistit, vel in acquirẽdo, vel in conferuando, vel in minuendo: nam aut hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem suam vel ius suum conferuet, aut quomodo alienet aut amittat. Præterea, etsi omnes, quicunque sunt in Republica, homines, legis dicuntur participes: tamẽ eorum Alij, dicuntur Augustino, viuere sine legibus, vt immanes & furiosi: Alij sub lege, vt mali & improbi, qui pœnis magis & præmijs legum parent, quàm ipsis legibus: Alij in lege, vt mediocres, & qui se suamq; voluntatem accommodant legibus: Alij denique supra legem, vt principes, et viri boni ac sapientes, quibus ipsa ratio pro lege est. Virtus^y legis est, imperare, vetare, permittere, punire. Quæ necessaria sunt vt fiant, imperantur: quæ vt non fiant, vetantur: quæ media sunt, permittuntur: vel hoc, vel illo modo. Si quid autem secus fiat, quàm lex vult, punitur, idque siue fiat contra legem, veluti cum quis id facit quod lex prohibet: siue in fraudẽ legis, cū videlicet saluis verbis legis, sententiam eius quis circumuenit^z.

De Rogationibus

DE ROGATIONE, INTERPRETATIONE, MATERIA, ET ABROGATIONE LEGVM.

ILLVD breuiter videndum est, quisnam legum sit ortus, & quomodo cōscribatur: quæ interpretatio: quæ materia: quis occasus & interitus earū. In recta iuris scribēdi ratione, prima Regula est, vt in ijs iura cōstituantur, quæ vt plurimū accidunt, nō in ijs quæ fortuito aliquo casu: nam ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter & facili, quàm quæ perrarè eueniunt^a. Secunda, vt ea quæ generalia sunt, legibus comprehendantur: nam neque Leges, neque Senatusconsulta, ita scribi possunt, vt omnes casus, qui quandoque inciderint, in sese contineant nominatim: sed quoties vnum vel alterum introductum est, bona occasio est, hoc transferre per alia: & cætera, quæ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel iurisdictione supplere^b. Tertia, vt non in singulas personas, sed generaliter iura constituantur: nam etsi nonnunquam aliquod ius constituitur quod singulare dicatur^c, tamen in eo non sequimur communem iuris regulam, nec potest in villo casu produci ad consequentiam^d. Quarta denique, vt non præteritis rebus, sed futuris modum ponant: nam & eò spectat regula, Cùm^e lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat. **INTERPRETATIO** iuris est duplex: Vna, ad intelligendum: Altera, ad supplendum. Ad intelligendum, ante omnia requiritur verborum interpretatio, quæ historica Varroni dicitur, quæque in omnibus primas obtinet: Deinde, mentis & rationis, quæ etymologica nominatur: Nam^f scire leges, non est verba earum tenere, sed vium ac potestatem: Vltimo, locorum vel aduersantium vel correspondentium collatio, quæ Analogica dicitur: nam non est nouum, vt priores leges ad posteriores, & contrà, posteriores ad priores trahantur^g. Ad supplendum, subinde est necessaria Principis authoritas, si res, qua de agitur, latè pateat, & maximi momenti sit: Nam eius est propriè, quod deest, supplere, cuius est ab initio condere^h. Subinde iudicis, si res expedita sit & facilis: nam ius prætorium, ad nullum alium vsum introductum est, quàm adiuuandi, supplendi, corrigendi iuris ciuili gratia, cuius etiam quasi viua quædam vox esse censeturⁱ. Subinde iurisconsulti, si res spinosior & intricatior fortè sit: nam hoc euenit naturaliter, vt authoritas prudentium desideretur & disputatio fori^k. Sed de eo pluscula idoneo loco. In omni autem interpretatione oportet meminisse: Minimè mutanda esse ea, quæ interpretationem certam semper habuerunt^l: Item inciuile esse, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere^m. Adhæc benigniùs leges interpretandas in ambiguis, quo voluntas earum conserueturⁿ. Præterea nullam iuris rationem pati, vt quæ salubriter pro hominum vtilitate introducuntur, ea nos duriore interpretatione, contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem^o. Deniq; non omnium, quæ à maioribus vel abscondita aliqua ratione, vel pro ratione temporis constituta sunt, rationem reddi posse^p. Materies iuris partim

g

diuinis &

a. l. iura. cum 1. seq. ff. de legib.

b. l. iura l. neq; leges. l. nō possunt. ff. de legib.

c. l. ius singulare. ff. de legib.

d. l. quod verò cum seq. ff. de ll.

e. l. cum lex. ff. de legib.

f. l. scire. ff. de legib.

g. l. non est nouū. ff. de legib.

h. l. pœn. & vlt. C. de leg. & cōst. princip.

i. l. ius autē, cū l. seq. ff. de iust. & iur.

k. l. 1. ff. de orig. iur.

l. l. minime. ff. de legib.

m. l. inciuile. ff. de legib.

n. l. benigniùs. ff. de legib.

o. l. nulla. ff. de legib.

p. l. non omnium, cū l. seq. ff. de legib.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

diuinis & humanis rebus, partim publicis & priuatis, partim personis & rebus finitur. Diuinas res uoco, quæ ad religionis & diuini cultus officium pertinent: Humanas, quæ ad commodum & utilitatem hominum: Publicas, quæ ad statum totius Reipublicæ: Priuatas, quæ ad singulorum utilitatem, & rationem referuntur: Personas, ueluti cùm de statu & dignitate & coniunctione personarum queritur. Res, ut cùm de dominiorum distinctione, & cõmercijs. Extra hæc tria nihil puto temerè inueniri, quod ad Iuris materiã pertineat: Siue enim te conuertas ad rerum distinctiones, siue ad interdicta, siue ad actiones, siue ad nuptias & matrimonia, siue ad crimina & delicta, siue ad quæcunque deniq; iuris tractatum, semper inuenies præcipuas quasque distinctiones, ex hisce tribus efflorescere. Interitus & occasus legum contingit, uel desuetudine, cùm non utendo finiuntur & antiquantur, quemadmodum in seruis dediticijs & latinis: ite testamentis calatis comitijs, procinctis, & per æs & libram contingit. Vel constitutione aliqua, cùm uel abrogantur, uel derogantur, uel subrogantur, uel obrogantur. Abrogantur autem, quæ penitus tolluntur, ut lex Fusia Caninia. Derogantur, quorum pars aufertur, ut lex Aquilia, cuius secundum caput in usu non est. Subrogantur, quibus aliquid adijcitur, ut in testamentis paulatim contingit. Obrogantur, quæ in aliam formam & speciem mutantur, ut usucapio. Nunc reliquum est, ut conclusa sit nobis ea pars instituti operis, quæ est de bono & æquo, siue de principijs iusti & iniusti: quæ quidem, cùm sit totius sapientie ciuilis, ut auctor est Plato, proœmium, tam habet fecundum ac locupletem tractatum, ut uel sola, uniuersam iurisprudentiam in se complecti, quodammodo uideri possit.

g. de quib. §. Jurisprudencia. §. ultimo. Inst. de Inst. & iur. §. vii. Inst. de. Iur. nat.

r. §. vii. Inst. de libert.

s. §. j. Inst. de testam.

t. uid. Vlp. in. Inst. sub tit. de libert.

v. §. vnic. Inst. de l. Fus. Ca. toll.

x. §. liberum. Inst. de leg. Agl.

y. §. sed cum paulatim. Inst. de testam.

z. C. de usucap. transformand.

IOACHIMI

IOACHIMI HOPPERI PHRISII
IVRECONSULTI, DE IVRIS ARTE,
LIBER SECVNDVS.

DEINCEPS sequitur, vt tractandum sit de legum condendarum arte ac facultate: nam de ea secundo loco dicere statim initio constituimus, estque in ea, præcipua legislatoris commendatio, quæ quidē foris apparet, collocata. Qui ergo bonis & vtilibus legibus fundaturus est ciuitatem: Primùm omnium sibi paret, necesse est, cognitionem earum rerum, quibus communitas hominum, & societas inter ipsos continetur: deinde verò viam & rationem, qua boni & æqui principia, de quibus hæctenus est expositum, per eas res diffundi ac deduci debeant. Nam quemadmodum medicus, Primùm simpliciter inquirit, de humani corporis fabrica et compositione, de intraneis, de ossibus, de nervis, arterijs, venis, ligamentis, musculis: Pòst deinde verò, de ijs quæ corpori vel salubria sunt, vel insalubria, vel neutra: ita etiam vniuersa iurisprudencia, partim consistit in diuinarum & humanarum rerum notitia: partim in iusti & iniusti per eas distributi scientia^a. Et quotidie tractaturi de nostris negotijs, in ipso statim ingressu quærimus, quæ materies, quæque facti species sit: ea cognita, quam iuris quamue iniuriæ formam habeat^b. Atque haud scio, an liberalibus & heroicis ingenijs quicquã possit accidere iucundius, quàm tum totius reipublicæ formam ac speciem, partesq; ac membra, sub vnum conspectum posita videre: tum autem vitam & mores contueri, quibus tanquam spiritu quodam & animo, totum illud Reipublicæ corpus, viuit ac mouetur. His ergo duobus explicatis, satis mihi videbitur perpurgatus totus iste locus nunc propositus, de legum condendarum ratione ac facultate. Nam ipsas leges in summa quædam capita siue genera digerere, eaque rursus in species, tum superiores, tum inferiores diducere, magis pertinet ad eos, qui iam leges condunt, vel conditas in ordinem includunt, quàm ad præsens institutum, in quo scientiam & ipsam artem instituimus, qua vel conscribere leges, vel de conscriptis æstimare possimus. Earum igitur rerum omnium, quæ ad Rempublicam tuendam & regendam pertinent, vel potiùs, ex quibus tanquam partibus, Respublica conflata est, tres sunt omnino species: Aliæ^c sunt diuinæ, Aliæ humanæ, Aliæ mixtæ. Diuinæ appellantur, quæ in altiore animi nostri sede collocatæ, tum Deum ipsum, tum quæ aduersus Deum est, religionem respiciunt. Humanæ, quæ in inferiori parte positæ, ad naturæ societatisque nostræ conseruatione, diriguntur. Mixtæ, quæ inter vtramq; partem interiectæ, vtrique pariter inseruiunt. Et constituitur quidem hæc diuisio, ex ipsius hominis, cuius imaginem respublica refert, partitione. Nam cum homo mente constet, corpore, & animo: Mens est, qua Deum contemplamur, Corpus, in quo quidem anima inest, (nam alioqui cadauer vocatur) qua viuimus: Animus, quo tam diuina,

a. §. 1. Inst. de Iust. & Iur.

b. l. vt resposum C. de transact.

c. c. oēs. l. j. dist. l. i. ff. de reru diuis. l. j. ff. de interd.

g ij

quàm hu-

quàm humana sapimus, & dijudicamus. Hinc porrò fit, vt cùm tria sint hominum genera in quaque ciuitate, penes quos rerum summa fit: Sacerdotes, Principes, & Sapientes: triplex etiã fit ius, quo omnia passim administrantur ac gubernentur: Pontificale scilicet in diuinis, Ciuile in humanis, & quod apud patres nostros in maximo precio esse solet, Augurum in medijs. De his igitur & horum diuisionibus, si articulatiùs paulò ac distributiùs tractauerimus, aptè & conuenienter, vt puto, quantum ad rem propositam attinet, facere videbimur. Maximè cùm Ciceronè habeamus ducè ac authore, qui cù alijs locis sapius, tum in libello de Senectute, bis diuidit omne ius, in Pontificale, Ciuile & Augurum.

DE REBUS DIVINIS, SIVE
IURE PONTIFICIO.

Diuinorum omniù alia sunt, quæ sola mentis agitatione consistat, alia quæ oculis cerni, & quasi manibus tractari possunt. Priora, etsi præcipua sunt, & imprimis necessaria, utpote ex quibus efflorescunt & emanant alia, & sine quibus reliqua omnia simulata sunt & imaginaria: tamè quia intus latet in animo, non possunt sic legibus complecti, vt poenarum & suppliciorum seueritate sanciantur^a. Et ideo legumlatoris quidem est, de ijs quid sentiri velit, publicè pariter & priuatim docere^b, & ab ineunte statim ætate, in rudes adolescentium animos infundere, quod munus hodie demandatum est sacerdotibus: sed quantum ad instituta legesque attinet, breuiter strictimque rem proponet, et in eos qui secus faxint, ipsum Deum vindicem, qui solus cogitationum nostrarum iudex est & arbiter, quemadmodum est in duodecim tabulis, constituet^c. Posteriora, paulò aliter se habent: Nam non solum legibus mandari & prohiberi, verum etiã poenarum & præmiorum spe ac metu proposito, ad effectum suum, & plenum exitum, perduci possunt. Atque omnis quidem religionis primum ea est utilitas, vt si persuasum sit ciuibus, dominum esse omnium rerum ac moderatorem Deum, eumque optimè de genere hominum mereri: vt inquam non abhorreant, ab utili & à vera sententia, iudicantes sacrosanctam esse hominum societatem inter ipsos, Deo Optimo Maximo interposito, tum iudicem tum teste. Secundò, vt intelligamus, quæ viribus humanis & artibus nequeunt peragi, ea vero Dei cultu & religione sanctitateque explicari: veluti cùm scelerum & impietatum sit expiatio per sacrificia: cùm morbi corporis vel diuinitus immisi, vel ægrotatione aliqua mentis contracti, eluuntur: cùm denique in omni magno negotio ac discrimine, ad solius Dei opem & auxiliu confugitur. Et in hoc quidè toto negotio, Primu queritur, quinam illi sint, quibus diuini cultus & honores adhibeantur: Deinde, quotnam & qualia ea sint, quæ ad veru syncerumque cultu requirantur: Tertio tandem, quæ nam accessoria sint, et tanquam de appendicijs reru sacrarum. Quantum ad primu attinet: ille solus reuera colendus, et omni honoru genere afficiendus est, qui semper vnus et idem permanet, quiq; nullu habes, nec ortu, nec interitu, solus omniu eorum, quæ vel ratione & intelligentia continentur, vel quæ

a. 1. cogitationes. ff. de poen.

b. argum. Cod. & extr. de summa trin. & fid. cathol.

c. argum. l. 2. C. de reb. cred.

d. c. j. extr. de summa trin. & fid. cathol.

vel quę opinionē sensus adferētia, opinabilia dicūtur et caduca, pater est, & fabricator: Per cuius sapientiam, mentem ac rationem, omnia illa, quę immoderatē agitata & fluctuantia essent, ex inordinatis in ordinem primū sunt adducta: Cuius denique solius, & cœlum simul ac terras, camposque liquentes, lucentemque globum lunę, Titaniaque astra, Spiritus intus alit, cuiusque infusa per artus mens agit molem hanc, & magno se corpore miscet. Vnde hominum pecudumque genus, vitęque volantum: Et quę marmoreo fert monstra sub æquore pontus. Secundū eum sunt, quibus illius voluntate, vel propter naturę præstantiam, vel suam, quam nobis præstant operam, vel ob benefactorū laudabilem gratamque memoriam, honor aliquis inferior & cultus attribuitur, quibusque vel testamento dari^e oīum, vel bona damnatorum addici solent. Atque hi omnes sunt, aut superi, aut medioximi, aut inferi, pro quorum etiam numero, res omnes, aut sunt sacre, aut sanctę, aut religiosę^f. Superorum autem primi sunt dii, vt author est Plato, à quibus scilicet religionem, iustitiam, prudentiam, fidem, temperantiam, fortitudinem, constantiam, & omnem denique virtutem, qua nihil est hominum generi, à Deo collatum diuinius, accipimus: quiq; principium viarum Domini, & signaculum similitudinis eius, in sacris literis^g, & apud Orpheum, appellantur. Secundi verò sunt, à scientia nomen accipientes, dæmones, qui nouem ordinibus^h, & gradibus distincti, Angeli in sacris literis nominantur, eò quòd diuinę volūtatis precones nobis sint, ac nuncij. Tertij tandem heroës, qui suis meritis in cœlum vocati, & in Diuorum numerum, propter virtutis præstantiam, relati sunt: quorum quidem nomina, ob id potissimū consecramus apud homines, vt ad eorum imitationem accendamus, & intelligamus hominum quidem animos imitari tales esse, sed fortium bonorumque diuosⁱ. Medioximorum nonnulli sunt corporati, cuiusmodi parentes, principes, magistri, domini, seniores: nonnulli sine corpore, cuiusmodi sunt tutelares illi dii, qui totas ciuitates ac nationes tuendas ac gubernandas habent: Item familiares, qui certis familijs sunt addicti, & tum penates, tum lares cognominantur. Deniq; singulorū, tā locorū, q̄ hominū genij, quos Angelos sacre literę vocant^k. Inferorum quidam sunt mali & noxij, quidam boni & salutare. Prioribus non preces & sacrificia, sed execrationes adhibemus^l. Nam quòd contumelię, impudentię, febris, malę fortunę fana, manu subinde consecrata reperiuntur: non vitiorum honorandorum, sed detestandorum gratia factum est: quoniam scilicet officium iustitię, non minus consistit in vlciscendis delictis, quàm rectè factis collaudandis. Posteriores sunt, quibus exequias, parentalia, viscerationes, & alias funerales pompas^m adhibemus. Nam homo simul ac moritur, statim dissoluitur secundum veteres in cadauer, vmbra, manes, & spiritum, quò quidem pertinet illud apud Virgilium AENEÆ:

Salue sancte parens, iterum saluete recepti
Nequicquam cineres, animęq; vmbraęq; paternę.
Sed hæc de his, quibus cultus diuinus & honor debetur.

e §. deos. de hered. Inst. in Inst. Vlpian.
f. §. nulli. Inst. de rerū diuis.

g. c. principiu. de pœnit. dist. 2.

h. d. c. principiu. §. nouem.

i. c. venerabili. extr. de test. c. j. extr. de reliqui. & ven. sanct.

k. Matth. 23. psal. 33.
l. c. clericos. §. exorcistę. 21. dist.

m. toto tit. extr. de sepult.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE IIS QVAE DIVIS EXHIBENTVR.

AM ea verò , quæ exhibentur illis , quatuor modis, vt au-
thor est Varro, computantur. Pro loco, Pro tempore, Pro
persona, Pro re. Et si enim in absoluta perfectaq; religione
scimus, neque parietibus includi Deum, cui omnia potentia
sunt & libera, neque etiam certis vllis, aut temporibus, aut personis, aut
sacrificijs alligari: qui nullo alio, quàm casto, puroq; animo delectatur:
tamen plus quàm manifestum est, vt inquit Iamblychus, in cõmuni po-
pularique vita, modis omnibus excitãdos & admonẽdos esse homines,
vt qui nec semper, nec vbique, nec in omni vitę functione rebus diuinis
vacare possunt, saltẽ locorũ & tẽporum, & aliarũ rerũ descriptionibus
cõmoneãtur. Loca ergo sacra sunt, quæ vel rebus diuinis destinãtur, quę
proprio nomine dicuntur sacra: vel necessitatibus hominum, defensionis
& misericordię causa, quæ sancta: vel mortuis & sepultis, quæ religi-
osaⁿ. Diuinis destinantur illa, quæ ritẽ per pontifices cõsecrantur, qua-
lia sunt templa^o, sacella, delubra, luci, tesqua, fana, quæ tum ciuilia sunt
& militaria, tum publica & priuata, tum mobilia & fixa, tũ subterranea
& extãtia, tũ his, tum illis Diuis dedicata: Quorũ partes sunt, Antica,
Postica, Dextra, Sinistra, Sacrariũ, Donariũ, Fauisse, Crypte, Vestibulũ,
Adytus. Instrumenta verò, siue supellectilia, Aræ, Foci, Scrobes, Mensæ,
Vasa, & alia similia, de quibus pleni sunt libri pontificales, ne aut
violentur, aut neglectiũs habeantur, aut præter ius & fas distrahantur,
aut vllò denique modo prophanentur^p. Quæ humanis vsibus seruiunt,
partim sunt publica, vt muri, portæ^q, propugnacula, fossæ: partim pri-
uata, vt Asyla, Xenodochia, Orphanotrophia, Brephorotrophia,
Ptochotrophia, Nosocomia, Gerontocomia^r, quæ omnia ijs recipi-
endis & tuendis parantur, qui hominum ope & auxilio sunt destituti.
Vocantur autem ideo sancta, quia pœna ferẽ capitis animaduertitur
in eos, qui aliquid in ea delinquant. Nam sanctum id propriẽ est^s, quod
ab iniuria hominum defensum atque munitum est, Sic dictum à sag-
minibus, id est herbis, quas legati populi Romani ferre solebant,
ne quis eos violaret. Atque hinc etiam legum ille partes, quibus pœnæ
constituuntur, Sanctiões vocantur, quasi Sanctiõe quadam subnixę.
Ea loca, in quibus mortui permixtim sepeliuntur, vocantur coemite-
ria, siue cænotaphia, non aliter, atque si sepulchreta dicas. Verũm
id quod humationi particulatim vnus aut duorum triumũe destinatur,
generaliter monumentum, quasi memorię causa in posterum pro-
ditum, nuncupatur^t. Sed si corpus vel reliquię inferantur, fit sepul-
chrum, à sepeliendo deductum, quo nomine, omnis sepulturę pars &
species cõtinetur, & omne etiam supra cœlum. Et sunt partes eius, Tu-
mulus, Tumba, Sarcophagus, vrna, Cippus, Conditorium, Munimen-
tum quod munimenti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in
quo corpus impositum sit. Species verò, suggrundaria, hoc est infan-
tium sepulchra: Tymbia, pauperum: Mausolea, principũ: Corragea, vir-
ginum: Familiaria, certę gentis alicuius: Hæreditaria, quæ hæredes se-
quantur:

n §. sacra. cõ 1.
seq. Inst. de rerũ
diuis.
o extr. De relig.
do. & capell. De
eccles. & dif. De
immun. eccles.

p. extra de reb.
eccles. nõ al. per
totum.
q §. sanctę. Inst.
de rer. diuis.
r. vid. C. de sa-
cro sanct. eccles.
in rub. & p. tot.

s. l. sanctũ. ff. de
rerum diuis.

t. l. monumen-
tũ. ff. de relig. &
& sumpt. fun.

quuntur: de quibus passim, tam Ciuili, quàm Pontificio iure cauetur. Sequitur de temporù diuisione: Nam omnes dies, vel sunt festi, vel profesti, vel intercisi. Festos dicimus, qui Dijs immortalibus dicati sunt. Profestos, qui hominibus, ob procurandã rem domesticã publicamq; concessi. Intercisos, qui Deorum hominumque communes: Et sunt quidem festorum sex ferme genera. Alia videlicet ad quietem iurgiorum & litium: Alia ad vitæ castimoniam & sobrietatem: Alia ad sacrificia Dijs offerenda: Alia ad diuinas epulationes celebrandas: Alia ad ludos agendos: Alia ad feriandum, quibus à victimis feriendis nomen est impositum vt feriaz nominentur. Et sunt illæ rursus, vel statiuæ, vel conceptiuæ, vel imperatiuæ, vel nundinæ: Statiuæ quidem, quæ vniuersi populi communes, certis & constitutis diebus, ac mensibus, & in fastis, statis obseruationibus sunt annotatæ. Conceptiuæ, quæ quotannis à Magistratibus vel Sacerdotibus concipiuntur, in dies certos, vel incertos. Imperatiuæ, quas Consules, Prætores, vel Pontifices pro arbitrio potestatis indicunt. Nundinæ sunt, paganorum & rusticorum, quibus conueniunt negotijs suis vel mercibus prouisuri, sic appellatæ, quòd nono quoquo die soleat haberi. Iam verò, quòd feriarù Aliæ communes totius populi: Aliæ certorum locorum, corporum & fodalitatum: Aliæ singularum, vel familiarum, vel hominù: item quòd Aliæ sunt septimanariæ, Aliæ menstruæ, Aliæ annales, Aliæ iustiales, Aliæ Septennales, Aliæ quinquagesimo quoque anno recurrentes, Aliæ seculares, nõ est opus, multis hoc loci tractari. Quæadmodù nec illud, quòd profestorum dierum, vt dicitur idoneo loco, nonnulli sunt comitiales, nonnulli fasti, nonnulli comperendini, nonnulli stati, nonnulli præliares. Nam de intercisis, nihil restat amplius dicendù, cum omnes sint eiusdem modi. Qui ad placandos Diuos cõstituuntur, et sacris præsent solèniibus, vno communi nomine Sacerdotes appellantur: de quibus multa passim quomodo institui, quomodo initiari, quamue vitæ ratione & modum tenere debeant, idque siue morum temperantiã & sobrietatè spectes, siue cultum exteriorè & habitum. Nam quòd inter sacrificandù certo vestitus genere vti debeant, vt pallio, sandalijs, casula, cingulo et similibus, notius est, quàm vt multis debeat explicari. Prima eorù distinctio est, secundù dignitatù et honorù, siue ministratiõis verbi diuini gradus. Nam supremo maximoq; loco est summus Pontifex, qui à ponte Sublicio faciundo, nomẽ ab initio traxisse dicitur, quẽ nos Papã appellamus, sumpto nimirù à Græcis vocabulo, apud quos pueri parentibus suis, & omnibus natu grãdioribus, ista voce blãdiuntur: sic enĩ loquitur apud Homerù Nauilica: *πάππα φίλ' του ἔρ δάμοι φοπλίσσαις ἀπίνυρ ἐφίληρ ἰουκλονε*
Et sunt circa eum, qui vocantur Cardinales, qui, quòd in ijs Reipublicæ Christianæ cardo vertatur, nomen acceperunt. Secundù summù Pontificem sunt Episcopi, qui hodie distincti sunt in Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos & Protonotarios, quibus munus scribendorum annalium rerum Ecclesiasticarum incumbit, quæadmodum apud veteres Romanos, minoribus Pontificibus, de rebus Romanis. Sunt autem appellati Episcopi, ab illis olim apud Romanos Episcopis, qui perfo-

v. extr. de vita
& hon. cler. de
cohab. cler. &
titul.

x. vid. dist. 21,
22. 23.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

y. l. munerū. ff.
de mu. & hon.

a. c. clericos. at.
dist.

b. extra de vot.
& vot. redépt.
Itē de decim.
cum similib.

qui personali munere fungentes, præerant pani & alijs venalibus rebus, quæ ciuitatum populis quotidianum victum suggerunt 7. Et sunt quidem Episcopis cōiuncti, qui dicuntur Canonici, qui quasi Magistratum & Senatū ecclesiasticum sustinent, qui tum scholæ Christianæ, tum cæremoniarum sunt custodes: Vt interim transeam, quòd quidam etiam reperiuntur archipresbyteri, tum vicani, tum vrbici, qui ipsius Episcopi vices in quibusdam supplent, suffecti, vt videtur, in locum chorepiscoporum. Post eos sequuntur Parochi, ex quibus nonnulli abbates, præpositi, decani, pastores appellantur: & vocantur parochi, ab antiquis illis parochis, qui peregrinis, vt est apud Sudam, salem & ligna præbebant. Atque his subsunt, tum monachi, qui à suis Archymandritis, vt plebem Christianam aliquando instituant, erudiuntur: tum canonici, qui quasi consiliarij habentur: tum denique vicarij, qui quasi vicarias operas subeunt. Vltimo loco sunt, qui simplici nomine presbyteri vocantur, in quibus sunt & qui sacellani dicuntur, dicti presbyteri ab ætate grandiore: quòd in eum ordinem non soleant adlegi alij, quàm viri graues, honesti, ac docti, & ipsa canitie senectuteque venerandi. Differunt etiam inter se sacerdotes secundum locum & ordinem, quem tum inter sacrificandum, tum in pauperum procuracione sustinent^a. Nam primus gradus defertur sacrificulo, qui præcipuas partes obit in re diuina facienda. Posterior ei, qui Sacorus & hypereta dicitur in antiquis ethnicorum sacris, quos nos archidiaconos, diaconos, & hypodiaconos appellamus: Postremus Acolythis, quales sunt Pyrphori, Cathartz, Neocori, Lectores, Cantores, Lybitinarij, Ostiarij, de quibus apud Rabanum, & Iulium Pollucem. Et Acolythis nominantur ab eo, quòd licèt expressim ad sacra non admittantur: non arcentur tamè à sacris cum reliquo vulgo, quod prophanum est. Nunc autè, quòd secundū veteres sacerdotū nonnulli sacra sustinent, nonnulli prædictorum à vatibus interpretationem, nonnulli sacras epulas, nonnulli pompas, ludos, supplicationes, funera, partim ex ijs quæ dicta sunt, partim ex ijs quæ sequètur, licebit intelligere. Rerum sacrarum Aliæ referuntur ad Diuos, Aliæ ad homines, Aliæ ad mortuos. Ad Diuos adhibentur primum supplicationes, quales sunt Lustrationū, Ambarualium, Amburbiorum, Lectisterniorum: deinde vota^b, veluti cū deuotiones fiunt, euocationes, oblationes donariorum, primitiarum, decimarum cū alijs eiusmodi. Tertiò sacrificia, quibus vel expiatur malum susceptum, vel aguntur gratiæ pro acceptis beneficijs, vel rogatur ac petitur aliquid. Et ratio quidem sacrificandi, partim constat ex præcidaneis hostijs, lustrationibus, ieiunijs, hymnis, elemosynis, partim ex succidaneis, tum conuiujs, tum victimis: partim denique ex sacrificijs ipsis, quæ tum voce peraguntur & carmine, tum corporum vario cultu, statu, motu & flexu: tum rebus ipsis & hostijs vel animalium vel aliarum rerum. Nam haud parum interest, quibus rebus vel animalibus, nunc his nunc illis sacrifices, Taurum (inquit illè) Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo, Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam. Quæ hominibus exhibentur sunt spectacula, ludi, pompæ, cōsecrationes, leges, & foedera.

In spe-

In spectaculis sunt Naumachiz, Venationes, Pugnz gladiatorũ, athletarum, myrminoum, leonũ, elephatorum, pardorum, hominum. In ludis sunt, qui vocantur apud Romanos, Troiani, Capitolini, Seculares, Romani, Plebei, Circenses, Scenici, Comici, & Tragici. Pompæ cõstant, subinde puerorum, virginum, & adolescentum ordinibus: subinde ridiculis quibusdam & formidolosis oscillis, manducis, Cicerijs: Subinde denique thensis & vehiculis Deorũ. Consecrationes sunt, quæ per Pontifices & Sacerdotes rite fiunt, cum vel ipsi homines, vel res aliquæ Dijs immortalibus offeruntur ac destinantur. Leges sacratæ sunt, (authore L. Iuio) in quibus eius caput, qui contra eas fecerit, Ioui Opt. Max. fit sacrum, quo quidẽ pertinet illud Vergilij, Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura. Foedera sunt conuentiones, quæ fiunt per pacem, quoties duces belli inter se paciscuntur, admotis sacris, & iurifurandi religione, exstantq; eorum exempla apud Homerum in Iliade, & Maronem in duodecimo Aeneidos. Quæ ad funeralia sacra pertinent, sunt conclamationes, euerricationes, nzniz, exequiz, parentalia, ludi, viscerationes, anniuersaria cum nõnullis alijs, de quibus longum esset pluribus hoc loco tractare.

c. l. conuentio-
num. ff. de pact.

DE APPENDICIIS SACRORVM.

VAE de appendicijs sunt rerũ sacrarũ, vel pertinent ad personas, vel ad res. Personas distinguit Diuus Hieronymus his verbis: Duo sunt genera Christianorũ: Est autẽ vnũ genus, quod mancipatũ diuino officio, & deditũ cõtemplationi & orationi, ab omni strepitu temporalium cessare cõuenit, vt sunt clerici, & Deo deuoti, videlicet cõuerũ. Cleros enim græcè, Latinè fors; inde huiusmodi homines vocatur clerici, id est sorte electi, omnes enim Deus in suos elegit. Hi nanque sunt reges, id est se & alios in virtutibus regetes, & ita in Deo regnum habent, & hoc designat corona in capite. Hanc coronã habent ab institutione Romanæ Ecclesiz, in signũ regni, quod in Christo expectatur. Rasio verò capitis, est temporalium omnium depositio: illi enim victu & vestitu contenti, nullam inter se proprietatem habentes, debent habere omnia communia. Aliud verò genus est Christianorum, vt sunt Laici: isti enim græcè est populus Latinè: his licet temporalia possidere, sed non nisi ad vsum. Nihil enim miserius est, quam propter nummum Deum cõtemnere: his concessum est uxorem ducere, terram colere, inter virum & virum iudicare, causas agere, oblationes super altaria apponere, decimas reddere, & ita saluari poterunt, si vitia tamen benefaciendo euitauerint. Hactenus Hieronymus: Coherent autem cum personis, sponsalia, matrimonia, diuortia, quæ etsi inter laicos celebrantur, tamen sunt eius conditionis & naturæ, vt inauspicato fieri non debeant, habeturq; in illis non solũ ratio cõsanguinitatis & affinitatis: verum etiã cognationis, quam vocat, spiritalis. Res oēs, vel sunt prophanz, vel sacræ. Prophanas voco, in quibus nulla, nec religionis, nec diuini officij ratio habetur. Sacras verò,

a. c. duo. n. q. i.

c. tot. tit. extr.
de cognat. spiri.

h

quæ vel

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

d. extr. de prae-
vi. & dig.

quæ vel sunt in usu sacrorum, vel in pecunia eorum qui sacra tractant, vel media. Primi generis sunt, quæ ad ministerium sacrificiorum consecrantur, ut vestes, calices, urceoli, & si qua sunt alia ministratoria. Secundi, possessiones, fundi, redditus, & similia, ex quibus victus & cultus quotidianus reficitur ijs, qui templo & altari seruiunt. Tertij denique, decimæ, oblationes, primitiæ, præbendæ, beneficia, quæ vel cum dignitate sunt coniuncta, ut Episcoporum, Præpositorum, Decanorum, et similibus: vel cum animorum curatione, ut pastorum, parochorum: vel media, quæ simpliciter beneficia vocantur siue præbendæ, cuiusmodi sunt Canonicorum, vicariorum, & aliorum: de quibus passim nimis multa: Nam nos nunc eorum redacti sumus, ut vix leuiter degustatis primis illis & præcipuis iuris pontificij partibus, in his adiectitijs & parergis cognoscendis, præcipuam laudem & operam ponamus: quod quidem quam rectè fiat, relinquo alijs cogitandum. Illud rectius ex istis annotari potest, eam esse sacrorum vim & naturam, ut homo, non solum se ipse diuinis contemplandis & colendis dedere possit: verum etiam omnia, quæ cælo & mari terraque continentur, quæque supra sunt & subter, ad diuini numinis cultum & ministerium traducere.

DE REBUS HUMANIS, SIVE DE IVRE CIVILI.

a. §. huius. Inst.
de. iust. & iur.

RERUM humanarum & ciuilium distinctio, proximè ad naturam accedit humanam: estque, ut sæpe diximus, ad illius imitationem, præclara quadam & prope diuina ratione constituta: Quemadmodum enim alia sunt in corpore humano membra, quæ ad totius sustentationem pertinent, ut caput, cor, iecur: alia, quæ certum quendam & definitum speciatim præbent usum, ut brachia, manus, & pedes: Ita etiam rerum ciuilium, quædam publicæ sunt, & ad totius Reipublicæ statum pertinentes, quædam verò priuatæ, quæ ad singulorum vtilitatem referuntur. Et rursum, quemadmodum animus, tum ratione continetur, tum animositate, tum cupiditate: ita etiam in ciuitate, alij sunt principes, penes quos sit dominatus: alij milites, quibus defendendæ ac tuendæ rei cura committitur: alij denique quæstores, qui pecuniam populi quærent, & administrant. Estque ex his duabus diuisionibus natum, ut aliud sit ius ciuile, Aliud fœciale, Aliud quæstoriû, Aliud Priuatû, de quibus singulis explicandû. In iure ciuili, cum partim hominum, partim locorum, partim temporum, partim rerum habeatur ratio: Primû diuiduntur homines quinque ferme modis, Pro loco, Pro facultatibus, Pro ordine, Pro iure, Pro dignitate. Pro loco quidem, veluti cum totam urbem, certis quibusdam regionibus distinguimus, & in tribus aliquot ac curias partimur. Nam ea diuisio, tum ad populi conuocationem est necessaria, tum ad suffragiorum collectionem, tum verò ad stationum designationem. Pro facultatibus, alij sunt qui vocantur classici, ut qui aliquæ in cæsus professione locum obtinent: Alij proletarij, siue capite cæsi, qui vel liberis operam dâdo, profunt Reipubli-

Reipublicæ, vel numerum & multitudinem civium auctiorem faciunt: Estque eius distinctionis vsus in illo positus, vt constat, quæ ratio tributorum, exactio numque haberi possit, quæ non. Ordines in Romana Republica fuere tres. Senatorius, Equestris, & Plebeius. Senatorius est, Patriciorum, qui à primoribus centum patribus; quos Romulus elegerat, & ab ætate Senatores vocauerat, profecti sunt. Equestris equitum; quæ ordinè primû stabilivit, in cõsulatu suo M. Cicero, ex eo se natum & prouectum dicēs. Et distinguimus equites in Tribunos æris, Selectos, & Iudices. Plebeius, agricolarum est, opificum, & mercatorum, & eorum, qui publicis sumendis operam nauant. Nam quemadmodum Senatores & Patricios tunica separat ab equitibus: Ita rursus equites à plebeis, annulus, qui primò ferreus erat, mox aureus, vnde ius aureorum annulorum^b descendit. Et sanè, quemadmodum inter eiusdem generis animalia contingit, vt alia generosa sint, & alto animo prædita, alia contrà, humilia & abiecta: ita etiam inter homines naturaliter euenit, vt alij heroicum, nobilem & omnibus virtutum generibus exaggeratum animum, habeant: alij cõtrà, demissum, ignobilem & humi semper repentem: estque valde necessarium in omni Reipublica, vt eorum inter ipsos distinctio habeatur, & eximiarum præstantiumque virtutum præmia quædã et honores cõstituantur. Pro iuris ratione ac diuersitate, quidam sunt domestici, quidã externi^c. Nam vt distinguatur, qui quorum munerum sunt capaces, qui non, qui legitimas nuptias^d, conventiones, actiones, instituere possint, qui non: apprime vtile est, vt videamus: quomodo ciues à peregrinis: hostes ab amicis: fœderati à socijs: discernantur. Et quantû quidẽ ad domesticos attinet, eorû nonnulli sunt, qui vocantur incolæ: nonnulli, qui municipes & ciues: nonnulli denique, qui eximij. Incolæ sunt^e, qui nullû ciuitatis ius habentes, domicilium solû in ea contulerunt, quiq; intantum debent ijs magistratibus parere, apud quos incolæ sunt, vt cum per se, capessendorum munerum ius non habeant: necessitate tamen, si imponantur, ea debeant subire^f. Nec tantum qui in oppido morantur, incolæ sunt, sed & qui in alicuius oppidi finibus ita agrum habet, vt in eum se, quasi in aliquã, sedem recipiãt. Municipales^g proprio nomine sunt, qui munerum & honorû sunt participes, etiam si alibi degãt: sed per abusionem, ciues omnes, vocantur municipes, & sunt vel natiuitate, vel manumissione, vel adoptione, vel priuilegio. Eximios vocamus eos, qui legibus municipalibus haftenus sunt soluti, vt munera sui municipij sufferre non cogantur, licet ibi domiciliû habeãt. Atq; hoc est^h, quod dicitur, eum, qui senatoriam dignitatẽ adeptus est, municipem desinere esse, quantû ad munera, licet quantû ad honorẽ pertinere creditur, originẽ retineat. Externorû populorû; Alij sunt coloni, Alij bello victi, Alij clientes, Alij peregrini, Alij hostes. Coloni sunt, qui ex maioribus vrribus, in minores vrbes, quasi quædã examina populorû, mittuntur: à quibus & Colonice leges, vt auctor est Varro, nomẽ habet. Et sũt ex ijs nonnulli, quantû quæ ad Romanorû attinet colonos, quib^{us} ius Italicû est collatûⁱ, vt Phoenices, Veronenses, Heliopolitani, Paenses, Lugdunenses, Agrippinenses, in Germania,

b. toto tit. ff. de iur. iur. ann.

c. l. quida m. ff. de pœn. d. §. j. Inst. de nupt.

e. l. pupillus §. incolæ. ff. de verb. sig. f. l. incolæ. ff. ad munic.

g. l. j. ff. ad munic.

h. l. municipes. ff. ad municipal.

i. l. j. ff. de off. lib.

h ij

vt inquit

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

vt inquit Paulus, inferiori. Estque eius iuris illa vis ac potestas, vt immunes eos tributis faciat, cum reliqui omnes, tam pro capitibus suis quam pro possessionibus, certas pensiones annuas prestare compellantur. Qui bello victi, in potestatem Romanorum & ditionem cedunt, vel sunt serui, vel dedititij^k, vel latini, vel ciues Romani. Serui sunt, qui iure gentium dominio alieno contra naturam subiiciuntur: appellati ex eo, quod imperatores captiuos vedere, ac per hoc seruare, nec occidere solent, qui etiam mancipia dicti sunt ab eo, quod ab hostibus manucipiantur^l. Nec absunt ab ijs longè, qui adscriptitij, coloni, inquilini, ad dicti glebæ nominantur, quanuis eorum paulò melior sit conditio. Dedititij dicuntur, quibus propter deditioem, postquam semel victi rebellauerunt, vita seruatur, si armis positis, ad imperatorum fidem confugiunt: & relinquitur quidè illis imaginaria quædam libertas, sed tamen infamie labe aspersa, lege lata, vt ad veram libertatem propter perfidiam nunquam possint peruenire, estq; deditioem forma huiusmodi: Estisne vos legatorum oratoresq; missi à populo Collatino, vt vos populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina humanaq; omnia in meam populi Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio: Atq; huiusmodi deditis, imponit victor leges, quas vult. Latini sunt, qui tributis imperatis, suis legibus relinquuntur, & reuera liberi manent, sed iura ciuium Romanorum non adipiscuntur: sic dicti, quia Romani primum omnium exercuerunt hanc liberalitatem in Latinos, quia scilicet ipsa Roma pars est Latij, quos post deinde ciuitate quoque donauerunt, seruata differentia inter prouinciales^m & Latinos tantum. Ciues Romani sunt, quibus ius ciuitatis conceditur, vt est patrie potestatis, testamenti factionis, adoptionis, gentilitatis, agnitionis, Legionariæ militiæ, adipiscendorum Romæ honorum, Togæ ferendæ, & similia. Clientes sunt, qui sua sponte, vel nunquam capti, vel vltro positis armis, ad fidem Romanorum confugiunt, qui et liberi populi vocatur: Nam quemadmodumⁿ clientes nostros intelligimus, liberos esse, etiam si neque authoritate, neque dignitate, neque iure nobis pares sunt: sic et eos, qui maiestatem nostram communiter conseruare debent, liberos esse intelligendum est. Et sunt horum, Alij foederati, Alij socij, Alij amici, Alij municipes, Alij ciues Romani, qui & fundi populi, (vt ego quidem interpretor) dicuntur. Peregrini sunt, quibus nulla cum Romanis iura ciuilia sunt communia, sed gentium solummodo: & ideo qui deportantur^o, ad peregrinitatem redigi dicuntur, vt scilicet ea quidem, quæ iuris ciuilis sunt, non habeant: quæ verò iuris gentium, habeant. Hostes definiuntur^p, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, vel qui ipsi populo Romano, quamuis tamè recetioe iure omnes, qui Romano imperio subditi non sunt, barbari, pro legitimis hostibus habeantur: ita vt non solum prohibitum sit aurum illis prestare, verum etiam, si apud eos forte inuentum fuerit, subtili ingenio auferre, præcipitur^q. Quæ ad dignitatem populi maiestatemq; defendendam sit diuisio, facit, vt partim sint principes, partim magistratus, partim ciues & subditi. Ac principum quidem & subditorum

k. §. vi. Inst. de libert.

l. §. ferri. Inst. de iur. pers.

m. §. j. Inst. de vsucap.

n. In dubio. ff. de capt. & post. l. i. §. 2.

o. l. sed de si hanc. ff. de iur. ius. v. o. g. d. l. quædam. ff. de pen. p. l. hostes. ff. de capt. & post. l. re. q. l. non solum. C. de commerc.

Subditorum cum nulla sit differentia, nisi quod subinde vnus arbitrio rebus consulatur, subinde optimatum, subinde omnium, in quibus cunctis diligenter est prouidendum, vt cuique formæ Reipublicæ, suæ quæque leges accommodentur: tantum opus est, vt magistratuum descriptionem paucis faciamus. Nam ex eorum præcipuè com positione, quod cuiusq; in Republica genus sit, intelligitur. Primus igitur ordo magistratuum est eorum, qui in aula principis militiam aliquam obtinent^r. Nam vt eos omittam, qui vel hanc, vel illam professionem sustinent, cuiusmodi sunt Medici, Grammatici, Tabularij, Scribæ, Logographi, Fabricenses, Nauicularij, Metallarij: reliqui omnes, tum publica obeunt, tam militiæ quàm domi, vt Magistri scriniorum, Legati, Comites consistoriani, Silentarij, Primicerij, Comites qui prouincias regunt, Magistri equitum, Comites in militia: tum rei priuatæ curam gerunt, tam intus quàm foris, vt Præpositi sacri cubiculi, Comites largitionum, Netatz, Cursores, Stratores, cum similibus. Secundus ordo magistratuum est eorum, qui populi plebisue tuitionem & quasi curationem suscipiunt, quiq; principis vehementiam & ardorem suis intercessionibus temperant ac restinguunt: Hi sunt qui apud Lacedæmonios Ephori, apud Romanos, tum Magistri celerum, tum Tribuni plebis olim sunt vocati: nec valde longè absunt ab ijs, qui Cancellarij hodie dicuntur^r. De his habet Plato in hæc verba: *Οὐδὲν οὐκ ἀνόμιμος ἡμῶν τις οἷς τὰ μέγιστα προσεῖν, Δίδυμον ἡμῶν φησὶν εἶναι τῶν βασιλέων γίνεσθαι, ἢ μονογενῆς εἰς τὸ μέγιστον καὶ ἄλλο σωτὴρ εἶναι, καὶ μετὰ τῆτο ἴτι, φῶσις τις ἀνθρώπων μεμνημένη θία τίνι δωάμεν κατεδούσα ἡμῶν τὴν ἀρχὴν φλιγμαίνουσα. ἴτι μινύσι τὴν κατὰ γῆρας σῶφρονά δύναμις, τῆ κατὰ γῆρας αὐθάδῃ ῥώμῃ, τῶν δὲ κατὰ καὶ ἴκασι γινόμεναι ἰσότητος ἴσο τὰ μέγιστα τῶν βασιλέων ποιήσασα δωάμεν, ἢ δὲ τρίτος σωτὴρ ἡμῶν, ἴτι σωφροσύνη καὶ θυμὸν μινύει τὴν ἀρχὴν ἐξῆρ, οἷον τὰ μινύει ἰνέβαλιρ αὐτῶ τὴν τῶν Εφῶρων δύναμις, γῆρας τὰς κληρωτῆς ἀγαθῶν δωάμεν, καὶ κατὰ δὲ τοῦτον τὴν λόγον, ἢ βασιλῆα παρ ἡμῶν, ἢ ἢ ἢ δὲ σύμμικτος γινόμεναι καὶ μίτρον ἔχουσα σωθῆσα αὐτῶ, σωφροσύνη τοῖς ἀλλοῖς γίνουσι αἴτια. Constituit eius pulcherrimum exemplum optimus princeps Traianus: nam cum tribunatum militum Sciræ traderet, parazonium, quo pro dignitate tingendus erat, nudum ei porrexit: At talem, inquit, ensem accipe, quem pro me ita domum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperam quicquam per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris, velim. Tertius ordo magistratuum est eorum, qui in ipsa Republica moderanda ac gubernanda versantur, idque vel domi, vel in prouincia. Domi sunt, Consules, Senatores, Præfecti vrbi, Nomothetæ, Nomophylaces, Viri reipublicæ constituendæ, Iureconsulti, & omnes, qui totius ciuitatis curam gerunt: item Centumuirii, Duumuirii rerum capitalium, Aediles, Latrunculatores, Prætores, tum peregrini, tum urbani, tum fideicommissarij, & alij, qui rebus iudicandis præsumt: Ad hæc, Præfecti vigilum, annonæ, viarum, Censores, Aediles, Monetarij, Gynæconomi, Aenoptæ, Curatores fori, Episcopi, Deductores coloniarum, & reliqui, qui particulam aliquam ciuilis administrationis obtinent. In prouincijs sunt, Præfecti prætorio, Proconsules, Legati, Præsides prouinciarum, cum suis officialibus & ministris. Præter hæc tria genera magistratuum, vix est vt vllum aliud (quantum quidem ego iudico) reperiri possit, quod non ad vnum ex istis, accommodari queat. Cæterum, quia*

de his. vtd. tres post lib. Cod.

s. vid. tit. Cod. de abs. & cancellar. iud.

t. de his. lib. pd mo digest. & Cod.

h ij multi

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

multi sunt in ciuitate præter magistratus, qui publicis commodis & utilitatibus prospiciunt: prodita est, & alia quædam publicarum personarum distinctio, quæ omnes omnino cõplectatur. Alij enim sunt, qui honores dicuntur gerere, Alij qui onera, Alij qui munera. Honores sunt ^v, in quibus plus est dignitatis, quã vexationis corporis aut animi: quales sunt Illustriũ, Venerabiliũ, Superillustriũ, Spectabiliũ, Clarissimorum, Perfectissimorũ, Honoratissimorũ hominum, sic enim distinguuntur. Onera autẽ ^a, solã curã & diligentia cõtinent sine vlla dignitate: qualia sũt Tabulariorũ, Logographorũ, Mastigophororũ, et similiũ. Munus ex utroq; ^b simul cõstat, & est officium priuati hominis, ex quo comodũ ad singulos vniuersosq; ciues, rẽq; eorũ imperio Magistrat^o extraordinario peruenit. Et est quidẽ subinde publicũ, subinde priuatũ. Itẽ subinde personale, quod animi, pũsione, & corporalis laboris intẽtione, sine aliquo gerẽtis detrimẽto existit: vt tutela, cura, defensio ciuitatis, Calẽdarij curatio, quẽstura in aliqua ciuitate, Legatio ad census accipiendos, Angariarũ præbitio: Subinde patrimonij, in quo sumptus maximẽ postulat, quodq; cũ dãno administrãtis expeditur, vt Rei vehicularis munus, Nannicularis, & Decẽprimatus: Subinde deniq; mixtũ, quod partim animo laboreq; partim sumptu, conficitur: vt Decaprotiz, & Icolaprotiz: nam illi tributa exigẽtes, & corporale ministerium gerunt, & pro muneribus defunctorum, fiscalia detrimenta resarciũt. Verũ hæc hæctenus de personis, & earũ diuisionibus in republica. Nã quod per ætates etiã subinde distinguitur populus, nihil attinet hĩc pluribus cõmemorare. Iam loca publica sunt, theatra, portic^o, forũ, basilicz, pomeria, tẽpla, vię, flumina, de quibus interdicitur sub titulo De locis & itineribus publicis: Item, **NE QUID IN LOCO PVBLICO VEL ITINERE FIAT.** Tum autẽ, **DE LOCO PVBLICO FRVENDO: DE RIVIS: DE FONTE: DE CLOACIS: DE FLVMINIBVS.** Nam publici loci appellatio, quẽadmodum Labeo ^c definit, sic accipitur, vt & ad areas, & ad insulas, & ad agros, et ad vias publicas, itineraq; publica pertineat. Cõterũ viarum ^d, quz dã sunt publicæ, quz dã priuatæ, quz dã vicinales. Publicas dicimus, quas Gręci Basilicas, nostri Prætorias, alij cõsulares & militares appellant. Priuatas, quas agrarias quidã dicũt. Vicinales, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducũt, quæ qdẽ ita publicæ sunt, si nõ ex collatiõne priuatorũ cõstituãtur. Temporũ ciuiliũ et publicorũ, ea est ratio, vt dies omnes profesti; (nam de festis suprà est expositum) vel sint comitiales, vel fasti, vel comperendini, vel stati, vel præliares, vel iusti, Comitiales sunt, quibus fas est cum populo agere, & calata comitia celebrare, siue ea sint tributa, siue curiata, siue centuriata. Solentq; istis potissimũ diebus, testamenta conscribi, & ea quæ vocantur publica iudicia, exerceri. Fasti sunt, quibus fas est lege agere, quibusq; certa verba legitima: **DO, DICO, ADDICO,** quæ maximẽ conueniunt actionibus in personam, prætoribus sine piaculo licet fari: Et contrã, nefasti sunt, quibus ea fari ius nõ est, & si fata sunt, piaculum faciunt. Comperendini dicuntur, in quos vel vadimonium iubetur, vel stipulatio, siue iudicio sisti, siue de iudicato soluẽdo, cõcipitur. Nam comperendinare proprie est, in

u l. honor. ff. de mun. & hon.

a. l. i. ff. de mu. & hon.

b. l. munerum. l. honor. §. i. ff. de mun. & ho.

c. l. prætor. §. publico. ff. ne quid in loc. publ.

d. l. i. prætor. §. si quis nemine.

est, in diem tertium iudicium differre, quemadmodum diffindere vel diffundere diem, in postridianum vel pomeridianum tempus reijcere. Stati sunt, qui iudicij causa peregrino condicuntur, à quibus illæ actiones, quæ conditiones dicuntur, nomen accipiunt: Nam eò pertinet, quod dicitur in legibus duodecim tabularum: *SISTATVS DIES SIT, CVM HOSTE VENITO*. Præliares appellatur, quibus fas est res ablatas repetere per vindicationem, vel hostes bello laceßere. Iusti denique sunt, qui dantur iudicatis, ad soluendum iudicatum, sic appellati ab eo, quod ius tantisper stet, nec procedatur ad executionem. Rerum ciuiliu, nonnullæ pertinent ad vtilitatem ciuitatis, nonnullæ ad voluptatem. Ad vtilitatem pertinet, primò res annoria, canonq; frumentarius, cum omnibus ijs quæ exportantur & importantur. Secundò, res nummaria, cum ponderum & mensurarum tam siccorum quàm liquidorum ratione, cumque agrorum & finium, & omnium rerum quæ in longum & latum patent, dimensionibus. Tertio, res aquatica, cù qua tractatur, de cloacis, de fontibus, de riuis, de aquæductibus, & alijs similibus. Ad voluptatem referuntur, ludi, pancraticæ, pentatle, maiumæ, certamina, porticus, ambulationes, & si quæ sunt alia illius generis. Nunc verò ad rem militarem.

DE RE MILITARI.

QUEMADMODVM ad domesticas rationes rectè stabiliedas, intestinumq; bellum prohibendum, comparata est ciuiliu rerum sciencia: ita iuris foecialis, & rerum militarium tractatio, ad hoc inuenta & excogitata est, vt libertas defendi, & externis hostis à ceruicibus nostris arceri ac subinueniri possit. Et quidem, licet verè solidæque laudis & gloriæ, plus proficiatur ex vrbani domesticisque rationibus: tamen bellicæ illæ virtutes & triumphus, nescio quo pacto, plus videntur habere splendoris & applausus popularis. An hoc sit ideo fieri dicemus, quia capitoliora præsentioraque videntur illa pericula, quæ disciplina rei militaris amouet? illa verò, quæ ciuilis, tacita magis & occulta, & in ipsis Reipublicæ visceribus & medullis hærentia? vt res est, illud clarum & apertum est, antiquissimam esse rem bellicam, & cum ipsis ciuitatibus & rebus publicis, exortam. Nam vt à feris animantibus & beluis tuti essent homines, non dubium est, quin statim ab initio, se muris & fossis includere, arma expedire, venerationum varia genera excogitare, sint coacti. Idque satis & maiorum insignia significant, in quibus, aut leonem, aut vrsu, aut elephantem, aut draconem occisum ferè videas: & ipsum quoque belli nomen, præ se fert, quod à beluis ductu esse, & Varro testatur, & suis quisq; sensib' comprehendere potest. Verum ipsi homines, ad bellu inter se faciendu, tunc primu sunt comoti, cum secundum proverbium, homo homini lupus esse cepit; cùq; tā præfracti & obstinati sūt effecti, vt nō verbis amplius & iustis rationibus acquiescerent, sed sola vi ac minis, in officio retineri possent. Et est quidem omne bellu, vel nauale, vel terrestre, pro numero eorum, in quibus hominum comœrcia celebrantur. Et terrestre rursum, vel oppi-

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

vel oppidanum, vel campestre, pro vitæ rusticæ & vrbanae differentia. Nam partes eius, quibus explicatur, sunt partim homines, vt inquit Vegetius, qui bellum gerunt: partim res, quibus vel oppugnando, vel propulsando geritur. Idque aiunt significare Maronem, cum statim in exordio sui operis, se arma simul & virum cantaturum pollicetur. Et quantum quidem ad homines attinet, exercitus omnis, cui ab exercendo nomen est impositum, tum auxilias foederatorum ac sociorum copias complectitur, tum legionarias, id est, proprias ac domesticas. Auxiliariarum quidem, qui extraordinarij dicuntur, circa Imperatoris ministerium versantur: qui verò ordinarij, in dextro cornu & sinistro constituuntur. Legionariorum autem, alios beneficiarios, & principes ponit, alios munifices. Principum tres ferme sunt ordines, Vnus est ipsius Imperatoris vel Consulis: item Legati, Præfecti castrorū, Magistri legionis, ludicum, quibus adsunt, scribæ, primicerij, spiculatores & curiosi. Alter Tribunorum & præpositorum, chiliarchorum, primipilorum, decanariorum, centurionum, primorum hastatorum, siue decanorū, quaternionum, in quorum comitatu sunt, accessi siue supernumerarij, qui se illis præbent, donec locus fiat. Vltimus tandem, reliquorum omnium beneficiariorum, cuiusmodi sunt Augustales, Aquiliferi, Imaginarij, Signiferi, Draconarij, Optiones, Tesserarij, Campigeni, Metatores, Mensores, Stratores, Hippocomi, Tubicines, Cornicines, Buccinatores, Duplares, Torquati, Candidati, Liminarchæ, Librarij, de quibus pluscula apud rerum militariū scriptores, Munifices^b sunt, qui munera militaria obire coguntur: cuiusmodi sunt, excubiæ, angariæ, gestationes in vsum belli, decursio campi, erectio valli, atque id genus similia. Estque horum non vna & eadem conditio: nam præter hoc, quod alij sunt equites, alij pedites, diuiduntur etiam in antesignarios, hastarios, principes & triarios. Et sunt antesignarij, leuis armaturæ adolescentes, quales sunt sagittarij, balistarij, funditores, pilani, ferentarij, proletarij, expediti, desultores, velites, velones, rorarij, gregarij, & omnes qui vno nomine præcursores appellantur & tumultuarij. Hastati verò, illi, qui marciobarbuli nominantur, qui que verutis ac plumbatis armari, stat scutati ante ipsum agmen. Principes autem, qui primum hostium impetum excipiunt, qui que cataphracti, & quantum fieri potest vndiquaque muniti sunt, in quibus ferè omnes citrati, dupliciarij, & veterani. Triariorum verò ordo, vltimus est, & pro muro siue vallo positus, quia nec cedere illi, nec insequi fas est. Illud breuiter admonendum, exceptis fabris, lixis, calonibus, & alijs qui gratia militum sunt, reliquos omnes, qui in expeditione versantur, qui que sacramentum militare præstiterunt, siue auxiliarij sint, siue legionarij, siue beneficiarij, siue munifices, vno communi nomine milites appellari, quibus id nominis est collatū, aut à mollitia, id est duritia, quam pro nobis sustinet: aut à multitudine: aut à malo, quod arcere solent: aut à numero mille^c hominum. Et sunt nonnulli Tyrones, qui in prima militiæ rudimenta ingrediuntur, qualia sunt, gressus, cursus, natatio, lucta, cū similibus. Nonnulli, veterani^d, qui non sunt tyrones, & primos annos militiæ iam egressi. Quanquam & eorum,

b. l. mun^o. ff. de verb. sig.

c. l. r. ff. de test. milit.

d. l. i. ff. de priuil. veteran.

eorum, Alij sunt volūtarij, Alij dati, Alij caligati, Alij electi, Alij ordinarij, Alij succēturiati. Rerum ad militiam pertinentium ^e, sunt Impri-
 mis illæ, quibus homines, tum aluntur & exhibentur, vt annona mili-
 taris, & comeatus: tum vestiuntur & teguntur, vt paludamenta, saga,
 supellectilia, quæ à pellibus dicuntur ^f, tentoria, papiliones: tum con-
 ducuntur, vt stipendia, quæ à stipe nomen inuenerunt: tum denique ar-
 mantur, tam ad protectionem, vt galea, scutum, thorax, armillæ, lori-
 cæ, balteus, ocreæ, perones, quàm ad nocendum, vt ensis, gladius, spatha,
 dolon, sica, pugio, verutū, pilum, hasta, funda, telū: Deinde, illæ quibus
 loca muniuntur: vt moenia, muri, portæ, arces, turres, cataractæ, quæ ad
 ciuitates pertinent: Item vineæ, aggeres, fossæ, portæ quæ ad castra:
 Tandem remi, scaphæ, vela, bipennis, asser, falx, quæ ad naues. Postremo
 rerum ad militiam pertinentium sunt illæ, quæ sunt ipsius quasi militiæ,
 in quibus sunt, tum arma vt cataractæ, turres ambulatoriæ, scorpiones,
 arietes, plutei, telones, sambucæ, exostra, pontes, muscoli, scalæ, cum si-
 milibus: tum signa, ex quibus vocalia dicuntur, quæ voce humana pro-
 nunciantur, sicut in vigilijs, vel in prælio, pro signo dicitur: semiuoca-
 lia, quæ per tubam, aut cornua, aut buccinam, dantur: muta quæ ad oculo-
 los referuntur, cuiusmodi sunt Aquilæ, Dracones, Vexilla, Flammulæ,
 Rufæ, pennæ. Sed de his iam satis. Nam de Sacramentis militum, De iure
 triũphandi, de cõmeatu, & missionũ varijs generibus, Itẽ de castrisibus
 & quasi castrisibus peculijs, De ijs qui militare possunt, vel nõ, De de-
 licis, De iudicijs, De toto deniq; iure militari, hoc loco tractare nõ est
 præsentis instituti. Nam id solum est nobis hic propositũ, vt capita quæ-
 dam cuiusque rei, quæ in Republica versetur, annotemus. Et ipsa iura
 militaria, tam sunt libera, & à communibus iuris regulis, propter fau-
 orem soluta, vt vix in artem cadere, & generali cognitione comprehendi
 possint. Enimuerò, si de beneficijs & feudis aliquid dixerimus, nihil vi-
 debimur, vt puto, præter propositum nostrum facere. Nam tota ratio
 beneficiorum, quæ scilicet fidelis obsequij gratia dantur, nullas alias ha-
 bet oportunitates, nec ad vllum prætereà vsum est excogitata: quàm vt
 sint generosi homines & præstantes in Republica, qui ad belli & armo-
 rum tractationem, totiusque aded Reipublicæ defensionem, instituan-
 tur. Horum ergo quoniam plures & insignes sunt differentiæ, Primũ
 Alia sunt Regalia, Alia nec Regalia. Regalia, quæ cum regali aliqua di-
 gnitate, vt Marchiæ, Ducatus, Comitatus, sunt coniuncta: quæq; à regia
 manu et liberalitate proficiscuntur. Nec regalia, quæ vel ab alio q̃ ipso
 Principe conferuntur, vel à Principe quidem, sed sine vlllo dignitatis &
 splendoris decore. Prætereà quædam sunt, quæ vocantur nobilia, quæ-
 dam quæ plebeia. Nobilia, quæ possessorem suum, in numerum & ordi-
 nem nobilium, reponūt, vel si aliàs est nobilis, tum sine vlla dubitatio-
 ne, talem significant. Plebeia, quæ à paganis conceduntur, & præter mu-
 nus & onus militare quod adferunt, nullam alioqui nominis claritatem
 pariunt. Quod autem nonnulli, ea quæ nobilia sunt, propter varios no-
 bilitatis gradus, in totidem quoq; species distribuunt, reprehenditur à
 quibusdã, & nec ego id probandũ censo: quoniam aliud est mediocritate

e. de his. ff. de
re milit.

f. l. labeo. ff. de
supell. leg.

g. de his passim
in vsib. feud. &
ijs quæ ibi tra-
ctantur.

h. 1 vlt. ff. de
fund. inst. &
inst. leg.

differre, aliud specie^h. Iam verò, & Alia sunt beneficia ordinaria, siue re-
cta: Alia extraordinaria, siue imperfecta. In rectis requiritur, vt pura
sint, et in curia possessa, sine potestate reuocadi: Reliqua omnia, quę vel
tēpore, vel certo seruitij genere finiūtur, quęue pecunia data impetrātur,
aut aliquo deniq; alio modo recedūt à vera et genuina natura beneficio-
rū, degenerātia dicūtur, & imperfecta. Sunt p̄terea quędā, quę p̄sonalia
nominātur, quę scilicet cū p̄sona intereunt. Nā cū ob bene merita, vete-
rano alicui certa quędā p̄sio, in singulos annos apponitur, eā, planū est,
cum ipso homine extingui, & eū qui obnoxius est, ad illationē eius nō
amplius cuiq; mortaliū teneri. Quod nōnulla sunt beneficia, quę eccle-
siastica vocātur, nouā etiā eorū specie efficit: nā sunt vel eius cōditionis
et naturę, vt à nullo alio, q̄ clerico possideri possint: vel eius, vt à nullo
alio conferri & concedi: vel tandem, vt nec obtineri a profanis, nec dari
aut irrogari possint. Planē quod subinde fœmininorū beneficiorum fit
mentio, satis significat regulariter solos masculos eorum esse compotes:
Nec ad fœminas vllō alio modo deuolui, quā si id nominatim in lege,
siue in conuētione prima, sit cōprehensum. Nouū beneficiū, non alio no-
mine differt ab antiquo siue paterno, quā quod hoc à maioribus profec-
tū, & per manus traditū, ad nostrā tandē peruenit possessionē: illud in
nostra primū persona cōstituatur, et à nobis, ortus sui principatū, ducat.

DE RE QVAESTORIA.

Vnc ab eo ad rei questorię explicationē, quę quidē licet su-
prescriptis duabus partibus, nobilitate cedat et prestātia: ta-
mē cōmuni vitę vsu et cōmoditate, nulla ei parte est inferi-
or, facitq; copiosam & locupletē ciuitatē, & rerū omnium,
quibus vita paratur, abundātia circumfluentē. Equidē, quęadmodum hu-
mana vita cōstare nequit, nisi vētriculi, intestinorum, iecoris, venarū et
aliarum partium beneficio, cibus et potus per totum corpus deuehatur:
ita nec illa ciuitas incolumis esse potest, quę rei frumentarię, pecuarię,
lagarię, & aliarum similium copia destituitur. Idq; siue fiscum Principis
spectemus, siue ærarium populi. Et ideo, quanuis nōnulli ex ijs, qui rem
questoriā tractant, sine publica sint dignitate ac honore, vt m̄cipes, pu-
blicani, cohortales, discussores, arcarij, sygostatę, decaproti, cartularij,
tractores, & alij: tamen pleriq; omnes eorum magistratum & honorem
gerere dicuntur, vt tribuni ærarij, pcuratores^a Cæsaris, fisci, patrimonij,
rationis priuatę, tamiaci, rationales, Antigrapharij receptores, magi-
stri rationum, cum similibus. Omnia verò illa, circa quę versatur res
questoria, sunt duōm generū: res scilicet, & pecunię. Res qdē ad vsū,
vt frumentum, vinum, oleum, triticum, lignū, lana: Pecunia verò, ad cō-
modā p̄mutationē: Nam quia nō semper^b nec facilē cōcurrit, vt cū tu
habeas quod ego desiderē, inuicē ego habeā quod tu accipere velis: ele-
cta materia est, cuius publica ac p̄petua cōstatio, difficultatibus p̄muta-
tionum, æqualitate quantitatis, subueniret: eaq; materia, forma publica
perculsa, vsū dominiumq; nō tā ex substantia p̄bet, q̄ ex quātitate, nec
vltrā merx vtrūq; est, sed alterū pretiū vocatur. Planē si qs in his rebus,
cum laude

a. tit. de off.
procurat. Cæsar.
& rat.

b. l. j. ff. de con-
trahēd. empt. &
vend.

cum laude verſari velit, ſcire debet, inquit Ariſtoteles, quantus ſufficiat ciuitati ſumptus, quantũ copiarũ ſit, quod ex agro redeat, quantũ quod aliunde inuehatur. Præterea quæ nã ſint res, quæ importari exportariq; debeant, vt de ijs pacta cõuenta & quaſi fœdera, cũ finitimis & cæteris populis cõſtituãtur. Qui de pecunijs cõciliãdis eſt dicturus, primũ noſſe debet, quales & quot ſint redditus ciuitatis atq; prouet^o: deinde qua ratione vectigal, ſi quod nõ videatur cõſtitutũ, addi præſtariq; poſſit: & ſi quod parum reddere dicatur, quo pacto reformari augeriq; debeat. Et ſunt ad eã rã perdiſcendæ atq; indagãdę oēs impẽſæ ciuitatis, vt quæ ſuperuacue erũt, tollãtur, & quæ ſuperflue videbũtur, amputẽtur: neq; enĩ vna tantũ ratione creſcit opulẽtia ciuitatũ, ſi nouus quæſtus accedat: ſed etiã illa, ſi minuãtur impẽdia. Et ad vidẽda hæc atq; cognoſcẽda, nõ modò requiritur ea prudẽtia atq; iſ vſus rerũ, quẽ de moribus noſtrę ciuitatis, noſtro ingenio, ſtudioq; cõparauim^o: ſed vt quã inſtructiſſimi paratiſſimiq; ad hæc partẽ deliberationis videamur accedere, neceſſarium eſt rationes quoq; alias tenere, atque cõſilia quę ab alijs aliã ad huiusmodi cauſam inuẽta & excogitata fuẽre. Ratio autẽ tã rerũ quã pecuniarũ cõficiẽdarũ in Republ. eſt triplex: vel ex patrimonialib^o ſacrę domus, vel ex vectigalib^o & tributis: vel ex cauſis priuatis. Patrimonialia ſacrę domus ſunt, quę ita ſunt Principis, vel Reipubl. quemadmodũ patrimonia ſingulorũ, ſiue p veterẽ occupationẽ, ſiue p traditionẽ ac mãcipiũ. Verũ ea quæ ex his pueniunt, nõ ſunt in vna & eadẽ cauſa. Subinde dat ita ſua colẽda Princeps, quẽadmodũ prædia noſtra vulgò dare ſolemus colonis noſtris, & ea dicuntur merẽ patrimonialia. Subinde ſic, vt tã diu iſ qui accipit fundũ, habeat eũ, quãdiu annuũ vectigal ſoluat, et ea bona appellantur vectigalia^c, ſiue emphiteuticaria. Subinde ſic, vt iſ qui ſuſcipit, officiũ aliquod et miniſteriũ exhibeat tã ipſe, quã hæres eius, tũ in genere, tũ in ſpecie, veluti vt limites cuſtodiat, quo caſu prædia limitropha dicũtur^d, & generali nomine beneficiaria. Subinde deniq; ita, vt in totum quodãmodo abſcedat res à Prĩcipe, vel Republ. paucis qbuſdã exceptis, veluti cũ agri bello capti aſignãtur militib^o, qui quod certis finibus & limitib^o dirigũtur, limitati vocãtur^e. Itẽ cũ ea, quę poſt illã aſignationẽ ſupſunt, quæ cũ ſubciſua tũ extracluſa dicuntur, vt eſt apud Agennium Urbicũ, vel p auctione ſub hafta fiscali diſtrahũtur, vel in publicũ addicũtur, vel certis negotijs aut collegijs deſtinãtur. Atq; in iſtis hoc manet adhuc publicũ, vt neq; vſucapi, neq; p alluſionẽ creſcere poſſint. Vectigalia, ſunt omnia illa quę Princeps p̄cipit ex alia cauſa, q̄ ſui patrimonij: vt annona, canõ, penſio, functio, vectigal, collecta, largitio, tributũ, emphiteuſis, locariũ, ſolariũ, cãpitatio, portoriũ, officiũ, cẽlus, mun^o, cõmiſſum, exactio, decuma, ſtipediũ, collatio, ſalariũ, indiẽtũ. Quia enim Prĩceps nõ poteſt terra omnia et mari pacata reddere, aggeres munire, põtes exſtruere, vias reficere, portus aperire, pilas in mare iacere, hoſtes amouere ſine ſumptu et impenſis: cõueniens eſt, & rationi conſentaneũ, vt in eos vſus aliqua illi à ſubditis conferantur. Horũ quædã petuntur extra ordinẽ, propter repẽtinã aliquas & magnas neceſſitates, quæ poſtulata dicũtur veterib^o: quẽdã ordinariẽ, quę vel perſonis imponũtur,

c. l. j. ff. ſi. ag. vect. vel emphyt. pet.

d. C. de fund. limitrop.

e. vid. l. in agris ff. de acqr. rerũ dom.

i ij vel rebus,

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

f. ff. de public.
uestig. & comif.

g. l. forma. ff. de
cenfib.

h. §. per traditi-
onē. Inst. de re-
rum diuis.

i. l. cotem. l. vlt.
§. diuis. ff. de pu-
blic & uestig.

k. vide. ll. georg.
Iust.

l. l. ex hoc iure.
ff. de Iust. & Iur.
m. vid. ff. ad. l.
Rhod. de iact.

vel rebus, vel negotijs. Personarum fiunt, capitationes, cum in singula hominum capita, quæ à principe defenduntur, aliquid exsoluitur: quibus accedunt ea quæ commissa^f dicuntur, cum ob delicta, vel alias causas, bona in fiscum rediguntur, vel in publicum addicuntur. Rerum propriè sunt, tributa, solaria, census, decumæ, munera: nam omnia bona siue ea sint mobilia & se mouëtia, siue soli, in censum & professionem^g venire debent, nisi immunitatē fortè habeant: quo casu nihil planè penditur ex ijs, nisi quòd subinde certo pretio constituto, fructus eorum vendi iubeantur Reipublicæ. Cæterùm alia, quæ tributaria^h dicuntur & stipendiaria, vel certam inferūt pensionem pecuniariam quotannis, vel decumas, quæ censoria locatione in singulos annos elocantur. Sunt tamen nonnulli agri secundum Frontinum, qui tutelati vocātur, qui nec immunes sunt, quoniã ius Italicum non habent: nec tributarij, quia non bello deuicti: sed quoniam se vltro dederūt in clientelam & tuitionem Reipublicæ Romanæ, rationabile est, vt aliquid pro defensione inferāt. Negotiorum obuëtiones sunt, portoria, uestigalia, collectæ, locaria quæ penduntur ob mercatusⁱ, nauigationes, euectiones, inuectiones, transuectiones, cõmutationes, & alia de genere eodē. Quæ priuatim ciuitati necessaria suggerunt, sunt agricultura, coniuncta cū reliquis artibus manuarijs, & mercatura. Artium & agriculturæ est, ea præbere ciuitati, quæ domesticū solū profert, siue frumētariã rē, siue pecuariã, siue hortensem respicias, illaq; sic parare, vt non solùm necessitatibus nostris & vsibus, ad cultū, victū & habitationē inseruiāt: verùm etiã, vt si modò luxuries absit & lautities, voluptatē & iucunditatē adferāt: suntq; ad eam rē promouēdã cõstituta iura, quæ Georgica^k dicuntur: & collegia siue corpora pistorum, fabrorum, piscatorum, & aliorum porrò artificum, quorum vsus necessarius est in Republ. Mercaturæ primū et maximū munus est, vt illa, quæ superflua sūt, exportētur, ijsq; permutatis, rursus inuehātur, & per propolas & venalitiarios diuendātur ac distribuātur ea, quibus nos caremus. Nam sic per rerum naturã cõparatum est, vt non solùm singuli homines, sine aliorum ope ac præsidio sibi non sufficiant: verùm etiam, vt ne vna quidem toto orbe regio, gens, aut natio reperiatur, quæ ita rebus et artibus abundet, vt ab omni parte per se beata sit, & aliarum regionum opem & auxiliū: nō desideret. Quæ quidem res manifestè argumento est, non ad feram illam & immanem vitam nos fabricatos, & in lucem proditos esse, sed ad participationem vltro citroq; faciēdam, & ad communem tranquillamq; societatem colendã. Atque hinc aded factum est, vt tota res nautica sit excogitata, vt nundinæ foraque constituta, vtque certa quædã sint condita & descripta iura, quæ mercatus vocantur^l, & apud omnes vbique nationes valent, quemadmodum illæ olim Rhodiæ leges, quæ nauticæ dicebantur^m, in quarum hodie locum successerunt Visbeiz, ex nobilissimo Gothorum emporio Visbu, quod à Danis, Vandalis, Russis, Saxonibus, Fresijs, Prussis, Estonibus, maximo confluxu frequentari solebat, profectæ. Et sanè si iusto res humanas iudicio ponderare velimus, reperiemus negotiationem, non solùm non repudiandam, aut exterminandã, sed omnibus potius

potius modis, tanquam apprimè necessariãⁿ, colendam & exercẽdam esse, maximè cù multos sumos viros, in quibus est Solon, Lycurgus, Plato, Aristoteles, mercatum exercuisse memoriã proditum sit. Verùm quòd tanta laborat vt plurimum inuidia, & quadam quasi nota infamiẽ aspergitur, ex eo accidit, quòd, si modum egrediatur, luxum ferè pariat & infundat in rempublicam, & eos qui mercatum exercent, in inexplẽblem ferè auri & opum cupiditatem deducat. Atque ex ea quidẽ parte, quæ merces tractat, existunt sepe Monopolia^o, & alij illiciti cõuentus mercatorum, qui magnam pestem & cladem adferunt ciuitatibus. Ex ea verò, quæ in pecuniarum permutatione consistit, (nam has duas partes^p habet tota negotiatio) nascitur vt plurimum fœnus, quo nihil neque fœdus, neque turpius excogitari potest. His duobus vitijs sublatis, nihil video, cur non mercatus in rebus publicis, in precio haberi & coli debeat, præcipuè cùm summæ prudẽtiæ & authoritatis apud Græcos Plato, vt inq^r Callistratus, cùm institueret, quẽadmodũ ciuitas bene & beatè habitari possit, imprimis negotiatores necessarios esse dixerit, cuius verba hæc sunt: Διὶ γὰρ πλείονας ἔρα γινώσκοντες καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, καὶ δὲ καὶ τῶν ἄλλων διακονούντων τῶν τε λιπαρόντων ἱμασία καὶ χρυσοῦν, οὗτοι δὲ ἵστανται ἱκανοί. Κομισσο δὲ ὁ γινώσκων ἵστανται τὴν ἀγορὰν τι, ὅν ποικίλῃ τὰ ἔλλασσ τῶν δημιουργῶν ἰστανται μὴ ἵστανται τὸν αὐτὸν χρόνον ἕνα τοῖς δημιουργοῖς τὰ παρὰ αὐτῶν ἀνταλλάσσων ἔργασιν τῶν αὐτῶν δημιουργῶν καθήκοντος ἢ τῆ ἀγορᾶς ὁδομαχίας. ἔλλασσ ἵστανται ὅτι τῶν ἐργῶν, ταυτοῖς ἰστανται τῶν διακονῶν τὰ τῶν ταύτων.

n. arg. 1. quod privilegium. ff. deposit.

o vid. C. de monopol.

p. vid. l. in lege censoria. ff. de verb. signif.

q l. 2. ff. de nũd.

DE RE PRIVATA.

ESTAT vt de iure priuato transigamus. Pertinet autẽ omne ius priuatum, vel ad personas, ex quibus constat^a respublica: vel ad res, quibus homines exhibentur: vel ad obligationes, quæ tum personarum sunt, tum rerum. Ac personæ quidẽ affectæ sunt inter se, & respiciunt se mutuò, quinque ferme modis: Vel enim considerantur vt vir & vxor, vel vt pater & filius, vel vt dominus & seruus, vel vt tutor curatõrue, & pupillus adultũsue, vel vt cognatus & cognata. Prima & arctissima secundum naturam coniunctio, est maris & fœminæ, quæ sobolis procreãdæ, & cõmunis conuictus causa, coalescit. Nam nuptiæ nihil sunt aliud, quã viri & mulieris coniunctio, consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio^b, Verùm non omnium vxorum eadem est forma. Quædam sunt quæ communes in iure^c dicuntur, eò quòd nõ iustis nuptijs, secundum nostræ ciuitatis iura, copulacæ sunt, sed iure gentium solummodo: quædam verò legitimæ, quæ secundum obseruationem iuris Romani ducuntur, quæque aut matres familiarum sunt, aut tantummodo vxores. Matres familiarum quidẽ, si in manum conuenerint, ac mancipium viri, per cõemptionem, quæ cõemptio certis solennitatibus peragitur. Nam in cõemendo interrogant se inuicem: Vir ita: An sibi mulier materfamilias esse velit: Illa respõdet, velle. Itẽ mulier: An vir sibi paterfamilias esse velit, cui ille respondet, velle. Itaq; cõuenit mulier in manũ, & fit viro loco filiz. Quæ verò vxores tantummodo sunt, Aut fiunt

a. l. 1. ff. de stat. ho.

b. l. 1. ff. de rit. nupt.
c. l. si vxor. ff. de adulter.

per conferreationem, quæ solis Pontificibus conuenit, & initur certis verbis, & testibus decem præsentibus, & solenni sacrificio factò, in quo panis quoque farreus adhibetur: Aut per vsum & vfucapionem, ad certum tempus, quæ omnibus cõpetit. Et est generaliter iustũ matrimonium, si inter eos qui nuptias cõtrahunt, connubiũ sit, & tã masculus pubes, quàm foemina potens sit, & vtrique consentiant si sui iuris sunt, aut etiã parentes eorum si in potestate sunt, nec debet mirũ videri, quòd in nuptijs contrahendis, quẽdam quasi emptionis & vẽditionis species intercedit: quia et apud Noruagos antiquos, Danos, et Fresiones, et passim apud oẽs barbaros solent nobiles raptione, plebei mercatu, sibi vxores comparare. Planè concubinatus^d, etsi apud patres nostros toleratus est, non fert tamen verecundia nostrorũ temporum, nec religionis ratio, vt amplius sufferatur. Sunt autẽ de appendicijs nuptiarum, sponsalia, dotes, repudia, diuortia, exhibitiones liberorũ, qui fructus sunt matrimonij. Sed sunt liberorum, nã de ijs secundo dicere proposuimus, alij legitimi, alij illegitimi. Legitimi, qui ex iure contracto matrimonio nascuntur, quod quidẽ si cõmuni omniũ gentiũ iure constitutũ est, facit tãtũmodo filios, si etiam Romanorum, filios familiarum, qui in potestate nostra mancipioque & sacris nostris sunt constituti. Nam ius patrię potestatis, proprium est ciuium Romanorum: nec vlli alij sunt homines, qui talem in liberos habent potestatem, qualem nos habemus. Excepto, quòd in potestate parẽtũ sunt, etiã ij liberi, quorũ causa probata est, per errorẽ contracto matrimonio, inter dispares condignis personas. Nã seu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinã, vel eã quæ dedititorũ numero est, quasi per ignorantia vxorẽ duxerit, siue ciuis Romana per errorẽ, peregrino, vel ei qui dedititorũ numero est, aut etiã si Latino ex lege Aelia Sentia nupta fuerit: causa probata, ciuitas redditur, tam liberis, quã parẽtibus, præter eos qui dedititorũ numero sunt, et ex eo sũt in potestate parẽtũ liberi. Nec sunt tantũ in potestate naturales, sed etiã adoptiu^e, idq; siue per populũ sint arrogati, siue per prætorẽ, siue p præsidẽ. Illegitimi liberi sunt, qui sine parẽtũ matrimonio nascũtur, quorũ tã est diuersa cõditio, vt Alij naturales tãtũ sint, qui ex cõsuetudine duorũ liberorũ & quorũ inter se matrimoniũ non est legib⁹ prohibitũ, edũtur: Alij spurij, qui ex nefario et scelerato coitu procreatur^f. Seruorũ, quorum tertius est locus, secũdũ Hesiodum, in familia, quidã sunt manui & potestati nostrę suppositi, quidã liberi. Eorum qui dominij nostri sunt, etsi Alij primi sunt actus, Alij medij, Alij infimi, Itẽ Alij ordinarij, Alij vicarij, Deniq; Alij vrbani, Alij rustici, Alij Topiarij, Dietarij, Aquarij, Supellecticarij, Hostiarij, Balneatores, Cellarij, Muliones Venatores, Vestigatores, Monitores, Villici, Atrienses, Scoparij, Saltuarij: tamẽ quantum ad ius attinet, vna est omnium atq; eadẽ cõditio. Eorum verò qui liberi, nõnulli ingenui, qui statim vt nati sunt, liberi sunt, & vel operã suã mercede locãt, vel in clientelã alicuius se dedunt: nonnulli libertini, qui ex iusta seruitute manumissi, tum ad dedititorum, tum ad Latinorũ, tum ciuis Romani statum perueniunt: nõnulli deniq; statuliberi, qui sub conditione testamẽto liberi esse iussi sunt. Tutores dicti sunt quasi tuitores, & datur

tam

d. ff. de cõcub.

e. §. 1. Inst. de adopt.

f. lex cõplexu. C. de incest. nupt.

tam masculis quàm foeminis: Sed masculis quidē impuberibus dūtaxat, iure veteri, propter ætatis infirmitatem: Foeminis autem, tam impuberibus, quàm puberibus, & propter sexus infirmitatē, & propter forensium rerum ignoratōnē. Sunt verò tutores, aut legitimi, aut Senatiscōsultis cōstituti, aut moribus introducti, authore Vlpiano. Legitimi imprimis & per eminentiā sunt, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt agnati: seu per consequentiā, quales sunt patroni. Deinde fiduciarij, nā qui liberū caput mancipatū sibi vel à parente vel à coëmptore, manumisit, per similitudinem patroni, tutor efficitur, qui fiduciarus appellatur. Adhæc cessici, quibus in iure tutela cessā est à legitimo tutore. Deniq; testamētō nominatim dati: nā & illi, lege duodecim tabularū cōfirmantur his verbis: Vti legassit super pecunia tutelæ suæ rei, ita ius esto, qui tutores datiui appellantur. Senatuscōsultis dantur, vt cūm ex lege Attilia, Iunia, Iulia de maritandis ordinibus, pupillis mulieribusve non habētibus, datur tutores, de quibus latius apud Vlpianum. Moribus tutor datur, mulieri, pupillōe, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt authore eo agat, (ipse enim tutor in rē suā author fieri nō potest) qui prætorianus tutor dicitur, qā à Prætore vrbis dari consuevit. Curatores inquit Vlpianus, Aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim tabularum dantur, Aut honorarij, id est, qui à Prætore cōstituuntur. Lex duodecim tabularum, furiosum, itemq; prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum. A Prætore constituitur curator, quem ipse Prætor voluerit libertinis prodigis, itemq; ingenuis, qui ex testamento parentis hæres facti, malè dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat, cūm ingenuus quidem, non ab intestato, sed ex testamento hæres factus sit patri: Libertinus autem nullo modo patri hæres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cūm seruilis cognatio nullā sit. Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idoneè negotia sua tueri non potest. Coniuncti omnes aut sunt affines, aut cognati. Affines s̄ sunt, viri & vxoris cognati, dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. Nanq; coniungendæ affinitatis causa, fit ex nuptijs, quod etiam fit ex sponsalibus: nam Seruius rectè dicebat, soceri & socrus, & generi & nurus appellationem etiam ex sponsalibus acquiri. Nomina eorum hæc sunt, socer, socrus: gener, nurus: nouerca, vitricus: priuignus, priuigna. Cognati ab eo dici putantur, quòd quasi vnà communiterve nati, vel ab eodem orti progentiue sint, vnde & consanguinei^h appellantur, Græcis συγγενεις. Et cognationis substantia bifariā intelligitur: nam quædam cognationes iure constituto, quædam naturali connectuntur. iure cōstituto, veluti cūm iure ciuili per adoptionē cōsistit & copulatur cognatio. Itē, cūm iure pōtificiali per baptismum. Iure naturali, cūm per liberorū procreationē, augetur capita familiæ. Sed hoc habet differētiā: nā Alia est cognatio naturalis per se sine ciuili, qualis est, quæ vel per seruos, vel per foeminā descēdit, quæ vulgò liberos peperit: Alia cōiūcta cū ciuili, quæ iustis nuptijs cōtractis copulatur. Grad^o autē cognationis sūt, vel superio-

g. l. nō facile. l. feruus. l. iure cōsultus. ff. de gradib. aff.

h. l. r. ff. de suis & legit.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

vel superioris ordinis, vel inferioris, vel à transuerso siue à latere, Superioris ordinis sunt parètes, quæ vsq; ad tritanú apud Romanos proprio vocabulo nominantur: sed vltiores qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. Inferioris, liberi, qui vsque ad trinepotem quidem suis nominibus vocantur, sed vltra semper posteriores. Ex transuerso siue à latere fratres siue sorores, liberiq; eorum, qui varijs vsque ad septimum gradum nominibus notantur. Primo gradu sunt, pater, mater, filius, filia: Secundo, suprà auus auia, infrà nepos neptis, ex transuerso (nam in primo gradu nulli sunt à latere coniuncti) frater soror. Tertio, suprà proauus, infrà pronepos, ex transuerso fratris filius, & conuenienter patruus. Quarto, suprà abauus, infrà abnepos, ex transuerso fratris nepos, & conuenienter illi, qui eandem (vt dictum est) cum illis habet rationem. Quinto, suprà Atauus, infrà Atnepos, ex transuerso fratris pronepos. Sexto, suprà tritauus, infrà trinepos, ex transuerso fratris abnepos. Septimò, suprà tritau pater, infrà trinepotis fili⁹, ex transuerso fratris atnepos. Vltra hos septē gradus, vix est, vt quantú ad ius nostrum attinet, quicquam tractetur, quoniam vltra septimum ferè gradum, rerum natura cognatorum iura consistere non patitur. Illud non est ignorandum, ex cognatis eos, qui per fœminas coniunguntur, cognatos tantum vocari, eos verò qui per marem, agnatos, quod quidem nomen iuris ciuilis est, & tollitur per capitis deminutionem, id est prioris status commutationem, quæ pro numero capitum, quæ quis habet, vt est libertas, ciuitas, & familia, est triplex: Maxima, cum & ciuitas & libertas amittitur: Media, cum ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: Minima, cum status hominis tantum immutatur. Hæc verò de personis. Rerú, quæ priuatim in republica versantur: Prima diuisio est, secundum partes: nam in his vel adspicitur substantia, quantum ad earum dominium: vel superficies, quantum ad possessionem: vel vtilitas, quantum ad vsum fructum, vsum & habitationem attinet. Secunda verò, secundum species, quæ varijs modis procedit: nam imprimis rerum, Aliæ sunt corporales, vt domus, fundus, seruus: Aliæ^k incorporales, vt seruitutes, quæ vel sunt personales, vt vsum fructus, vsum, habitatio: vel prædiales, vt iter, actus, via, aquæ ductus, & similes, tam vrbanoꝝ prædiorum quàm rusticorum. Nam quantum ad corporales^l res attinet, tria sunt genera corporum, vnú quod continetur vno spiritu, & Græcè *ἑνόμενον* vocatur, vt homo, lignum, lapis, & similia: Alterum, quod ex cõtinentibus, hoc est ex pluribus inter se cohærentibus constat, quod *συνήμεινον* appellatur, vt ædificium, nauis, armarium: Tertium, quod ex distantibus cõstat, vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta, veluti populus, grex, legio, Præterea, rerú Aliæ sunt mancipi, Aliæ nec mancipi: Mancipi res sunt, prædia in italico solo, tã rustica, qualis est fundus, quàm vrbana, qualis domus: item iura prædiorum rusticorum, veluti via, iter, actus & aquæ ductus: Item serui & quadrupedes, quæ dorso collouè domantur, veluti boues, muli, equi, asini. Ceteræ res, nec mancipi sunt. Elephantum & camelum, quanuis collo dorsoque domentur, nec mancipi sunt, quoniam bestiarum numero sunt, Ad hæc aliæ res sunt vniuersales, vt hereditas siue successio

i. l. r. 2. & 3. ff. de gradib. aff.

k. §. j. Inst. de reb. corpo. & incorp.

l. l. rerum. ff. de vsucap.

in ali-

in alicuius ius : Aliz generales, vt tutela : Aliz speciales, vt Stichus, fundus, domus. Porrò, Aliz sunt in patrimonio, vt quæ singulorum esse possunt : Aliz extra patrimonium, vt quæ cõmunes sunt, vel publicæ, vel nullius : Aliz neque in patrimonio, neque extra patrimonium, vt seruitutes: nã hæcenus sunt in patrimonio, quatenus sunt personarũ, vel prædiorum: hæcenus extra, quatenus propriè possideri non possunt, & ideo quasi possideri dicuntur. Iam verò rerum, Aliz sunt iure naturali communes, Aliz publicæ, Aliz vniuersitatis, Aliz nullius, Aliz singulorum. Communia sunt, aer, aqua profluens, mare, & per hoc littora maris: Publica, flumina, portus: Vniuersitatis, quæ in ciuitatib⁹ theatra, stadia: Nullius, sacræ res, sanctæ, religiosæ, de quibus pluribus est expositũ. Singulorũ, quæ cuiusq; dominio subiiciuntur: Nam tãta est hodie naturæ humanæ peruersitas, vt sine discordia rerum cõmunio seruari nõ possit. Verũ pleni perfectiq; dominij tres sunt omnino partes, possessio, proprietas, & fructus, idq; pro numero eorum, quæ in quaq; re inueniri supra diximus. Possessio appellata est, vt & Labeo ait, à pedibus, & est quasi pedum positio. Et est possessio vna naturalis^m tantũ, qualis est apud colonum & cõmodatarium, quæ subinde nuda detentio vocatur & nunquam adspirat ad dominium: Altera ciuili tãtũ, quæ commentitia magis est quàm reuerà constans. Nam quòd seruus qui in fuga estⁿ, quòd pignus apud debitorem possideri dicitur, propter utilitatem receptum est, vt procedat vsucapio. Tertia Ciuili & naturalis simul, cùm quis rei insistit, tanquam dominus, vel saltem dominij acquirendi animo, & ea demum vera perfectaq; possessio dicitur, lógè differens ab ea, quam quis obtinet causa rei seruandæ, cùm in bonorum possessionem à prætore mittitur^o. Proprietas siue dominiũ subinde plenu est, et omnibus suis partibus absolutum: subinde verò minũ plenum. Plenum est, in quo nihil desideratur: minũ plenum, quod non est perfectum, veluti directum, quale est apud dominũ rei emphiteuticariæ vel beneficiariæ: Vtile, quale apud eum qui beneficium vel emphiteusim possidet: Quasi dominium, quale est apud eum, qui agit Publiciana: Cõmutabile, quale apud maritum, qui dotè tenet: Superficiarium, quale apud eum, qui in alieno solo volente domino ædificauit: Prædiale, quale eius, qui certos redditus ex aliquo agro percipit: Nam ager, præd siue prædiũ est, qui oppignoratus est: Ager, fundus qui liber est, & cuius dominium plenum haberi potest. Fructus rerum consistit, tum in vsu earum, cuiusmodi est calcei, vt induatur: domus, vt inhabitetur: Tum in perceptione alicuius ex ijs, veluti cùm ex fundo frumentum, ex horto poma percipimus. Sed non omnium fructuum qui percipi solent, vna & eadè est natura. Quidam enim sunt ciuiles, Quidam naturales. Ciuiles sunt, qui ex mercatu & commercio rei proueniunt, cuiusmodi est pretium, vfura, fœnus, locarium, id quod interest, pœna^p. Naturales trifariam estimantur: Aut enim suapte sponte constant, Aut industria hominis, Aut utroq; simul. Sua spontè proueniunt poma, salicta, syluæ: sola hominis industria, omnia quæ arte constant, veluti cùm ex ligno fit statua: ex materia, domus: ex auro, annulus. Natura simul & industria, quæ curam & culturam requirunt,

m. I. stipulatio. §. hac. ff. de verb. obl. l. i. §. de iure ff. de vi. & vi. armat. l. si eum qui. ff. de donat. inter. vir. & vx. n. l. j. §. per seruum. j. & 2. ff. de acquir. poss.

o l. j. in fi. ff. de acquir. poss.

p. I. vfura. ff. de vfur.

requirunt, licet terræ foetū vel aīalium proueniāt, vt triticū, oleū, vinū, mel. Acquisitio vel est singularū rerū, vel alicuius vniuersitatis: Singulę res acquiruntur, adiectione, occupatione, donatione, mācipatione, traditione, vsucapione, in iure cessione, adiudicatione, lege: Adijci dicuntur ea, quę vel ex aīalibus nostris nascuntur, vel per alluionē accedūt, vel per inædificationē, implatationē, inscriptionē, immisionē, cū reb⁹ nostris coalescūt: Occupationis species sūt, venatio, inuētio & captiuitas hostilis. Donatio, est doni datio, & cernitur in liberalitatibus inter viuos, in donationib⁹ causa mortis, dotib⁹, donationibus ppter nuptias, legatis, fideicommissis et precario, Mācipatio est pppria species alienationis rerū mācupi, & fit certis verbis, libripēde & quinq; testibus p̄sentib⁹. Traditio p̄priè est alienatio rerū: nā nec mācupi rerū dominia ipsa traditiōe apprehēdim⁹, scilicet si ex iusta causa traditę sūt nobis. Et p̄ nudā traditionē in eo casu videtur trāsire dominium, in quo nascitur vsucapio pro suo⁹. Vsucapio autē est, dominij adeptio per cōtinuationē possessionis anni vel biēnij: rerū mobiliū anni: imobiliū biēnij. In iure cessio quoq; cōmunis alienatio est et mācupi rerū, et nec mācupi, q̄ fit p̄ tres p̄sonas in iure cedētes, vindicātes, addicētes. in iure cedit dominus, vindicat is cui ceditur, addicit p̄tor. Adiudicatione dominia nanciscimur per formulā Familię herciscūdę, quę locū habet inter cohēredes: & per formulam Cōmuni diuidūdo, cui locus est inter socios: & per formulā Finiū regundorū, quę est inter vicinos: Nam si iudex vni ex hēredibus, aut socijs, aut vicinis rē aliquā adiudicauerit, statim illi acquiritur, siue mācupi siue nec mācupi sit. Lege nobis acquiritur, veluti caducū, vel ereptitiū ex lege Papia Poppeia. itē legatū ex lege duodecī tabularū, siue mācupi res sint, siue nec mācupi. Per vniuersitatē acquirimus. Primò, si alicuius hēredes facti sumus, aut ab intestato, aut testamento: siue per scripturā, siue per nuncupationē facti: nā quātū ad codicillos attinet, nō potest illis hēreditas nec dari nec adimi, sicut nec per aliā minūs solennem voluntatē. Secūdò, si alicuius bonorū possessionē à P̄tore petierimus, siue cōtra tabulas, siue secūdū tabulas. siue ab intestato, idq; vel vt liberi, vel vt agnati, vel vt cognati, vel vt ex familia, vel vt patroni, vel vt vir et vxor. Tertiò, si quē arrogauerimus: nā cū is in leges et potestatē nostrā trāsit, simul etiā trāsfundit in nos suarū rerū omniū dominiū. Quartò, si alicuius bona libertatū cōseruādarū causa nobis addicta fuerint, eo sci licet casu, quo alius nō inuenitur hēres. Quintò demū, si succedam⁹ per bonorū vēditionē ex Senatuscōsulto Claudiano, quod nūc sublatū est. Dictū est de rebus, seq̄tur de obligationib⁹. Obligatio est iuris vinculū, quo necessitate adstringimur alicui⁹ rei soluēde, secundū nostrę ciuitatis iura. Nascitur autē ois obligatio, aut ex cōtractu vel quasi, quod propter rerū vltro citroq; cōmercia cōstitutū est: aut ex delicto vel quasi, quod propter hominū securitatē, & faciliē conuictum introductum est. Contractus oēs, vel re cōtrahuntur, vel voluntate, vel vtroq; simul. Re cōtrahuntur, cū res intercedēs, parit ex se obligationē, vt in mutuo, cōmodato, deposito, pignore. Volūtate, cū negotiū animo peragitur et cōsensu, idq; tū tacitē, vt cū res inuēctę & illatę in p̄cidiū cōductū pignori opponi

q. vid. ult. pro
su. ff.

z. §. j. Inst. de
oblig.

opponi intelliguntur ipso facto. Tum propalam & expressim, quod fit subinde, nullo tractatu habito, per pollicitationē, quæ est solius offerentis promissio: subinde intercedente pacto, siue conuentione, quæ est duorum plurius in idem placitum & consensus. Sed pactorum, Alia sunt nuda, Alia stipulatione siue iureiurando constitutoque confirmata, Alia literis comprehensa. Nuda sunt, quæ vel solo nutu, vel nuda narratione sine ulla solennitate concipiuntur, et non pariunt obligationem, liti vitandarum causa, nisi nominatum sint approbata, vel in certum aliquod & speciale nomen trāseant, ut emptione locatio, mandatū, societas. Stipulatio est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve se id, quod interrogatus est, respondet. Ideo proculdubio inuenta, ut ne temere vage- tur populus in negotiis contrahendis: sed habeat aliquid, in quo acquiescere & pedem suum figere possit, & habet quoque locum in obligatione debitoris, si aliquis fideiussor accedat: nam ille, qui personam fideiussori tradit, interrogatur: istum fidei tuam esse iubes? & ille respondet, fidei meam esse iubeo. Literarum obligatio habet locum in translationibus debitorum: nam si quis nobis pecuniam debeat, possumus debitorem nostrum compellere, ut pecuniam, quam nobis redditurus erat, alteri se caueat redditurum. Neque potest ei, cui pro nostro debito cauet, de cauto & non numerato, sicut fieri solet, aliquid disputationis adferre, cum id quod a nobis accepit, alteri cauerit redditurum: nec potest ei, nisi literis obligatio fiat, aut a re in personam, aut a persona in personam, dari. A re in personam, veluti si id, quod ex emptione aut conductione aut societate debes, alij reddas. A persona in personam, veluti si id, quod mihi alter debet, alteri personam deleges, ut mihi reddere debeat: & hoc illud est, quod apud Terentium dicit Phormioni Demipho. Sed trāsi fodes ad forum, atque illud mihi agendum iube rursus rescribi Phormio. Cui ille respondet. Quod? Ne ego perscripsi poterō illis quibus debui. Tunc re simul & voluntate dicitur contrahi, quando nec rei interuentus per se sufficit, neque etiam sola voluntas: quod quidem fit, cum neque stipulatione, vel literis, res est roborata, neque proprium aliquod nomen conventionis & contractus habeat. Nam tunc nascitur extraordinarius contractus: do ut des: facio ut facias: do ut facias: facio ut des. Iam verò, quod ex nonnullis contractibus res transit, ut ex empto vendito: Ex nonnullis tantum usus eius conceditur, ut in comodato, locato conducto. Ex nonnullis, rei custodia committitur, ut in deposito: Ex nonnullis, procuratio, ut in mandato: non est opus multis verbis proficere, quemadmodum nec illud, quod quidam sunt contractus principales, ut emptio, depositum: quidam accessorii, ut pignus, fideiussio. Item quod in quibusdam, ambo contrahentes æque principales sunt, tam re, quam nomine, ut in societate: In quibusdam re quidem, sed non nomine, ut in empto vendito: locato conducto. In quibusdam nomine quidem, sed non re, ut in mandato, deposito, commodato, pignore: In quibusdam neque re neque nomine, ut in stipulatione, literarum obligatione, mutuo. Quasi contractus sunt, in quibus neque versatur delictum, neque proprie contractus: sed subest tamen causa quedam obligationis: ut in negotiis gestis: in tutela: in ijs, quæ impensa sunt circa rem vel hereditatem communem: in indebito

s. l. 4. ff. de pact.
t. l. pactu. ff. de pollicitat.
u. l. j. ff. de pact.

a. l. iurisgēt. ff. de pact.

b. l. j. ff. de verb. obl.

c. l. naturalis. ff. de præscrip. verb.

k ij soluto d.

IOACH. HOPPERI PHRSII IC.

d. l. ex maleficijs. ff. de act. & oblig.

e. l. obligamur. ff. de act. & obligat.

soluto^d. Maleficia omnia sunt vnius generis, & ex re consistunt, id est ipso maleficio: versantur verò vel circa res, vel circa personas, vel circa res & personas simul. Circa res quidem, si auferantur, vt in furto: vel si ledantur, aut corrumpantur, vt in damno iniuria dato, quod vindicatur per legem Aquiliam: Circa personas, in iniurijs & conuitijs, quæ tum verbis, tum rebus cõtrahuntur: Circa res & personas simul, cum per vim aliquid rapitur: vnde nascitur actio, quæ vocatur vi bonorum raptorum. Quali delictum intelligitur, in iudice qui litẽ suam fecit: in eo qui effudit vel deiecit aliquid: et in domino deniq; , in cuius naui vel taberna damnum datum est. Præter istos constituendæ obligationis modos, obligamur adhuc lege, iure honorario, necessitate, facto, de quib⁹ apud Modestinum^e latius. Nam lege obligamur, cum obtèperantes legibus, aliquid secundum præceptum legis aut contrà, facimus. Iure honorario obligamur, ex his quæ edicto perpetuo, vel à magistratu fieri præcipiuntur vel fieri prohibentur. Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere quàm quod præceptum est, quod euenit in necessario herede. Ex facto obligamur, cum in facto summa quæstionis consistit. Sed de rebus diuinis & humanis & earũ summis capitibus hæctenus: Restat vt de medijs dicamus.

DE REBUS MIXTIS SIVE DE IVRE AVGV RV M.

Ius augurum, medium est inter diuinis & humanas res interiectum. Nam quemadmodum ius Pontificale à sacerdotibus, Ciuile à magistratibus, ita istud à sapientibus prudentibus & diuinis hominibus sustinetur. Cicero putat omnium, quæ in Republica versantur, esse maximum ac præstantissimum, si modò authoritati sit coniunctum: Et quidem non immeritò: nam si (vt inquit ipse) de iure quærimus, quid maius quàm posse à summis imperijs, & summis potestatibus comitia tollere? concilia vel instituta dimittere, vel habita rescindere? quid grauius, quàm rem susceptam dirimi, si vnus augur aliter dixerit? Quid magnificentius, quàm posse decernere, vt magistratu se abdicent cõsules? Quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare aut non dare? Quid legem, si non iure rogata est, tollere? Præterea nulla est gens, nullus toto orbe populus, apud quem non floruerit semper & in magno pretio sit habitum istud ius, cuique non & maximè saluti aliquando fuerit, vt ex omni vbique memoria, tam sacra quàm profana licet colligere. Partes verò eius sunt tres. Vna politica, Altera sancta, Tertia diuina. Politica est, à qua graues & prudentes viri siue politici dicuntur, qui de rebus in ciuitate gerendis, & tota Reipublicæ forma constituenda deliberant: qualis fingitur apud Homerum Nestor, & quales reuera fuerunt septẽ illi Græciæ toto orbe celebres, sapientes: qualesq; philosophi vbiq; omnes, qui cogitationes et curas suas ad cõmune aliquod Reipubl. bonũ retulerunt. Nam oēs illi ob præstantẽ et insignẽ sapientiam, diuini vulgò vo-

vulgò vocari solèt. Et si verum fateri volumus, certè rectissimè: nam aut me fallit animus, aut nihil est in humanis rebus, quod ad Deorù vim natura mortali propiùs accedat, quàm talis quædam præsentio, & scientiâ rerum futurarum, quæ cum mente ac sapientia sit coniuncta. An potest quicquam monstrari diuinius, quàm in magnis Reipublicæ temporibus, apè ac conuenienter de bello & pace in senatu sententiam dicere? de custodia & munimentis regionis cõsulere? de comectus importatione, exportationeq;, deque pecuniarum cõciliatione rationem expedire? de omnibus denique negotijs, quæ in republica versantur, tum adductis causis & rationibus, tum propositis antiquitatis & externorum populorum exemplis, quid in ijs metuendum, quid sperandum sit, cogitatione præcipere, & fusa latius oratione perpetua, explicare possit? Quid? an non hoc reuerà diuinare est? & non solùm quæ ante pedes sunt, verùm etiam quæ longè absunt, prospicere? & rebus præsentibus adiungere atq; annectere futuras? Pulchrè me hercule Cicero sic probauit illâ diuinatricè iuris augurù partè, de qua mox dicem⁹, vt hæc, quæ ad agendâ cõsiliũ pertinet, certiorè, & in vñu frequentiorè esse, arbitretur. Et est quidem ab hac parte profectum, quòd in ciuitatibus, magistròs, doctores, oratores, senatores, & alios, qui rempublicam re & consilio iuant, habeamus. Sancta huius iuris pars est, in consecrationibus, precatiõibus, & sacrificijs: nam quòd certæ leges & ritus præscribuntur, quibus reges & principes inaugurantur: quibus sacerdotes, pontifices, & magistratus creantur: quibus ciuitatum & templorum fundamenta iaciuntur: quibus nuptiæ, foedera populorum, & regum ieiuntur: quorum cuiq; dentissima passim exstant in sacris literis exempla: cui dubium, quin ab hoc augurum iure proficiscatur? Præterea, quòd liberis nostris moriturâ bene precamur: quòd rem aliquam arduam & difficilem accessuris, felicem processum & exitum optamus: quòd hostibus nostris & malè merentibus dira omnia, & aduersa imprecamur, quæ & ipsa multis sacrarum historiarum testimonijs conuinci possunt: nonne ex eodem quoq; fonte oritur & emanat? quemadmodum & illud quoque, quòd pro minis deprecâdis; proq; tristibus ominibus auertendis, sacrificia nonnunq; & supplicationes ac lectisternia celebramus. Diuina huius Iuris pars, tota consistit in rerù futurarù præscientia, quæ apud Prophetas, Iudæis; apud collegiũ Augurù, Romanis semper fuit. Nam hoc à prima natura nobis est insitum, vt ea aueamus cognoscere, quæ à communi cuiusque sensu remotiora, & paulò longiùs posita videntur. Nec est vlla omnino gens, neque tam humana atque docta, neque tam immanis atque barbara, quæ nõ significari futura, & à quibusdam intelligi prædiciq; possit, sentiat. Sed sunt in vniuersum, prædictionum tres species siue gradus; Diuina, Naturalis, & quæ est contra naturam. Diuinitus sunt rerum futurarum significationes, subinde per somnum & quietem, subinde vigilantibus. Per somnum quidem, veluti cùm afflatu diuini nominis, vel sine vllis integumētis, tũ narratione rei facta, tum re ipsa, vel accidet, representata, vel contrà, sub muolucro quodam & ambiguo, quasi ænigmatè, quid futurum sit, accipimus. Vigilantibus verò, veluti cùm vel

a. de cõsecrat,
i decretal. De sacram. vnct. extr.

sensibus se offerunt diuinæ voces aut species, tum dubiæ, tum manifestæ: vel animo à corporis obsequio abducto, idq; per furorem, vt loquitur Plato, & alienationem mentis: quæ quatuor, vt ipse tractat in Phædro, cõstat gradib⁹, Dionysij, Musarum, Apollinis et Veneris. Naturales prædictionum rationes, quædam ab homine ducuntur, quædam ab ipso vniuerso; quædam ab vtroq; simul. Ab hominis natura proficiscitur, naturalium somniorum interpretatio, lineamentorum corporis & habitus oris inspectio, cum alijs eiusdem modi. Ex vniuerso adnotantur, syderum in res inferiores contagia: quatuor primorû corporû Ignis, Aeris, Aquæ, Terræ, variæ significationes: animalium, & præcipuè auium, incessus; volatus, garritus: Ab vtroque simul manant, sortes & sortilegia. Quæ contra naturam mouentur, malo aliquo demone impellente procurantur: qualis est falsa prophetia: puerforû somniorum iniectio: Goitia: Pharmacia: Necromantia: Schyomantia: Magia, cum similibus: quæ omnia damnata sunt, non solum in hac nostra Christianorum re publica, verum etiã in illa Platonis, quæ secunda Socratis dicitur, & partim etiam in antiquis: sed plenius tamen in nouis Romanorû legibus, in quibus Mathematici, & pleriq; oës, qui etiã naturalibus prædictionibus operã nauant, grauib; iudiciorû supplicijs subiiciuntur^b. Licet eni fortasse, quod non abnuo, pertineant quædã à rebus cœlestibus ad humanas, quæ futurorû significatione præ se ferant: tamen tanta est propter varietatẽ in illis difficultas, vt nihil veri & explorati, quodq; certò affirmari queat, elici, aut vllis tẽporû & euentuum obseruationibus reperiri possit. Ne igitur ad illas artes, tanq̃ ad Sirenû scopulos, affixa sese frustra thrqueant & cõsumãt bona ingenia, nèue ciuitates integras & populos, falsis sæpe vanisq; rumoribus impleãt: salubriter constitutũ & cautũ est, tã sacris quã prophanis legibus, poenis oïbus & supplicijs obligari eos, qui in huiusmodi sese inanibus & inutilibus studijs collocãt & acquiescunt. Maximè cum ipsi etiã genethiaci fateantur, nullas è syderû cursibus & traiectionibus, tã ratas haberi posse vel in hanc vel in illã partẽ prænotiones, quæ nõ sapientis mète, rationeq; tanquã supra stellas posita, & ex præstantiori quadã natura decerpta, reprimi, & apertè refelli possint. Cui & illud porrò accedit, quod cũ diuitiæ, bella, honores, artes, de quibus quotidie præsagiunt, præter naturã sint, à syderum motibus, qui naturales sunt, fluere & originẽ trahere dici non possint, quæ quidẽ res omnẽ eorû disciplinã peruertit. Vt iam illud interim subdiceam, quod facilimus sit in ijs lapsus ad superstitionem & curiositatem. Quod quidem vel solum debet tanti apud Christianos esse, vt etiam si alioqui magnum adferrent rebus nostris adiumentum (quod sanè tantũ abest, vt etiam summum detrimentum importent) vt inquam nihilominus reijci & exterminari deberent: idq; videlicet propter periculum. Nam quod iusiurandum priuatum, quod vindicta priuata, prohibentur, propter solam hominum imbecillitatem comparatum est: ne scilicet facillè in periurium incidant, & in vindicando, cum se tenere non possunt, iustum modum & rationem egrediantur. Exceptis igitur prædictionibus medicis, & alijs nonnullis, quæ à rerum naturalium cursu

b. vid. C. de ma
 the. & extr. de
 sortil.

curſu certa quadam ratione colliguntur, nullas profectò video, quæ in populo Chriſtiano probari debeant. Sed ſi quid eſt, quod diuini-
tus oſtenditur aut ſignificatur, id ſolum animos noſtros commouere, &
fidem apud nos inuenire debet. Atque hac quidem re, vt puto, factum eſt,
vt ius iſtud augurum, apud omnes olim populos honoratum, minus ho-
die ſit in celebri, & nõ tã in prædictionibus amplius, quàm in magiſtris,
doctoribus, ſapiētibus, conſecrationibus & alijs, quæ ſunt de eodem ge-
nere, conſiſtat. Verum hæc de diuinis, humanis, & medijs rebus, totaque
adedò iuris materia, ſummatim dixiſſe ſufficiat: nam quod circa vnum
quodque caput, certæ aliquod quæſtiones tractari poſſunt, veluti quid
ſit, quotuplex ſit, qualis ſit, quas cauſas habeat, quos effectus, quod prin-
cipium, quem finem, quæ contraria, quæ coniuncta, non pertinet ad no-
ſtrum inſtitutum latiùs proſequi, ſed ſufficit obiter admonuiſſe.

DE IVSTITIA PER RES DIFFVSA.

Nunc porrò ſequitur vt videamus, quomodo ius & iuſtitia
per res ſupraſcriptas diffundi, & eas tanquam animus regere
& moderari debeat. Nã ſi de hominis natura diſputaturi, nõ
ſatis habent, de oſibus, neruis, arterijs, venis, deq; tota cor-
poris figura, dicere, niſi ſimul etiam animi vires & officia perſequantur:
non ſufficit quoque ei, qui ciuilem ſapientiam profeſſurus eſt, rerum di-
uinarum & humanarum genera, partesq; conſectari, niſi iuſti etiam ac
iniuſti vias ac rationes teneat. Quæcunq; igitur verſantur in republica,
& ad boni æquique normam exiguntur, Aliàs inſolubilia ſunt & aſy-
ſtata: veluti cum^a is qui quadringenta habet, poſtquam trecenta legauit,
fundum centum aureorum legat, ſub ea conditione, ſi legi falcidæ in ſuo
teſtamento locus non ſit: Aliàs & quidem regulariter, cuiſmodi, vt cer-
tis iuris & iniuriæ regulis, includantur. Verum ex his iterum, quædam
ſunt finita, quæ propriè ſuis temporibus, locis, rebus, perſonis accom-
modantur: vt cum tractatur, an^b præſes in ſua prouincia foenus exercere
poſſit: quædam infinita, quæ generalia ſunt & abſoluta, & nec vllis om-
nino circumſtantibus rebus alligata. Quorum ruruſum ea eſt differentia,
vt alia excogitentur, & vt ita dicam, condantur ac fabricentur à legiſla-
tore: cuiuſmodi eſt adoptio, vſucapio, teſtamentum, ſtipulatio, actio:
Alia, vel natura, vel hominum ſolertia iam conſtituta, explicentur par-
tim an ſint, partim quæ ſint, partim qualia ſint: Nam cū agitur an omni
argento legato, etiam pecunia numerata cenſeatur legata: Si pater &
filius in eadem nauis perierint, vter eorum priùs putandus ſit expiraſſe:
totum negotiũ eſt coniecturale^c. Cũ verò quæritur, quid tutela, quid
teſtamentum, quid adoptio, quotuplex obligatio, quotuplex capitiſ
diminutio, quotuplex rerum diuiſio & acquiſitio, quid, quodque ſit, in
quæſtionẽ venire dicitur. Cũ tandẽ ambigitur cõcubinatus bonũme an
malũ ſit: foenus iuſtũne, an iniuſtũ: honeſtũ, an inhoneſtũ: licitũ, an illi-
citũ: de illo ſolo tractatur, quale aliqd ſit. Atq; ex eo ſit, vt Quædã legib^o
imperetur^d, q̄ videlicet factu neceſſaria ſũt: vt parētib^o & patriæ obedire:
Quædã phibeatur, quæ oĩno pernicioſa vt violẽtas man^o adferre ſocijs
Quædam

a. l. g. quadringenta. ff. ad leg. falcid.

b. l. præſes. ff. de cert. pet.

c. l. qui duos ff. de reb. dub.

d. l. legis. ff. de ll.

e. l. ficut. C. de act.

f. l. r. ff. de peric. & commod. rei vend.

Quaedam permittantur, ut quæ sui natura media sunt, & proprio cuiusq; iudicio relinquenda, veluti habere vel non habere^e contractum: Quaedam denique iuadeantur, dissuadeantur, aut tolerantur, quæ neque hoc, neque illo modo constitui rectè possunt, licet vel in hanc vel in illam partem magis propèdeant: veluti, ut ne patris sponsam ducas: ut ne vinum venditum cum iure^f possis, effundas: ut ne foenus exerceas: ut ne in concubinatum te dedas. Sed è re est, ut videamus ordine de singulis, & reiectis ad calcem circumstantijs & asystatis, dispiciamus, tum de ijs quæ à legillatore sunt, tum quæ ille interpretatur an sint, quid sint, & qualia sint, & quomodo in ijs versetur. His enim bene cognitis & perspectis, puto nisi fallor futurum, ut ipsam veram germanamque legum condendarum artem & rationem, cuius gratia omnia hæcenus dicta sunt, cognoscamus: & quomodo superscripta principia, rebus omnibus accommodari possint, si non plenè, perfectè, ac cumulatè, saltèm aliquo rudi & inchoato modo, videamus.

DE FICTIONE IVRIS, ET IIS QVAE LEGVMLATOR IPSE DE NOVO FACIT.

a. §. 1. Inst. de excusat. tut. & curat.

QVANTVM ad primum attinet, duo sunt in legibus & republica, quorum non interpres, sed author est legillator. Vnum est, cum fingit aliquid, & ponit esse id, quod reuerà non est: veluti cum vita functus superesse^a creditur: cum is qui in utero est, pro iam nato habetur: Alterum, cum facit & quasi condit aliquid, quod ad communem vitæ foriue vsum pertineat, cuiusmodi est tutela, literarum obligatio, acceptilatio, cæremonia. Ac **FICTIO QVIDEM**, ut de ea priùs dicam, **NIHIL EST ALIUD, QVAM CONSTITVTIO IVRIS, QVA ID QVOD NON EST, NEC ESSE POTEST IN SPECIE, LICET IN GENERE POSSIT, HABETVR PRO EO, AC SI ESSET, IDQVE ALICVIVS MAIORIS ABSVRDI VITANDI, VEL BONI CONSTITVENDI CAUSA.** Quod primo dicitur **CONSTITVTIO**: significat, non à naturali, sed à commentitio iure proficisci fictionem. Et verbum **IVRIS** eam habet vim, ut excludat priuatos homines, quibus nõ est permissum fingere, nisi legis auctoritate fulciantur. Quod verò id tantum versari dicimus in fictione, **QVOD NON EST**: ad præsumptionem iuris remouendam pertinet, quæ^b ex ijs solùm, quæ reapse consistunt, enascitur: cum fictio ex ijs, quæ aperte falsa sunt, constet: veluti cum cum pro hærede furis conuenimus, qui ipse contraxit furtum^c. Quauis tamen in nonnullis speciebus, tam anceps & ambigua est supputatio, ut nõ facile discernas fictionem à præsumptione: veluti cum dicimus illata^d & inuecta in fundum conductum tacitè obligari: restituto chyrographo, tacitè remitti debitum: data vel numerata dote, semper præsumi, intercessisse stipulationem de dote restituenda^e. Iam verò quod additur, illud demum rectè fingi **QVOD NEC EST, NEC ESSE POTEST IN SPECIE, LICET IN GENERE POSSIT:**

b. argum. §. 2. Inst. qb. ex caus. ma. nõ licet. l. si uis possidetis. C. de probat. cum similibus.
c. l. si duo. §. idè. ff. de iureiu. d. l. item. ff. de pact.
e. l. vnic. C. de cad toll.

continet

continet propriam fictionis naturam : nam vt̄i surdus & mutus stipule-
tur, vt plures quis mortis obeat, vt is qui in vtero est iam natus sit, neq;
verum est in sua specie, neque per rerum naturam potest obtineri . Ideo
tamen in fictionem rectè cadit , quoniam in genere non est *ἐπίστατον* : &
potest fieri , vt is qui nunc in vtero est, in lucem aliquando edatur. Sed
vt filius , quàm pater ^f, natu sit grandior , vt operas quis exhibeat post
mortem, vt duos patres vel matres quis habeat, neque esse potest, neque
expectari , & ideo nec in fictionem vlllo modo deduci . Oportet enim
artem nõ peruertere naturam ac corrumpere , sed vestigijs eius insisten-
do , solerter eam imitari . Nam quod subijcitur in definitione , H A B E-
TVR PRO EO AC SI ESSET, satis ostendit, fictionem quidem
nunquam tantum posse, vt aliquid reuera producat: sed tamen vt pro eo
etiam atque etiam habeatur, ac si esset, efficere: quæ res ad hoc proficit,
vt idem in ficto iuris sit , quod in ijs quæ reuera consistunt . Planè quod
tandem adjicimus definitioni , ALICVIUS MAIORIS ABSVRDI
VITANDI, VEL BONI CONSTITVENDI CAUSA, COM-
plectitur causam & originem fictionum : non enim potest legumlator
pro sua voluntate ac libidine fictiones constituere : sed ita demum , si
cum insigni aliqua vtilitate sint coniunctæ. Sic Publiciana in rem actio,
quæ fingit eum vsucepisse, qui non vsucepit , introducta est à Prætorē,
iuuandi primi possessoris gratia contra secundum: licet enim nullum sit
iure ciuili proditum remedium, quo ei subueniatur, tamen æquitas sua-
det, vt ex duobus possessoribus præferatur ille, qui prærogatiua tempo-
ris est subnixus ^g. Sic etiam, si is quem constat furtum commisisse , iura-
uerit deferente actore, se furem non esse: cessat quidem propter religio-
nem iurisiurandi, directa in eum actio: sed ne tamē dominus re sua temere
priuetur, & fur ex sua perfidia periurioq; lucrum ^h sentiat: effectum est,
vt tanquam hæres furis, fingi & conueniri debeat. Sic deniq; , quod cre-
ditoris mei creditori adnumero, reuera non possum dici creditori meo
adnumerare: sed tamen ne in fraudem & damnum incidam, fingor breui
manu creditori meo pecuniam dedisse, & ille rursus suo creditori nu-
merasse : fitque ita , vt celeritate coniungendarum inter se actionum,
vna actio occultetur ⁱ. Diuiditur autem omnis fictio, in ciuilem, & præ-
toriam . Ciuilis est , quæ ipso iure competit , qualis est in iure postlimi-
nij, per quod fingitur, semper in ciuitate fuisse , qui captus ab hostibus
rediit ^k. In stipulatione ^l de dote, quæ semper putatur intercessisse con-
tracto matrimonio , licet de ea neque cogitatum neque dictum sit : in
contractu habito cum ecclesia, cui semper fingitur accessisse traditio: in
lege Cornelia , per quam fingitur ab initio mortuus ille , qui hostium
potitus, nunquam rediit. Prætoriam est, quæ ab æquitate nascitur, & in iure
solummodo exercetur, veluti cum quis se dicit vsucepisse , quod ^m non
vsucepit: Cum is qui absuit ⁿ, contendit, contra se vsucaptum non esse,
cum tamen vsucaptum sit. Versatur verò fictio, subinde circa ipsas sub-
stantias, subinde circa ea quæ inhærent & adijciuntur substantiæ . Circa
substantias, veluti cum fingimus esse, quod non est : vt cum is qui in
vtero est, iam natus ^o: aut miles qui in acie occubuit, per gloriam viuere
l creditur:

g. §. minorem
Inst. de adopt.

g. l. potiora. ff.
qui pot. in pig-
hab.

h. l. i. ff. de dol.
mal.

i. l. certi cōdi-
ctio. §. vit. ff. si
cert. pet. l. 3. §.
vit. ff. de don.
inter vir. & vx.
k. §. si ab ho-
stib. Inst. quib.
mod. ius pat.
pot. sol.
l. §. fuerat. Inst.
de act.

m. l. i. & toto
tit. ff. de public.
in rem act.
n. §. itē si quis.
Inst. de act.

o. l. qui in vte-
ro. ff. de sta.
hom.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

creditur: vel cōtrā, non esse, quod est, vt cū eum in mortuis reputamus, qui tamen secundū rei veritatē superest, qualis est seruus^P, deportatus, & pœnæ addict⁹. Circa ea quę accidūt subitātis versatur fictio, veluti cū minus soluere dicitur, qui nihil soluit: cū pro puro habetur id, quod impossibili conditione suspensum⁹ est: cū propter necessitatem exhibitionis, agnoscitur ad tempus pro filio, qui nō est: cū absens Reipublicæ causa, fingitur præsens cōpendij sui & cōmodi gratia: cū exstante conditione, negotiū retrahitur: cū quis id ipse intelligitur facere, quod facit per procuratorē suū: cū pater putatur cōtumeliā accipere ex iniuria inflicta filio: cū aduersum impuberē nulla fingitur procedere vsucapio: cū deniq; illā rē habere videor, ad quā tantummodo habeo actionē. Caput autē in omni fictione est, vt ne quid fingamus sine vtili ac necessaria causa. Deinde, vt ne impossibilia et à natura abhorrētia introducamus. Denique, vt ne duas fictiones ex vna & eadē re eliciamus. Nam quēadmodum nulla seruitus seruitutis: ita nec fictio fictionis esse potest^t, nisi fortē sui natura, vna fluat ex alia: vel ex vna causa, duę simul & æqualiter emergant: nam alioqui & ipsa natura recusat, ex ijs plantis & animalibus semen præbere, quæ arte humana, non natura propagata sunt. De illo fortē addubitari potest, cur in Publiciana, & alijs omnibus fictionibus, quoniam æquitas exigit, vt is præponatur, qui tempore potior est: cur, inquam, circuitio fiat, & nō potius recta via detur illi actio sine vlla fictione, quæ quidē fictio suspicionē quandā turpitudinis præ se fert. Verius est, id semper operam dare legumlatores, vt ne quicquam contra legum suarum maiestatem & auctoritatem faciant, & vt prius quàm veteres leges tollāt, nouum aliquod remedium adinueniant, quousque ius vetus vel suppleatur, vel corrigatur, vel emēdetur, vt in bonorū possessione, quę hæreditati opponitur, est manifestū: Quando igitur aliqua se offert species, in qua ius aliquod singulare, præter communes legū regulas, versatur, eam non simpliciter definiunt, quippe ne sibi ipsi aduersari & sua propria edicta elusoria reddere videantur: sed fictione facta, conciliant eam cum ijs, quę sub regula continentur, vt sic non nouū aliquod ius constituere; sed in veteri permanere, sublato tamen vitio, dici possint⁹. Nec est, quod turpis et improba videatur eiusmodi fictio, quoniā in ea nō agitur aliud, et aliud simulatur, decipiēdi alicuius gratia: sed firmandi constituendique iuris ac legis causa: nam id rectē iusteque fieri posse, nō solūm Chrysolomi & Platonis auctoritate, verū etiam ipsius rationis, & permultis ac propè infinitis sacrarū literarum exemplis cōuicitur. Illud quęsitū scio, an omniū rerū rectē sit fictio. Et est verū corū quę iuris sunt, esse quidē: sed quę facti, minimè. Nam & indè quoq; fit, vt reuersus postliminio possessionē non recuperet, quemadmodū nec matrimoniū, quod animorū potius libero cōsensu, quàm stricti iuris vinculo contineri, apud veteres probatū est. Hæc ergo de fictione. Iam illa verò quę cōduntur à legislatorib⁹, varijs ex causis et necessitatibus constituūtur. Stipulationes inuētæ sunt, vt id quisq; stipuletur quod sua interest^v: Vsucapiones, vt ne rerum dominia sint in indistincto: Adoptiones, ad solatiū eorum, qui liberos non habēt: Testamentorū factiones,

in fauorem

p. l. seruitutē ff. de reg. iur.

q. l. facta. §. si sub cōditioe. ff. ad trebell.

r. l. si verò non remunerādi. §. j. ff. mandat.

s. argō. d. l. facta. ff. ad trebell. §. j. Inst. de except. §. cōstituitur. Inst. de vsufruct.

t. l. in bello. §. factæ §. medio. ff. de capt. & post. reu.

v. l. stipulatio. §. alteri. ff. de verb. obligat.

in fauorem morientium, quorum arbitrium non est reuersurum^a. Chyrogrophorum ac signaculorū vsus, propter hominum in fraudes procliu-
 uitate, & sic porrò de alijs omnibus, quæ in republica versantur: Quæ
 quidem sunt trium generum: nam aut sunt certæ res ciuiles, ut pecuniæ,
 pondera, mensuræ: aut facta hominū, vt mercatus, emptiones, societates,
 emphiteuticarij cōtractus: aut deniq; ex vtrifq; mixta, vt testamēta, co-
 dicilli, actiones, chyrographa. Ipse autē modus et ratio, quæ quæq; res
 cōficitur, tripartita est. Vel enī cogitur ex solis naturalib^o in vnū cōfluē-
 tibus rationib^o, vel ex ciuilibus & legitimis tantū, vel ex vtrifq; simul
 iunctis et copulatis. Primi generis est, Tutela, quæ tuendorum pupillorū
 gratia, qui parētibus orbi sunt, et per atate se defendere nequeūt, qui ap-
 petitus naturalis est, publicè primū est cōstituta^b. Itē rerū permutatio,
 per quā vtrò & citrò cōmunicantur ea, quæ ad naturā cōseruandam &
 propagandā pertinēt. Dominiorū quoq; distinctio, quæ propter lites &
 discordias euitādas, quas cōmunionis materia solet excitare, naturaliter
 primū est inuēta. Secundi autē, Adoptio, cui^o origo nō tā à naturalibus
 necessitatibus, quā indulgētia quadā ciuili manauit. Patria potestas illa
 vetus, quæ imperij potiùs & authoritatis, q̄ rationis & nature principijs
 est fulcita. Vsiuapio & lōgi tēporis præscriptio, cuius ille propriè finis
 est, vt negligētes damno & multa, diligentes, præmio & honore afficiat.
 Tertij tandē, Stipulatio, quæ hætenus naturalis est, quatenus pactum &
 conuentionem in se cōtinet: hætenus ciuilis, quatenus verborum pro-
 prietatib^o & figuris est inclusa. Præterea, Literarum obligatio, quæ ab il-
 la parte naturalis est, qua consensu & voluntate peragitur: ab illa verò
 ciuilis, qua certis verborum conceptionibus cōtinetur. Item testamen-
 tum, quod eousque meritò naturale dicitur, quò mentis & voluntatis
 testationem in se habet: eousque contrā ciuile, quò certas obseruationes
 ac solennitates requirit. Eorum, quæ his tribus rationibus conficiuntur,
 Alia antecedunt ipsam rem principalem, Alia verò sequuntur, Alia con-
 iunguntur cum ea, Alia deniq; illam ipsam propriè vereque continent.
 Antecedunt nuptias, sponsalia^d, donationes, dotes: Litem, admonitio-
 nes, citationes, editiones: Vsiuapionē, iusti tituli, possessiones, bona fi-
 des: Acceptilationē, Aquiliana stipulatio. Sequuntur obligationē^e, no-
 uatio, delegatio, constitutū: Matrimoniu, diuortiū, repudium, repetitio
 dotis: Stipulationē, cōtestationes, chyrographa, epistolæ. Coniungitur
 cū cōtractu pupilli^f, authoritas tutoris: Cū filij familias matrimonio, cō-
 sensus patris, cuius in potestate manet. Cū alienatione dotalis prædij, vo-
 luntas mulieris, à qua profectū, & doti datū est prædiū. Quæ ipsius rei na-
 turā et qualitatem cōtinēt, nunc ad substantiā eius pertinēt, nunc ad admi-
 nicultantia, nūc ad externa, nunc ad nomē, nunc ad effectū. Substantiam
 stipulationis inducit Imperator, cū iubet eam per interrogationem &
 responsionem^g celebrari. Acceptilationis, cum præcipit interrogari hoc
 modo: Quod ego tibi promisi, habēsne acceptum? Et respōderi hoc mo-
 do, Habeo. Nuptiarū cū dicit, Nuptias nō cōcubitū facere, sed cōsensū.
 Adminiculatiū^h quædā, tā arctè copulateq; coherēt cū ipsa substātia, vt
 sine ijs nec esse nec oīno subsistere possint: quædā verò sunt huiusmodi,

a l. r. C. de sacro
sanct. eccles.

b §. tutela. Inst.
de tutel.

c. l. r. ff. de pact.

d. l. r. ff. de spon-
sal.

e. sub. tit. quib.
mod. coll. oblig.

f. Inst. de auth.
tut.

g. §. r. Inst. de
verb. oblig.

h. l. pacta. ff. de
contrah. empt.
& vend.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

vt sine vlllo vitio demi & superari possint, in emptione ac venditione: etsi eius substantia existit è pretio, tamè sine re quæ veniat, nec emptio nec venditio potest intelligi: quia res est ex ijs adminiculantibus, quæ inseparabilia^l sunt. Cæterum, si conueniatur ne cautio dupli præstetur, nihil est impedimento contractui^k. In contrahendis & conseruandis matrimonijs, nihil pertinet ad rem, dotata ne mulier in manum viri cõueniat, necne. sed si alter coniugum sit frigidus, probatum est, nõ solùm impediri contrahendum, verùm etiam dissolui contractum matrimonium^l. Externa sunt, quæ ad ritus, solennitates, cõemonias tam diuinarum quàm humanarum rerum pertinent. Et sunt eorum pleraque talia, vt sine ijs res quidem cõsistant, sed non aptè, commodè, concinnè consistant. Nam quis est qui ignorat, licèt per se teneat, clandestinũ matrimonium, multo tamen id esse honestius, quod propalam & apertè secundum præscripta ecclesiæ sit copulatum^m. Idem accidit & in testamentis condendis, in votis & pollicitationibus faciendis, in iudicijs & actionibus exercendis. Planè nonnullæ sunt solennitates, quæ non solùm ad ornatum & elegantiam sunt quæsitæ, verùm etiam ad substantiam & propriam rei naturam adiuuentæⁿ: sed illæ non possunt à substantia separari, & sunt propriè ad formam cuique rei dandam, comparatæ. Nomina rerum variè se habent, vt latiùs dicetur in inferioribus: nam haud parum interest, receptitiã^o actionem an constitutoriam: donationem ante nuptias, an propter nuptias: rei vxoriz actionem, an ex stipulatu: furtum an^p amotionem, coniugium an contubernium dicas. Quantum ad effectum attinet, sæpe fit, vt manente re, vis eius & effectus immutetur, vt in patria & dominica potestate, de cuius effectu multum hodie detractum est^q. Item per contrarium, vt permanente vi & effectu, res ipsa in aliam quandam formam & speciem transformetur, vt in tractatu vsucapionis transformatæ^r: in effectu receptitiz actionis, quæ transfusa nunc est & translata: in constitutoriam. Deniq; vt vtrique, tam rei, quàm illius effectu, noui aliquid iniiciatur: nam nouissimo iure legatorum, non modò species & figura mutata est, verùm etiam virtus & effectus^s. Cùm autem legislator ad huiusmodi aliquid cõficiendum & introducendum accedit, vna cautio est, vt diligenter in finem iuris & principia inspiciat, & ex ijs, quod rebus suis commodum & idoneum viderit, decerpit. Illud, antequam aliò proficiscamur, minimè negligendum est: esse quædam in iure, quæ vocantur imaginaria, qualia sunt quæ in emancipationibus, testamentis & alijs intercedunt. Sed ea cū partim ad fictionem, partim ad ea quæ ius fabricat, referantur, non est operæpretium, vt specialem habeant tractatum.

DE IVRIS CONIECTVRA, ET AN ALIQUID SIT.

Nunc videndum, quomodo in cõiecturis & interpretationibus, in quibus precipuè queritur an aliqd sit, oporteat versari. Nã subinde obscuritas volutatis tũ cõtrahentiũ tũ testatiũ facit, vt anim^o ambiguitate distrahatur, vt cū nũmis legatis^a oritur

l. l. nec emptio. ff. de contrah. empr. k. d. l. pacta.

l. extra de frig. & mal.

m. vid. extr. de cland. despons.

n. exēpla habes in stipulat. & testament.

o. vid. l. 1. C. de const. pec.

p. tot. tit. ff. rerum amot.

q. §. pen. Inst. de his qui sui vel al. iur. l. in suis. ff. de lib. & posth. r. vid. de vsuc. transformat.

s. §. sed olim. Inst. de legat.

a. l. nũmis. ff. de leg. 3.

oritur quæstio, de quibus nam testator cogitarit: Subinde facti, cum de eius qualitate ambigitur. Sed siue fuerit quæstio voluntatis, siue facti; utrobique prodita est duplex ratio, qua veritas probabiliter indagari & erui possit. Vna est, quæ inartificialis dicitur, veluti cum ex præiudicijs, rumoribus, tormētis, tabulis, iureiurādo, testibus discimus, quod quis aut fecerit, aut dixerit. Altera, quæ artificialis vocatur, quæque via quadam & ratione, se quasi insinuat in animos hominum, & solerter indagat, quid factum sit, quid non sit. Huius prior pars est, (nam de inartificialibus nihil opus est tractare) interpretatio, de qua prius explicabimus. Posterior, præsumptio, de qua secundo loco dicemus. Interpretationem siue coniecturam, tam factorum, quàm cogitationum, partim facimus ex rebus ipsis, partim ex verbis. Ex rebus veluti cum ex taciturnitate cōsensum colligimus^b: ex vultus & coloris mutatione, facinoris conscientiam. Sed sunt rerum quædam directæ, puta cum ex nutu^c, præsentia, scriptione, subscriptione, subsignatione, silentio, mentem ac voluntatem cuiusque colligimus: Quædam obliquæ, ut cum ex^d antegressis quibusdam, vel subsequitis signis vel etiam connexis, facta pariter ac cogitata dijudicamus: Quædam denique mediæ, quæ ex re subiecta, & eius circumstantijs emergunt. Nam si scriptum est fideiussisse aliquem, omnia præsumuntur solemniter^e acta: si quis concedat iurisdictionem^f, intelligitur etiam ea concedere, sine quibus iurisdicō exerceri non potest: si quis legat insciens rem alienam personæ coniunctæ, putatur etiam si scisset alienā, legaturus^g fuisse: si legatum est vinum in genere, ad exquirendum, quale vinum voluerit legato cedere testator, inspicimus in locum, tempus, personam^h, consuetudinem cum alijs eiusmodi. Ex verbis sumitur interpretatio, veluti cum dicimus, supellectili legata, de illis sensisse testatorem, quæ supellectilis nomine veniuntⁱ. Sed hic tum verba intuemur, tum mentem, tum verba simul & mentem. Verborum significatio, Alia est propria, quæ communi loquentium vsu est frequētata: Alia impropria, quæ vel noua est, vel vetus, vel translatica: Alia lata, ut cum omnes res^k & possessiones, pecuniæ appellatione significamus: Alia stricta, ut cum actionem eam definimus, quæ in personam^l infertur. Mentem & sententiam loquentis demonstrat materia subiecta, cum suis antecedentibus, consequentibus, coniunctis, relatiuis: ut cum dandi verbum in emptio- ne ac venditione, pro præstatione^m accipimus. Item ex personis, locis, temporibus, negotijs: ut cum is, qui demonstrandi intellectus gratia stipulatur, intelligitur non velle obligationem contrahereⁿ. Item ex ipsorum verborum positu, flexu, connectione, transpositione, distinctione cum nonnullis alijs^o. Tam verborum quàm mentis est, totum ipsius orationis quasi corpus. Nam quemadmodum in homine necessarium est, ut membrorum quædam conuenientia sit & conspiratio inter sese: ita etiā orationis partes oēs communi quodam vinculo contineri, & ad idem respicere debent: fitque sæpenumerò, ut quod per se solum inspectum, obscurum est, & intricatum: id, si cum alijs partibus orationis, testamenti, legis componatur, clarum euadat & facile. Et est inciuile, ut

l ij inquit^p

b. l. qui tacet. ff. de reg. iur.
c. l. obligamur. ff. de act. l. Caius ff. de pign. act. l.

d. l. titia. §. i. ff. de verb. oblig.

e. l. sciendū. ff. de verb. oblig.
f. l. 2. ff. de iurisd. om. iud.
g. §. non solum Inst. de leg.
h. vide not. in l. cum certum. ff. de vin. tritic. & ol. leg.
i. l. labeo. ff. de supell. leg.

k. l. 2. §. vlt. ff. si cert. pet.

l. l. actio. ff. de act.

m. l. datio. l. ex empto. ff. de act. empt.
n. l. obligatio- num substantia iuncta. l. non solum. ff. de act. vide §. plane. Inst. de milit. test.
o. exēplo potest esse tractatus de legatis & legationibus.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

p. l. inciuile. ff. de. ll.

q. l. labeo. ff. de supell. leg. r. l. si seruus legatus. §. q. quiq. ff. de leg. j.

s. l. j. ff. de reb. sub.

e. l. j. ff. de no. uat.

v. l. pupillum. ff. de ast.

inquit P Celsus, nisi tota lege perspecta, vna aliqua eius particula proposita, iudicare vel respondere velle. Iam autem ad faciendam coniecturā ex verbis, caput & summa est, vt in hac tria simul, verba scilicet, sententiam, & totam orationem inspicias. Nam si conueniunt, id est, si neq; sententiā refragatur, neque contextus orationis, quò minus proprietates verborum obseruetur, regulariter probandum est, id velle eum qui loquitur, quod propria verborum significatio demonstrat. Ceterum, si vel sententiā diuersum suadet, vel sermonis cōtinentia, propius est, vt rerū gratia, à propria verbi significatione recedam: & sumptis, vel improprijs, vel latis, vel strictis significationibus, verba cū rebus cōciliemus. Sic enim cum dicitur in lege, mutuū cōstare in pecunia, facile videmus nō esse sententiā legislatoris, vt propriè capiatur verbum pecunia, pro numis, propter naturā contractus: nec etiā vt latè, pro omni possessione, propter eandē rationē. Sic in emptione, cū dicitur, veditorem ad dandum teneri, res subiecta facit, vt verbum dandi, non pro translatione dominij, sed pro præstatione accipiatur. Planè si tanta est vel verborum, & sententiarum, vel partium orationis inter se pugna, vt neque per diuersas significationes vocabulorum, neque per vllas circumstantias rerum, conciliatio fieri possit: magis probatum est, vt totum pro sua impossibilitate cadat. Nam in ambiguo sermōne, non vtrumque dicimus, sed id duntaxat quod volumus: itaque qui aliud dicit quàm vult, neque id dicit quod vox significat, quia non vult, neq; id quod vult, quia id non loquitur. Scio de interpretatione verborum multa passim in vnū congeri, sed nisi me fallit opinio, hæc nostra pauca, cuiuscumodi tandem illa sint, facile sufficiunt ei, qui ex arte facturus sit interpretationem. Nihil enim aliud opus est, quàm vt imprimis diligenter explicemus, quæ sit propria verbi functio: deinde, quæ verisimiliter sententiā, et an cum ijs reliqua omnia, quæ toto testamēto, iure, lege dicuntur, cōueniant: nam si nulla est eorum dissensio, prompta est interpretatio ac facilis. Si prima facie nonnihil discrepent, tam diu inquirendum est, vel in rei circumstantias, vel verborum significationes, donec aptè inter se quadrēt ac conueniant. Quòd enim alibi dicit iureconsultus, pupillum naturaliter obligari, non est simpliciter verum: tum quoniam id recta ratio non patitur, tum quia sunt multæ passim leges, quibus contrā respondetur. Restat igitur, rem ita temperandam esse, vt alia atq; alia obligatio naturalis esse dicatur, & hæc quidē huic, illa verò, illi legi accommodetur. Huc vsque ergo de iuris coniectura siue interpretatione. Præsumptio definitur in hunc modum: Præsumptio est probabilis suspicio iuris vel iudicis, qua creditur id alicui adesse vel abesse quod naturaliter vel vtplurimum adesse vel abesse solet. Verbum **SUSPICIO**, loco generis est, significās præsumptionē ex eorum esse numero, quæ cōiectura magis quàm certa sciētia cōstāt. Et quod adijcitur, **PROBABILIS**, significat nec necessarijs eā nec temere collectis, sed medijs quibusdā niti argumētis, ijsq; publicè lege lata, vel iurisdictione, probatis ac receptis. Nam quod post deinde sequitur, **QUA CREDIMUS ALICVI**, vel psonę scilicet vel rei **ADESSE VEL ABESSE**, duplex eius

eius officiū ostendit. Vnum, vt cūm dicimus: Cui iurisdictio data est, ea quoq; cōcessa esse videtur, sine quibus iurisdictio explicari non potest. Alterū, vt cū in generali concessione non credimus venire ea, quæ quis specialiter non esset concessurus^a, & quod vltimo loco ponitur, QVOD NATVRALITER VEL VT PLVRIMUM ADESSE VEL ABESSE SOLET, principiū ac originē præsumptionis continet, quasi hominis sit, non modò ad ea, quæ sensu percipiuntur, attēdere: verū etiam, quid quamque rem sequatur, quid antecedit, videre: & ex ijs, quæ præsentia sunt, præterita pariter, & futura colligere. Quia enim suæ posteritati quisque potius fauere solet, quā extraneis: cur non in omniū bonorum donatione facta ab eo, qui liberos non habet, præsumimus sub illa conditione donari, vt si liberi nascantur, reuocetur donatio^b: Quia stipulationes non aliter fieri possunt, quā per interrogationē & responsionem: cur, si scriptū est spopōdisse aliquē, non præsumemus oīa solēniter acta? Quia nemo facile amittit rem suā à se sine causa: cur, si quis non heres ea teneat, quæ alium constat possedisse, non præsumimus tam diu in bonis prioris possessoris manere, donec alius iultum titulum, & causam suæ possessionis^c attulerit? Certè magno Reipublicæ bono cōstituūtur huiusmodi præsumptiones. Nec potest fieri, vt sine præsumptionibus, vlla certa iura, aut vllæ certæ leges describātur. Species verò earū sūt duæ. Vna, quæ legitimis probationibus regulariter refutari potest, quā comunē licebit appellare: Nam si quis chyrographo scripto, cōfessus est mutuā pecuniā, hætenus statur scripturæ, si nō cōtrā probetur^d. Altera, quæ reprobari nō potest, quæ & specialis rectè fortasse dicitur: vt si quis seruū suū heredē instituerit, aded videtur & libertatē simul illi reliquisse, ne, quod absurdū est, testādo intestatus decedere voluisse videri possit, vt si quis cōtradicare velit, nō audiatur^e. Nisi si fortè tā sint claræ & manifestæ attestationses, vt nulla ijs ratione resisti aut contradici possit. Nam in huiusmodi specie, ne veritas rerum occultetur, & plus valeat quod simulatur^f, quā quod agitur: receptius est, probationes magis, quā præsumptiones etiam vehementissimas, sequi. Regularum verò, quib⁹ omnis præsumptio dirigitur, prior est, vt id quod naturaliter, vel vt plurimū, vel adest vel abest, semp præsumamus vel adesse vel abesse. Sic enim parētes semper præsumūtur liberos suos amare: cōiuncti gratiores esse quam extranei, vel alieni: communis conuictus amorem parere: propria quem negotia, quā^h aliena magis curare. Posterior, vt id quod vel contra naturam est, vel contra communem vitæ cursum, neq; adesse, neque abesse intelligatur. Nam sic nemo intelligitur salutis suæ immemor: nemo suum iactareⁱ: nemo sanæ mentis in solennibus & arduis ludere. Et si autem multæ speciales leges possunt adduci, quibus præsumptionum ratio contineatur: tamen nihil est in omnibus specialibus regulis, quod non ad istas duas generales reuocari possit. Illud, antequā aliò proficiſcamur, explicandum, quo tandem modo fiat interpretatio, ab ijs quæ expressa sunt, ad ea, quæ neque dicta neque neque cogitata sunt. Nam cūm neque leges neque Senatūſconsulta ita scribi possint, vt omnes casus, qui quandoq; inciderint, cōprehendantur: necessarium

a. l. obligatione. ff. de pignorib⁹.

b. l. si vnquā. C. de reuocand. do.

c. l. cū de possessione C. de probat.

d. l. generaliter. C. de nō nu. pec.

e. §. 2. Inst. quib. ex caus. ma. non lic.

f. C. plus valere quod agitur quā quod & c.

h. l. præſes. C. de ſer. & aq.

i. l. cū de indobito. ff. de probat.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

k. l. neq; leges.
ff. de legib.

l. l. nam hoc natura.
ff. de condict. indeb.

m. l. a. ff. de reg. iur.

n. l. j. ff. de reg. iur.

o. l. j. ff. de curat. fur.
p. l. nō possunt.
ff. de li.

q. l. illud. ff. ad l. aquil.

r. l. qui testamento.
§. eū qui.
ff. de testament.

s. §. j. inst. de legit. pat. tutel.
r. §. j. inst. de legit. parent. tutel.

necessarium est, ut quæ defunt, interpretatione suppleantur^k. Fit autem hæc interpretatio tribus modis. Vno, cum ex generalibus regulis, de certa aliqua specie proposita iudicamus. Altero, cum ex vna aliqua specie, vel pluribus, generales quasdam regulas elicimus. Tertio, cum regulam cum regula, vel speciem cum specie cōponimus. Primi modi exemplum est huiusmodi: Pupillus sine tutoris auctoritate mutuū accepit, & locupletior factus est, pubes effectus soluit, quæritur an repetat? respondetur, non repetere: ratio generalis est: Nam hoc natura æquum est, neminem cum alterius detrimento locupletari^l. Atque hæc quidem interpretatio, princeps est omnium interpretationum, utpote quæ proficiscatur à primis naturæ datis, & principijs generalib^o, & progrediatur ad ea, quæ inferiora sunt, & ad speciem directa. Secūdi exemplū est huiusmodi: Video vno loco mulierē à postulando prohiberi: alio, à cura tutelæ arceri: item alio, ne pro quoquam interueniat, vetari, & sic porro de magistratu, de iudicijs, de muneribus: Ex illis pluribus in vnum coniectis, facio regulam: Mulierem nullum officium publicum rectè gerere^m posse. Adhæc, video apud Imperatorem tractari, non fuisse à primordio naturæ manumissionem, quia seruitus esset incognita: elicio ex eo quod vulgò traditur: Priuationem præsupponere habitum. Atque hoc genere interpretationis indigemus in his rebus, quæ naturaliter insitæ non sunt, sed ex diuturna obseruatione tractationeque deprehenduntur. Estque regula nihil aliud, quàm plurium rerum ac specierum, in vnâ quasi summâ coniectioⁿ. Tertij modi exemplum est huiusmodi. Patron^o fit tutor impuberis serui manumissi, inde colligo & patrē oportere filij impuberis emācipati tutorē fieri. Datur curator furioso, ex eo cōcludo: Debere et ei dari curatorē, cui suorū bonorū administratio est interdicta: ratio verò est, quia eadē est natura manumissionis & emācipationis: parum interest, furiosus quis sit, an bona sua dilapidando, furiosum rerum suarum faciat exitum^o. Atque hæc interpretatio^p communis est, & in vsu frequens: versatur enim circa duorum pluriumque inter sese collationem. Et si quidem ea, vel similia reperiatur, vel paria, vel eadē: definit eodē etiā iure teneri, propter regulā: Vbi eadē est ratio, ibi & idē ius esse^q debet. Si verò per cōtrariū, vel diuersa, vel dissimilia, vel repugnantia inueniat: definit dissimilium, dissimilia: contrariorum, contraria esse obseruanda iura: estque frequens, & vsitatissimum argumentum, quod à contrario sensu aut specie ducitur^r. Sed adhibenda est diligens cautio, ne erremus: nam in similibus & omnibus, quæ inter se cōponuntur, facilimus est ut plurimum lapsus, & non est eadem ratio eorum omnium, quæ vel similitudine quadam, vel dissimilitudine componuntur. Quæ enim eadem sunt, aut sunt eadem re, id est vel genere vel specie, ut legatum & fideicommissum: aut effectū, ut actio directa & utilis: aut causā, ut pupillus, furiosus: aut similitudine quadam, ut cōmodatum, precariū: refertque multum in omni iure, vtrum hoc an illo modo res inter se conueniant: & est aliud per^s consequentiam facere, aliud propter similitudinē^t, aliud ad exemplum. Quæ dissimilia sunt, vel sunt diuersa, vel disparia, vel opposita, vel repugnātia, vel alijs atq;

alijs atque alijs modis differētia. Debetq; diligenter circumspicere, tum iudex, tum cōsultus, vt horum omnium rationem habeat, et pro causarum inter ipsas diuersitate, diuersas quoque iuris collationes faciat.

DE IVRIS DEFINITIONE.

IAM in substantijs rerum & proprijs cuiusque naturis tradendis, tria sunt potissimum proposita. Primum, vt res definiatur: deinde, vt in species suas & partes tribuatur: Denique, vt suo proprio certoq; nomine designetur. Definitio est oratio, quæ id quod dicitur, explicat, quid sit. Vt cum dicimus: Libertas^a est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi quod vi aut iure prohibetur. Seruitus, est constitutio iurisdictionum, qua quis dominio alieno, contra naturam subiicitur. Sed hic non oportet ignorare, vniuscuiusque rei quædam interna esse, quæ scilicet substantiam illius, vel constituunt, vt differentia, proprium, totum, & partes: vel attingunt, vt actus, adiacētia, subiecta. Quædam externa, quæ, vel cognata sunt, vt causæ & effectus: vel applicita, vt locus, tempus: vel accidentia, vt similia, paria: vel repugnantia, vt opposita, cōtraria. Nam in homine quod ratione præditus est, quodque ad ridendum aptus, & certa forma figuraque circumscribitur, item quod sermonis & orationis facultatem, & diuinarum, humanarumque rerum cognitionem possidet, propriè debet ad internam eius naturam referri: quod verò communem societatem & Rempublicam colere, quod non in terris, sed in cælo propriam suam patriam ac sedem habere, quod cum Dijs immortalibus cognatione iunctus esse, quod denique ab immani ac solitaria vita naturaliter abhorreere dicitur, exteriora quædam, & quæ ab eo separata sunt, respiciunt. Atque pro horum quoque differētia factum est, vt varia sint definitionum & descriptionum genera. Nam illa demum plena, & omnibus suis numeris absoluta est definitio, quæ omnia illa simul complectitur, vel si id longum forte videatur, saltē veram ipsam & propriam rei substantiam exprimit. Reliquæ omnes cum imperfectæ sint, & minus plene, descriptiones potius, quàm definitiones vulgò appellantur. Ea quæ à propria rei nota sumitur, hoc fermè fit modo. Dolus est machinatio fraudolosa, cum aliud agitur, aliud simulatur. Stipulatio est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumque se id, quod interrogatus est, respondet. Vfuscapio est adiectio dominij, per^b continuationem possessionis, temporis lege definiti. Quæ à proprio, hoc modo: mutuum est, in quo res ita datur, vt de meo tuum fiat. Quæ à toto & partibus, ita: Ius scriptum est, quod cōstat, Lege, Plebiscito, Senatusconsulto, Principum placitis, Prætorum edictis, Responsis prudentum. Quæ ab ijs quæ circa rei substantiam sunt, isthac forma. Iurisprudentia est, quæ versatur circa diuinas & humanas res, priuatas & publicas. Bonorum possessio, est ius persequendi retinendique patrimonij, siue rei, quæ cuiusque cum is moritur, fuit. Quæ à cognatis, hoc modo: ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Senatusconsultum, quod Senatus constituit.

a. §. 2. Inst. De iur. pers.

b. l. 2. ff. de vfu- cap.

m

Depositum

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

Depositum, quod custodiendum alicui datū est. Quæ ab applicitis, ita: litus est, quò maximus fluctus hybernus excurrit. Vscapio, triennalis possessio. Quæ ab accidentibus, sic: Substitutio est secunda institutio. Precarium est comodatum, pro arbitrato concedentis reuocabile. Quæ à repugnantibus denique, hoc modo: Argentum factum est, quod neque in massa, neque in lamina, neque in signata, neque in supellectili, neque in mundo, neque in ornamentis est. Mutuum est, cum nõ eadem species redditur, quemadmodum in composito & deposito: sed idem genus. Iam verò illud sciendum est: definitionum in iure, alias esse solennes, alias simplices, alias medias. Solennes sunt, quæ tum rei naturam & substantiam explicant, tum vsum eius & effectum, tum deniq; ciuilem auctoritatem, quæ publicè probatæ, & in urbem quasi receptæ sunt. Sic cum dicitur: Tutela est vis ac potestas in capite libero: explicatur eius natura: Cum subiicitur: ad tuendū eum qui per ætatē se defendere nequit, declaratur vsum & utilitas: cum tandē additur: iure ciuili data ac permiffa, significatur approbatio ciuilis. Totidem partes sunt in definitione obligationis, quæ est iuris vinculum, quo quis necessitate adstringitur, alicuius rei soluedæ, secundū nostræ ciuitatis iura. Contingit verò nonnunquã, vt non apertè, sed absconditè, omnes illæ partes ponantur. Simples definitiones sunt, quæ nudã tantū rei naturã exponunt: veluti, ingenuus est, qui statim vt natus est, liber est: Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. Manumissio est, datio libertatis. Mediæ deniq;, quæ ex vtraq; simul iunctæ sunt ac compositæ. vt, testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem fieri velit. Nuptiæ sunt, maris & fœminæ coniunctio, cõsortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Actio nihil aliud est, quàm ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur: hæc ergo de definitione. Diuisio nihil est aliud, quã vnus in plura deductio: vt cum adoptionē aliam dicimus iussu principis fieri, aliã permissu magistratus. Libertinorum alios esse dedititios, Alios latinos, Alios ciues Romanos. Fit autè diuisio tribus ferme modis. Vno, cum genus in species tribuitur: Nam quòd tutela diuiditur, in testamentariam, legitimam, & datiuam: Stipulatio in Iudicialem, Prætoriam, Communem, & Conuentionalem: Testamentum, in scriptum & nuncupatrium: non pertinet aliò, quàm ad illum modum, cui diuisiois nomen peculiariter est collatum. Altero, cum totum in partes dissecatur, quæ partitio dicitur. Nam dominij partes sunt, proprietas, vsusfructus, superficies: Stipulationis, interrogatio, responsio: Legis, procemium, constitutio, sanctio. Tertio, quum id quod vnū est, distinguitur in gradus. Sic enim, capitis diminutio, alia est maxima, alia media, alia minima: Sic seruorū, alij sunt primi actus, alij infirmi, alij medij: Sic munerū publicorū, alia sunt cū dignitate, alia sine dignitate, alia media. Loci diuisiois planè sunt iisdem cum locis definitionum. Nam quemadmodum earum, aliæ ducuntur ab internis, aliæ ab externis locis. ita etiam diuisiois, quædam peritū ab ijs quæ in substantia rei hærent, aut circa eam versantur, quædam ab ijs, quæ cognata sunt, & applicita. Sanè cum nonnunquam vsu veniat, vt vna

facta di-

c. §. tutela. Inst.
de tutel.

facta diuisione, alterum membrum in alia iterum duo insignia membra abeat: saepe fit, ut breuitatis gratia, ex duabus diuisionibus vna fiat. Ita enim accipiendum est, quod Iureconsultus^d Ulpianus dicit: Conuentionum tres sunt species: Aut enim ex publica causa sunt, Aut ex priuata: Priuata aut legitima, aut iurisdictionum. Nec est quod imperitiae Consulti hoc adscribas, quemadmodum nonnulli faciunt: quoniam idem & apud Ciceronem, M. Varronem, Platonem, Aristotelem, ac alios idoneos auctores licet inuenire. De nominibus multum queritur apud veteres, ex arbitrio nostro pendeant, quod Aristoteles censuit: an verum ex cuiusque rei natura, quod Plato. Et certe Iustinianus existimauit decere, ut nomina sint conuenientia rebus, quod & verum est. Nam naturaliter in condendis nominibus ad hoc propensum sumus, ut rei naturam quam proximam, quoad eius fieri potest, exprimamus. Sic enim testamentum dicitur, quasi testatio^e metis: Possessio, quasi pedum^f positio: Tutor, quasi tuitor, cum similibus. Et si queras, cur igitur alique atque alique gentes, eadem res diuersis nominibus notent ac designent? respondebo, id partim ex eo fieri, quod ab integritate pristina, ac vero germanoque iudicio sit recessum: partim ex eo, quod in vna & eadem re, alij hoc, alij illud intueantur, secundum quod, nomen ei affingant. Idem fundus, & vectigalis dicitur, ab eo quod penditur: & emphiteuticarius, a causa propter quam in perpetuum elocatur. Eadem res, & pignus dicitur, a pugno, quo traditur: & hypotheca, respectu principalis debiti, cuius loco ponitur. Planum, quemadmodum definitiones & diuisiones ducuntur, vel ab interioribus locis, vel exterioribus: ita etiam nomina induuntur, vel eorum intuitu, quae propiora sunt cuiusque naturae, vel eorum quae absunt longiusculum. Obligatio inuenit nomen suum a vinculo, in quo substantiam habet^h. Mutuum verum, ab eo, quod de meo tuum fiat: quod quidem, non illi solum conuenit, verum alijs etiam contractibus, ex quibus dominium transfertur. Atque ex his quoque perfacile est aestimare, quod tamen multos multum torquet, qualia tandem, & cuius ponderis argumenta duci possint a notatione nominis, aut non: Nam si prope accedit nomen ad substantiam, planum est, multum momenti et ponderis habere: Si contra recedit longius, parum. Verum de definitione, diuisione, & nomine rei, deque locis, per quos indagatur, haec tenus.

d. l. conuentionum.
ff. de pact.

e §. pen. Inst. de donat.

f. Inst. de testam.
g. l. i. ff. de acquir. poss.

h. l. obligatio-
num substantia. ff.
de act.

DE IVRIS DECISIONIBVS,
QVALE QVID SIT.

QVAM autem querimus, quale quid sit, nihil aliud videtur venire in questionem, quam, bonumne sit, an malum, an neutrum id, de quo agitur: praeter illa tria, nihil video, quod circa rerum qualitates a iureconsulto tractari possit. Sed quoniam horum ratio & supputatio inuitur, nunc simpliciter & per se, nunc verum comparate: opere pretium mihi factum^o videor, si breuiter & strictim prius exposuero, quae bona, quae mala, quae neutra sint per se, & quomodo legislator in ijs versari debeat: deinde quomodo inter sese, & cum alijs componantur. Bona dicimus, nonnunquam ea, quae ipsa rebus humanis conferunt, & utilitatem ex sese pariunt: nonnunquam verum tantum illa, quae malis depellendis et auertendis noxijs,

m ij suum

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

suum nobis ministerium et officium exhibent. Quæ ipsa per se profunt, aut vtilia sunt, aut honesta, aut ex vtriusq; coniuncta, pulchra. Vtilia vocamus ea, quæ ad vitæ conseruandę degendęq; rationē, & ad opes, copias, ac facultates pertinent. Nam quod pupillus sibi potest stipulari, quod acceptum petere, quod donatū acquirere, quod possessiones suas augere, nō diminuerē: id omne, propter vtilitatē, vel ipso iureconsulto authore^a, comparatū est: cuius etiam gratia constitutū, ne ad Barbaros aurum deportetur, vt certus artificum & medicorum numerus in ciuitate habeatur, vt ab ijs qui suis rebus superesse nō possunt, procuratores dētur, vt alia deniq; atq; alia, quorū euidens sit vtilitas, in Rempublicā infundantur. Horū, primò quædā sunt necessaria, quædā verò cōmoda. Necessaria dicūtur, sine quibus res, vel omnino salua esse nō potest, vel admodū difficulter. Nā quod argētarij, numularij, trapezitæ, & si quæ sunt alia genera fœneratorū, tolerātur in ciuitate^b, quod cōcubitus nō aufertur, quod in sūma rerū indigētia, oīa in cōmune redigūtur^c, cui tandē alij oportet imputare q̄ necessitati? cui ne Deus quidem resistere posse, vulgo creditur. Commoda sunt, quæ rem augent, & meliorē sua præsentia faciūt. Nam quod dotis causa semper^d & vbiq; præcipua est, ideo receptum est, quia Reipublicæ interest, dotes mulieribus conseruari: cūm dotatas esse fœminas, ad sobolem procreandam, replendāq; liberis ciuitatē, maximè sit necessariū. Quod numus primum publicè percussus est, ideo introductū, quia cūm nō semper nec facilè concurrebat, vt cūm tu haberes, quod ego desiderarē, inuicem haberē, quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua æstimatio, difficultatibus permutationū, æqualitate quātītatis subueniret, eaq; materia forma publica percussā, vsum dominiumq; non tam ex substantia præbet, quàm ex quantitate, nec vltra merx vtrumq; est, sed alterum pretium vocatur. Sunt etiam vtilium alia externa, vt nobilitas, amicitia, facultates, liberi, clientelæ, honores, quarum subinde habetur ratio in tutelis, & honoribus deferendis, inq; incundis vectigalibus, in alienationibus iudicij mutandi causa factis, in satisfactionibus^e: Alia corporis, vt ætas, robur, forma, valetudo, quæ quidem spectantur in tutorum & curatorum excusationibus, in seruorū emptionibus & vëditionibus, in sacerdotibus, in vacationibus munerum^f: Alia deniq; animi, vt artes, scientiæ, doctrinæ, mores, virtutes, eloquentia, dexteritas, quæ & ipsa quotidie veniunt in considerationem^g, vt cūm de testium fide^h quæritur, de legendis magistratibus, de artificibus, & alijs consimilibus. Quod autem præterea, quædā publicè vtilia sunt, quædā priuatim, quædā simpliciter, quædā cōparatè, quædā directè, quædā per cōsequentiā, nihil attinet hoc loci prolixius disputare. Honestasunt, quæ ad bene beateq; viuendum pertinet, idq; tam populariter, & ciuilitate, quàm diuiniore quadā & præcellentiore ratione. Quod Senator eam vxorem habere non potest, quæ libertinæⁱ conditionis sit, aut artē ludicrā exercuit: quod nuptiæ propalam & publicè cōtrahi debēt: quod spōsam patris ducere dissuadetur: quod nemo testamēto suo cauere potest, vt cineres in mare spargātur: propter solā publicā & popularē quandam honestatem tuendam, est quæ situm. Quod

a. l. j. in fi. ff. de act. & obl.

b. l. quod priuilegiū. ff. deposit.

c. l. 2. ff. ad l. Rhod. de iact.

d. l. j. ff. solut. mat.

e. l. 2. ff. qui satisf. cog.

f. l. semper. ff. de vacat. mun.

g. l. inter artifices. ff. de solut.

h. l. 9. ff. de testib.

i. l. lege Iul. ff. de rit. nupt.

Quòd vigilàtib^k & nò dormientibus iura subueniūt: quòd is qui in acie mortuus est, per gloriã viuere creditur: quòd poenę fontib^o, & bene merētibus præmia proponūtur: quòd ea quę dolo malo, vel metu administratur, certis suppliciorũ & tormentorũ generibus adhibitis, vindicatur, à nullo alio proficiscitur, quã ciuilibus honestatis ratione. Quòd religionē & pietatē colere: quòd nò solũ manus & oculos, verumetiã cogitationes domitas habere iubemur: quòd extra ordinē ius reddim^o ijs, qui liberales et ingenuas artes^l exercēt. Quòd diuinos honores adhibemus ad eos, qui vel rerũ gestarũ gloria, vel vitę morumq; sanctimonia, vel diuinarum & humanarum rerum scientia, ceteros antecedunt: quam quęso aliam habet causam & originem? quã excellentis cuiusdam, & eximię naturę rationem? Sed est honestum, aliud in ratione positum & intellectu: aliud in moribus. In intellectu est, scientia, prudentia, sapientia, solertia, calliditas, de quibus etiã aliàs meminimus. In moribus verò, fortitudo, temperantia, iustitia, cum quibus coniuncta sunt, magnitudo animi, liberalitas, magnificentia, obediētia, pudor, verecundia, cũ nonnullis alijs. Et quòd tot ac tanta sunt priuilegia^m militum, quòd in desertores, emaniores, transfugas grauissimè animaduertitur: à præceptis proculdubio fortitudinis manauit. Quemadmodũ & illud, quòd adulteria, stupra, luxus, poenis legum coërcentur, quodque vitę sobrietas & modestia laudatur, à temperantia. Quòd fures, raptores, prædones, falsarij, vltimis supplicijs afficiuntur: quodque certi modi contrahendi, cõmutandi & negociandi præscribuntur, à iustitia. Pulchrum est, quod ad decus rerum ac ornamentum pertinet, proficiscens nonnunquam ex vtili, nonnunquam ex honesto, nonnunquam ex vtroque simul. Ex vtili nascitur id, quod ornatum quidem suũ habet, sed cum eo cautiones suas & oportunitates. Ex honesto, quod simulachra quædam & adumbrationes virtutum continet, licet decoris magis & solennitatis sit, quã virtutis. Ex vtroque simul emergit, quod vtile pariter est, & honestum. Primi generis exempla sunt, in condendis testamentis, quæ vno contextu, septem præcisè testibus adhibitis, & ad hoc rogatis, celebrantur. Nam etsi solennitatis & cęremoniæ causa præcipuè interueniunt: tamen possunt ad cõfirmationem etiã & securitatē, aliquo modo comparata videri: & sunt eiusdem exempli, omnes actus publici, qui neque diem, neque conditionem recipere possunt: item actiones ordinarię, quæ suis formulis, & verborum proprietatibus, includi solent. Posterioris generis exempla sunt: quòd mulier postulare non potest, quòd per vicos discurrere, & infanorũ more deridenda loqui, turpe ducitur & ⁿ leue: quòd sacerdotibus, nec venari, nec militariter vestiri, nec ludicras artes tractare conceditur, cuius etiã generis sunt omnia illa, quæ dicis causa, vel à magistratibus, vel à pontificibus, nonnũquam fieri consueuerũt. Ad tertiũ genus pertinet: quòd nuptias certis cęremonijs celebrari: quòd iudicem, pro tribunali sententiam ferentem, sedere, nò stare^o: quòd leges certis ritibus sanciri oporteat: quo pertinent etiã omnes illæ cęremoniæ, quæ sub exteriorũ rerum inuolucris, mysteria quædam condita tenent, & abscondita. Quæ ob id in

k. l. pupill. in fi.
ff. de his qui in
fraud. cred.

l. 1 i. ff. si mens.
fals. mod. dix.

m. tot. tit. ff. de
re milit.

n. l. ob quæ vti-
tia. ff. de ædilit.
edict.

o. l. 2. C. de sen-
tens. ex breui.
recit.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

bonis numerantur, quòd malú arceant & depellant, vel conseruent nos à noxijs, vel præmuniãnt, vel repellãnt ea. Conseruare dicuntur ea, quæ bene constitutz fundatzq; rei, vti firmior sit & munitior, prospiciunt. Sic enim stipulationes sunt repertæ, vt ea, quæ aliàs legitimè firmèq; debentur, arctiori quodam & firmiori vinculo, contrahantur. Sic chyrographorum, pactorum, fideiussorum obligationes sunt introductæ: sic furem pluribus alligamus actionibus: sic ei, cui res aliqua legata est, tres damus actiones, quo scilicet vltima voluntas, pomptiùs & faciliùs ad exitum perducatur^p. Præmuniunt illa, quæ impendentibus malis, vti ne noceant, vel saltem minùs officiant, obijciuntur. Ad illum enim vsum sunt repertæ substitutiones, fideicommissa, inuentaria, contestationes, cum similibus. Donatio etiam causa mortis ideo fieri consuevit, quòd quis magis se vult habere, quàm eum, cui donat: magisq; eum cui donat, quàm hæredem^q suum. Repellendi & amouedi mali naturam habent, quæ malú, quod iam adest, quodq; præsens est, auferunt. Nam quòd actiones & iudicia sunt constituta: quòd nocturnum furem occidere^r: quòd vim vi repellere licet: quis tandem nescit à nullo alio profectum esse, quàm à naturali depellendi, arcendiq; mali cupiditate? Hactenus ergo de bonis. De malis verò nihil est opus, vt pluribus verbis & fusiùs agamus. Nam quòd rerum alia sunt inutilia, alia inhonesta, alia turpia: Item quòd nonnulla vitio rationis contrahuntur, nonnulla morum: Præterea, quòd quædam aduersus Deum committuntur, quædam aduersus communem hominum societate: Ad hæc, quòd alia, vel sola perpetratur attetatione, vt cõstuprationes^o virginũ: alia factis ipsis, vt furta, rapinæ: alia verbis, vt iniuriæ: Porro, quòd nõnnulla dicuntur atrocita, vt parricidia, crimina lese maiestatis: nõnnulla cõmunia, vt homicidia, plagia, peculatus: item, quòd alia cogitata & præmeditata inferuntur, alia repentino quodã motu & calore^r: deniq; quòd subinde versutia, subinde vi, subinde negligetia, subinde cõsilio admittuntur: quòd, inquam, hæc omnia sic se habeant, partim ex ijs luculenter percipi potest, quæ de bonorũ differetijs et naturis explicuimus: nã contrariarũ eadẽ est, vt vulgò dici solet, sciẽtia: partim verò ex ijs, quæ de iustorũ & iniustorũ distinctionibus, latiùs à nobis in superioribus & vberius sunt exposita. Illud fortè nõ est alienũ admonere, reperiri quædã, quæ mala quidẽ rectè proprieq; dici non possunt, sed quæ nocumentũ tamen & dãnũ adferant, tanquam non bona. Sic enim communitatem hominum deserere, & ad solitariam vmbrailem; vitam confugere, tam est in vitio, quàm violentas manus adferre. Sic intempestiuam^v misericordiam exercere, tam cadit in reprehensionem, quàm crudelitas. Sic multa sunt & propè innumerabilia in Republica, quæ non tam ex eo quòd mala sunt, quàm quòd non bona, pestem adferunt. Eorum, quæ nec bona sunt nec mala, sed neutra, multæ sunt & variæ qualitates. Sed illæ fluunt, vel ex rebus ipsis, vel imponuntur ab hominibus. Ex rebus ipsis effluunt, quæ ab earum natura emergunt. Nam quòd digito cœlum attingere impossibile^a est: quòd rerũ fungibiliũ, vt vini et olei, non est vsus, salua manente^b substãtia: quòd Stichum aut Pamphilũ promittere, alternatiuũ^c est: quòd in

p. l. vit. C. de
sacr. eccles.

q. §. j. Inst. de
don.

r. l. sed et si. ff.
ad l. aquil.

o. l. vlt. C. de
rap. vrg.

r. l. qd calore
ff. de reg. iur.

v. l. si hominẽ
ff. de pos.

a. l. impossibilis
ff. de ver. oblig.
b. §. constituitur.
Inst. de vsu-
fruct.
c. l. j. §. si stichũ.
ff. de verb. obligat.

quòd in rebus & negotijs, alia diuidua, alia indiuidua: Alia còtinua, alia interrupta: Alia plura, alia vnum quid: Alia perpetua, alia temporaria: Alia corporea, alia incorporea: Alia conditionalia, alia pura: Alia simplicia, alia mixta: Alia principalia, alia accessoria: Alia obscura, alia plana: Alia denique alijs qualitibus ac formis distincta: non proficitur aliunde, quàm ex diuersis naturæ dotibus, quibus ad vngue legislator inferuire debet. Ab hominibus imponuntur illæ qualitates, quæ vel moribus introducuntur, vel legibus. Nã quòd stipulationis ea est natura, vt certis & còceptis verbis fieri debeat: quòd testamentorum tot sunt, & tam anxie obseruationes: quòd vsucapio suis legibus adstringitur: quòd actiones suis formulis & proprietatib⁹ ac figuris alligantur: solis hominũ & legislatorũ volũtatibus, iustis quæ illis, & à natura tractis, sed volũtatibus tamẽ & iudicijs, est imputadũ. Et quæ, cũ illa quæ bona sunt et salutaria, imperentur, quæ mala, ecòtrà & pestifera, vetentur: hæc tamẽ neutra, nec in hæc nec in illã rationẽ cadunt. Hoc tantũ est, quod in ijs agitur, vt quomodo secundũ alias atq; alias qualitates affecta sint, quasi cũ autoritate exponatur. Ita genus dicimus nõ^d interire: In alternatiuis sufficere^o alterũ adimpleri: Debitorẽ speciei, interitu eius^f liberari: Impossibilium nullã esse obligationẽ: In stipulationib⁹, in quibus dies nõ ponitur, p̄senti die & deberi. Nihil enĩ in huiusmodi apparet, nec vetiti nec iusi: sed sola est & nuda, cum autoritate coniuncta, expositio. In bonis verò ac malis, longẽ aliter se habet. Quædam enim tam arctẽ præcipiuntur, vt omiffa, poenis oĩbus & supplicijs vindicentur: Quædam sic imperantur, vt nulla quæ in eos, qui secũs fecerint, aperta poena, sed tacita tamẽ in honestorũ hominũ còsciẽtijs, statuatur: Quædam nec iubentur quidẽ, sed cohortationibus, tã publicẽ quã priuatim factis, suadentur^h: Quædam deniq; libertate cuiusq; volũtati & iudicio relinquuntur. Atq; hæc nõ est difficile æstimare, ex honorũ & vtiliũ differẽtijs, quẽadmodũ còtrà, quæ prohibenda sũt, ex malorũ & inutiliũ gradibus. Nam illorũ, quædam maximis propositis multis & poenis prohibentur: quædam fieri quidẽ vetantur, sed tamẽ facta tenent nec vindicantur: quædam, vt ne fiant, dissuadentur^k: quædam, etsi nõ optima sint, tamen propter vitiosos hominũ mores, proprio cuiusq; studio^l permittuntur. In oĩbus autẽ, siue ea bona sint, siue mala, siue neutra, id potissimũ est spectadũ, quod tũ recta iustaq; ratio demonstrat, tũ còmunis vsus & tractatio, quæ magistra est actionũ humanarũ, exoptulat. Quoniã verò dictũ est de qualitib⁹ simpliciter & p̄ se inspectis: vidẽdũ, quomodo inter se còponi et còparari debeant. Et quæ, subinde fit, vt ipsorũ inter se generũ sit còtẽtio: vt cũ tractatur, vtilitatẽ potius, an honestatẽ, naturãue sequi oporteat: subinde verò, vt illorũ, quæ sub vno eodẽq; genere còtinentur: veluti cũ ex duobus aut plurib⁹ vtilib⁹, quiritur, vtrũ vtilius: ex duob⁹ honestis, vtrũ honestius: ex duob⁹ naturalib⁹, vtrũ magis secundum naturam. Prioris collationis exemplum est huiusmodi. Si vino vendito, certus ad mensuram faciendam dies præstitus sit, & per emptorem fiat, quo minũs ad diem mensura peragatur: an permittendũ sit venditori, vinum sine fraude effundere^m? Ab vna parte urget damnum venditoris ex mora, et est regula: Non debere alteri per alterum

d. l. incẽdiũ. C. si cert. pet.
e. c. in alternatiuis, de reg. iur. in 6.
f. s. impossibiliũ. de reg. iur. in 6.
g. l. eũ q. §. vlt. ff. de verb. oblig.

h. l. vlt. ff. de rit. nupt.

i. l. vlt. ff. de diuort. & rep.
k. §. mariti. Inst. de nupt.
l. l. quod priuilegiũ. ff. de pos.

m. l. i. ff. de peric. & còmod. rei vend.

n. l. non debet.
ff. de reg. iur.

o. l. in re. C. mā
dar.
p. §. vlt. Inst. de
his qui sui vel
alien. iur.

q. vide exēpl.
in l. bona fides.
ff. de posit.

r. §. i. Inst. de
libert.

s. vide l. i. ff. de
tign. iniunct.

t. l. sunt perso-
ne in ff. de re-
lig. & sumpt. su.

v. vide exēpl. l.
i. ff. ad l. Rhod.
de iact. l. si qs. ff.
de lib. ag.

alterum, iniquā cōditionem inferriⁿ. Ab altera versatur honestas, quia scilicet inhumanum videtur, tam evidenti emptorem damno multare, Posterioris generis exemplum est huiusmodi: vtile est reipublicæ vnū- quemq; rei iuz moderatorem esse ac arbitrum^o: vtile quoq;, ne quis re sua malè vtatur^p. Iam dominus parat sine causa seruum suum occidere, dubitatur, vtrū ne huic potiùs an illi regulæ sit acquiescendum. Ad electionem in generibus faciendā, certum est, Primas partes, honestati: Secundas, naturæ: Tertias, vtilitati: Quartas, pulchro cedere? Si in eum quis fortè deductus sit locum, vt vel religio prodenda sit, vel capitis periculum subeundum, nemo est qui ambigit, quin religionum sanctitas potiùs conseruari debeat quàm vita. Si vita pariter & pecunia sic in dubium veniant, vt vnus amissione facta, altera salua esse possit: quis non videt, malle quem omnibus fortunis suis exui, quàm vita spoliari? Sic etiam si in mari, aut eorum sit iactura facienda, quæ ad ornatum & delectationem sunt quæsitæ: aut eorum, quæ ad vitam sustinendam conseruandamq; sunt necessaria: nullus non intelligit, illa potiùs, quàm ista eijci oportere. Potest planè fieri nonnunquam, vt vel natura honestatem, vel vtilitas honestatem pariter & naturam, vel pulchrum omnia tria simul ad se rapiat. Quid enim si agatur de re summè necessaria, & popularis alicuius honesti ratio amittenda: quid? nonne satius est, eo loci, vtilitati potiùs inferuire, quàm^q honestati: insolentiùs per vicos discursare, inhonestum: si hominis tuendi & conseruandi causa, id facias, an erit qui id probro ducet? Omnes homines secundum naturam sunt liberi^r: improbandane igitur seruitus, quæ maximo totius humani generis bono est constituta? Vnusquisque rerum suarum liber est administrator & dominus: estne igitur damnanda illa lex, quæ propter publicum ornatum, neue ruinis^s deformetur ciuitas, prohibet, vt ne quis edificia sua sponte non restitutus diruat? nullo modo. Sequitur enim pulchrum honestas, & vtilitas nonnunquam, & natura, licet alioqui regulariter, tanta sunt pondera & momenta honestatis, vt omnia ex altera parte collocata, ne minimi quidem momenti instar habeant. Iam quantum attinet ad electionem ex ijs, quæ sub eodem genere contenta, dissidere inter se & contendere videntur: vna cautio est, vt ex pluribus honestis, illud quod magis diuturnum est ac sua sponte constans, reliquis anteponatur. Nam cum omnis boni & honesti caput Deus sit, consentaneum est, vt in deliberando vincat illud, quod ei maximè sit cognatū & affine, quodque proximè ad naturam accedit diuinam^t. Post deinde verò sequuntur res humanæ, Primò quidem, publicæ: Secundò, priuatæ, ex quibus summum sibi locum vendicant parentes, quibus postea succedunt amici, ciues, focij, & sic deinceps. Si vtilium inter se conflictus est, illud maximè sumendum & probādum est, quod causam habet maximè^v necessariam. Nam fons omnium eorum, quæ requirimus, quibusque vtimur in vita, est necessitas naturæ, ad cuius expletionem pergunt & diriguntur omnia. Cum de rebus naturalibus est disceptatio, quanto quid ad substantiam eius quo de agitur, accedit propiùs, tanto magis secundum naturam esse dicitur. Non enim tam ex ijs, quæ foris apparent,

apparent, metienda res est, quã ex ijs, quę in abditissimis & intimis cuiusque recessibus sunt collocata. Sed in hoc argumento diligenter est circumspiciendum, ut ea, quę facti sunt natura, distinguatur ab ijs, quę sunt iuris: nã ea res tantas habet oportunitates, ut nihil credã toto iure civili existare, quod maiorem usum & utilitatẽ de se præbeat. Eorum, quę voluptatis & ornatus gratia parantur, non ea maximè probanda sunt, quę sensus feriunt, & eos iucunditate aliqua perfundunt: sed quę animũ præcipuè pascunt, & ipsã mentẽ voluptate simul & utilitate deliniunt. Atque ex his regulis pendent, quę vulgò in iure dicuntur: Semper in obscuris, quod minimũ est, sequendũ esse: Quoties dubia interpretatio libertatis, secundũ libertatẽ esse respondendũ: Semper in dubijs benigniora præferenda: In ambiguis pro dotibus respondere melius esse: In omnibus quidẽ, maximè tamẽ in iure, esse spectandã equitatẽ: Favorabiliores esse reos quã actores: Proniores nos esse ad absolvendũ, quã ad condẽnandũ: In obscuris inspicere solere, quod verisimilius est, aut quod plerunq; fieri solet.

DE CIRCUNSTANTIIS.

Demonstratis ijs, quę ad fictiones, coniecturas, definitiones, & decisiones iuris pertinent: reliquũ est, ut de circumstantijs non nihil secundum propositum ordinẽ disseramus. Est autẽ earũ tanta vis ac potestas, ut subidẽ totã rei qualitatem immutent, subidẽ intendant vel remittant. Immutant autẽ, cũ de bono malũ faciunt, vel contra, de malo bonũ. Ut hominẽ occidere, simpliciter nefas est^a: Tyrannũ, latronẽ, hostẽ necare, fas^b. Liberalitatẽ exercere pulchrum: Dare verò cũ nõ oportet, vbi nõ oportet, cui nõ oportet, turpe^c. Intendunt verò vel remittunt, cũ id quòd bonum malũ est, vel maius vel minus faciunt. Depositũ abnegare, malum. Peius verò, si ex incendiũ, ruinã, naufragij causa depositũ, abnegetur^d. Legata relinquere piũ: magis piũ, si sacrosanctis ecclesijs, & religiosis locis relinquuntur. Sunt^e autẽ circumstantiã, numero septem. Causa, Persona, Locus, Tempus, Qualitas, Quantitas, Euentus. Causa, ut in verberibus, quę impunita sunt, à magistro illata vel parente, quomiam emendationis, non iniuriã gratia videtur adhiberi. Puniuntur, cũ quis per iram ab extraneo pulsatus est. Sed sunt quædam causæ, quę impellendi tantũ habent naturam, ut ira, odium, voluntas castigandi: quædam, quę instrumenti loco sunt, ut gladius, fustis, telum, lapis. Quædam, ad quas tãquam ad finem respicitur, ut lucrum, libido, affectus. Et in his est regula: Malo fine proposito, reliqua oĩa ceteraque etiã laudata infici. Bono fine proposito, nõ confestim omnia fieri bona, quę ad illũ finẽ tendunt: nã non est faciendũ malũ ut eveniat bonũ. Persona spectatur & eius qui fecit, & eius qui passus est. Aliter enim puniuntur ex iisdẽ facinoribus, serui, quã liberi: & aliter qui aliquid in dominum parietemue ausus est, quàm qui in extraneũ: in magistratum, quàm in priuatũ. In huius rei consideratione, etatis quoq; & sexus ratio habetur. Locus facit, ut idem, vel furtum vel sacrilegium sit: & capite luendum, vel minore supplicio: Nam alius priuatus est,

n alius

a. l. j. ff. de sicar.
b. l. minimè ff. de relig. & sũpt. fun.
c. l. j. ff. de curat. fur.

d. l. j. §. merito. ff. depof.
e. l. aut facta. ff. de pœn.

IOACH. HOPPERI PHRISII IG.

Alius publicus, Alius sacer, Alius prophanus, Alius huic, Alius illi rei destinatus. Tempus discernit emanfore, à fugituo: & effractoré vel furé diurnú, à nocturno. Nam secundú quantitáté, Aliud est longum, Aliud breue, Aliud semel factú, Aliud sepius repetitú. Secundú qualitáté, Aliud nocturnú, Aliud diurnú, Aliud festú, Aliud profestú. Qualitas est, cum factú vel atrocius vel leuius est: vt furta manifesta, à non manifestis discerni solét: rixé, à grassaturis: expilationes, à furtis: à violentia, petulátia. Quantitas discernit furé, ab abigeis: nam qui vnum suem surripuerit, vt fur coërcebitur: qui gregé, vt abigeus. Præterea de minimis ^f sæpe etiam profitetur se non curare Prætor, cú alioqui maioribus diligenté curam adhibeat: idque siue in contractibus, siue in delictis, siue in iudicijs loquamur. Euentus spectatur, vt à clementissimo quoq; facta: quanquam non minus lex, cum qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eú qui occiderit, puniat. Si filius patrē in ius vocauerit, vel iniquú quis ius aduersus aliú impetrauerit, non aliter multatur poena quinquaginta solidorum, quam si res euentum habeat⁸. Contingit auté subindè, vt eadem scelera in quibusdam prouincijs grauius plectantur: vt in Africa, melsium incensores: in Mylia, vitium: in Aegypto, aggerú perfollores: Vbi metalla sunt, adulteratores monetæ. Nonnunquã euenit, vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimirú multis personis grassantibus, exéplo opus est. Restant asystata siue perplexa, cum quibus coniuncta sunt, quæ dicuntur indifferentia, quæque reconditionem iuris rationem habent & abditam.

f. l. scio. ff. de in
iure restitut.

g. l. j. ff. quod
quisque iur.

DE ASYSTATIS INDIFFERENTIB. ET IIS QVAE
ABDITAM HABENT IURIS RATIONEM.

Systata siue insolubilia sūt, in quibus quicquid cōstituitur verú esse, statim reperitur falsum^a. Et sunt eorú imprimis, Alia deficientia, Alia equiualentia, Alia mutila, Alia apora siue ambigua. Deficientia sūt, in qbus aliqd deest, veluti si qs scribat in testamēto, Titius fili⁹, omittēs verba, hæres esto^b. Aequalétia, in qbus equa^c causa duorú est, vt sit in pari turpitudine, & in duob⁹ agētib⁹, Vti possidetis. Mutila, in qbus ab altera tátú parte causa cōstat aut cognoscitur, veluti cú abest vel lapitat aduersarius. Apora, in qbus null⁹ inuenitur exitus, veluti si tibi de fundú Tusculanú, nisi eú Caio dederó, & Caio rursum, nisi eú tibi dederó. Sūt p̄terea Asystatorú species hæc, Antistrephusa, Achromos, Adynatos, Aprepes, Anæschyntos, Apythanos, Alogos, In circulú rediens, Præpostera. Antistrephusa est, cú actionē suã conuertunt litigãtes, et neuter vtitur sua sentētia, sed aduersarij sui: vt cú socius de focij dolo cōqueritur, & cōtrã^f. Achromos, quãdo color facti non inuenitur, vt si quis pannum credat filiofamilias incertis nominibus, vt indè pecuniã conficiat: non enim minùs officit ei Macedonianú, quã si pecuniã dedisset propter⁸ coloré quæsitú. Adynatos, cú id proponitur, quod sit cōtra rerú naturę fidē, à qua quidē specie nõ lógè abest. Apythanos, cú id tractatur, quod min⁹ sit verisimile. Aprepes, vt cú suã qs allegat turpitudinē. Anæschyntos, vt cú res aliqua legib⁹ improbata, cuiusmodi

a. l. qui quadri-
gēta. ff. ad l. fal-
cid.

b. l. j. ff. de hæ-
red. Inst.

c. l. cú enim. ff.
de stip ser

d. l. si duo. §.
idem lul. ff. de
iureiur.

e. l. si Titius. ff.
de verb. obl.

f. l. si duo. ff. de
dol mal.

g. l. sed lul. §. mu-
tui ff. ad Vel.

h. l. mercalem.
C. de cōdi& ob.
turp. cau.

cuiusmodi est aleę lufus^l, et res meretricia, in iudiciũ deducitur. Alogos, vt cũ eo iure, quod quis in aliũ statuit, vel impetrauit, vti non vult^k. In circulũ rediēs, veluti cũ quęritur inter fiscũ, mulierē, & primũ creditore, quis in pignore preferri debeat. Prepostera, vt si qs ita dicat: Si nauis^l ex Asia venerit, hodie dare spõdes? Ad hæc & similia asystata dissoluēda, prima via est, vt pro nullis habeatur, quasi nihil penitus sit actũ, veluti cũ hippocentaurũ qs dari sibi stipulatus est^m. Altera, vt in suo statu & loco relinquatur: veluti cũ iudex cedit tribunali: cũ pronunciat, non liquere: cũ post centũ annos, sic enĩ ab Areopagitis semel factũ legimus, litigatores reuerti iubet. Tertia, vt reiectis inutilibus, vtilia referuentur. Sic enĩ obseruatur, in cõditionibus impossibilibus, iniectis legatis aut institutionibus heredũ, cũ pro nõ scriptis habeturⁿ. Alia, vt ex motu & affectione iudicis negotium definiatur: nã quod factum est, cũ in obscuro sit, ex affectione cuiusq; , capit interpretationē^o. Alia, vt media via eligatur. Nam et Iustinianus ipse, in manumissionibus à minoribus faciendis, decimum septimũ annum, tãquã medium, inter decimũ quartum ac viceesimum, elegit^p. Alia, vt quoquo modo finis & exitus reperiat, quod quidē nõ tã potest locutione exprimi, quã intellectu pro re nata perspicui. Alia deniq; , vt sorte res dirimatur^q: nã et eius exstãt, nõ pauca, in toto passim iure ciuili exẽpla. Sed hucusq; de asystatis et perplexis. Iã autẽ sunt alia quædã, quæ nõ intricata quidē sunt & insolubilia: sed indifferẽtia, vtpote, quę natura sui, nec in hæc nec in illã iuris partem sunt propensa, sed media: ita vt nihil oĩno intersit, hoc ne an illo modo cõstituatur. Quid enĩ, si naturã cõsulas, refert? vtrum septem, an quinq; , an decem testes in testamētis adhibeas? Vtrum duos, an tres annos in vsucapionibus præscribas? Vtrum in quæstione de non numerata pecunia, quinque potius annos, quã quatuor, eligas? Certẽ in his casibus omnibus nihil aliud opus est spectare, quã nudam & meram principis siue legumlatoris voluntatem & affectionem^r. Is enim in his rebus solus dominatur, vt inquit Aristoteles, & imperat. Quanquã eam ipsam potestatem, non infrequenter ijs concedere solet, qui rebus iudicandis^s præsidet: cũ in ijs quę explicari possunt, religionem suã: quæ non possunt, affectionē, iubet interponere. Quod quidē etiã atq; etiã nota. Nam nõ omnia legibus cõprehēdi et includi possunt: sed in quibusdã, magis serere oportet: in quibusdã ad boni alicuius viri, id est, iudicis arbitriũ, rē reijcere. Præter asystata et indifferẽtia, sunt nõnulla alia, quę occulta potius & abscondita, quã vel intricata vel neutra dici possunt. Nã quod solennitatum in testamētis & emancipationibus, nullã admodũ causam & rationē tenemus: qd? an hoc ad id quod ἀσίατος vel ἀίδροτος appellatur, referem⁹ magis? an ad id, quod abstrusũ & incognitũ dicitur? Planẽ nõ est dubiũ, quin nõnulla sint in iure, tũ põtificiali tum ciuili, quę obscuras quasdã intelligentias habeant, & ex ipsis vel naturæ, vel morum, vel antiquitatis latebris, erui debeant. Sed sunt, ea duũ omnino generum. Quædã sunt, quæ nullo penitus humano ingenio, vel omnino indagari, vel etiã si indagata sint, explicari, et in vulgus prodi, possunt. Atq; in his nihil restat aliud, q̃ vt Dei oraculũ cõsuletur, & ad eũ solũ, tanq̃ ad verũ

n ij & perfe-

l. l. j. ff. de aleaz luf.

k. ff. quod qsq; iur.

l. §. itẽ si quis. Inst. de inutilib. stip.

m. §. j. Inst. de inutilib. stip.

n. §. impossibilis. Inst. de hæred. inst.

o. l. capienda. ff. de reg. iur.

p. §. vlt. Inst. quib. ex caus. ma. non lic.

q. l. vlt. in princip. C. cõmunia de leg. & fidei. commisi.

r. d. l. capiēda.

s. l. j. ff. de re. lib. l. continuẽ. §. 2. ff. de verb. oblig.

& perfectum legumlatorem, recurratur. Et sic in omni memoria tum à Iudæis & Christianis, tum à Græcis, Romanis, & Barbaris, sæpe factum legimus. Quædã sunt, quæ ab hominibus cognosci quidẽ et perspicì possunt, sed non alijs, quàm diuinis, vel secretioribus quibusdam, & à communi sensu remotioribus doctrinis, eruditis. Horum ratio tractatioq; tribus cõstat in vniuersum rebus. Vna est, vt abditæ rerum naturæ cognoscantur. Altera, vt quid mores tacitè stabilire possit, & conseruare, intelligatur. Tertia, vt cuiusq; gentis mysteria quædã & secreta, quæ vel fuerunt, vel sunt, vel futura sunt, perspiciantur. His enim tribus probè cognitis & comprehensis, nihil est facilius, quàm aut de abditis legum causis iudicare, aut ea primùm lege lata introducere, quæ non aperta quadam & manifesta, quemadmodum nuptiæ, testamenta, contractus, sed latenti & obscura ratione; quemadmodum sacrificia, cõsecrationes, & diuinationum iura, constant. Est enim sic à summo rerum omnium opifice Deo procuratum, vt rerum omnium duplex sit natura: vna, naturalis & ex his quatuor primis corporibus desupta, proficiẽs ad res & vsus naturales: altera, diuina et à sempiternis illis ignibus profecta, cuius vis ad ea tantùm, quæ diuina sunt, porrigitur: idque ita, siue de rebus loquamur, siue de moribus, siue de externis mysterijs antiquitatis & secretis. Cur adhibemus ad sacrificia (loquor autè de sacrificijs veteris legis) tũ vina, tũ aquæ oleiue adspersiones, tũ suffitus & odores? An, quia vinum non modò corpus, vt est apud Platonem, calefacit, quod est naturale: verùm etiam animum inflamat naturaliter, & ad diuinarum rerum contemplationem erigit & accendit, quod diuinum? Cur interueniunt in sacrificijs hymni, status, motus, flexus? An, quia mira quædam & latens vis inest, ad componendum ac regendum animum et mores, in musicorũ cantibus? quibus mutatis, putat Plato mutari ciuitatũ status? Cur deniq; nauem, anserẽ, cicadam, circũferimus in põpis & sacrificijs? An, quia cõseruanda est memoria antiquitatis alicuius & rei geste? quæ admodũ apud Romanos & Athenienses fieri solet, & Iudæos, apud quos plurima cõstat adũbrata fuisse, nõ modò præteritarũ rerũ et præsentium; verũ etiã futuri Christi, quæ à multis seculis, pmissum expectabãt? Ergo ex his tribus, naturis rerũ scilicet, moribus hominũ & secretioribus gentis bene cognitis et perspectis, pcedet omniũ abditiorũ rerũ definitio, nõ aliter atq; cõmuniũ, ex naturalibus, diuinis, & externis, de quibus supra diximus, principijs. Planè quædã sunt, vt author est Plato, in Rẽpublica, quæ nõ tã aperto vel Dei vel hominũ iudicio cõstituuntur, quàm tacito quodã astrorũ & naturæ cursu. Nam quod ista gens ad illa, ista contrã ad illa, propèsa est naturaliter et procliuis, quod tã est manifestũ, vt explorũ lumine nõ egeat: cui tandè oportet alij imputare, quã naturæ loci & astris: ex quibus in genere rectè possumus dicere, magnã ingeniorum & morũ partẽ depẽdere? Et si illi naturales motus animorũ, per longam deinde cõsuetudinẽ cõfirmẽtur; & in leges abeãt, nõ est dubiũ, quin illæ leges, non tam hominũ placitis & scitis, quàm ex latentibus naturæ ductibus, & syderum traiectionibus, introductæ dici debeant. Sed de astris, indifferentibus, & ijs quæ obscuram causam habent, iam satis.

De dire-

DE DIRECTIONE LEGVM AD VLTIMVM FINEM.

VNVM adhuc restare videtur, quod in gubernanda regendaque legibus ciuitate, non modò non exiguum, sed reuerà summum & maximum dignitatis locum obtinet, cuiusque tanta vis est & authoritas, vt eius solius intuitu & respectu, leges omnes formam suam & modum accipiant, vtque perpetua quadam & constanti ratione, iustitia per res diuinas & humanas transfundatur. Hoc autem in nullo alio consistit, quàm in finis vltimi, & rerum agendarum in republica, termini cognitione. Finis enim, cùm primùm omnium sit in mente ac ratione legumlatoris, tantam vim habet & potestatem, vt omnia passim ad se rapiat; & cuncta, quæ in ciuitate sanciantur, ad se referri, & sibi parère compellat. Quæ hæcenus sunt exposita de ratione, qua fingere debeat legumlator, qua, de quaestione an sit, quid sit, quale sit, respondere, qua in circumstantijs & alystatis bene recteque versari, magna quidem sunt, & haud scio an maxima: sed sunt tamen huiusmodi, vt per se considerari non possint, sed ad suum finem, tanquam ad scopum, respicere ac collineare debeant. Finis verò, vt iam coepi dicere, eius est natura, vt nullò aliò respiciens, in se tantùm acquiescat, & in omnibus porrò alijs, quæ tota existant republica, dominatum & imperium teneat: ita vt in eum solum omnia, tanquam ex diuersis itineribus conuenire, & musica quadam ratione conspirare oporteat. Planè si quid reperitur in legibus, quod cum vltimo fine non sit aptum & congruens, id tanquam alienum & spurium, siue potius supposititium, repudiari & penitus extirpari debet. Tantundem obtinet etiam si ad propositum finem pergat quidem, sed non iusto legitimoque modo ac ratione. Quid enim si per scelus & flagitium, stabilire velis populum & rempublicam? Quid si per nefas rem querere, quam in munitionem tuæ ciuitatis, & amplificationem colloques? Oportet igitur in omnibus, tum ad expetendarum rerum finem contendere, tum iusto legitimoque modo ac ratione. Nam si quis est fortè legumlator, vel lator, vel interpret, qui nullum omnino sibi scopum præfixerit, ad quem cogitationum suarum cursum dirigat, nõ magis sibi in condendis scribendisque legibus constare, ac republicæ prodesse potest, quàm in rectione gubernationeq; nauis, ille qui in medio semper mari iactatus, nullum sibi vnquam finem & portum, ad quem contendat, et in quem se recipiat, proponit. Si quis verò est, qui finem quidem & terminum apud animum suum meditatum habeat, sed nullis artibus & disciplinis sit paratus, quibus ea, quæ ad eam rem necessaria sunt, conficiat & fingat, quibusque in obscuris artificiose conijcere in rebus ipsis, quænam sunt & quales, dijudicare, & earum obscuras intelligentias enudare sciat: non magis aptè leges & iussa populorum condere potest, quàm si nauis clauum regat ille, qui nomen quidem portus teneat, sed nec usum dirigendæ obliquandæque nauis habeat, nec vllam viam & rationem cognoscat, qua ad illum portum possit perueniri. Sed est diligenter etiam atque etiam ad laborandum, vt verus

rerum finis & terminus inueniatur. Nam in hac quidem re, quantum versetur periculi, vel maximæ passim ciuitates & florentissimæ demonstrant, quæ ob hoc solum corruerunt, quòd aliud in condendis legibus signum, quàm oporteat, sibi habuerint præstitutum. Quantis olim viribus Lacedæmoniorum constitit respublica, nemo est qui ignorat: Cæterum, quòd nunc a multis retrò seculis deletum, & penitus extinctum sit, non accidit ex alia prorsus causa, quàm quòd in belli magis & armorum gloria, quàm in vera perfectaque virtute, salutis suæ summam collocarit: quodque bellicas potius artes & disciplinas, quàm tranquillitatis & quietis, colere maluerit. Quid dicam de Corinthiorum, Carthaginensium, & Romanorum rebuspublicis? quæ ad summum vsque gradum adauctæ, suis tandem viribus, propter summi boni ignorationem, ceciderunt? Summa igitur ope adnitendum est, vt non solum finis aliquis in genere proponatur, & quemadmodum eò perueniri possit, demonstretur: verum etiam, vt ipse verus omnium finis, ad quem cuncta toto orbe confluunt, reperiatur: & repertus, primo statim legum vestibulo & ingressu, proponatur. Atque hoc quidem est, quod nostri legumlatores, vel à Iustitia, in libris suis principium faciunt^a, quæ quidem nihil est aliud quàm modus quidam & mensura rerum omnium, vel ab ipso totius vniuersi fabricatore Deo^b, qui & conditor est, & custos iuris vniuersi ac legum, quicquid summum nobis & extremum in rebus bonum exhibet, & in quo solo, tanquam vero & perfecto bono, acquiescere possimus. Nam quòd nonnulla sunt bona, quæ humana dicuntur, cuiusmodi sunt, sanitas, forma, vires, diuitiæ: nonnulla quæ diuina, cuiusmodi Prudentia, Temperantia, Iustitia particularis, Fortitudo: nihil est si per se solum adspiciatur. Nam sic ad humana assequenda debet adniti legumlator, vt inde transitum faciat ad diuina. Sic iterum ad diuina, vt ex ijs, ad ipsum Deum, & perfectam iustitiam, ac mentem, ipsumque bonum, quasi per gradus adscendat: & ab ijs quæ corporis sunt incipiens, & inde ad animum perueniens, in eo tandem, quod ipsius metis est, desinat, & consistat. Atque hoc est, quod tradit Plato, in primo de legibus, his ferè verbis.

Ω δὲν ἰχθῦρ ἰσχυρ, οἱ Κρατῶρ νόμοι οὐκ εἰσὶ μάτηρ διαφρονῶντος, ἢ πᾶσιρ ἐδύκμι τοῖς ἰθυσίρ. ἰχθυοῖς γὰρ ἰσθῶς τοῖς αὐτοῖς χρωμένους ἐδαίμονας ἀποτιλοῦντες. ἔπαντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ πορίζουσι. Διπλᾶ δὲ ἀγαθὰ εἰσι, τὰ μὴ ἀνδρώπινα, τὰ δὲ θεία. ἔσται δὲ τῶν θείων θάτερα. καὶ ἰσθρ μὴ δέχεται τις τὰ μείζονα πόλις, καὶ τὰ καὶ τὰ ἐλάττωνα. εἰ δὲ μὴ, εἰς τὴν ἀμφίρ. εἰσι δὲ τὰ μὴ ἐλάττωνα, ἢ ἡγίτω μὴ ἕγιστα. καὶ μοι δὲ, δεύτερον. τὸ δὲ τρίτον, ἰσθῶς, εἰς τὴν ἀρόρον καὶ εἰς τὰς ἄλλας πᾶσας κινήσεις τῶ σώματι. τίταρτον δὲ δὲ πλοῦτος, οὐ τυφλός, ἀλλ' ἰσθρ ἐλίπωρ, ἔν πρῶτῶ ἰσθρ φρονίσι. ὁ δὲ πρῶτον αὐτῶρ θείων ἡγεμονοῦ ἰσθρ ἀγαθός, ἢ φρονίσις. δεύτερον δὲ μετὰ νῆρ, σώφρων ψυχῆς ἰσθρ. ἰσθρ δὲ τούτων μετ' ἀνδρίας κραδίντων τρίτον ἔρ ἰσθρ δικαιοσύνη, τέταρτον δὲ ἀνδρία. ταῦτα δὲ πάντα ἰκίτων ἰσθρ ἰσθρ τὴν τακτικῶν φρόσις. καὶ δὲ καὶ τῶ νομοθέτη τακτικῶν οὕτω. Sed iam illud non oportet ignorare, duplicem esse summi primique boni inspectionem. Vnam quidem, simplicem, puram, synceram, & ab omni aliarum rerum admistione seiunctam: qualis ad spectus solis & syderum, claro serenoque coelo esse solet. Alteram verò, nec puram, nec apertam, sed quibusdam quasi fumis & nubeculis adpersam. Fitque sæpenumerò, vt quæ vnus intuitu constituuntur, cum ijs, quæ alterius respectu fiunt, pugnare ac dissidere videantur, licet reapse tamen nullo

a vid. ff. & Inst. de Iust. & iur. l. quòd si Ephesi. ff. de eo quò cert. loc. l. bona fides ff. de pos. b. vid. Cod. & extra de summa trinit. & fid. cathol.

nullo modo discrepent, quemadmodum ex Mosaicis & Euangelicis legibus licet intelligere. Et sanè quòd tanta videtur Iuris Pontificalis & Ciuilis hodie differentia, ex nullo penitus alio proficiscitur, quàm ex diuersa summi boni còsideratione. Nam quòd aliter circa Vsuras^c, Iurandum^d, Concubinatu^e, Tempus luctus, Diortium, Matrimonium, Testes in testamèto^e, legibus pontificijs statuitur, aliter ciuilibus: propter solá sacrarum literarum auctoritatem est receptum: Quòd de nudis^f pactis, stipulationibus alteri factis, seruorum^g coniugijs, liberis spurijjs exhibendis cum similibus, aliud Iure canonico statuitur, aliud Romano: ex eo solo accidit, quòd naturam simpliciter intuentur Pontificales: corruptam & deprauatam, ciuiles Principes & legumlatores. Atque ex his duobus diligenter consideratis & perpensis, nihil est facilius, quàm omnes omnium differentiarum causas, inter ius pontificium ac ciuile, colligere. Sed iam mihi satis videor dixisse, quantùm quidem instituta breuitas patitur: Primùm, quo pacto in ijs quæ referuntur ad finem, versari debeat legum conditor, cuiusmodi sunt, fictiones, coniecturæ, definitiones, decisiones, circústantiæ, asystata: deindè, quomodo ad ipsum finem, & id quod in rebus est extremum, debeat respicere, cuiusmodi sunt ea, quæ iam iam sunt exposita. Nam his duobus bene perceptis & cognitis, nihil puto desiderari, quòd minùs quis, de iustitia per res diffusa, si modò vsus accedat & exercitatio, rectè ac aptè dijudicare possit.

c. c. 1. & toto
tit. ext. de usur.
d. c. et si Chri-
stus, extra de iu-
re iur.
e. c. cù eses ext.
de test.
f. c. 1. & 3. extra
de pact.
g. extra de cõ-
iug. ser.

IOACHIMI

IOACHIMI HOPPERI PHRISII
IVRECONSULTI, DE IURIS ARTE,
LIBER TERTIVS.

SUPEREST, vt ad eam partem instituti operis accedamus, quæ legum & principiorum auctoritatem, quodam quasi lepimeto, vallat & circumdat. Nam si verû dicere volumus, nihil est omnino, quod præstare nobis possit in republica vel iuris & iustitiæ cognitio, de qua primò, vel ipsarum etiam legum & constitutionum præscriptio, de qua secundò diximus, si non & præmiorum quædam exhortationes, ac iudiciorum terriculamenta præponantur, quibus tum allici & inuitari homines ad rectè facta, tum à malo deterreri, & in officio retineri possint^a. Enimuerò rectè placuit maioribus nostris, eas legum partes, quibus pœnæ constituuntur aduersus eos, qui contra leges delinquant, vocari sanctiones: videlicet, quia non solum sanctione aliqua sunt subnixæ vel munitæ: verum etiam, quia debent præ alijs duabus partibus, ipsius quoque nominis & tituli prærogatiua, gaudere. Planè sic est in rebus à natura comparatum, vt quædam sint, quæ non tam certis & descriptis legibus, quam præcæmijs legum, hoc est, prima iuuentutis institutione, concionibus ad populû, & scriptis Philosophorum, debeant comprehendi. Cuiusmodi sunt, quæ de Deo, de virtutibus, de charitate patriæ, de magnificentia, de liberalitate, de quæ alijs similibus, quotidie in vulgus eduntur. Quædam verò eiusmodi, quæ nisi moribus aut legibus definiantur, incertum & ambiguum relinquunt populum: cuius generis sunt Dominiarum, Contractuum, Testamentorum, Tutelarum, & aliarum rerum iura, quæ non in natura quidem, sed in casu & necessitate sunt collocata. Quædam deniq; illius naturæ, quæ nõ tã præcæmijs aut legibus debeant, vt inquit Cicero, vetari, q̃ iudicijs: qualia sunt furta, rapinæ, adulteria, homicidia, plagia, & alia infinita, q̃ sua sponte ac ipso iure naturali sũt prohibita: ita, vt in ijs nihil aliud restet legislatori cogitadû, quàm quibus pœnis ac supplicijs affici ac emendari debeant. Exoriunturq; hinc illæ quæstiones, quæ dicuntur iudicialles^b, cum aliæ, vel boni & æqui, vel iuris quæstiones nominentur. De hac igitur vltima legumlationis parte, quæ tanquã vinculum est duarum superscriptarum, nunc est exponendum: idque nimirum vt intelligatur, quomodo id quodd equum bonum est, & legibus iussum ac vetitum, ad exitum suum & effectum perducipossit. Huius duplex est in totum ratio: Vna, vt actiones quædam & formulæ prodantur aduersum eos, qui vel fidem pactorum deserunt: vel vltimis morientium iudicijs non satisfaciunt: vel possessiones aliorum interuertunt: vel furtis, raptionibus, homicidijs & alijs deniq; modis grassantur in republica. Altera, vt via quædam & ordo ex ipsa natura cõficiatur, secundum quem in iure consisti, & in omnibus actionibus ac iudicijs procedi ac litigari possit. Atque his duobus bene firmeque cõstitutis, nihil est facilius quàm dignitatem legum & auctoritatem conseruare. Nam quodd in fine legum sic ferme subijcitur. Et ex hoc contractu cõpetit actio, quæ certi condictio vocatur: Si quis huic meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc aduersum se

a. l. j. ff. de Iust. & iur.

b. l. Lucius. ff. mandat.

sum se feueriùs exsecuturum: Quod de adulterijs, iniurijs, criminibus lese maiestatis & alijs edicitur: priorem partem, quę in actionibus dandis & pœnis describendis versatur, significat. Quod vero toto sparsim iure civili tractatur, De iurisdictione, De in ius vocado, De litis contestatione, De probationibus, De re iudicata, De appellationibus: secundam partem, quę litigandi vias tradit, amplectitur. Prius autem est, vt dicendum sit de varijs & diuersis actionibus: post deinde verò de cursu & ordine Iudiciorum. Et actiones quidem, quantum ^c complector animo, vel sunt ciuiles, vel criminales, vel communes. Ciuiles sunt, in quibus pecuniariter in rem vel personã agitur: quęque per iurisdictionem potissimùm expediuntur. Criminales, quibus aut existimationis, aut corporis & capitis aliqua pœna postulatur, quęque per merum imperium explicantur. Comunes deniq; quibus aut de personarum statu & tuitione, aut de tranquilla pacificaq; possessione quæritur, & per mixtum imperiũ tractatur. Et sanè, quęadmodum in ciuilibus hoc agitur, vt dominiorum, rerum creditarum, dotium, tutelarum, testamentorum, & obligationum iura, sacra tecta cõseruentur. Item in criminalibus, vt boni defendantur, & in facinorosos homines animaduertatur: ita in mixtis hoc spectatur, vt possessiones ratae firmęq; maneant, & personarum tuitoribus datis, tum adoptionibus & emancipationibus, manumissionibusque permissis, prospiciatur. Quę res, cum nec ad hanc, nec ad illam speciem referri possit, rectè dicta est à veteribus mixti imperij: quippe quòd nec sola pronuntiatione sententię finiatur, quemadmodum lis & causa civilis, licet in ea subindè fiat executio, quę vsui quodammodo sumitur ab imperio: nec in sola coërcitione consistat, quemadmodum criminale iudicium, quod tamen à ciuili nonnunquam mutuatur iurisdictionem: sed media quadam ratione contineatur, cuiusmodi est manumissio, emancipatio, missio in possessionem cum similibus: quę non tam legum scriptarum siue mutarum, quàm loquentium, vt loquitur Cicero, id est, magistratuum autoritate expediuntur. Atque id adedò est, quod Plautus, aut ad populum negotium esse dicit in capitalibus, quę sunt meri imperij: aut in iure in prætorijs, ad decreta interponenda, quę mixti: aut ad iudicè in ciuilibus, quę iurisdictionis. Nam merum imperium nihil est aliud, quàm habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur ^d. Mixtum ^e, potestas quædam, ex mero imperio & iurisdictione, temperata, qualis quę in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictione ^f tandem, iudicandi & iudicis dandi licentia, cui & modica coërcitio, sine qua explicari non potest, est coniuncta. Scio sanè, quanta varietate doctorum & dissensione, ista semper fuerint disputata: sed hisce nostris pauculis bene intellectis, & ad rectę rationis & antiquitatis normam reuocatis, nihil puto reliquum futurum, quod quemquam merito torquere & ancipitem ambiguumque retinere debeat. Sed videamus, quomodo singula de tribus istis sese habeant, & quo tandem pacto iterum in suas species distinguantur.

c. l. cognitionũ.
ff. de var. & extraord. cog.

d. l. imperiũ. ff. de iurisd. omn. iud.
e. l. imperiũ cũ. seq. d. tit.
f. l. j. & 2. d. l. imperium. d. tit. l. vlt. ff. de off. eius cui mäd. est. iur.

o DE CIVI-

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE CIVILIBVS ACTIONIBVS, QVAE PER
IVRISDICTIONEM EXPEDIVNTVR, QVO-
MODO DIVIDANTVR SECVN-
DVM GRADVS.

CIVILIA iudicia tum gradu differunt inter se ac ordine, tum secundum specierum ac naturarum diuersitates, tum verò secundum res subiectas, de quibus singulis exponendum. Quantum ad gradus attinet, qui tres sunt, Primus est earum rerum, quas naturali tantummodo vinculo debitas, naturali quoque solùm modo ac ratione persequimur: Sic enim vtiles & voluptuarias impensas abradimus^a: Sic ex nudo pacto exceptionem acquirimus^b: Sic vsuras non stipulatione, sed simpliciter promissas, per retentionem pignoris seruamus^c: Sic omne deniq; debitum naturale^d, per compensationem, nouationem, aut constitutũ, interpositum exigimus. Alter gradus est eorum, quæ plenè perfectèq; secundum cuiusq; ciuitatis iura debentur, & quæ ob id legitimis et solènis actionibus in iure peti possunt: veluti ex empto vendito, locato conducto, mandato, deposito, pignore, cum similibus. Sed in his contingit nõnunquam, vt non aperto iure niti possis, sed officium iudicis implorare debeas. Nam si petenda^e restitutio integri: si exigenda cautio: non futurum per aduersarium, quò minus tignum in parietè immissum habere liceat^f: si exigenda vsuræ in bonæ fidei contractibus^g: necessarium est, vt ad officium & benignitatem iudicis decurratur. Nam in illis, quæ directò debentur, legitimas actiones, quæ ex bono solũ & æquo, officium suũ Iudex impartiri solet. Quanquam generaliter & ea dicuntur ex illius officio dependere, quæ ex certis & descriptis actionibus oriuntur^h. Vltimus gradus pertinet ad ea, in quibus etiam sine iudice quis se licitè vindicatⁱ, & sua propria authoritate rem suam vel sibi debitam consequitur. Ita debitorem nostrum arripimus, qui in fuga est vel fugam meditatur: ita furem nocturnum, qui cum telo ambulat, occidimus^k: ita possessiones nostras ab alijs, absentibus nobis, occupatas, primo impetu, sine fraude inuadimus^l: ita filia adulterum, in ipso facinore deprehensum, licitè interficimus: ita postremò vim omnem nobis illatam, vi contraria repellimus. Nam quia periculum est in mora, & iusti doloris magnus ubique fauor & excusatio: rectè comparatum est, vt quædam proprijs auspicijs, sine iudice, & per vim, administrare liceat: cum tamen in alijs regulariter nefas sit, id, quod nobis debetur, non per iudicem resciscere^m. Planè boni legislatoris est, tres huiusmodi persequendorum debitorum ordines & gradus, propter negotiorum varias & causarum figuras instituere: sed prudentis iudicis & prætoris officium est, vt quæ res, quibus ordinibus accommodari debeant, solerter ac diligenter dijudicet.

- a. l. pro voluptuarijs ff. de impens. in reb. dot. talib. fact.
- b. l. iurisgentiũ. §. sed cũ nulla. ff. de pact.
- c. l. per retentione C. de viur.
- d. l. quæcunq;. ff. de compẽtat.
- e. l. quòd si minor. §. vlt. ff. de minor.
- f. l. si priusq;. ff. de op. no. nuc.
- g. l. quæro. ff. locat.
- h. tot. tit. Inst. de off. iud.
- i. Cod. quando cui se lic. sin. iud. vind.
- k. l. itaq;. ff. ad l. aquil.
- l. l. clam. §. qui ad nundinas. ff. de acquir. posses.
- m. l. exstat. ff. quod met. caus.

DE DIFFE-

DE IVRIS ARTE, LIBER TERTIVS. 50
 DE DIFFERENTIIS ACTIONVM CIVILIVM,
 SECVNDVM SPECIES.

SPECIES verò actionum, quas legislator sibi comparatas habere debet, variæ sunt & multæ, suntque suis nominibus apud Romanos notatæ, apud quos ciuiles, prætoriar, bonæ fidei, stricti iuris, condictionis, vindictiarum, arbitrarior, temporales, famosæ, contrariæ, & aliæ consimiles actiones, reperiuntur: de quibus ordine, tum secundum antiquitatis, tum verò secundum ipsius rationis veritatem explicabimus, vnâ demonstrantes, quomodo bonus legumlator, in constituendis actionibus versari debeat. Primum igitur ita debet se collocare, vt quasdam actiones scriptis comprehendat, & formulis suis circumscribat, nominibusque designet, quo videlicet certi aliquid sit in Republica, quod & cunctus populus, & is qui iurisdictioni præest, sequatur. Sed si est, vt per experientes homines, qui magistratus & iudicia sustinent, intelligatur aliquas actiones desiderari, eas reliquis adijci, & in numerum per eos quoque reponi, iubebit. Nam quemadmodum his moribus, omnia manu solùm & imperio Principis, sine scriptis legibus administrari, periculosum: ita in illis tantùm, quæ mutis tabulis continentur, acquiescere, absurdum. Et hoc illud est, quod iure civili^a duo statuuntur actionum siue cognitionum summa genera. Vnũ ciuile, quod à Legibus, Senatusconsultis, Plebiscitis, & alijs partibus iuris ciuilis proficiatur: Alterum prætorium, quod à prætoris iurisdictione capiat originem. Hoc ergo primum, quod in actionibus obseruare debet legum conditor. Secundum est, vt regulariter quidem in actionibus secundum ea iudicetur, quæ lingua nuncupata sunt, & quæ nominatim & expressim, negotijs inserta manu teneri possunt: sed subindè tamè ad ea respiciatur, quæ foris adueniant, & ex æquo bono rebus applicentur. Nam ne facilis & pronus sit error in iudicijs, neue iudex benignitatem præterens, odijs fortè suis & affectionibus indulgeat: regulariter probatum est, id sequendum esse, quod apertè conuentum, & pactioibus stipulationibusque testatum reperitur. Verùm quia nonnulla sunt negotia, quæ vel natura sui, vel propter insignem fauorem, vel ob frequentem & necessarium vsum, tam sunt laxa & libera, vt in certam definitamque rationem cadere aut non possint, aut certè non debeant: vtique docet vsum necessarium esse, vt quædam quoque iudicia proponantur, quæ benignitatem quandam, & ex bona fide æstimationem in se contineant. Et hinc quidem est, quod actionum^b, aliæ sint stricti iuris, aliæ bonæ fidei. Quis enim in negotijs gestis, tutelis, in familijs heriscundis, & communibus rebus diuidendis, in petitionibus hæreditatum, quæ per se natura sui, largæ sunt & vniuersales, certam aliquam & restrictam rationem præscribat? Quis in mandatis, depositis, pignoribus, negotijs, tutelis, commodatis, in quibus fidem amicum, vel imploramus, vel sequimur, id tantùm velit strictè apprehendere, quod actum & conuentum est?

a. §. fed istæ.
 Inst. de act.

b. §. actionum
 aut Inst. de act.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

Non est profectò id amici alicuius, sed duri & rigidi hominis. Quis tandem in emptionibus, locationibus, permutationibus, rebus æstimatis non admittat ea, quæ extrinsecus ex bona fide accedunt, de quibus neque dictum, neque cogitatum est, æstimare? cùm contractus illi ad hoc sint comparati, vt cõsociationem humanam quotidie conferuent, & propter frequentiam non patiantur, vt singulis eiusmodi actibus, vel testium præsentia, vel scripturæ solennitas intercedat. Ergo his tribus concurrentibus, vel certè non pugnantibus, natura rei, fauore, ac frequentia: rectè traditum est à veteribus, non stricto quidem, vt regulariter fit, iudicio, sed ex bona fide contendendum esse. Cæterùm, si frequens quidem sit negotium, & non odiosum, sed tamen arctæ strictæque naturæ, cuiusmodi est mutuum, quod numero, pondere, mensura constat: stipulatio, quæ certa verborum conceptione: propius est, vt strictũ quoq; maneat iudiciũ, quòd quidem diligenter est notandum. Nam quòd multi multa de his rebus, sursum & deorsum, vltro & citro disputant, nihil ad rem pertinet. In naturis enim rerum indagandis, non oportet ab ijs, quæ ex accidenti forte, sed proprie, suaque sponte, ijs adfunt, rationem accersere. Verùm hoc secundum. Iam tertium, quod in actionibus procurare debet legumlator, est, vt in quibusdam causis, priùs quàm ad cõdemnationem ipsam secundum legem procedatur, permittatur iudici, ex æquo & bono secundum cuiusque rei, de qua agitur, naturam arbitrari, quæadmodũ actori satisfieri oporteat: & nisi is, cum quo agitur, arbitrio iudicis actori satisfaciat, veluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedit, vt tunc demum ad ipsam sententiam, secundum leges veniatur^c. Sed cur ita? inquires, quid id opus est? Certè in nonnullis casibus, quoniam in speciem videtur iniqua petitio, & contrà, iusta æquaque defensio: nimis durum est, nulla præcedente amicabili monitione, statim ad ipsam condemnationem procedere, & eum in magnã molestiam, sumptum, & infamiam conijcere, qui si vel semel à bono aliquo viro, id est, iudice fuisset admonitus, ne vnum fortè verbum amplius cum aduersario suo commutasset. Qui Publiciana in rem actione impetitur, nonne ipsius iuris ciuilibus autoritate munitus & tectus est? Qui Seruiana vel Hypothecaria, nonne nullum se vnquam pactum iniisse, & ne nuda quidem conventionem rem obstrinxisse, rectè potest prima fronte allegare? Quid ille? aduersus quem ad exhibendum agitur, an non rectè dicit aduersario? Quid tibi rei meæ inspectio est? Aduersus quem noxali, Quid mihi cum ijs, quæ seruus meus deliquit? Aduersus quem alio loco agitur, quàm quo dari promissum est, quid me hinc interpellas? Ephesi dare spondi, Ephesi pete. Si ergo probabilis est eiusmodi defensio, quam reus conuentus præterdit: nonne per contrarium æquum est & rationi consentaneum, vt nisi præmonitus à iudice non condemnentur? Sed quid hoc est: inquires, quòd ei, qui de eo conuenitur, quod vi metusue causa, aut dolo malo factum est, iste quoq; fauor accommodatur? is enim nihil habere videtur, quòd fraudi culpæq; suæ prætextat. Ecce rem. Illud certum est, ipso iure tutum esse eum, qui vel dolo, vel metu quid

c. §. præterea.
Inst. de act.

metu quid expressit ab aliquo, nec vllas antiquitus existisse formulas, quibus vrgeri, vt est apud Ciceronem, & conueniri possit. Quoniam igitur non fauore debitoris, sed propter ipsius iuris grauitatem, indignum videtur illi confestim pœnam irrogare, qui ipsius antiqui civilis iuris patrocínio sit suffultus: rectè comparatum est, vt priùs à iudice admoneatur, & deindè si monitioni non pareat, propter contumaciam de vi & dolo conuictus, plena perfectaq; sententiâ puniatur. Illud quartò etiam atque etiam debet curare legumlator, vt in nõnullis negotijs, non statim permittat iudex in ius duci, trahi, vel rapi eum, cum quo actio est: sed iubeat diem ei dici, & denunciari, qua actor reo debitum condicat, id est, amicabilem debiti petitionem proponat, antequã ad competentes actiones descendatur^d. Et est quidem equissimum, hoc obseruari in ijs omnibus, in quibus debiti & crediti ratio, vel quasi versatur: cuiusmodi est mutuum, stipulatum, & expensolatum, vt inquit Cicero. Nam cum in ijs, vel solis tabulis prolatis, res possit expediri, confestimq; iudicari, & cõmuniter vertatur tum odiũ creditoris, tum pudor & verecũdia debitoris: quę nõ temere publico iudicio prostitui ac lædĩ debet: cumq; vt plurimũ hoc tantũ agatur, vt aliquę inducię solutionis impetrẽtur, cõueniẽs & æquitati cõsentaneũ est, vt nõ apertis forẽsibus statim propalã actionibus, sed denũciationibus priùs, & cõdictionibus debitor pulsetur. Quę quidem res maiorem olim & vberiore habebat vsum, cum ab ipsis petitoribus in ius rei ducerentur, quod in cõdictionibus non licebat, quã hoc tempore habeat. Quanquam & hodie in ijs hoc custodiri debeat, vt nec manifestè pleno foro nec citatione exposita, sed seiunctim & separatim monitione facta, cõdictiones proponantur. Cui & hoc accedit, quod in omni cõdictione cessat ignominia^e, quamuis ex famosa causa pendeat, quod in communibus actionibus longè secus est. Quintum munus legillatoris in actionibus est, vt certas quasdam vias & rationes inueniat, quibus suum quisque repetere, & in libertatem asserere queat. Nam cum magna communis tranquillitatis & salutis pars pendeat ex rerum & dominiorum distinctione: diligẽter etiam atque etiam providendum est, vt ne vlla in ijs perturbatio & confusio existat. Et ideo, si rem aliquam possideat quis, quam Titius suam esse affirmat: possessor autem, dominum eius se esse dicat: rectè comparatum est apud Romanos, vt in rem actio Titio detur, quę vindicatio nominatur^f. Et apud veteres quidem Romanos, vt author est Gellius, sic exercebatur vindicatio. De qua re (inquit) disceptabatur in iure præsentis, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersario simul manu prenderet, in ea re, omnibus verbis vindicare, id est vindicia, correptio manus, in re atque in loco præsentis apud Prætorem, ex duodecim tabulis fiebat, in quibus ita scriptum est: Si qui in iure manum conserunt. Sed postquam Prætore propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotijs occupati, pacisq; vindiciarum dicendarum causa longinquas res grauabantur: institutum est contra duodecim tabulas, tacito consensu, vt litigantes, non ex iure apud Prætorem manum consererent, sed ex iure, manu conserutum vocarent, id

d. l. debitores.
C. de pig.

e. l. cessat. ff. de
act. & oblig.

f. §. omnium.
Inst. de act.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

est, alter alterum, ex iure, ad conferendam manum, in rem, de qua agere-
 tur, vocaret. Atq; profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terræ ali-
 quid, ex eo, uti vnam glebam, in ius in urbem ad prætorem deferrent, &
 in ea gleba, tanq̄ in toto agro, vindicarent. Haecenus Gellius. Pertinet
 verò eodē, & illæ veteris iuris leges. **SUPERSTITIBVS PRAESEN-**
TIBVS, VINDICIAE SVMVNTOR AB IIS, INTER QVOS
CONTROVERSIA EST: VINDICIAE SECVNDVM LIBER-
TATEM DANTOR. Scribit eadem de re Aconius Pedianus in hæc
 verba. Lis vindiciarum est, cum litigatur de ea re, cuius apud prætorem
 certum est, quis debeat esse possessor: & ideo qui eam tenet, dat pro
 præde litis vindiciarum, aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se
 deterius in possessionem facturum, de qua iurgium esset. Rursus spon-
 sione ipse prouocatus ab aduersario, certare pugnam aut æstimatio-
 nis quid amittat, ni sua sit hæreditas, de qua contendit. Hæc ille. Sextò
 debet ad curam suam reuocare legum conditor, ut nonnullas actiones
 diuturnitate temporis euanescere^s, & certis annorū curriculum interire
 patiat. Nam iniuriæ illatæ memoria, uti obliuione q̄ citissimè obru-
 atur potius, quam diu conseruetur, procurandum est. Quasdam septimò
 querelas cum ipsis personis intercidere^h iubebit, prohibens, ne aut here-
 dibus, aut in hæredes permittantur: Prætereà octauò nec semper, nec in
 omnibus negotijs, in solidū reum cōuentum damnari sinet, sed in non-
 nullis, in tantum, quantum facere potestⁱ. Quid enim si cum patre pa-
 tronoue actio est? si quis ex liberalitate sua conueniatur? si de dote agat
 mulier? nonne æquum est, ut hæcenus eum condemnatum faciat, qua-
 tenus facultates eius ferre possint? Quis enim patiat, vel patrem à
 filio: vel maritū ab vxore, bonis suis vniuersis & fortunis exuisi? lā nonò
 & infamiam nonnunquam victum sequi iubebit Iudex, & aduersario
 dabit facultatem in litem iurandi contra eum. Nam si dolus eius argua-
 tur, an ne merito suo adspergitur ignominia? & intantum, quantum ex
 affectione pars diuersa petit, condemnatur^k? Prætereà cū subindè fiat, ut
 ab vna tantū parte cōtrahatur obligatio, ut in mutuo: subindè ab vtraq;
 parte, vel æque principaliter, & re et nomine, ut in societate: vel æque
 principaliter re tantū, nō nomine, ut in empto vedito, locato cōducto:
 subindè deniq; ab vna parte principaliter, ab altera ex accidenti, & pōt
 facto, ut in commodato, deposito, mādato, pignore: meminisse tandem
 decimò debet legislator; ut in primis vnā tantū ab vna parte det actio-
 nem ut in mutuo: in secundis, duas directas, ut in societate, empto ven-
 dito: in tertijs, vnam directam, alteram contrariam, ut in commodato,
 pignore. Sed de decem diuersis actionum speciebus iam satis. Nam quòd
 actionum aliæ sunt præiudiciales, ut per quas queritur, aliquis liber sit,
 an seruus: Aliæ præparatoriæ, ut ad exhibendum: Aliæ duplices, ut fami-
 liæ heriscundæ, communi diuidendo, finium regūdorū: Aliæ deniq;
 non nostro, sed alieno nomine susceptæ, ut exercitoria, institoria: non
 tam specie differentes actiones facit, quam qualitate aliqua. Nunc verò
 videamus, quomodo diuidantur actiones secundum res subiectas.

g. tot. tit. de p-
 pet. & temp. act.

h. l. ex cōtracti-
 bus. ff. de act.

i. §. item. Inst.
 de act.

k. l. in actio-
 bus. ff. de in lit.
 iur.

DE DIVI-

DE IVRIS ARTE, LIBER TERTIVS. 33
 DE DIVISIONE ACTIONVM CIVILIVM
 SECVNDVM RES SVBIECTAS.

Rs t autem summa earum diuisio , in rei persecutorias ^a , & persecutorias pœnz. Nam vel hoc agitur , quemadmodum quisque suum , aut sibi debitũ , consequatur : vel quẽadmodũ iniuriam , sibi aut reipublicæ sine facinore factã , vindicare possit. Et illæ quidem , quæ rei persecutoriæ sunt , Aliàs intenduntur in rem : Aliàs verò in personam ^b . In rem , vt cùm id quod nostrum est , à possessore vendicamus : Idque nonnunquam vniuersaliter , puta cùm corpus aliquod iuris , cuiusmodi est hæreditas , persequimur : nonnunquam generaliter , veluti cùm tutelæ , negotiorum gestorum , agimus : nonnunquam denique specialiter , vt cùm vnam aliquam rem singularem petimus. Et est quidem ea res , Aut corporalis , quæ nũc pleno proprietatis iure vindicatur : nunc minũs pleno , vt cùm ager vectigalis , vel emphiteuticiarius petitur : Aut incorporalis , quæ nonnunquã in confessoriz , nonnunquam in negatorię actionis rationẽ incidit : idque siue sit personæ seruitus , vt vsusfructus , vsus , habitatio : siue prædij , tum vrbanum , vt prospectus , luminum , stillicidij , altiũs non tollendi : tum rustici , vt arenæ fodiendę , calcis coquendę , pecoris ad aquam appulsus . In personam actiones sunt , vel rerum creditarum , vel personarum , vel successio num , vel liberalitatum , quãtum ad præsens ius attinet , vel obligationum . Rerum creditarum sunt , pleraque ad contractus varios pertinentia iura : nam vt libro decimo quæstionum Celsus ait : credendi generalis appellatio est , & cuicumque rei assentiamur alienam fidem secuti , mox recepturi quid ex hoc contractu , credere dicimur . Fit verò id vel re , vel consensu . Re , veluti in mutuo vel quasi , commo dato , pignore , deposito . Consensu , vt in emptione venditione , locatione , conditione , societate , mandato . Et cohærent cum his illæ actiones , quæ de constituta pecunia competunt , de eo quod certo loco dari vel fieri promissum est , Item , quæ alieno nomine competunt , vt exercitoria , institoria , de peculio , quod iussu , de in rem verso : Denique quæ accessoriæ sunt , vt Hypothecaria , Redhibitoria , De euitutionibus , De vsuris , De mora , cum similibus . Personarum sunt , matrimonium & tutela . In matrimonijs quæritur , de sponsalibus , nuptijs , dotibus , donationibus inter virum & vxorem , diuortijs , & repudijs , impenſis in rebus dotalibus factis , de rebus amotis , de agnoscendis , alendis , & exhibendis liberis , de ventre inspiciendo . In tutelis , de administratione tutorum vel curatorum , de suspectis tutoribus vel curatoribus , de confirmando tutore vel curatore , de auctoritate & consensu tutorum vel curatorum , Vbi pupillus educari vel morari debeat , De tutelis & rationibus distrahendis , De magistratibus conueniendis , De rebus eorum , qui sub tutela vel cura sunt . Successio , aliàs defertur ex vltima testantis voluntate : aliàs , ab intestato . Vltimarum voluntatum species sunt , testamentum solenne , nũcupatiuum , militare , codicilli , fideicommissa , deferunturq; ex ijs ,
 partim

a. §. sequentẽ.
 Inst. de act.

b. l. actionum.
 ff. de act. & obligat.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

partim vniuersaliter, tam simpliciter & directè, quàm per substitutionem: Partim res singulares per legata & fideicommissa. Et exoriuntur inde quæstiones, De iniusto, rupto, & irrito facto testamèto, De cõditionibus institutionum, De lege falcidia, De trebelliano Senatusconsulto, Quando dies legati vel fideicommissi cedat, cum nonnullis alijs. Ab intestato solet locus fieri: primùm descendentibus, deindè adscendentibus, tertio collateralibus, vltra fratres: fitque sæpe, vt de gradibus cognationis dissensio suboriatur. Liberalitatum, quædam conferuntur inter viuos, quædam causa mortis. Earum, quæ inter viuos conferuntur, species, vt inquit iureconsultus ^c, sunt complures. Dat aliquis ea mète, vt statim velit accipiētis fieri, nec vllò casu ad se reuerti, & propter nullam aliam causam facit, quàm vt liberalitatem & munificentiam exerceat: hæc propriè donatio appellatur. Dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cum aliquid secutum fuerit: hæc non propriè donatio appellatur, sed totum hoc, donatio sub conditione est. Item cum ipse ea mente dat, vt statim quidem fiat accipientis: si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, id velit ad se reuerti: hæc non propriè dicitur donatio, sed totum hoc donatio dicitur, quæ sub conditione resoluitur. Mortis causa donatio est, cum quis habere se mauult, quàm eum cui donat: magisq; eū cui donat, q̄ hæredē suū ^d. Iulianus libro decimo-septimo digestorū, tres esse species mortis causa donationum, ait. Vnā, cum quis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis, donat. Aliam, cum quis imminente periculo commotus, ita donat, vt statim fiat accipientis. Tertiam, si quis periculo mortis, non sic det, vt statim fiat accipientis: sed tunc demum, cum mors fuerit infecuta. Obligationum nonnullæ sunt ex nudo meroque contractu, nonnullæ ex maleficio: Ex mero contractu sunt, quæ verbis contrahuntur, aut literis, veluti ex Stipulatione, Fideiussione, Cautione iudicatum solui, Rem pupilli saluā fore, Rem ratam haberi, Nouatione, Delegatione, Acceptilatione, Literis, Epistolis, Chirographis, & alijs quæ sunt eiusdem generis. Ex maleficio, veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria, quæ omnia vnus modi sunt: nam hæ obligationes tantum ex re consistunt, id est, ex ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes, non tantum re consistant, sed etiam verbis & consensu. Hactenus de actionibus rei persecutorijs. Quæ poenæ persecutoria sunt, vel sunt in simplum conceptæ, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum. In simplum agitur, cum ad id tantum, quod abest, dirigitur actio, sed noua aliqua intentione, quæ poenæ loco sit: veluti cum condictio instituitur contra furem: nam cum alioqui nemo rem suam condicere possit: odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra poenam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine, fures, etiā hac actione, teneantur, SI APPAREAT EOS DARE OPORTERE, quanuis sit aduersus eos etiam hæc in rem actio, per quam quis rem suam esse petit ^e. In duplum ^f agitur, veluti furti nec manifesti, damni iniuriæ ex l. Aquilia, depositi, ex quibusdam causis: Item serui corrupti, Et ex legato, quod venerabilibus lo-

c. l. j. ff. de donat.

d. l. j. & 2. ff. de mort. caus. donat.

e. §. sic itaque. Inst. de act.
f. §. in duplum. Inst. de act.
g. §. tripli. Inst. de act.

libus locis relictum est. Tripli^s tunc agitur, cum quis maiorem vera æstimatione quantitatem, in libello conventionis inserit, ut ex illa causa viatores; amplio rem summam sportularum nomine exigant. Quadrupli^h tandem, veluti furti manifesti: item de eo quod metus causa factum est: deque ea pecunia, quæ in hoc data est, ut is cui datur, calumniæ causa negotium alicui faciat vel non faciat. Verum in nonnullis causis, duplum illud, vel quadruplum, meram puramque poenam continet, ut in furto: in nonnullis, rem simul et poenam, ut in actione vi bonorum raptorum. Item in nonnullis omnimodo est poenalis actio, ut in furto & iniuria: In nonnullis ita demum, si reus inficietur, ut in lege Aquilia. Nam ea in confitentem est simpli, in inficientem vero dupli. Denique in nonnullis, priuata causa vertitur, ut in iniurijs, furtis, damnis: in nonnullis popularis, ut in albo prætoris corrupto, in sepulchro violato. Nam in huiusmodi vindicandis, versatur communis & publici iuris defensioⁱ. Et ratio quidem, cur nulla poena ultra quadruplum, in omnibus ferè rebus publicis extendatur, est: quoniam cum duæ tantum personæ, & item res & factum, quæ simul quatuor in delictis statuunt, veniunt in reputationem, & noxæ poena debeat esse par: æquum est, ut ultra illa quatuor, nullæ civiles poenæ, quæ quidem meræ poenæ sint, porrigantur. Nam quod in nonnullis, non nisi per inficiationem poena debetur: in nonnullis cum re: in nonnullis etiã sine re, fiat poenæ supputatio: pro varijs rerum causis & figuris est comparatum. Et quod delictorum alia sint alijs capitaliora, & maiore odio digna, tã est manifestum, ut suis id facile sensibus, vniuscuique apprehendere possit.

h. § quadrupli.
Inst. de act.

i. l. j. & tot. tit.
ff. de pop. act.

DE IVDICIIS CRIMINALIBVS, QUAE MEM- RO IMPERIO EXPEDIVNTVR.

SEQVITVR de criminalibus et capitalibus iudicijs, quibus ad Rem publicam fundandam ac stabilendam, & ad communem societatis humanæ concordiam retinendam, nihil potest esse magis salutare. Horum tanta est in civitate dignitas et auctoritas: ut non ad priuatum singulorum commodum, sed ad totius civitatis publicam salutem ac defensionem, comparata esse credantur^a. Atque ea re factum est, ut neque foeminae, neque impuberes, neque serui, ad accusandum^b admittantur: quasi, scilicet eorum tantummodo sit hæc negotia tractare, qui publicarum functionum et munerum sunt participes. Contrahuntur autem delicta, vel ex causa priuata, vel ex causa publica. Ex priuata causa sunt, furtum, rapina, iniuria, interpellatio matrimoniorum, illicitorum collegiorum coactio, stellionatus, vexatio annonæ, scopelismus, saculariorum & circulatorum ars, violatio sepulchrorum, concussio, abigeatus, præuaricatio, receptatio, expilatio, terminorum amotio. Nam in his magis leditur priuata singulorum, quam publica omnium utilitas. Nec ad rem pertinet, quod quorundam etiam in superioribus mentionem fecerimus: quoniam saepe accidit, ut idem crimen & civiliter pariter & criminaliter vindicetur. Quæ ex publica causa oriuntur, vel violant caput & fundamentum totius vitæ civilis, religionem: vel ipsam publicum statum & politicum: vel rerum militarium disciplinam

a. § j. Inst. de publ. iud.
b. l. qui accusare. ff. de accusat.

p

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

disciplinā & ordinē. Primi generis sunt, Hēresis, Simonia, Scisma, Apo-
stasia, Sacrilegiū, Foeneratio, Sortilegiū, Goitia, Magia. Posterioris, Cri-
mē lesē maiestatis, Adulteriū, Homicidiū, Veneficiū, Vis publica & pri-
uata, Crimen falsi, Crimē repetundarū, Crimē peculatus & De residuis,
Crimē ambitus, Plagij, Annonę vexatę, cū innumeris alijs. Tertij tādē,
hostibus se dedere, arma abijcere vel alienare, emansorē esse, desertorē,
transfugam, seditiosum, proditorem, dicto nō audientem, stationis de-
sertorem, falsarium ordinis sui vel signorum, furem rerum militarium,
cō alijs eiusdē modi. Atq; hęc ideo dicūtur publica, quoniā virus eorū
& venenū pertinet ad totum Reipublicę corpus, & inficit ea præcipuē
mēbra, quę principē in ciuitate locū obtinent: ita vt nisi remedia legiti-
ma & iusta in tēpore adhibeātur, periculū sit, ne totius Reipublicę rui-
nā & interitū moliantur. Est autē eorū sanatio posita nō in actionibus
quidē & formulis, sed in exquisitis quibusdā pœnarū & suppliciorū ge-
neribus: debetq; diligenter operā dare legū conditor, vt singulis facino-
ribus & delictis singulas castigatiōes & pœnas adhibeat: estq; in eo tota
iustitię laus et virtus collocata, vt suum cuique pro meritis attribuat.
Quanquā tamē nō negarim, præmia quoq; subindē populo proponēda
esse, quibus duri ac præfracti hoīes, à scelerib⁹ suis et vitijs, ad meliorē fru-
gē & vitę sobrietatē inuitētur: permilla quoq; nōnunq̄, vel remittēdi
vel abolēdi criminis potestate, vt pro grassantiū tū multitudinē, tū pau-
citate, nūc relaxētur, nūc intēdātur crimina. Nā q̄ triūphi ouationes, co-
ronę nauales, murales, vallares, castrēses, ciuicę, benemerētibus publicē
decernūtur: qd tādē aliud sibi vult, q̄ vt honestū virtuti p̄miū, & quod-
dā ad rectē facta inuitamētū cōstituatur? Quoniā igitur, vt dictū est, cri-
minū, alia sunt sacra, alia ciuilia, alia militaria: æquū est, vt totidē quoq;
suppliciorū potissimū genera statuātur, Et pōtifiçę qdē pœnę sunt, pur-
gatio Canonica, priuatio beneficij, carcer cū inedia, excōmunicatio, siue
reductio ad pegrinitatē, degradatio, siue ad ciuilē pœnā traditio. Ciuiles
aut sūt patrimonij, aut status, aut corporis^d. Patrimonij sūt, indictio mul-
tarū, et phibitio certę alicuius negotiatiōis aut artis, ex qua viuere solet
is, q̄ dānatur. Status et cōditionis, veluti cū honores quis et dignitates
amittit, cūq; infamia notatur, & in calcariū vel sulfurariū opus ad tem-
pus mittitur. Itē cū in exiliū proficisci, & solū vertere iubetur, interdi-
ctione facta, vel vnus loci, vel omniū excepto vno, vel lata fuga: deniq;
cū libertas amittitur, & seruus pœnæ quis efficitur, aut deportatur, aut
aqua illi & igni interdicatur. Corporis pœnę sunt, veluti cū fustiū ali-
qs admonitione, vel flagellorū vinculorumue verberatiōe, vel mēbrorū
mutilatione, ac impositione stigmatū castigatur. Itē cū vita, vel gladio,
vel ignib⁹, vel cruce, vel inedia, vel alio deniq; modo adimitur. Deniq;
quod omniū grauissimū est, cū adēpta vita, & bonis fisco addictis, me-
moriam insup hoīs & posteritas in pperuū dānatur^e. Militares pœnæ sūt,
ignominiosa missio, grad⁹ delectio, militiç mutatio, multa pecuniaria,
castigatio p vitē, purgatio militaris, cū similib⁹ f. Atq; i his oib⁹ sic debet
prudēs legislator ac iudex versari, vt neq; seueritatis neq; clemētiç lau-
dē affectet, sed pp̄eso iudicio, prout quęq; res exposulat, sententiā dicat.

DE IV.

c. l. vt virtutū.
C. de stat. &
imag.

d. l. si q̄s forrē.
§. vt. ff. de pœn.
l. exilium. l. rele-
gatorum. ff. de
interdict. i. rēleg.

e. l. quisquis. C.
ad. l. iul. maest.

f. l. 1. & 3. ff. de
re milit.

DE IVDICIIS PERTINENTIBVS AD
MIXTVM IMPERIVM.

Eorum quæ neq; sola iurisdictione, neq; mero imperio, sed ex utroque mixto explicantur, triplex est imprimis ratio: Quædam enim voluntariæ, spontaneæq; sunt iurisdictionis^a, quædam contentiosæ, quædam mediæ. Ac spontaneæ quidē sunt ea, quæ sine vlla necessitate suscipiuntur, cuiusmodi est emancipatio, manumissio, adoptio, cum quibusdam alijs nõ dissimilibus. Nam cum donatio quantum ad ius antiquum, non tam civilis iuris quam prætorij sit^b, puto & eam ad hunc locum nõ immeritò referri posse: eaq; propter, vt latius dicetur idoneo loco, inter prætoria, in Pandectis, donationis tractatũ collocari. Contentiosæ iurisdictionis sunt, quæ redduntur etiam in iuitum, velut cum De noui operis nũciatione, De damno infecto, De misione in bona, De possessione vel retinenda, vel adipiscenda vel recuperanda, Deq; exceptionibus & stipulationibus prætorijs interponendis, disceptatur. Nam in his omnibus id agitur, quæadmodum cuiq; suũ ius, cõtra aduersariũ reddi ac cõseruari debeat. Mediã quandã naturã & cõditionẽ obtinent, tutoris datio, bonorũ possessio, & restitutio integri, Nam subindẽ fit, vt sine cuiusquã reluctatione impetrentur: subindẽ, vt non nisi cõtradictorio iudicio queant expediri. Sed est harũ omniũ & alia quædam, eaq; quadripartita diuisio: nã nõnulla sũt authore Cicerone, quæ ad iuris dicendi officiũ pertinet: Nonnulla, quæ ad sartorũ tectorũ exigendorũ munus: Nonnulla, quæ ad neutrũ: Nonnulla, quæ ad vtrũque. Primi generis est bonorũ possessio, quæ exstãtib; tabulis, vel secundũ, vel contra tabulas datur. Non exstãtib; , vel liberis, vel legitimis, vel decem personis, vel cognatis, vel ijs qui sũt ex familia, vel patrono, patronæq; , vel viro & vxori, vel cognatis manumissoris confertur. Et Cicero quidem in tertia Verrina, proponens de ijs dicere, quæ ad iuris dicendi rationem, in Prætoribus pertinent, nihil aliud attingit, quam quod est de bonorum possessionibus. Alterius generis sunt, noui operis nunciatio, cautio de damno infecto, & de aqua pluuiã arcenda: quibus accedunt & ea, quæ ad publicanorum & vectigalium iura pertinent, & eorum, quæ in commissum cadunt. Nam quemadmodum in alijs priuatæ, ita in illis, publicæ rei prospicitur. Estque id prætorium maximè, vt decumarum, exactio, vectigalium, & aliarum similium rerum, cura & ratio habeatur. Tertij generis sunt Adoptio, Emancipatio, Manumissio, Donatio, cum quibus aliquo modo coniungi possunt, Tutoris datio, & In integrum restitutio. Nam quod querelas seruorum cõtra dominos subindẽ audit, ne prostuantur, aut in ediam patiantur, aut infamĩ iniuria afficiantur: quod curat, ne patroni à libertis contemnantur, neue carnes iniusto pretio in foro præbeantur, & vt quies popularium in spectaculis & pompis conseruetur: non est dubium, quin ad hoc caput referri debeat. Vltimi generis sunt, misiones in bona, interdicta, exceptiones & stipulationes quæ dicuntur prætoriz: nam in his partim ius dicitur,

a. l. 1. ff. de off. proconsul.

b. l. 1. interdictũ. ff. de precat.

c. l. 1. ff. de off. præf. urb.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

d. l. j. ff. ex. gb. cauf. in poss. eat.

e. l. j. §. vi. ff. de acquir. vel amit. poss. f. l. is cui. ff. vt leg. vel fideicō. miss. nom.

g. l. j. ff. de vēt. in possels. mit.

h. l. j. ff. quib. ex. cauf. in possels. eat.

i. l. j. ff. de except.

k. l. exceptiones. ff. de except.

partim, vt sua quisque sacra tecta habeat, præcauetur. Sed sunt^d tres ferè causæ, ex quibus in possessionem mitti solet. Rei seruandæ causa, Item legatorum seruandorum gratia, Et ventris nomine. Rei seruandæ causa, vt cum in bona eius, qui iudicio sistendi causa fideiussores dederit, si neque potestatem sui faciat, neque defendatur, iri iubetur: quo casu Prætor, non possessionem, sed custodiam rerum & obseruationem concedit, in primo edicto^e: sed si id longo tēpore duret, etiā possidere, & per longam possessionem capere, causa cognita, permittit. Legatorum^f seruandorum gratia, vt cum is, cui legatorum vel fideicommissorum nomine non cauetur, mittitur in possessionem: non quidem vt pro domino esse incipiat, sed vt simul cum hærede custodiat, vt saltē tædio perpetuæ custodiæ, extorqueat hæredi cautionem. Ventris nomine^g, vt cum prægnans mulier, nomine eius qui in vtero est, & inter suos hæredes futurus erit, possessionem arripit. Planè damni infecti nomine, si non caueatur, non vniuersorum nomine fit missio, sed rei tantum, de qua damnum timetur^h. Interdicta, sunt formæ quædam atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut iubet aliquid fieri, aut prohibet: maximè, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur. Et sunt eorum verò, Alia prohibitoria, Alia restitutoria, Alia exhibitoria. Item quædam adipiscendæ possessionis, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adhæc nonnulla simplicia, nonnulla duplicia: Præterea, subindè in præsens tempus relata, subindè in præteritum. Item, aliàs annualia, Aliàs verò perpetua. Denique, nonnunquã hominũ causa cõparata, nonnunquã religionis & rerũ diuinarum. Nam cum agitur, vt ne quid in loco sacro fiat, vel quod factum est, restituatur, item de mortuo inferendo, vel sepulchro ædificando, totum negotium diuini iuris est. Quæ hominum verò causa competunt, vel sunt ad publicam vtilitatem pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officij, vel rei familiaris. Publicæ autem vtilitatis causa competit interdictum, vt via publica vti liceat, & flumine publico, & ne quid fiat in via publica: Iuris sui tuendi causa, de liberis exhibendis, item de liberto exhibendo: Officij causa, de homine libero exhibendo. Reliqua verò interdicta, rei familiaris causa dantur, vt Quorum bonorum, Quorum legatorum, De vi & vi armata, Vt possidetis, De superficiebus, De itinere actuque priuato. De aqua quotidiana & æstiuã, De riuis, De fonte, De cloacis. Exceptioⁱ dicta est quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem condemnationis deductum est. Et sunt^k exceptiones, Aut perpetuæ & peremptoriæ. Aut temporales & dilatoriæ. Perpetuæ atque peremptoriæ sunt, quæ semper locum habent, nec euitari possunt, qualis est, doli mali, rei iudicatæ, & si quid cõtra leges senatusve cõsulta factũ esse dicitur, itē pacti cõuerti perpetuæ, id est, ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locũ habent, sed quæ euitari possunt, qualis est pacti cõuenti tēporalis, id est, ne fortè intra quinquenniũ agatur. Procaratoriæ quoque exceptiones, dilatoriæ sunt, quæ nõ sepe locũ habent, sed interdũ euitari possunt.

possunt. Ideo verò cū prætorijs numerātur exceptiones, quoniam cōparatæ sunt defendendorū reorum gratia in iudicio: sepe enim accidit, vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit: tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur: quibus casibus datur à Prætore exceptio ad impugnandam actionem. Prætoriz stipulationes siue obligationes instar actionum obtinēt¹. Et sunt earum tres species, iudiciales, cautionales, communes: Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat, iudicatum solui, & ex operis noui nunciatione. Cautionales autem sunt, quæ instar actionis habent, & vt fiat nouatio, intercedunt, vt de legato stipulatio, & de tutela, & ratam re haberi, & damni infecti. Communes sunt stipulationes, quæ sunt iudicio sistendi causa. Præterea stipulationum istarum quædam sunt, quæ satisfactionem exigunt: quædam, quæ nudam promissionem. Adhęc Prætoriz stipulationes, aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. Restitutione rei, sicut stipulatio ex operis noui nunciatione, qua cauetur, vt opus restituatur: ideoque siue actor siue reus decesserit pluribus heredibus relictis, vno vincete vel victo, totum restitui debet. Quandiu enim aliquid superest, tandiu non potest videri opus restitutum: Incertam quantitatem continet stipulatio, iudicatum solui, & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti; & his similes. Verum de ciuilibus actionibus, criminalibus, et prætorijs, quæ ordinarię dicuntur: partim, quia certis formulis & figuris concipiuntur in iudicio: partim, quia ordinarię, vel in iure, vel corā Prætore, vel ad populum tractantur: hæc nunc dicta sufficiant

DE VARIIS ET EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS.

AM autem sunt nonnullæ actiones, quæ natura sui libere sunt, & in formularum rationem & anxietatem non cadunt, quæque extraordinarię vocantur. Idque siue loquaris de rebus ciuilibus & prætorijs, siue de criminalibus, siue de priuatis, siue de publicis, siue de domesticis, siue militaribus, siue communibus, siue fiscalibus. Quoniam enim tanta est nature in pariendis, profundendisque rebus varietas & vbertas, tanti humani ingenij exilitas & angustia, vt omnia suis generibus describi & comprehendi non possint: necessarium est, vt communis aliquis, & vt agrimenforum modo loquar, extractus locus relinquatur, in quo ea, quæ ad certum genus referri non possunt, reponantur. Sic enim obligationes omnes, vel ex contractu, vel ex delicto, vel ex varijs causarum figuris nasci dicimus. Sic in actionibus in personam, vel ad dandum, vel ad faciendum, vel alijs quibusdam modis agimus: Sic res nostras, vel testamento, vel codicillis, vel alia aliqua vltima voluntate relinquimus. Sic agrorum, in quibus augurium agitur, Alius Romanus, Alius Gabinus, Alius peregrinus, Alius hosticus, Alius incertus, dicitur. Sed non est omnium eorum, quæ extraordinaria sunt, vna & eadem ratio. Quædam enim quod

p iij ad for

1. Actiones. &
de act. & oblig.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

a. l. actio. ff. de
neg. gest.

b. l. i. cōmodat.
§. sicut. ff. com-
mod.

c. l. cū filiusta,
ff. si cert. pet.

d. l. i. 2. §. l. na-
turalis. l. solent.
ff. de præs. verb.
e. l. vk. ff. de
crim. stell.

f. l. i. ff. de var.
& extr. cog. l. i.
ff. si menti. fals.
mod.

g. tit. de proxe-
net.

h. l. scio. ff. de in
integ. rest.

i. l. si quis. ff. de
lib. exhib.

ad formam agendi tantum extraordinaria sunt, non verò toto iudi-
cio, id est, non ut nec ciuilia dicantur, nec prætoria, nec criminalia.
Quædam agendi forma pariter, & toto iudicio. Quædam ancipiti quo-
dam, & inter ytrumque genus ambiguo modo. Primi ordinis sunt om-
nes actiones utiles, quæ nomen^a quidem directarum actionum &
effectum obtinent, sed ab earum formulis in proponendo, quæ olim cer-
tæ ac descriptæ esse solent, non nihil recedunt. Quemadmodum & illæ,
quæ contrariæ dicuntur, quæ competunt, quoties negotium non ab
initio habet vltro citro obligationem, sed ex postfacto^b. Item honora-
riæ, quæ à Prætoze, & eo qui rebus iudicandis præsidet, introducuntur,
& officio iudicis magis, quàm cogente necessitate, administrari dicun-
tur^c. Denique illæ quoque, quæ nullum certum nomen contractus, sed
ενὲ μαγμα tantum in se continent. Quorum nomine, vel de dolo, si do-
lus argui possit: vel præscriptis verbis in factum: subindè ciuili, si res ne-
gotij ciuilis habet speciem: subindè prætoria, si prætorij, sine vlla obser-
uatione formularum, agitur. Nam cùm deficiunt vulgaria atque vñtata
actionum nomina, Præscriptis verbis agendum est: in quam necesse est
confugere, quoties contractus existunt, quorum appellationes nullo
iure ciuili proditæ sunt: natura enim rerum inductum est, ut plura sint
negotia quàm vocabula^d. Sic etiam in criminibus, quoties deficiunt
ordinaria nomina, & item certa extraordinaria, confugitur ad crimen
stellionatus^e. Secundi ordinis sunt, quorum nomine nec actio compe-
tit, nec iudicium: sed auxilio quodam & beneficio, propter æquitatem,
adiuuantur. Ita dicimus, de aduocatorum, professorum, obstetricum,
medicorum, agrimensorum salarijs, extra ordinem cognosci: quia sci-
licet nobilior est eorum opera, quàm ut eius ratione, actio aliqua mer-
cenaria tribui debeat^f. Ex quo fit, ut philosophis ne extra ordinem qui-
dem ius dici debeat, non quia non religiosa res est Philosophia: sed quia
hoc primum profiteri philosophos oportet, mercenariam se operam
spernere. Cui porro consequens est, nec iuris quidem professoribus ius
esse dicendum: Est enim quidem res sanctissima ciuilis sapientia: sed quæ
pretio numario non sit æstimanda, nec debonestanda, dum in iudicio
honor petitur, qui ingressu sacramenti offerri debuit: Quædam enim
honestè accipiuntur, quæ inhonestè tamè petuntur. Planè nonnulla sunt,
quæ viliora sunt & exiguiora, quàm ut in iudicio tractari & disceptari
debeant. Nam quod proxenetrica, & hermeneutica, inter extraordina-
ria^g reponuntur, nulla alia causa, quàm quia abiectiora sunt, est compa-
ratum. Nam de minimis, vix est, ut vllam curam suscipere velit Præ-
tor^h. Tertij ordinis sunt, quæ nec solennibus iudicijs, nec omnino extra
ordinem tractantur. Nam cùm summam & de plano, de alendo &
exhibendo partu cognoscitur: nec ordinarium plenè, nec extraordi-
narium iudicium dicitur institui, sed summariumⁱ. Nunc sequitur, ut,
quoniam de actionibus dictum & explicatum est, de ipso porro iudi-
cario processu, explicetur.

DE PRO-

DE IVRIS ARTE, LIBER TERTIVS. 65
 DE PROCESSV IVDICIORVM, ET PRI-
 MO DE PERSONIS PERTINENTIBVS
 AD IVDICIVM.

TRIA sunt in vniuersum, quorum in iure ac iudicio rationē habere oportet. Primæ partes sunt personarum, quæ in iudicio versantur & consistunt. Posteriores, rerū iudicialiū, quæ ad tractandam & peragendam litē requirūtur. Vltimæ tandem, ipsius cursus & progressus, cuius certa quædam est & naturalis series. Prius est, vt de personis trāsigamus. Quarum, præter præcipuas & principales, sunt nonnullæ quoq; adminiculantes, de quibus post præcipuas dicemus. Quantū ad priores attinet, quoniā omne iudiciū cōstituitur inter duos, litis & controuersię per tertiū aliqū dirimēdæ causa: tres sunt in totum personæ principales, ita vt nec plures per rerū naturā, nec pauciores esse possint. Ab vna parte sunt actor & reus, qui litigant inter se, & cōtendūt. Ab altera, iudex, qui arbiter est & disceptator litis. Sed nō omnibus, qui volūt, agēdi & accusandi potestas cōceditur. Ciuilitè agēdi facultatem adimit ætas, vt si pupillus fortè vel impubes, vel qui adhuc in infantiū numero est, agere velit. Mores, vt si prodigus, infamis, hereticus, periurus, apostata, diē alicui dicāt. Iudiciū animi, vt si amens quis, furiosus, demens, simplex veniat in ius. Status, veluti si seruus, filiusfamilias, statuliber, libertus, excōmunicatus, monachus agat, Accusare prohibētur^a, Nonnulli propter sexū vel ætatem, vt mulier vel pupillus: Alij propter magistratum potestatemue, in qua agentes, sine fraude in ius vocare non possunt: Alij propter delictum proprium, vt infames: Alij propter turpem quæstum, vt qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta habent, numōsue ob accusandum vel non accusandum acceperunt: Alij propter conditionem suam, vt filij contra parentes, & liberti contra patronos: Alij propter suspicionem calumniæ, vt illi qui falsum testimonium subornati dixerunt: Nonnulli propter paupertatem, vt sunt, qui minū quam quinquaginta aureos habent. Hi tamen omnes, si suam iniuriam exequantur, mortemue propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur. Planè licet cuiilibet de populo libera sit potestas accusandi: tamen communis vtilitatis gratia cōparatum est, vt sit publicus aliquis accusator capitalium criminum, cui hoc ex necessitate incumbat^b. Et solet olim certum genus esse accusatorum, qui quadruplatores & item sectores appellarentur, quibus subscriptores, adstipulatores, & actores aderant. Et erant quidem quadruplatores, delatores criminum publicorum, in qua re, quartam partem de proscriptorum bonis quos detulerant, consequabantur: vel vt alij malunt, accusatores eorum reorum, qui conuicti, quadrupli damnari soleant, vt alex, aut pecuniz grauioribus vsuris foeneratæ. Sectores verò accusatores erant, qui ex damnatione accusati, dimidium bonorum expectabant, aut certam aliquam partem. Et solet esse moris, authore Asconio Pediano, vt

a. l. qui accusat. ff. de accusat.

b. l. Luctus. §. idē respōdit. ff. ad municip.

accusator

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

accusator obfignaret domum, & claufa omnia eius, quem accusaturus erat haberet, ne qua furtorū indicia, aut in vasis, aut in lignis, aut in literis cōstituta, ab eo remouerētur. Et si fortè contingeret, vt plures ad accusandum parati accederent: contēdebat inter eos, quis ex omnibus, cæteris anteferri & preponi deberet: quod quidem genus contentionis, diuinatio vocabatur. Rei nomen, à re de qua disceptatio est, deducitur, idque siue criminaliter, siue ciuilitè agatur. Sed qui criminis alicuius rei sunt, in sordibus & reatu, promissis capillis, agere dicuntur. Et est reum fieri, nihil aliud, quàm apud Prætorem legibus interrogari. Cùm enim in ius ventum esset, inquit Peditanus, dicebat accusator apud Prætorem reo: Aio te Siculos spoliasse: Si tacuisset, lis ei æstimabatur, vt victo: Si negasset, petebatur à magistratu dies inquirendorum eius criminum, & instituebatur accusatio: Et contrà, eximi è reis dicebantur illi, quibus, non præfente ad diem accusatore, gratia fieret. Sed nõ solet omnium reorum vna & eadem esse cōditio. Nonnulli enim è vinculis causam dicere coguntur, quorum scilicet fides suspectior, aut causa grauior est: nonnulli vadimonio obstringuntur, qui videlicet, prædijs prædibúsue datis, dimittuntur ea lege, vt in diem certum, aut quodocunque iudici visum fuerit, ad iudicium sistantur. Nonnulli denique suæ promissioni relinquuntur, vel ita in iudicium vocantur, vt voluntario exilio poenam & condemnationem euitare possint. Et si autem regulariter nemo sit, quin inter reos recipi & accusari possit: tamen reperiuntur nonnulli, quibus nec semper, nec ab omnibus, dica rectè scribi potest: nonnulli quibus penitus à nullo. Nec à quouis, nec semper reus fieri potest, miles, ecclesiasticus, professor, magistratus, episcopus, legatus, pupillus, vidua, morbo fontico laborans, orphanus, infans, furiosus, respublica quæ est sine capite, seruus, monachus. Accusare penitus non licet hos, legatum imperatoris, id est, præsidem prouinciæ, ex sententia Lentuli dicta, Sylla & Tyrone consulibus: item legatum prouincialem, eius duntaxat criminis, quod antè commiserit quàm in legationem veniret: item magistratum populi Romani, eumque qui reipublicæ causa abfuerit, dum non retractandi leges causa abest. Hoc beneficio inter reos recepti vti possunt, si abolitione interueniente, repeti se non debere, contendant. Omnibus autem legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de vi priuata, quia ea lege damnati, partis tertie bonorum publicatione puniuntur, quæ poena in seruū nõ cadit. Idèq; dicendū est in cæteris legibus, quibus pecuniaria poena irrogatur, vel etiam capitis, quæ seruorum poenis non conuenit, sicuti relegatio: sed durior eis poena extra ordinem imminet. Iudex, secundum Marcum, Varronem, appellatus est, quasi qui ius inter duos dicat, & certis quibusdam verbis, quid legibus conueniens sit, quid nõ sit, pronunciet. Et quidem, is ex eo, iuris quoq; disceptator nominatur. Nam antiqui iudices, vt verbis vtat Iustinianus, non aliter iudicalem calculum poterant accipere, nisi prius sacramentum præstitissent, omnimodo sese cum veritate & legum obseruatione, iudicium esse disposituros. Et hodie iurant se facturos, secundum quod eis visum fuerit iustius & melius, exceptis defensoribus ciuitatum, qui iurant,

c. 1. hos accusare. ff. de accusat.

d. 1. rē nõ nouā cū Auct. seq. C. de iud.

iurant omnia secundū leges et iura se facturos. Planè, apud equestrémne ordinem, an senatoriū, res iudicialis esset, magnas sepe numero contentiones ciuiles Romę excitauit. Iam indè ab vrbe condita, in iudicijs dominabantur patres. Apud eos causę agebantur, & ij soli aderant in consilio cōsulibus prętoribusq;. Reliquis autè ordinibus, nulla ad iudicādū facultas dabatur. Procedentibus deinde tēporibus, exstitit Sempronius Gracchus, qui primus in sensu senatui, equestré ordinē ab eo diiungere meditat⁹, legē de iudicijs ad equites transferēdis, tulit. Cuius legis sensus erat, vt trecentis Senatoribus sexcēti equites admiscerētur. Cęterū anno decimo quinto post Gracchi mortē, Senatū in possessionē iudiciorum restituere, conatus est Quintus Seruilius Cępio, qui hoc agebat, vt parib⁹ auspicijs in iudicijs, senatores & equites versarentur. Quę quidem lex, nunc Glauicia, nunc Plotia, nunc Cornelia, Aurelia, & Pompeia lege, variè iactata, tandem sub Iulio dictatore obtinuit: ita vt iudiciorum omnium potestas quidem esset apud prętorem, sed iudices tamen, vel perpetui, vel singularium causarum, tum ex senatu, tum ex ordine equestri, legerentur. Sed non omnibus licet esse iudices ^e. Quidam enim prohibentur lege: quidam moribus: quidam natura. Natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carent: Lege, qui senatu motus est: Moribus, foeminae, & serui, non quia non habeant iudicium: sed quia receptum est, vt ciuilibus officijs non fungantur. Differunt autem iudices, varijs & multis inter se modis: Eorum, alij sunt qui arbitri dicuntur: Alij, qui proprio speciali que nomine, iudices. Arbitri sunt, quibus amicabili quadam ratione, res inter partes definienda ac disceptanda mandatur. Nam bonorum virorum est (vt inquit Plato) ciues prius & amicos ac familiares experiri, quàm ad solennes & legitimas actiones perueniatur. Vndè pulchrè Seneca in tertio de beneficijs, Hoc interesse dicit inter iudicē et arbitrum, quòd ille formula includatur, & ad certos, quos non excedat, terminos reuocetur: huius verò, libera sit & nullis adstricta vinculis religio: ita vt detrudere aliquid possit & addere, & sententiam suam, non prout lex & iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impellit; regere. Sed sunt arbitrorum duo genera ^f. Vnum, vt ad boni viri arbitratum redigi debeat, etiamsi nominatim sit persona comprehēsa, cuius arbitratu fiat: veluti cū lege locationis comprehensum est, vt opus arbitrio locatoris fiat. Alterum, vt siue æquum sit, siue iniquum, parère debeamus: quod obseruatur, cū ex compromisso ad arbitrum itum est. Verū id fit duobus rursus modis: Alij enim arbitri dantur à iudice, quibus hoc committitur, & demandatur negotij, vt rem, si fieri possit, componant: vti fit in ijs ferè actionibus, quę arbitrarie dicuntur, item in heriscundis familijs, communi diuidendo, & aqua pluua arcēda cum similibus^g, in quibus de incerta, vt inquit Cicero, pecunia agitur: Alij assumuntur ab ipsis litigatoribus, & ijs ad quos res ea pertinet. Quod quidē vel fit simpliciter, nulla iniecta pœna cōpromisso: vel certa pœna proposita ei, qui placitis nō steterit: vel interueniēte stipulatione: vel denique iurisiurandi religione. Prima specie siquidē sententię latę

e. I. cū prętor. ff. de iud.

f. I. societatem. §. arbitrorū. ff. pro soc.

g. I. in iudicijs. ff. famul. heriscis

vel subscripserint: vel taciturnitate, assensum ei suum accommodauerint litigantes, tam actio nascitur ab actoris parte, quam exceptio à parte rei. Aliàs autè, si neutrum factum est, neque actionis, neque exceptionis vllum ius exorietur^h. Secundo casu, neque prouocatio daturⁱ, neque rei iudicatae actio: sed solius poenae metu fit, vt arbitrio eius stetur, qui receptus est^k. Tertio, licet poena non fuerit adiecta compromisso, si tamen simpliciter sententiae stare quis promiserit, incerti aduersus eum actio cõpetit^l. Quarto deniq; et si prohibitum est hodie cum iurifuradi solennitate arbitrum constituere: tamè solet esse receptum, vt omnimodo conseruaretur. Quantum ad ipsum arbitrum attinet, quanuis neminem praetor cogit arbitrium recipere, (quoniam hæc res libera & soluta est, & extra necessitate iurisdictionis posita) attamè vbi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & sollicitudinè suam hanc rem pertinere praetor putat^m: non tantum quod studeat lites finiri, verum quoniam nõ debeant decipi, qui eum quali virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. Ipsorum iudicum duæ sunt in vniuersum descriptiones: Quarum prior est, secundum res subiectas, Posterior, secundum qualitatum diuersitates. Quantum ad res attinet, Alij sunt, quibus generaliter iuris dicendi officium incumbit: Alij, quibus specialiter circa rem certam. Primi generis sunt, princeps ipse, praetor tam peregrinus, quam vrbicus, Praeses prouinciæ, praefectus praetorio, procõsul, cum similibus: quibus tum animaduertendi in facinorosos homines, tum decreta interponendi, iudicandique potestas est concessa. Eorum, qui secundi sunt ordinis, nonnulli sunt, quibus merum imperium vel vniuersè, vel particulatim committitur, cuiusmodi est praefectus vrbiⁿ, qui non solum ea crimina, quæ domi, verum etiam, quæ foris perpetratur, vindicat: Praefectus^o vigilum, qui de incendiarijs, effractoribus, furibus, raptoribus, & receptatoribus cognoscit. Quæstor, cui criminum inquirendorum negotium dari solet. Latrunculator^p, qui de grassationibus et latrocinijs cognoscit. Nonnulli verò, quibus iurisdictionis, vel in totum, vel pro parte permittitur. Cuius generis est praetor, qui à præcũdo, in concipiendis praetorijs stipulationibus, manumissionibus, adoptionibus, iudicijs, nomè traxisse dicitur. Iudex fideicommissorum, cuius nulla alia de re, quàm de fideicommissis notio est^q. Rationalis siue quæstor Cæsaris, qui rerum ad principem pertinentium curam solù gerit^r: quibus addi potest, quod curialibus, cohortalibus, & similibus, sui sint positi et constituti iudices. Nonnulli deniq; quibus ea, quæ mixti sunt imperij, committuntur: nam quod cõsules^s manumittere volentibus cõsiliu præbent, quod episcopi panis & aliarum rerum venalium curam gerunt, quod Aediles, vt ne vitiosa morbosaue vlla res veneat, procurant, nullam aliam Reipublicæ partem, quam quæ mixti imperij sit, attingit. Vt interim illud præteream, quod quædam tantæ habentur dignationis, vt non ab alio, quam ipso principe, diiudicari possint^t: quædam contra, tam vilia, vt ad pedarios iudices, & eos, qui recuperatores disceptatoresue dicuntur, reijciantur^v. Iam autem, pro diuersis iudicum qualitibus, variaz sunt eorum differentiaz. Primum alij sunt, à quibus, tanquam à minoribus ad maiores, prouocatio est: quales sunt omnes inferiores, quorum

vltimi

h. l. cù antea. C. de recept. arbit.
i. l. j. C. de recept. arbit.
k. l. diè proferre. §. vlt. ff. de arb.
l. l. ne in arbit. cù Auct. seq. C. de recept. arb.

m. l. j. §. tametsi ff. de arbit.

n. l. j. ff. de off. præf. vrb.
o. l. nã salutè. ff. de off. præf. vig.

p. l. solemnus. §. j. ff. de iud.

q. l. quæstor. §. cum vir. ff. de legat. j.
r. l. j. & tot. tit. ff. de off. procurat. cæs. & rat.
s. l. j. ff. de off. consul. l. j. ff. de ædil. ed. l. muneru. ff. de mun. & hon.

t. l. quoties. C. vbi senator.
v. l. 2. C. de ped. iud.

ultimi sunt qui pedanei dicuntur: Alij, à quib⁹ nulla cadit appellatio, cuiusmodi sunt præfecti prætorio: credidit enim^a princeps, eos, qui ob singularem industriam, explorata eorum fide & grauitate, ad huius officij magnitudinē adhiberētur, nō aliter iudicatos esse pro sapiētia ac luce dignitatis suæ, quā ipse foret iudicaturus: atq; hæc distinctio est secundū ordinis prærogatiuā. Secundū dignitatē, Alij, sūt superillustres siue maximi, vt Imperator, Cōsul, Senator, Papa, Legati, Patriarchæ: Alij, illustres siue magni, vt præfectus prætorio, Oriētis, Italię, Africę, Primates, Archiepiscopi: Alij, spectabiles siue medij, vt Magistri militū, Prætores, Episcopi, Alij clarissimi, vt Præsides puinciarū, Archidiaconi, Archipræsbyteri: Alij deniq; infimi, vt defensores ciuitatū & municipiorū, præsbysteri, et ecclesiarū rectores. Pro graduum diuersitate nōnulli sunt, qui ordinarij dicuntur: nōnulli, qui legati: nōnulli qui delegati: nōnulli qui dati: nōnulli tandē, qui medij siue cōmunes, Ordinarij sunt, qui iure magistratus, iuris dicēdi officiū & munus^b sustinent, quales sunt præsides, prætores, præfecti, proconsules, & alij, quorū multę sunt & varię, tā secundum res quā secundū qualitates, differentię. Legati sunt, qui ordinarijs quibusdā magistratibus adiunguntur, vt illis vicariā subindē præstent operam: adeo quidem, vt & mandata iurisdictione, iudices dandi habeant potestātē^c. Nam proconsules, cū omnia non possint per se obire, solent custodiarū cognitionē mādare legatis suis, scilicet vt præauditas custodias ad se remittāt, et vt innocentē ipse liberet: nam si quid est quoque quod maiorem animaduersionem exigit, remittere legatus ad proconsulem debet: vtpote cum neque animaduertendi, neq; cōercendi, neque atrociter verberandi ius legatus habeat. Summi pontificis legati hodie, vel sunt laterani (vtar enim verbo Plautino) vt cardinales: vel certorum locorū, vt nōnulli de archiepiscopis: vel deniq; datui, qui, alicuius negotij obeundi gratia, in provinciā destinātur. Delegati iudices sunt, qui mādātā iurisdictionē obtinēt^d: idq; siue à principe, siue ab alio quouis ordinario iudice, fuerit demandata: more enim maiorum comparatum est, vt is iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, nō alieno beneficio, possidet^e. Quauis tamen sint & subdelegati, quibus scilicet à delegatis causę disceptatio committitur. Dati sunt, qui ad vnā aliquam causam, vel definiendam, vel cognoscendam, à prætore constituuntur: qui subindē cognitores, subindē simplici nomine iudices, subindē recuperatores, subindē disceptatores, subindē etiā pedanei, (quāquam eorū nomen ad alios quoq; pertinet, vt supra dictum est) nominantur. Et ad eos præcipuē pertinet, quod dicitur, iurisdictionem esse iudicis dandi licentiā^f: soletq; prætor alijs occupatus, non tā ipse quotidie iudicare, nisi res maioris fortē esset momenti ac pretij, quā iudices inter litigatores dare ac constituere. Et possunt quidem, vt inquit & Paulus, iudicem dare, quibus lege, vel constitutione, vel Senatusconsulto concessitur. Lege, sicut proconsul: is quoque cui mandata est iurisdictione, iudicem dare potest, vt sunt legati proconsulum: item hi quibus id concessum est propter vim imperij, sicuti præfectus vrbi, ceterique Romę magistratus. Non autem omnes iudices dari possunt ab his, qui iudices

a. l. vnic. C. de off. præf. prætor.

b. l. more maiorum. ff. de iurisd. omni. iud.

c. l. legatus. l. solent. ff. de off. præcōsul. & legi.

d. l. j. & tot. tit. ff. de off. eius cui mādāt. ē iurisd.

e. l. more maiorum. ff. de iurisd. om. iud.

f. l. j. ff. de iurisd. om. iud.

g. l. cū prætor. ff. de iud.

dandi ius habent. Quidā enim lege impediuntur, ne iudices sint, Quidā moribus, Quidā natura. Natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carent. Lege, qui senatu motus est. Moribus, foeminae & serui, nō quia nō habeāt iudicium: sed quia receptum est, vt ciuilibus officijs non fungantur. Medij^h siue communes iudices sunt, quibus specialiter lege, vel senatusconsulto, vel cōstitutione principum aliquid demandatur. Illi enim cū nec ordinarij, nec legati, nec recuperatores, reuera dici possunt, rectē medij siue communes, siue denique generali nomine extraordinarij appellantur. Illud valdē quæsitum scio, quānam res mandari possint, quæ non: & quibus magistratibus mandandi competat licentia, quibus non. Et primū quidem verum est, imperiumⁱ merum, mandata iurisdictione, non transire: videlicet quoniam nunquam obuēnit iure magistratus: sed vel lege, vel senatusconsulto, vel per principem. Imperium mixtum, vt scilicet bonorum possessio detur, vt damni infecti nomine caueatur, vt in possessionem mittatur legatorum seruandorum nomine, vt de suspectis tutoribus cognoscatur, mandari potest^k. Vt autem mandata iurisdictione à præside, consilium exercent is cui mandatur: vt à prætore mandata iurisdictione, ea quæstio transferatur, qua, vtrum causa, propter quam tutores vel curatores prædia pupilli vel adolescentis alienare volunt, idonea sit necne, cognoscitur, mandari^l non potest. Nam quemadmodum ea, quæ in mixto imperio, iurisdictioni sunt confinia, rectē transeunt: ita ea, quæ cum mero imperio cognata, transire non possunt. Planè iurisdictione^m, quæ iure magistratus competit, sine controuersia mandari potest. Et ideo imperium, quod iurisdictioni cohæret, id est modica coercitio, sine qua iurisdictione explicari non potest, simul etiam transireⁿ solet. Quantum ad magistratus attinet, illis demum permissum est mandare iurisdictionem, qui eam suo iure, id est, sui magistratus beneficio obtinent^o. Ceterum qui mandata iurisdictionem habent, vt delegati: vel datam, vt recuperatores: vel extraordinariam, vt medij illi de quibus dictum est, non possunt: quia scilicet proprium nihil habent, sed eius, qui concessit, iurisdictione vtuntur. Si omnes iudicum differentias & qualitates in vnum quasi conspectum positas, videre quis cupiat, est in manibus pulcherrimum Domitij P. Vlpiani, ex libro quinto oppositorum responsū: eius enim verba, hæc sunt: Qui neque iurisdictioni præest: neque à principe potestate aliqua præditus: neque ab eo, qui ius dandorum iudicum habet, datus est: nec ex compromisso sumptus: vel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse nō potuit. Sed de tribus principalibus iudiciorum personis, Actore, Reo, ac Iudice, hætenus. Personæ adminiculantes (nā de ijs secundo loco dicere promisimus) vel sunt iudicis, vel litigatorū, vel ipsius fori et iudicij. Ad iudicē instruendū pertinet, Assessor, Auditor, Iureconsultus. Officiū^q assessoris ferè cōstat, in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis. Auditoris, in causæ cognitione accipienda, & ad iudicē referenda. Iureconsulti, in iure suggerēdo: quod quidē ius, nō nunquā ab ipso principe petitur, quo-

h. l. j. in princ.
ff. de off. eius cui
mand. est iurisd.

i. d. l. j. in fi.

k. l. cognitio. ff.
de off. eius cui
mand. est. iur.

l. l. mandata, illo
tit.

m. d. l. more
maiorum.

n. l. j. in fi. l. vlt.
ff. de off. eius cui
mandat. est. iurisd.
p. d. l. more ma.

p. l. pen. ff. de
iud.

q. l. j. ff. de off.
ass.

cur, quoties de re ardua, eaq; valde intricata, nascitur quæstio. Litigatoribus, præter Subscriptores, Adstipulatores, Actores, & alios de quibus supra est expositum, adsunt Procuratores, qui Pragmatici apud veteres vocari solebant, (nam procuratorum ad negotia alia est causa.) Item Aduocati, quos leguleios vocabat antiquitas: nam alioquin amici proprie solent appellari aduocati: Denique postulatōres siue patroni, qui oratores apud patres nostros dicebantur. Et hoc est quod ait Asconius Pedianus, his ferè verbis: Qui defendit alterū in iudicio, Aut patronus dicitur, si orator est: Aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico: Aut procurator, si negotium suscipit: Aut cognitor, si præsentis causam nouit, & sic tuetur, vt suam. Præter istas personas litigatorum, sunt præterea procuratores ad negotia, œconomi, tutores, curatores, orphanotrophī, vicedomini, actores vniuersitatis, vicecomites, qui omnes ad hoc tenentur ratione muneris & officij: Item defensores, cognitores, coniunctæ personæ, excusatores, testes, qui solam affectionem præstant, vel ei qui agit, vel cum quo agitur. Procurator ad negotia est, qui ipsius rei & negotij, non verò litis & processus, in iure curam gerit. Oeconomus, cui ecclesiastica res mandatur. Tutor, qui pupillum suscepit tuendum, vel ex vltima voluntate, vel ex lege, vel iussu magistratus. Curator, qui adolescentis res & negotia administrat. Orphanotrophus, qui orphanorum & pupillorum exhibitionem suscipit. Vicedominus, qui rebus episcopalibus præest. Actor vniuersitatis siue syndicus, qui vel ad vnam causam, vel in perpetuum præpositus est communibus negotijs alicuius collegij, corporis, vel vniuersitatis. Vicecomes, cui dominus executionem iurisdictionis suæ cõmittit. Defensor, qui absque villo mandato, se vltro sua sponte ad defensionem alicuius offert. Cognitor, q; vel vt amicus, vel vt cognitionem habes negotij, adistit illi qui litigat. Solent enī veteres magno amicorū numero stipati, causā dicere, cuius exstat memorabile exēplū apud Cæsarem, in primo cõmentario. Coniuncta psona est, quæ propter sanguinis propinqtatem, alieno nomine vel agit, vel defendit. Excusator, q; venit vt proponat causas absentia alicuius, qui nec ipse per se, nec per aliū comparere potest. Testes denique, qui antiquis superstites vocabantur, eò quòd rebus, quæ in iudicium deducerentur, superessent. Personæ ad ipsum forum & iudicium pertinentes sunt, tabelliones, executores, viatores, serui publici, apparitores, lictores, commentarienses. Tabellio est, qui publicum munus habet conficiendorum instrumentorum, ad fidem faciendam. Executor, per quem lis ad effectum perducitur, & executioni demãdatur. Viator, qui senatum in vnum conuocat, tracto nomine ab eo, quòd senatores olim Romani ruri agentes, à viatoribus in urbem accerterentur. Seruus publicus, qui ipsi iudicio adstat paratus, si forte quid opus est. Apparitor, per quem præparatoria iudiciorum, vt in iure compareatur, expediuntur. Lictor, qui criminalibus iudicijs adest. Commentariensis, qui carceri est præpositus. Quoniam verò satis dictum est de personis iudicialibus, videamus porrò paucis ac summariis de rebus.

r. vid. ff. quod cuiusque vniu. nom.

s. vid. l. i. ff. de pup. sal.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE REBUS PERTINENTIBUS AD IVDI-
CIVM, TVM HODIE TVM SECVN-
DVM VETERES.

Per omnes vel sunt ordinarię, vel volutarię. In ordinarijs, tã à iudicis quàm à litigantium parte, sunt loca, tempora, sportulę, dilationes, citationes, cautiones, iuramenta, editiones, impetrationes, postulationes, probationes, exceptiones, recusationes, positiones, interlocutiones, appellationes. In volutarijs, sũt pacta, transactiones, cum quibus coherent, quę sæpe incurrunt, calumniz: restitutiones in integrum: celsiones: alienationes. mutandi iudicij causa. Sed tractemus breuiter de singulis. Loci differentia facit, vt alia dicatur ordinaria, alia extraordinaria. Ordinaria expediuntur pro tribunali, vel alijs locis, vbi prætor, salua maiestate imperij sui, saluoq; more maiorum, ius dicere potest^a. Extraordinaria, cognoscuntur obiter & de plano, sine vlla figura & strepitu^b iudicij. Nam quę nõ sunt contentiosę iurisdictionis, sed voluntarię, qualis est manumissio: quouis loco, imo etiã in trãsitu, veluti cum prætor aut præses in balneum vel theatrũ procedit, recte exercentur. Temporũ ratio efficit, vt dies vtilis ab inutilibus & feriatis distinguantur. Nam messium vindemiarumq; tempore, exempli gratia, aduersarium ad iudicium venire, nemo cogere potest: quia scilicet occupati homines circa rē rusticã, in forum venire cõpellēdi nõ sunt. Sportulę, sunt pecuniz, quę pro iudicio, viatoribus numerantur: sic dictę à sportulis, quibus recipi solēt: quẽadmodum fiscus, ærariũ principis, à fiscellis. Dilationes, sunt inducię siue prorogationes tẽporis, ad dādum aliquid, vel faciēdum cõcessę, vel à lege, vel à iudice, vel à parte aduersa. A lege, veluti dilatio triginta dierũ, qui iusti dicuntur, & æris cõfessis dari solent. A iudice, veluti cum secundum eius arbitrium, aliquid temporis, vel huic, vel illi irrogatur. A parte, veluti cũ vel in iudicio, vel extra iudicium sic conuenitur. Citationes, sunt vocationes in ius, cum videlicet, vel iuris experiundi, de quo paulò post: vel alicuius expediēdi causa, q̄s vocatur. Et quidẽ per legitimas citationes, peruenitur ad peremptorium, edictum, hoc ordine^c: vt primò quis petat, post absentia aduersarij, edictum primum: mox alterum per interuallum nõ minũs decẽ dierũ: & tertium, quibus propositis, tunc peremptoriũ impetret, quod, inde hoc nomẽ sumpsit, quod perimeret disceptationẽ, hoc est, vltra nõ pateretur aduersarium tergiuersari. Cautio- nis verbũ generale est: potrigitur enĩ ad omnẽ securitatẽ, quã quis præstat in iudicio per satisfationẽ, quę nihil est aliud, q̄ adimpletio desiderij eius, q̄ nobiscũ litigat, vt eũ securũ faciamus, vel prædijs & prædibus (vt antiquo more loquar) id est, pignoribus & spõsoribus siue vadibus datis, vel iuramento præstito, vel nuda promissione. Idq; siue queratur de iudicio sistēdo, siue de iudicato soluēdo, siue de alijs cõsimilibus præstationibus, tam à parte aëtoris & rei, quàm eorum, qui illorum nomine vel agunt vel defendunt. Nam est & quoddam genus actionis, quod ex sponso dicitur: quod quidem fiebat, interposita stipulatione certę pecuniz,

a. L. vi. ff. de iustit. & iur.
b. l. nec quicq̄ de plano. ff. de off. prætor. & leg.

c. l. ad peremptoriũ cũ seq. ff. de iud.

pecuniæ, quã perderet is, qui spõsione corã iudice vinceretur. Cuius quõdẽ iudicij & Homerus ipse meminit: ex quo cõstat, antiquissimum esse, & apud veteres Græcos nõ minùs, quã Romanos vsurpatũ. Iusiurandũ nihil est aliud, quã affirmatio religiosa, introductũ litiũ expediendarũ causa: & est vel voluntarium, vel iudiciale, vel necessariũ. Voluntariũ, quod pars parti extra iudiciũ defert. Iudiciale, quod pars parti in iudicio. Necessariũ, quod iudex parti propter legitime probationis penuriã imponit. Et quõdẽ initio litis solet iuramentũ p̃stari, quod calũnię dicitur: quo iuratur à partib⁹, se nõ vexãdi aduersarij, sed ipsius veritatis defendẽdæ causa, in iudicio experiri. Atq; est quõdẽ vetustissimũ quoddã actionis genus, quo iusto sacramẽto, inter se cõtendere partes dicebãtur. Nã is qui petebat, inq̃t Varro, & qui inficiebatur de alijs rebus, vtriq; quingentos æris, ad potẽ deponebãt: de alijs itẽ reb⁹, certũ aliũ legitimũ numerũ assum. Qui iudicio vicerat suũ sacramentũ à sacro, id est, ponte auferebat, victi, ad ærarium redibant. Edere, est copiã eius, quod exhibendũ est, facere: vt cum ante ingressum litis, rationes aduersario nostro, vel alia instrumẽta edimus, vt videlicet apud se deliberare possit, vtrũ cedere velit, an contendere. Et fiunt ferme editiones sine die & consule, ne quid fortẽ, ijs editis, fraudis excogitetur. Nam quõd rationes cũ die & cõsule edi debent, indẽ contingit, quõd accepta & data non aliter possunt apparere, nisi dies & consul fuerit editus. Impetraciones actionum^d fiebant olim à collegio pontificum, penes quos potestas erat, vel concedendæ vel abnuendæ actionis: ne videlicet quis ad litigandum temere prosiliret. Et quoties quidem potestatem experiundi concedebant, præscribebant simul & formulas quasdam, quibus actio cõtineretur, & secundum quas iudiciũ agitaretur: quæ quidẽ ratio litigandi propter cationes^e, hodie sublata est. Planẽ quod aliarum quarundã rerum, quæ in iudicio occurrere possunt, fiũt impetraciones: & hodie frequẽtatur, & obtinet in ijs, quõd dicitur: Quod qsq; iuris in aliũ statuerit, vel obtinuerit, ipse eodẽ iure vtatur. Quod quidẽ edictũ, summã habet equitatẽ, cũ nemo meritò possit aspernari, idẽ ius sibi dici, quod ipse alijs dixit, vel dici effecit. Postulare, est desiderũ suũ, vel amici sui, in iure, apud eũ qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio cõtadicere. Et sunt tres ordines eorũ, qui postulare non possunt. Quidam in totum prohibentur: quidã pro se permittuntur, sed nõ pro alijs: quidã pro se & pro certis dũtaxat p̃sonis, nõ pro oĩbus, de quibus nõ est opus hĩc latiũs exponere. Probatio nihil est aliud, quã rei dubię per argumẽta demõstratio, incũbẽs semp ei, qui ait, nõ qui negat. Diuiditur verò, in plenã siue p̃fectã, et minũs plenã, siue imperfectã. Plena fit, per testes fide dignos, ad minũs duos: Itẽ p̃ eius cũ quo agitur, confessionem, quẽ ipsius rei iudicatẽ instar obtinet, Item per legitima instrumẽta, tũ publica, tũ priuata. Nã in exercẽdis litibus, eadẽ vis est instrumẽtorũ & testiũ. Prẽterea, per ipsius rei euidẽtiã, cum videlicet vulgò notũ et manifestariũ est id, quo de q̃ritur: Adhęc, p̃ p̃sũptionẽ, famã, iusiurandũ, antiqua signa, sigilla, cõmunẽ opinionẽ, tormẽta, subtiles interrogationes et alijs quibusdã modis: quẽ accuratẽ quõdẽ describi nõ possũt, sed religioni plerũq; et prudẽtię iudicis cõmittũtur.

Imperfe-

d. l. a. ff. de orig. iur.

c. l. vnic. C. de formul. & impet. subl.

imperfecta probatio, plerunque solet ex attestatione vnus, & colloca-
 tione literarum, exq; fuga rei cōuenti, & signis aliquot oriri. Exceptio
 dicta est, quasi quædam exclusio, quæ interponi solet actioni cuiusque
 rei, ad excludendum id, quod in intentionem condemnationemq; de-
 ductum est. Sed est earum, Alia dilatoria, Alia declinatoria, Alia per-
 emptoria. Dilatoria, quæ cōtra personam actoris, vel procuratoris eius,
 proponitur. Declinatoria, per quā iudex repudiatur. Peremptoria, quæ
 rem ipsam & intentionem omnem perimit. Positio, qua nunc vtimur,
 est breuis quædam verborum formula, mentem proponentis continēs,
 ad veritatem eliciendam, & eum qui ponit, ab onere probandi alleui-
 andum, proposita. Nam quæ sua spōte confitetur reus, ea nihil est opus,
 vt vel testibus ampliùs, vel instrumentis adstruantur. Interlocutio, est
 rei alicuius incidētis, antequam ad ipsam causam perueniatur, definitio.
 Et differt quidem hactenus à decreto, vt interlocutio magis ad iurisdic-
 tionem, decreto verò ad imperium referatur ^f. Appellatio, est à mi-
 nori iudice ad superiorem prouocatio, excogitata, ad errorem iudican-
 tium corrigendum, & ad veritatem & rem bene iudicatam cōfirman-
 dam. Pactum, est duorum pluriùmve in idem placitum & consensus,
 dictum à pactione, vnde & pacis nomen appellatum est. Transactio, est
 quasi de re dubia, & lite incerta, neque finita, aliquo dato & retento,
 conuentio. Nam qui paciscitur non petere, donationis causa, rem cer-
 tam & indubitata, liberalitate remittit. Transactio, non est natura sui li-
 beralis. Restitutio integri, est omisæ causæ, rescisso eo per quod læsi si-
 mus, in antiquum statum redintegratio ac repositio. Et irrogatur qui-
 dem ijs qui in captionem inciderunt, vel metu, vel calliditate, vel ætate,
 vel absentia, vel per status mutationem, vel deniq; per iustum errorem.
 Cessio est, cū quis actiones sibi competentes mandat alij: quæ qui-
 dem res, secundum Anastasij constitutionem ^g sua sponte suspecta est,
 & improbata. In omni autem cessione, directa actio manet apud ce-
 dentem, licet utilis ad eum, in quem fit cessio, transferatur. Alienatio
 iudicij mutandi causa tunc fieri dicitur, cū quis alienando rem, alium
 nobis aduersarium, suo loco, data opera, & in fraudem nostram, substi-
 tuit. Nam tanti nobis in factum actione tenentur, quanti nostra interfit,
 alium nos aduersarium nō habuisse. Itaq; si alterius prouincię hominē,
 aut potentiorē nobis aduersarium opposuerit, tenebitur, quoniā po-
 tentioribus pares esse non possumus.

f. vid. l. decreta.
ff. de re. lud.

g. l. ab Anasta-
sio. C. mandat.

DE PROCESSV IVDICII CIVILIS.

Nunc reliquum est, vt de ipso processu iudiciali paucula
 quædam referamus: solet enim apud veteres Romanos, non
 certus aliquis & descriptus, sed incertus & liber eius esse
 cursus: idque cū prætores, non ex perpetuis edictis, sed ex
 annalibus, & pro cuiusque voluntate ac iudicio constitutis, in iure ver-
 sarentur. Sed cū ea res non boni plerunque exempli videretur, existi-
 tit Cornelius, vt inquit Asconius, qui etli non apertè repugnantibus,
 multis

multis tamen inuitis, legē ferret, vt prætores ex perpetuis suis edictis ius dicerent: quę res, gratiā ambitiosis prætoribus, qui variè ius dicere solebāt, sustulit. Solet autē alia atq; alia esse ratio ciuiliū causarū, Alia criminaliū, Alia prætoriarū et extraordinariarū, de quibus singulis expediēdū. Ciuilis iudicij, duę sunt in totum partes: Litis cōtestatio^a, quantū ad litigantes: & sententia, quantū ad ipsū iudicem, pertinet. Quę præterea sunt in iudicijs alia, vel sunt præparatiōra siue priora, vel posteriora, vel media, de quibus etiam videbimus, si de principibus duabus partibus prius explicuerimus. Litis ergo contestatio, quomodo his nostris temporibus fieri debeat, satis disertè relatum est ex Iustiniano^b his fermè verbis. Offeratur ei, qui vocatur ad iudicium, libellus, & exindē præbitis sportulis, data fideiussione, viginti dierū gaudeat inducijs, quibus deliberet, cedātne an contendat, atq; iudicīne aliūm adsociari petat, an recuset eum: nisi sit is, quem ipse alio recusato, iam petierit. Denique, præsens interrogetur, an hoc tēpus litis transierit, quod non mox ex ipsius responsione, sed etiam libelli subscriptione manifestatur, quam in initio facere debet. Litis ergo contestatio contra hoc priuilegium habita, pro nihilo ducenda est. Planè apud antiquos, triplex fermè reperitur ratio, qua in litem veteres consentire, ac communi consensu descendere solebant. Subindè enim sponsione facta, subindè sacramēto deposito, subindè nuda testatione habita, iudicem sibi vel disceptatorem eligebant. In sponsionibus & sacramentis fiebant pignorum & pecuniarum depositions, quę partim victori, partim ipsi iudici & ærario applicarentur. De his scribit ad hunc modum Homerus, in scuto Achillis.

a. I. amplius ff. rē rat. hab. inn. sta. l. iudex. ff. de re iud.

b. Auc̄. offeratur C. de lit. cōtest.

Αχιλλῆος ἐν ἀγορῇ ἰσχυρὸν ἄρτιος ἴσθα δὲ κίρκος
 ἄρτιος δὲ δὲ ἄνδρας ἰνίκιους ἴσθα ποινῆς
 ἄνδρας ἀποφθιμίους δὲ μὴ εἶχοντο πᾶσι ἀποδοῦναι.
 Δίμω πικραίνουσι δὲ ἀναίνετο μηδὲ γυλιόσθαι.
 ἄμφω δὲ ἴσθαι ἐπὶ ἴσθαι πικραίνετο ἰλιόσθαι
 λαοὶ δὲ ἀμφοτέρωσιν ἰσθαι πικραίνετο ἀμφοτέρωσιν
 κίρκος δὲ ἀραχάει ἰσθαι πικραίνετο δὲ γίγνοντο.
 ἴσθα ἰσθαι πικραίνετο ἰσθαι πικραίνετο ἰσθαι πικραίνετο.
 σπύπτρα δὲ κίρκος ἰσθαι πικραίνετο ἰσθαι πικραίνετο,
 τοῖσιν ἰσθαι πικραίνετο ἰσθαι πικραίνετο δὲ δίκασθαι.
 κίρκος δὲ ἰσθαι πικραίνετο δὲ χροσθαι πικραίνετο.
 τῶ δὲ μὴ ὅς μετὰ τοῖσι δίκασθαι ἰσθαι πικραίνετο.

Quę per testationem fiebat, nullis intercedentibus pecunijs, sed testibus tantūm ad hoc conuocatis & rogatis, constituebatur, vndè contestationis nomē ab initio collatum fuisse proculdubio est. Et quidem quantum ad nostrorum temporū vsum attinet, non est in obscuro, nostram hodie cōtestationē, ex illis apud antiquos tribus modis & rationibus coaluisse. Nam in sacramēti locum, successit iuramentum quod calumnię vocamus. In sponsionis, ipsa nominatim conuentio, quę contractus instar obtinet^c. In depositions tandem hoc, quod victus victori condemnatur in expensas. Festus pompeius contestari dicit esse, cūm vterque reus dicit, testes estote. Et contestari litem, cūm duo aut plures aduersarij, ordinatō iudicio dicunt, testes estote. In sententijs pro-

c. l. j. ff. idē ff. de petul.

x tijijs pro-

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

tijis proferendis veterū mos erat, vt mīsis iudicibus in cōsiliū ad sententiā dicendā, quādo scilicet allegatis argumētis omnibus, orator dixisset, dixi: vt in quā vnusquisq; iudicū, ceratā tabellā, cera legitima haberet, & siquē maiores essent causę, vniuersi iudices, in cistā tabulas, easq; insculptas literas habētes, vel absolutionis, vel cōdēnationis, vel ampliatiōis simul cōijcerent: si verò leuiores essent causę, vt singuli suā sententiā de tabula pronuntiarēt. Nam si absoluendus esset reus, moris erat vt statim absolueretur: Si dānandus, statim damnaretur: Si causa nō est idonea ad dānationē, absolui tamē nō posset, vt ampliū nuntiaretur. Et est quidē „
absoluere (quēadmodū refert Asconius) quod per qualitātē licitū esse „
mōstratur: cui simile est, expedire, quod definitiōe soluat: et trāsigere, „
quod quidē est, quod aut cōfiteri non timeat, aut negationē concludat. „
Cōdēnare, est poenā pro delicto imponere. Nam diuidere sententiā est, „
cū aliquis in dicēda sententia, duas plurē sue partes cōplectitur, et si non „
omnes eę exhibētur, postulat vt diuidantur, id est de singulis referatur. „
Ampliare, est sententiā differre, aut quia res nondū satis liquet, aut quia „
corā sistēdi testes sunt, et cū illis cōmittēdi, aut quia de crimine ipso vel „
de poenę modo, deliberaretur. Et nō abest lōgē ab ampliatiōe, cōperē- „
dinatio, nisi quōd ampliatio sit in incertā: cōperēdinatio in certā aliquā „
diē, iudicij prorogatio. Quoniā tamē ea rās satis obscura est & inuoluta, „
subijciam de ampliatiōis & cōperēdinationis differētia, verba ipsius „
Asconij Pediani, quę quia pręter id quod propositum est, insuper alia „
quz dā, non abhorrentia ab hoc proposito, continent: non est alienum, „
vt à nobis hoc loco recitentur. Ante legem Glauciam (inquit) de com- „
perēdinatione aut statim sequentia dicebātur, si absoluedus esset reus: „
aut ampliū pronunciabatur, si videretur esse dānandus, cū dixisset, „
ius non liquet, id est, obscura causa est. Itaque ea pars, interposita dila- „
tatione, dicebat, in cuius peroratione videbatur obscuritas. Comperē- „
dinatio verò, vtriusque partis recitatio est. Alij sic adnotant: Com- „
perēdinatio, est secunda actio, Item comperēdinatio, est ab vtrisque „
litigatoribus inuicem sibi denunciatio, in perēdinum diem. Nanque „
cū in rem aliquam agerent litigatores, & poena se sacramenti pete- „
rent, poscebant iudicem, qui dabatur post trigesimum diem: quo da- „
to, deindē inter se comperēdinum diem, vt ad iudicium venirent, „
denunciabant, quōd cū esset ventum, antequam causa ageretur, quasi „
per iudicem rem exponebant, quod ipsum dicebatur causę coniectio, „
quasi causę suę in breue coactio. Alij sic: inter comperēdinationem „
& ampliatiōem hoc interest, quōd comperēdinatio ex vna tantū „
repetitur, cū ante iudex non intelligeret. Et omnino si suadebatur „
iudici bona causa, absoluebat eum: si mala, non statim damnabat, sed „
hac excusatione parcebat: nam cū condemnandi nota esset Θ: litera „
absoluendi A: Ampliandi signum N L, quod significat non liquere: „
indē ampliatio nascebatur. Hęc ergo veterum in ferendis sententijs „
ratio. Quid autem hodie obseruandum sit, satis eleganter ac bre- „
uiter explicat Imperator^d in hęc verba. Hac lege perpetua credi- „
mus ordinandum, vt iudices, quos cognoscendi & pronunciandi „
necessitas

d. 1.2.C. de sen-
tent. ex breuic.
recit.

necessitas tenet, nō subitas, sed deliberatione habita post negotium, sententias ponderatas, sibi antè forment, & emendatas, statim in libellum secuta fidelitate, conferant: scriptasq; ex libello partibus legant. Sed nec sit eis posthac copia corrigendi, vel mutandi, exceptis tam viris eminentissimis præfectis prætorio, quàm alijs illustrem administrationem gerentibus, ceterisque illustribus iudicibus, quibus licentia conceditur etiam per officiū suū, & eos qui ministerium suum ijs accommodant, sententias definitivas recitare. Sed hæc de duabus præcipuis partibus iudiciorum, litis contestatione scilicet & sententia. Iam ea quæ vocauimus priora, siue τα πρῶτα: in citatione siue in vocatione in ius potissimū consistunt. Eius hodie ratio simplex est & plana, vt quæ vel per ipsum iudicem, vel per alteram partem litigantium, vel per viatorem aliquē, tum literis scriptis, tum viua voce expediatur. Sed si est, vt primo edicto citatus non veniat, comparatum est, vt alio secundo, quod monitorium dicitur, euocetur: quod quidē iterum si spernat, subijcitur tertium, quod peremptorium nominant, in quo cōminatur is qui edictum edit, etiam absēte diuersa parte, cognituru se ac pronūciaturu. Apud veteres duplex est via prodita, qua in ius à litigatoribus veniri solet. Subindē cōueniebat inter partes de die, quo vel ad prætorem, aut iudicium, in actionibus in personam, & comperendinationibus: vel in rem præsentem, in vindicationibus veniretur. Exstatq; ad eam rem lex duodecim tabularum: **SI STATVS DIES SIT CVM HOSTE, VENITO.** Subindē verò, & quidem vt plurimum, deducebat aduersarium suum in ius actor ipse, sed id fiebat duobus fermè modis. Si enim vilis esset & humilis ac sordidę cōditionis ille, cū quo res esset, rapiebatur obtorto collo, si se sponte duci non pateretur, idque nulla facta antestatione. Sic enim respondet apud Plautum in *Perfa*, Saturio parasitus Dorpalo lenoni: Tuane ego causa carnifex, cuiquā mortali libero, aures atteram, qui hīc cōmercaris ciues homines liberos? quasi verò eos qui intestabiles sunt, non oporteat antestari, id est, vocatis testibus, & auricula tacta, hoc memoria tenere iussis, in ius ducere. Si verò cū alio aliquo res esset, qui nec improbus nec intestabilis haberetur, is si reluctaretur, manu prehensus ducebatur: sin minùs, sequi actorem suum ad forum iuebatur, facta tamen prius antestatione, si eam fortè reus peteret. Nam si antestatus reus nō esset, & manū ei actor inieisset inuito, iniurię reus cōstitui poterat. Et ideo priusquā eū abduceret, rogabat eū actor, ecquid antestari veller, (Sic enim verbum licet apud Plautum & Horatium interpretamur) & siquidem responderet velle se, antestatione facta, ducebatur, vel sequi rogebatur. Si verò nihil opus esse diceret, sponte sua in ius ambulabat. Si denique penitus recusaret, etiam inuitus rapiebatur, nisi fortè vel prædem locupletē siue vadem ac sponsorem daret^f, vel legibus solutus privilegiōue munitus esset. Nam apud Caium libro I. ad edictum prætoris vr bani, exstat etiamnum hodie titulus: **DE S I I S, Q V I N E Q V E S R Q V A N T V R, N E Q V E D V C A N T V R.** Et hoc quidem privilegio vti videtur miles ille apud Plautum in *Curculione*, qui in ius vocatus & an antestari velit interrogatus, respondet nolle se, nec in ius

e. I in præptorio. ff. de iud.

f. tot. tit. ff. in ius. vocat. vt eant. vel lat. aut caut. d. g. l. solutum. ff. de verb. sig.

x ij

ambulare,

ambulare, nec antestationem ullam admittere. Sic igitur fit præparatio iudicij, antequam ad litis contestationem perueniatur. Cui præterea accidit editio instrumentorum, impetratio formularum, exhibitio actionis, qua quis experiri velit, cum nonnullis alijs. Lite contestata, priusquam iudex pronuntiet: partim hoc agunt litigatores, quemadmodum suum quisq; ius disceptatori, adductis prudentum consultijs et decretis, comprobet: partim, ut ea quæ in factis versantur, tum legitimorum instrumentorum, tum verò testium fide ac constantia, conuincat. Nam in his eleuandis subleuandisque, magna pars eorum, quæ media sunt, ac inter litis contestationem ac sententiam interiecta, ponitur. Et solèt olim ut inquit Asconius, iurati testes produci, et non solum ne falsa diceret, verùm etiam, ne, quæ vera essent, tacerent, adigi. Præterea dum diceret accusans orator, & pariter postea dum responderet defendens, testes à prætore qui prius examinati erant, suo iterum loco, singuli à prætore interrogabatur: qui palam & alta voce, ut à cunctis exaudirentur, suum aperiebant confirmabantque testimonium, quod quidem paulò secus hodie obseruatur. Cæterum, quòd olim antequam sententia ferretur, laudatores pariter & supplicatores pro reis audirentur, non minùs hodierno die quàm tum temporis, frequentatur. Post sententiam latam, nisi fortè prouocatio interueniat, quæ quidem omnia integra seruat & illæsa, sequitur executio rei iudicatæ aduersus eum, qui ius dicenti non obtemperat. Is, si factum debet, pignoribus captis coërcetur, quemadmodum tutores & curatores^h, qui non cauent: mulieres, quæ partu edito, in iudicium de agnoscendis liberis vocatæ, non comparent. Si verò certam & definitam aliquam rem & speciem reus debeat, siquidem rem habeat manu militari, officio iudicis ab eo possessio transferturⁱ, & fructuum duntaxat omnisque causæ nomine condemnatio fit. Si verò non potest restituere, & dolo fecit quòd minùs possit: in quantum aduersarius, in litem, sine vlla taxatione, in infinitum iurauerit, damnandus est. Si verò nec potest restituere, nec dolo fecit quòd minùs possit, non pluris quàm res est, id est, quanti aduersarij interfuit, condemnandus est. Si id quod in obligatione versatur, genus est, primum possidentur et distrahantur pignora: deinde ijs non sufficientibus, peruenitur ad ipsius personæ additionem. Ac in vèdicatione quidè (ut inquit^k Vlpianus) pignorum captorum facièda, primò quidè res mobiles & animalia capi pignori iubentur, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est: si non suffecerit, etià soli pignora capi iubentur & distrahi: quòd si nulla mouentia sint, à pignoribus soli initiu faciunt. Sic deniq; inter iudices interloq solent, si mouentia non sint, ut soli quoque capiantur. Nam à pignoribus soli, initiu facièdum non est, quòd si nec ea, quæ soli sint, sufficiat, vel nulla sint pignora soli, tunc peruenietur etià ad iura. Exsequuntur itaq; re iudicatà præfides isto modo: Si pignora quæ capta sūt, emptorè non inueniat, rescriptu est ab imperatore nostro & Diuo patre eius, ut addicatur ipsi, cui quisquis codenatus est. Et addicuntur utiq; ea quantitate, quæ debetur. Nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, hisq; esse contentus: rescriptu est, non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere: quia

h. §. pen. Inst. de sacros. tut.

i. l. qui restituere ff. de rei vèd.

k. l. à Diuo. §. in vendit. ff. de re iud.

velut pacto

velut pacto trāsegisse de cetero videtur, qui cōtētus fuit pignora possidere: nec posse eū in quātitatē certā pignora tenere, & superfluū petere: Immo sic quoque iudices exsequuntur iudicatū, vt nomina iure pignoris capiant, si nihil aliud sit, quod capi possit, hęc Vlpianus. In addicendis personis debitorū, huiusmodi apud veteres prodita lex est. A Eris confessi, rebusque iure iudicatis, triginta dies iusti sunt, post deinde manus iniectio esto. In ius ducito, ni iudicatum facit, aut qui pseudo eq in iure vim dicit, secum ducito, vincito, aut neruo aut compedibus quindecim pondo, ne minore, aut si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato: si volet, plus dato. Tertijs nundinis, partes secanto: si plus minúsue secuerint, sine fraude esto. Sed hęc quidem lex, quoniam durior & inhumanius est visa, mitigata est nōnihil à posterioribus legumlatoribus: nam aris alieni causa hodie nemo potest in¹ seruitutem rapi, licet in neruum conijci debitor, & donec satisfaciatur, retineri lege possit.

l. l. ob 23. C. de act. & obligat.

DE PROCESSV CRIMINALIUM IVDICIORVM.

DE capitalibus olim causis, non solet nisi centuriatis comitijs quæri: quibus liberum erat, cuius de populo, dicā ei scribere, quem accusare vellet, modò pœnam talionis sustinere paratus esset, si succumberet. Is verò qui accersitur alicuius criminis, nonnunquam è vinculis causam dicere, nonnunquam verò, pro rei quæ imponitur & personæ qualitate, vel prædibus datis, vel suæ promissioni commissus, respondere compellitur. Nam reum fieri, est apud prætorem legibus interrogari: cunq̄ue in ius ventum esset, dicebat accusator apud prætorem, reo: Aio te Siculos spoliasse: si tacuisset, lis ei æstimabatur, vt victo: Si negasset, petebat accusator à magistratu dies inquirendorum eius criminum, & instituebatur accusatio: eratque moris, vt accusator obsignaret domum, & clausa omnia eius, quem accusaturus erat, haberet, ne furtorum indicia, aut in vasis, aut in signis, aut literis constituta, ab eo remouerentur, Ciceronemque dicit Asconius, accusatione à prætore ad se delata, tempus inquisitionis Siciliam, dies 110. sumpsisse, colligendis literis à populis, & denuntiandis testimonijs. Ipsius verò accusationis, formula quædam est huiusmodi². Apud illū prætorem vel proconsulem Lucius Titius professus est, se Meuiam lege Iulia adulterij ream deferre, quòd dicat eam cum Caio Scio, in ciuitate illa, domo illius, mense illo, Consulibus illis, adulterium commisisse. Vt autem tota veterum ratio, in huiusmodi iudicijs peragendis, planè ac dilucidè intelligatur, subijciam duo loca ex Asconio Prædiano, quæ totam nobis rem ostendere ac declarare possint. Per lata deinde lege (inquit) Pompei, in qua id quoque scriptum erat, vt quæstor, suffragio populi, ex ijs qui consules fuerant, crearetur: statim comitia habuit, creatusque erat Cneus Domitius Aenobarbus quæstor. Aliorum quoque iudicium, qui de ea re iudicaret Pompeius tales pro-

a 1 libellorū. ff. de accusat.

r iij posuit,

IOACH. HOPPERI PHRSII IC.

posuit, ut nunquā neque clariores viros, neque sanctiores propositos esse constaret, post quod statim noua lege Milo postulatus, à duobus Appijs Clodijs adolescentibus iisdem, à quibus antea familia eius fuerat postulata. Itaque de ambitu ab iisdem Appijs, & præterea Caio Ceteio, & Lucio Cornificio de sodalitijs, & à Publio Fulvio Nerato. Postulatus autem erat, & de sodalitijs, & de ambitu: ea spe, primum iudicium de vi futurum apparebat, quod eum damnatum iri confidebant, nec postea responsurum. Diuinatione de ambitu accusatorum facta est, quaestore Aulo Torquato, atque ambo quaestores Torquatus & Domitius Nonis Aprilis reum adesse iusserunt, quo die Milo ad Domitij tribunal venit, ad Torquati amicos misit, ibi postulante pro eo M. Marcello obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi iudicium esset perfectum. Apud Domitium autem quaestorem maior Appius postulauit à Milone, exhiberi seruos numero quatuor & quinquaginta: & cum ille negaret eos qui nominabantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronuntiauit, ut ex seruorum eorum numero accusator, quod vellet, ederet. Citati deinde testes, secundum legem, quæ ut supra diximus iubebat, ut priusquam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices confirmarent, quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, ac coram accusatore ac reo, pile, in quibus nomina iudicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus postera die, sortitio iudicum fieret, vnus & septuaginta, qui numerus cum sorte contigisset, ij protinus sessum irent, tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque eodem die illo iudicaretur. Prius autem quam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus eijceret: ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquagesimus & vnus. Hæc Asconius vno loco. Alio sic ait. Moris erat, celebrata iudicum reiectione, & haberi in officio prætoris, & in arca reponi nomina iudicum delectorum. Reiectione autem idcirco dicitur, quia cum multi iudices, in consilium prætoris suo indicandi essent, qui quaestor fuisset, publica causa (verbi gratia repetundarum, ambitus, maiestatum) necesse fuerat, eos primum de curia senatoria conscribi, cum senatus iudicaret, deinde in urnam sortitio mitti, ut de pluribus necessarius numerus confici posset. Tertio, id est, post urnam permitti accusatori ac reo, ut ex illo numero reijciant, quos putauerint sibi aut inimicos, aut ex aliqua re incommodos fore. Solet autem ex moribus ac fama iudicum, ex illorum quos aut reijciebant aut retinebant iudices voluntate coniecturam facere populus, qui causæ suæ confidere, qui corrumpere iudices vellet, reiectione celebrata, & in eorum locum, qui reiecti fuerant, sub sortito prætoris, alios, quibus ille iudicum legitimus numerus compleretur, sufficere. Prima enim sortitio dicebatur: his perfectis iurabant in leges iudices, ut obstricti religione iudicarent, cum iurassent, omnes, præter ipsum prætorem, nomina eorum libellis, ut supra diximus, continebantur, & vbique habebantur, ne pro selectis iudicibus, ut sit in multitudine, aliqui suppositi corruptissimi, iudicarent. Itaque & prætoris tribunal, ut consideret indicatur prætori

prætori suo: Hucusque Peditanus. His si vnum adhuc è Liuiio locum addiderimus, nihil video, quod in toto hoc tractatu porro amplius desiderari possit. Is enim de Horatio qui sororem occidisset, loquens, (nota enim est Historia) sic ait: Atrox visum id facinus patribus plebiq; sed recens meritum facto obstabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex ne ipse tam tristis ingratiq; ad vulgus iudicij, aut secundum iudicium supplicij author esset, concilio populi aduocato, duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicet, secundum legem facio. Lex horredi carminis erat, duumuiros perduellionem iudicent, si à duumuiris prouocarit, prouocatione certato. Si vincent, caput obnubito, infelici arbori reſte ſuſpendito, verberato, vel intra pomeriũ, vel extra pomeriũ. Hac lege duumuiros creati, qui ſe abſoluere nõ rebatur, ea lege, ne innoxium quidem poſſe: cùm condemnaffent, tum alter ex his: Publi Horati tibi perduellionẽ iudico inquit. Liſtor colliga manus. Acceſſerat liſtor, iniſciebatq; laqueum: tum Horatius autore Tullo, clemente legis interprete, prouoco inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum eſt, moti homines ſunt in eo iudicio, maximè Publio Horatio patre proclamante, ſe filiam iure caſam iudicare: ni ita eſſet, ſe proprio iure in filiũ animaduerſurũ fuiſſe. Qua cauſa factũ eſt, vt abſolutus ſit à populo, magis admiratione virtutis, quàm iure cauſæ

DE PROCESSV PRAETORIORVM ET EXTRAORDINARIORVM IUDICIORVM.

Retoriorũ iudiciorũ ratio, nõ eſt vnus vbiq; modi: Aliud enim in adoptionibus, & manumiffionibus, quæ variè, tam ſecundũ ordinẽ, quàm extra ſunt: aliud in bonorũ poſſeſſionibus, miſſionibus in bona, et ſtipulationibus, quæ prætorie dicuntur, obſeruantur. Nã quod interdicta ferè ſoleat p actiones è ſpõſo, de quibus ſupra eſt tractatũ, expediri: notius eſt ex Fabio Quintiliano, quàm vt hinc prolixioribus tractari debeat, ſufficitq; ad locũ eũ probè intelligendũ, oratio Ciceronis pro Cecinna, cũ tertia in Verrem actione, cũq; alijs nõnullis orationibus, in quibus tũ ſarctorũ tectorũ, tũ etiã interdictorũ tractatio pulchrè explicatur. Nã quid dicã de bonorũ poſſeſſionibus, quæ cauſa rei ſeruãdẽ impetratur? quarũ omnis via & ratio, in latiorib; digeſtorũ ſiue Pãdeſtarũ libris fuſius eſt expoſita. Illud tãtũ breuiter admonẽdũ eſt, præter ordinaria, tã ciuiliũ & criminaliũ, q̃ prætoriarũ rerũ iudicia, eſſe quædã alia, quæ extraordinaria, & itẽ quæ ſummaria, vocãtur. Nã in quibuſdã caſibus cõtigit, vt propter rerũ & perſonarũ qualitãtẽ, celeritatẽ res expoſtulet, & ſine magnis reorũ ſumptibus debeat expediri. Sic dicimus, leuia, corãm audire & diſcutere de plano, procõſulẽ oportere. Itẽ de plano expediri, vt obſequiũ parẽtib; & patronis, liberisq; patronorũ exhibeatur. Formã verò horũ ſummariorũ iudiciorũ, deſcribit ſummus Põtifex^b his ferè verbis: Sæpe cõtigit, quod cauſas cõmittimus, et in earũ aliquibus, ſimpliciter & de plano, ac ſine ſtrepitu ac figura iudicij, procedi mãdam^a. De quorũ ſignificatione verborũ à multis cõtẽditur, et qualiter procedi debeat, dubitatur: nos autẽ dubita-

a. nec quicquid
ſ. de plano. ff. de
off. proconſul.
b. clem. ſæpe de
verb. ſignif.

dubitationem huiusmodi, quantum nobis possibile est, decidere cupientes, hac in perpetuum valitura constitutione sancimus, ut iudex, cui taliter causam committimus, necessario libellum non exigat: litis contestationem non postulet: in tempore etiam feriarum, ob necessitates hominum indultarum à iure, procedere valeat: amputet dilationum materiam: litem, quantum poterit, faciat brevior, exceptiones, appellationes dilatorias, & frustratorias repellendo: partium, aduocatorum, et procuratorum contentiones, ac iurgia, testiumque superfluum multitudinem refrenando. Non sic tamen iudex litem abbreviet, quin probationes necessarias, & defensiones legitimæ admittantur: citationem verò ac præstationem iuramenti de calumnia vel malitia, siue de veritate dicenda, ne veritas occulteretur, per commissionem huiusmodi intelligimus non excludi. Verum quia iuxta petitionis formam, pronuntiatio sequi debet, pro parte agentis & etiam rei, si quid petere voluerit, est in ipso litis exordio, petitio facienda, siue scriptis, siue verbo actis, tamen continuo, (ut super quibus positiones ac articuli formari debeant, possit haberi plenior certitudo, & ut fiat definitio clarior) inferendo, & quia positiones ad faciliorem expeditionem litium propter partium confessiones, & articulos, ad clariorem probationem vltus longeuus in causis admisit: nos vsum huiusmodi obseruari volentes, statuimus, ut iudex sic deputatus à nobis (nisi aliud de partium voluntate procedat) ad dandum simul utrisque terminum dare possit, & ad exhibendum omnia acta & munimenta, quibus partes uti volunt, in causa post dationem articulorum, diem certam, quandoque sibi videbitur, valeat assignare: eo saluo, quod ubi remissionem fieri cõtingeret, pro testibus producendis, possunt etiam instrumenta produci assignatione huiusmodi non obstante. Interrogabit etiam partes siue ad earum instantiam, siue ex officio, quandoque hoc æquitas suadebit: sententiam verò definitiuam, citatis ad id, licet non peremptorie, partibus, in scriptis, & prout magis sibi placuerit, stans vel sedens proferat, etiam si ei videbitur, conclusionem non facta, prout ex petitione & probatione & alijs actitatis in causa fuerit faciendum. Hactenus summus Pontifex. Iam autem exemplum huius rei proditum est pulcherrimum à Marcello iureconsulto qui sub titulo De ijs quæ in testamento delentur, scribit in hac verba: Sententia Imperatoris Antonini Augusti Pudente & Pollione consulibus. Cùm Valerius Nepos mutata voluntate incidere testamētum suum, & hæredum nomina induxerit: hæreditas eius secundum diui patris mei constitutionem ad eos, qui scripti fuerunt, pertinere non videtur: & aduocatus Fisci dixit. Vos habetis iudices vestros. Viuius Zeno dixit, Rogo domine Imperator, audias me patienter: de legatis quid statues? Antoninus Cæsar dixit, Videtur tibi voluisse testamētum valere, qui nomina hæredum induxerit? Cornelius Priscianus aduocatus Leonis dixit, Nomina hæredum tantum induxit. Calpurnius Longinus aduocatus Fisci dixit, Non potest vllum testamentum valere, quod hæredem nõ habet. Priscianus dixit, Manumisit quosdam, & legata dedit. Antoninus cæsar, remotis omnibus, cū deliberasset, & admitti rursus eosdem iussisset.

iussisset: dixit. Causa præsens admittere videtur humaniorem interpretationem: ut ea duntaxat existimemus, Nepotem irrita esse voluisse, quæ induxit, Hucusque Marcellus. Priusquã autẽ finem faciamus, operæpretium facturi videmur, si Platonem & Aristotelẽ imitati, & item Ciceronem in libro de legibus (nam quem de iurẽ civili in artem redigendo reliquit, cuiusque Aulus Gellius in noctibus Atticis meminit, desideramus) si inquam eos imitati paucis exponamus: primò, quomodo ius pontificale nostrum quo utimur, & item civile quod in libris digestorũ vniuersum habemus (nam reliqui libri vel præexercitamenta tantum continent vel supplementa) certã quadam ratione collectum, & in ordinem ac artem inclusum sit. Deniq;, quibus disciplinis ac studijs imbutus & tinctus debeat esse ille, qui ad hanc sacrosanctam Iuris tractationem accedere, & ad Reipublicæ munera capeßenda, se parare velit. Hisce enim duobus explicatis, partim ea, quæ de principijs Iuris, rebus, & iudicijs, hæctenus dicta sunt, intelligentur melius: partim etiam demonstrabitur quomodo diuina quædã ratioe ac ordine, cuncta illa quæ in vsu quotidie versantur & vita communi, ab ijs quæ hæctenus tractata sunt, & in ratione ac intelligentia consistunt, depẽdeant: & quomodo is, qui bonus in Republica civis futurus sit, à primis statim annis se parare, & pedetẽtim à minoribus ad maiora quasi per gradus, proficisci debeat.

SEQVITVR IVRIS PONTIFICII ET CIVILIS Liber singularis, insertus huic tertio de Iuris arte.

DE IVRE

IOACH. HÖPPERÏ PHRISII IC.
DE IVRE PONTIFICIO.

IVRE PONTIFICIO tractatur { PRIMVM, DE IPSIS LEGIBVS,
SECUNDO, DE MAGISTRATIBVS,

TERTIO DE IVDICIIS. Estq; iste ordo pulchra ratione, tum ex ipsa natura, tum ex ijs, quæ apud Platonem & Ciceronem in legibus tractantur, depromptus. Principè enim locù in ciuitate obtinet lex. Magistratus, sunt custodes & defensores legum & quasi leges loquentes. Iudicia tandè tum legum ipsarum, tum magistratuum quasi arma, quibus publicam pacem & communem tranquillitatem conseruant. Sed videamus ordine de singulis.

DE LEGIBVS.

1 De summa Trinitate & fide catholica.

2 De constitutionibus.

3 De rescriptis.

4 De consuetudine.

Legum pontificalium

Alia sunt religionis siue rerum diuinarum, veluti cum de summa Trinitate & fide catholica, quæ fundamētum est iuris pontificij, tractatur, 1.

Vel sunt scriptæ

Tum per cōstitutiones in genere, 2.

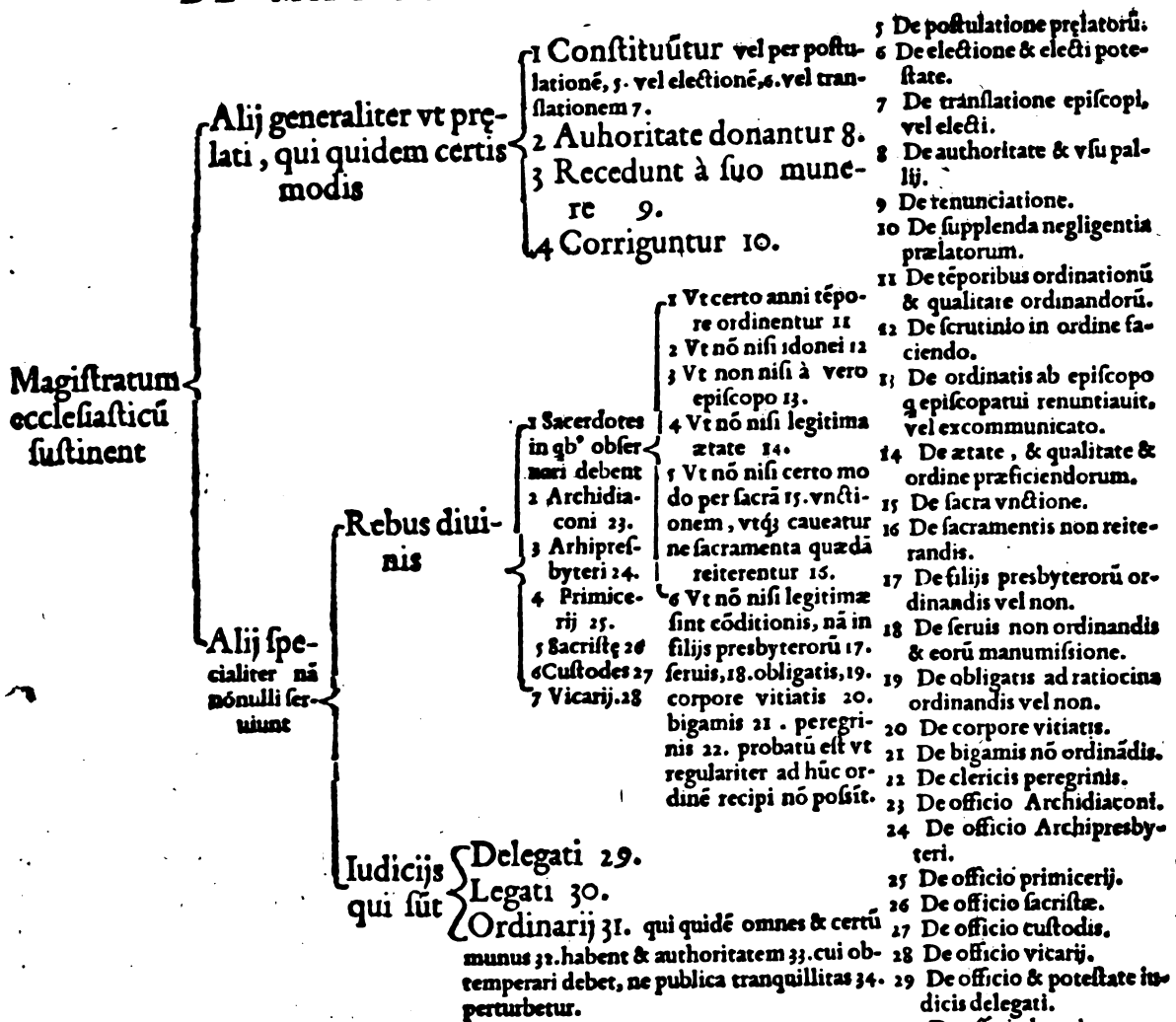
Tum per rescripta pontificum, ad species quotidie emergentes, 3.

Alia cōmunis vitæ, ac morum, siue rerum humanarum, quæ quidem

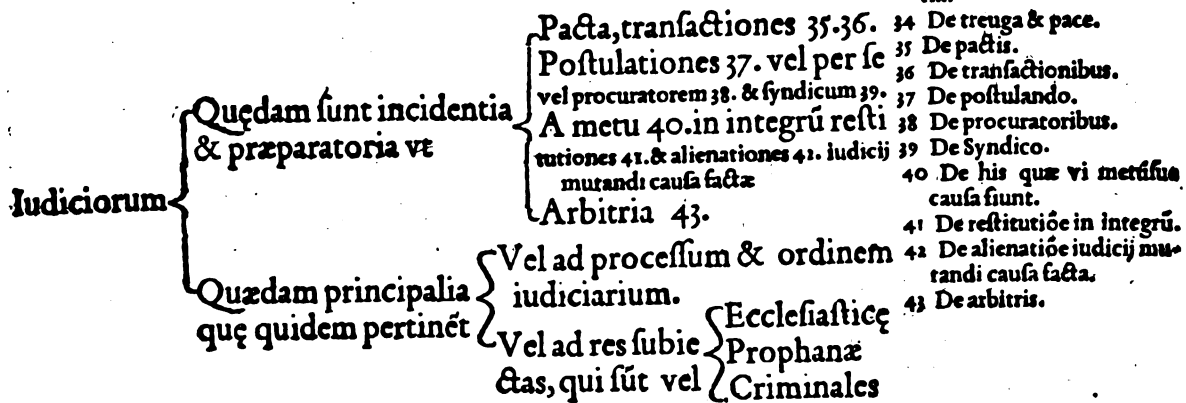
Vel moribus & longa cōsuetudine inductæ 4.

DE MAGISTRATIBVS

DE MAGISTRATIBVS.

DE IVDICIIS.

De his igitur tractandū est ordine, & primo quidē de processu. Secundo de ecclesiasticis. Tertio de prophanis. Quarto de criminalibus iudicijs.

Lib.2.

- 1 De iudicijs.
- 2 De foro comperenti.
- 3 De libelli oblatione.
- 4 De mutuis petitionibus.
- 5 De litis contestatione.
- 6 Vt lite nō cōtestata nō procedatur ad testū receptionē vel ad sententiam definitiuam.
- 7 De iuramento calumniæ.
- 8 De dilationib.
- 9 De ferijs.
- 10 De ordine cognitionū.
- 11 De plus petitionibus.
- 12 De causa possessionis & IN ORDINE IUDICIORUM I. proprietatis.
- 13 De restitutione spoliatorū.
- 14 De dolo & contumacia.
- 15 De eo q mittitur in possessionem causa rei seruandæ.
- 16 Vt lite pēdente nihil innouetur.
- 17 De seq̄stratione possessionū & fructū.
- 18 De cōfessis.
- 19 De probationibus.
- 20 De testib⁹ & attestacionib⁹.
- 21 De testibus cogēdis vel nō.
- 22 De fide instrumentorū.
- 23 De p̄sumptionibus.
- 24 De iureiurando.
- 25 De exceptionibus.
- 26 De p̄scriptionibus.
- 27 De sententia & re iudicata.
- 28 De appellacionibus & recusacionibus.
- 29 De clericis peregrinantibus.
- 30 De confirmatione vtili vel inutili.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE PROCESSV IVDICIORVM.

Primò spectatur iudex, vt videlicet ad competentem iudicem eatur 2.

Primi ordinis sunt

- Libelli oblatio 3.
- Mutux petitiones 4.
- Litis contestatio, cuius vis est 5. vt sine ea nihil fieri possit 6.
- Iuramentum calumniæ. 7.

Aut dilationū 8. & feriarum, 9.

Secūdi, vt obstacula remoueantur quæ sunt

- De ordine cognitionū 10.
- De plus petitionibus 11.
- De causa poss. & proprietatis 12.
- De restitutione spoliatorum 13.
- De dolo & cōtumacia 14.
- De missione in bona 15.
- De inuouationibus 16.
- De sequestrationibus. 17.

Aut questionū incidentium

Secūddò, vt corā eo legitima via procedatur, quod quidē tribus procedit ordinibus

A parte actoris

- Vt ad eliciendam confessionē proponat interrogatoria 18.
- Per testes 20. 21.
- Instrumenta 22.
- P̄sumptiōes 23.
- Iusiurandum. 24.

Vt probet intentionem 19

Tertij

A parte rei

- Exceptio 25.
- P̄scriptiones. 26.

TERTIO, vt post finitam litem iudicetur, 27. & si sententia non placeat, appelletur 28. nam appellatione pendente nihil potest innouari, quemadmodum nec eo tempore, quo quis in profectioe est, 29. causa rei suæ apud summum pontificem proponendę: quanquam eorum quę confirmantur 30. quædam sunt vtilia, quædam inutilia.

DE ECCLE-

A litigatiu parte fit pre paratio, vel

Per vocationem in ius: Nam ea facta

vel
4.

Veniendum est, s. ad eod vt graui multa ple ctatur is qui non venit, 6. vel qui volentem venire vi eximit. 7.

Satisfidandum iudicio sisti, id que tu pi gnoribus datis & vadibus 8. tum sponsione, 9. vel alia cautione praestita: na siue per alium fiat: quod minus quis ad diem sistatur, 10. siue per ipsum reu, grauis poena manet eu qui delinqt, 11. nisi se riaru forte vel dilatiois priuilegio excusetur, 12.

Per editionem, 13. Nam equum est & rationi consentaneum, vt is qui agere vel accusare velit, tum formulam exhibeat qua instituit agere, tum vero literas & instrumenta, quibus aduersariu suum impetere & actionem firmare & fundare contendit, vt scilicet reus apud se deliberare possit, vtrum litigare an cedere debeat.

Conuentiones litigantium inter se, quae vel per pacta gratuita de non petendo, 14. vel per transactiones 15. in quibus aliquo dato vel re- tento receditur a lite, incurrunt.

Postulationes, 1. a quibus arcetur infames 2. quaeque expediuntur tum per reos ipsos, tum per alios: qui quidem si mandatum habeant, in priuatis procuratores dicuntur 3. vel defensores, In publicis vero: actores vniuersi- tatis 4. Si non, negotiorum gestores, qui videlicet sponte sua amici alicuius negotia suscipiunt 5.

Quae in lite & iudicium incidere so- lent, sunt.

Calumniae, 6. nam diligenter prouidendum est, ne quis innocetes sciens prudens obruat, & in iudicium impune trahat.

Restitutiones integri, 1. puta cum quis la- psus & circumscriptus est.

Compromissa in arbitru 8. Nam si quis id quod compromissum est recipiat, non minus est co- pellendus pronuntiare, quam nautae, caupones, stabularij, de quibus edicto tantum est, vt recepta restituant 9.

Metu. 2.

Dolo siue calli- ditate. 3.

Aetate. 4.

Per status muta- tionem. 5.

Per absentiam. 6.

Per errorem iustu si forte alienatio iu- dicij mutadi causa fa- cta sit, 7.

4 De in ius vocando.

5 Si quis in ius vocatus non ierit: siue eu qs vocauerit que ex edicto non debeat. 6 In ius vocati vt eat vel ta- ris, vel cautum dent.

7 Ne quis eum qui in ius vo- carus est, vi eximat.

8 Qui satisfidare cogantur vel iurato promittant, vel suae promissioni comittantur.

9 Si ex noxali causa agatur: quoadmodum vaueatur.

10 De eo per que factum erit quod minus in iudicio erit sistat.

11 Si quis cautionibus iudi- cio sistendi causa factis no obtemperauerit.

12 De feriis, & dilationibus & diuersis temporibus earu: & ex quibus causis feriae non impediuntur.

13 De edendo.

14 De pactis.

15 De transactionibus.

Lib. 3.

1 De postulando.

2 De his qui notantur infamia.

3 De procurat. & defensor.

4 Quod cuiusque vniuersi- tatis nomine, vel contra ea agatur.

5 De negotijs gestis.

6 De calumniatoribus.

Lib. 4.

1 De rest. in integrum.

2 De eo quod metus causa gestum erit.

3 De Dolo malo.

4 De minoribus. 25. annis.

5 De capite minutis.

6 Ex quibus causis maiores 25. annis in integrum resti- tuantur.

7 De alienatione iudicij mu- tandi causa facta.

8 De receptis arb. & qui arbi- triu recipiunt vt sententiam dicant.

9 Nautae, caupones, stabu- lary vt recepta restituant.

Lib. 5.

- 1 De iudicijs.
- 2 De inofficioſo teſtamento.
- 3 De petitione hæreditatis.
- 4 Si pars hæreditatis petatur.
- 5 De poſſeſſoria hæreditatis petitione.
- 6 De fideicõmiſſaria hæreditatis petitione.

Lib. 6.

- 1 De rei venditione.
- 2 De Publiciana in rē actiõne.
- 3 Si ager veſtigialis vel éphyteuticarius petatur.

Lib. 7.

- 1 De uſufructu, & quẽadmodũ quis vratur & fruatur.
- 2 De uſufructu accreſcendo.
- 3 Quando dies uſufructus legati cedat.
- 4 Quibus modis uſufructus vel uſus amittatur.
- 5 De uſufr. earũ rerũ quę uſu cõſumũtur vel minuũtur.
- 6 Si uſufr. petat. vel ad alium pertinere negetur.
- 7 De operis ſeruatorum.
- 8 De uſu & habitatione.
- 9 Uſufructuarius quẽadmodum caueat.

Lib. 8.

- 1 De ſeruitutibus.
- 2 De ſeruit. vrb. prædiorum.
- 3 De ſeruit. ruſt. prædiorum.
- 4 Cõia p̄d. tã ruſt. quã vrb.
- 5 Si ſer. vend. vel ad alium pert. neg.
- 6 Quemadmodum ſeruit. amittantur.

Lib. 9.

- 1 Si quadrupes paup̄ ſec. dic.
- 2 Ad l. Aquiliam.
- 3 De his qui deiecerunt vel effud.
- 4 De noxalibus actionibus.

Lib. 10.

- 1 De iudicio finiu regũdorũ.
- 2 Familiæ herciſcundæ.
- 3 Comuni diuidundo.
- 4 Ad exhibendum.

Lib. 11.

- 1 De interrogat. i iure faciendis, & de interrogatorijs actionibus.
- 2 De quibus rebus ad eundẽ iudicem eatur.
- 3 De ſeruo corrupto.
- 4 De ſeruis fugitiuis.
- 5 De Aleæ luſu & aleatorib̄.
- 6 Si menſor falſum modum dixerit.
- 7 De religioſis & ſumptibus funerũ, & vt funus ducere liceat.
- 8 De mortuo inferẽdo, & ſepulchro ædificando.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

IUDICIA CIVILIA

Iudiciorũ alia ſunt

Ciuitalia quib̄ ſuũ vniciuiq; ius redditur idq; ſiue q̄ratur
 Prætoria quibus populi tranquillitas & maximẽ in poſſeſſionibus defenditur
 Criminalia quibus maleſicia vindicantur

De meris iudicijs
 De rebus & commercijs
 De perſonis
 De ſucceſſionib̄ quę iudicijs, rebus & perſonis ſimul conſtant.

Ciuitalis tam cũ tota petitur, quã cum pars eius. 4

Vniuerſalis, quę præpoſita prius querela inofficioſi teſtamenti petitur, per petitionẽ hæreditatis, quę eſt vel

Prætoria, quę vel ratione poſſeſſionis bonorum impetratæ, ſ vel fideicõmiſſi, reſcti intentatur. 6.

In rem, quę quidẽ actio vel e

Corporalis, quę vel ratione pleni domini, tũ ciuili, tũ iure prætorio per Publicianã vëdicatur, vel ratione vtilis, aut directi cũ de veſtigali fundo agitur. 3

Singularis, quę qui de vel e

Perſonalis, vt
 Uſuſfructus. 1. 2. 3. 4. 5. 6.
 Opera ſeruatorum. 7
 Uſus & habitatio. 8. 9

Incorporalis vt ſeruitus, tum

Prædialis, q̄ ſubindẽ
 Vrbanoꝝ prædiorũ, vt altius nõ tollẽdi luminibus nõ officiendi. 1. 2.
 Ruſticoꝝ prædiorũ, vt iter, actus, via, aqueductus.

Quę ſolo me roq; iudicio expediuntur i aut intẽdũtur

In perſonam, vt cũ danũ datũ eſt vel per

Animalia noſtra, quo caſu q̄ritur de pauperie. 1
 Nos ipſos ſine facinore, vt cũ cõtra l. Aquiliam nocuimus, nã ſi cũ facinore noceatur, vt in furto, rapina, iniuria, pertinet res ad criminalia iudicia de quibus mox.
 Per familiã noſtrã, ſi fortẽ deiecdũ aliqd ſit, vel effuſum, aut per ſeruũ noſtrũ pro cuius culpa & maleſicio noxali actione obſtringimur. 4

Vtriuſq; generis, 4. 5. 6.

Permixtim, tã in rē, q̄ i perſonã, quo caſu naſcitur iudiciũ ſubindẽ p̄cipuẽ

Ex re, veluti cũ quęritur
 De finibus regundis. 1
 De familiæ herciſcunda. 2
 De communi diuidundo. 3
 De exhibẽdo eo quod q̄ vëdicatur eſt. 4
 Ex interrogationibus in iure factis, i maximẽ circa hæreditatem. 5
 Ex ſeruo corrupto, & ad fugã impuſſo. 6
 De alea. 7
 De eo q̄ mēſor falſum modũ dixerit. 8
 De funerum ſumptibus, 7 & ijs qui ſanus ducere prohibentur. 8

Nam hæc quidẽ, cũ neq; pertineant ad ſucceſſiones, neque ad contractus & cõmertia, neq; denique ad dotes & tutelã, & tamen ciuilia ſint, & legibus 12. cõprehenſa: meritõ debent ad communem de iudicijs locum referri.

Lib. 23.

- 1 De sponsalibus.
- 2 De ritu nuptiarum.
- 3 De iure dotium.
- 4 De pactis dotalibus.
- 5 De fundo dotali.

Lib. 24.

- 2 De donationibus inter vi- rum & vxorem.
- 2 De diuortijs & repudijs.
- 3 Solutio matrimonio, quo- modo dos petatur.

Lib. 25.

- 1 De impensis in rebus dota- libus factis.
- 2 Actione rerum amotarū.
- 2 De liberis agnoscendis & alendis à parentibus, vel à patronis libertis.
- 4 De ventre inspiciendo cu- stodiendoq; partu.
- 5 Si ventris noie muliere in possessione missa, eadē pos- sessio ad aliū trāsata dolo malo condicatur.
- 6 Si mulier vētris noie ī pos- sessione calūniæ causa esse dicatur.
- 7 De concubinis.

Lib. 26.

- 1 De tutelis.
- 2 De testamentaria tutela.
- 3 De cōfirmando tutore vel curatore.
- 4 De legitimis tutoribus.
- 5 De tutoribus & curatorib' datis ab ijs, qui ius dādi ha- bēt, & qui, & in quibus cau- sis specialiter dari possunt.
- 6 Qui petāt tutores vel cura- tores, & vbi petantur.
- 7 De administ. & per. tutorū vel curatorū: qui gesserūt vel nō: & de agentibus, vel cōueniēdis vno vel plurib.
- 8 De autoritate & cōsensu tutorum vel curatorum.
- 9 Quādo ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possint.
- 10 De suspectis tutoribus & curatoribus.

Lib. 27.

- 1 De excusationib' tutelarū & temporibus earum.
- 1 Vbi pupill' educari vel mo- rari debeat, & de alimētis ei prāstandis.
- 2 De tutelis & rōibus distra- hendis, & vtili curationis causa actione.
- 4 De cōtraria & vtili actione tutelæ.
- 5 De eo qui pro tutore vel cu- ratore negotia gessit.
- 6 Quōd falso tutore authore gestū esse diceret.
- 7 De fideiusoribus, & nominatoribus, & hāredibus tutorum & curatorum.
- 8 De Magistratibus conueniēdis, & eorum hāredibus.
- 9 De reb' eorū, q sub tutela vel cura sūt sine decreto nō alienandis vel sup- ponendis.
- 10 De curatoribus furioso & prodigo, vel alijs extra minores dandis.

Quomodo concipiatur: nam spōsalia, sunt cō- iunctio & repromissio futurarum nuptiarum. 1

Quomodo } Coniunctionis ipsius
contrahatur tā } per nuptias. 2
respectu }

Quomodo } Quām dotis, 3. 4. 5. quę plerunq;
dissoluarur mor } in ipsis nuptijs solet itercedere: nā cō-
tē diuortio, 2. } tracto matrimonio, nō licet amplius
repudio, serui- } vltro & citro donare, ne concordia
tute vtriusque } pretio magis cōciliari, quām honesto
amore videatur. 3

Ex legiti-
mo matri-
monio, in
quo haben-
da est ratio

Maris &
foeminae
cōiunctio-
nē, q̄ vel est

Quo deinde
agatur

De reb', } Dote 3
id est, } De impensis in rebus
dotalibus factis. 1
De reb' amotis. 2
De libe- } Vel iam natis
ris } agnoscendis. 3
Nondum natis
custodiēdis, 4. & ī pos-
sessione mittēdis. 5. 6.

Ex concubinato 7

Quæ à
p̄sonis
oriūtur
actiōes
vel p̄ti-
nent ad

Tutelam & curam
quæ est, vel

Minorū, in
qua constitu-
dum est

Quid sit, 1. nam tutela est vis ac-
potestas in capite libero ad tuēdum
eū, qui per ætatē se defendere nequit.

Quotuplex } Testamēto, 2
nam tutores dā- } qui & subinde di-
tur, vel } cūtur cōfirmari. 3
Lege 4
A magistrat-
rib', 5. quos petere
tenentur illi, ad
quos hāreditas ei'
potest puenire. 6

Quam vim habeat in ad-
ministratiōe, 7. & autoritatis iter-
positione, 8. & ijs quę per se agit tu-
tor vel curator. 9

Quo finiatur p̄ accusatio-
nē suspecti, 10. vel legitimas excusa-
tiones, aut alijs deniq; iustis causis. 1

De pupilli alimētis 2

Cū ipsis tutori-
b' & curatorib' }
vltro citroq; 4
Cū ijs q̄ p̄ tutore
vel curatore ne-
gotia gesserūt. 5
Cū ijs q̄ vel falsi
fuerunt tutores,
vel ab ijs accepe-
runt. 6
Cū fideiusorib'
& nominatorib'
tutorum. 7
Cū ipsis magi-
stratib' q̄ actio sub
fidiaria vocatur. 8

Quas } De ra-
actiōes } tionib'
pariat } tutelæ

Aliorū, vt furiosorum,
prodigorum, & eorum qui
fontico morbo laborāt: nā
ij cū rebus suis supesse nō
possint, æquū est quoq; vt
ab alijs regantur. 10

De reb' alienatis si-
ne decreto vel suppositis
vel alienatis. 9

DE IVRIS ARTE, LIBER TERTIVS. 67
DE ECCLESIASTICIS.

- 1 De vita & honestate clericorum.
- 2 De cohibitione mulierum & clericorum.
- 3 De clericis coniugatis.
- 4 De clericis non residenti- bus in ecclesia vel p̄bēda.
- 5 De p̄bēdis & dignitatib'.
- 6 De clerico egrotante vel debilitato.
- 7 De institutionibus.
- 8 De concessione p̄bēdę, & ecclesię non vacantis.
- 9 Ne sede vacante aliquid innouetur.
- 10 De ijs quę fiunt à p̄lato sine consensu capituli.
- 11 De ijs quę fiunt à maiore parte capituli.
- 12 Vt ecclesiastica beneficia sine diminutiōe cōferatur.
- 13 De rebus ecclesię alienandis vel non.
- 14 De precarijs.
- 15 De commodato.
- 16 De deposito.
- 17 De emptiōe & vēditiōe.
- 18 De locato & conducto.
- 19 De rerum permutatione.
- 20 De feudis.
- 21 De pignoribus & alijs cautionibus.
- 22 De fideiussoribus.
- 23 De solutionibus.
- 24 De donationibus.
- 25 De peculio clericorum.
- 26 De testamētō & vltimis voluntatibus.
- 27 De successiōibus ab intestato.
- 28 De sepulturis.
- 29 De parochijs & alijs parochianis.
- 30 De decimis, primitijs, & oblationibus.
- 31 De regularibus & transeuntibus ad religionem.
- 32 De cōuersiōe cōiugatorū.
- 33 De cōuersiōe infidelīū.
- 34 De voto & voti redēptiōe.
- 35 De statu monachorum & canonicorum regularium.
- 36 De religiosi domibus vt episcopo sint subiectę.
- 37 De capellis monachorum & aliorum religiosorum.
- 38 De iure patronatus.
- 39 De censibus, exactiōibus & procuratoribus.
- 40 De cōsecratione ecclesię vel altaris.
- 41 De celebratione missarū & sacramento Eucharistię.
- 42 De baptisimo & ei' effectū.
- 43 De presbytero non baptizato.
- 44 De custodia Eucharistię, chrisimatis & aliorū sacramentorum.

Personarū } Primum vitę honestas 1. & castitas 2. 3.
ad quas per- }
tinet } Secundo vt in ecclesia resideant 4. in qua
p̄bendam 5. habent vel dignitatem nisi
egrotent. 6.
Institutio 7.
Tum in }
se in quo } Concessio in } Quomodo fiat si non-
argumēto } qua traditur } dum vacet beneficiū. 8. 9.
tractatur } } Quomodo debeāt
} } vel p̄lato 10. vel canoni-
} } ci 11. in ijs versari. 12.
Rerū in } Per se, & nō possunt alienari 13.
quibus spe- }
ctantur be- }
neficia }
Tum ra- }
tione bo- } Precarium 14.
norū quę } Commodatū 15.
considera- } Depositum 16.
tur vel } Emptio & ven-
ditio 17.
Locatio & con-
ductio 18.
Ratione fructuū } Permutatio 19.
& cōpetit in ijs } Feudum 20.
Pignus 21.
Fideiussio 22.
Solutio 23.
Donatio 24.
Peculium 25.
Testamentū 26.
Successio. 27.
Transitio ad religio- }
nem 31. }
Conuersio tū cōiuga- }
torum. 32. }
Tum infidelium. 33. }
Vota 34. }
Monachus. 35. }
4 Laicorū hominū }
5 Religiosorū do- }
morū procuratio }
36. 37. }
6 Ius patronatus 38.
7 Ratio exactiōnis }
39. } Altaris 40.
8 Consecrationes } Sacramenti eu-
charistię 41. }
9 Venerationes 45. } Baptismi & chris-
matis 42. 43. 44. }
10 Obseruationes }
ieiuniorum 46. }
11 Purificationes post partum 47.
12 Ecclesiarum } Reparatio 48.
Immunitas 49. }
13 Ne clerici vel monachi rebus secu-
laribus se immisceant. 50.

- 45 De reliquijs & veneratiōe sanctorū.
- 46 De obseruatione ieiuniorum.
- 47 De purificatione post partum.
- 48 De ecclesijs edificandis vel reparandis.
- 49 De immunitate Ecclesiarum cōmiterij, & rerum ad eas pertinentium.
- 50 Ne clerici vel monachi secularibus negotijs se immisceant.

DE IVRE CIVILI.

IVRIS CIVILIS
tractatus sunt
tres

Primus est ipſius per ſe Iuris

Secundus ſubiectorum Iuris &
quafi materiæ,

TERTIVS DENIQVE IVDICIORVM ET rerum forenſum, ad quas quidem in Pandectis reliqua omnia referuntur, videlicet vt ipſarum rerum cognitio, vnà cū vſu tractationeq; foreſi (quod quidem plenæ perfectæque artis eſt) accipiatur. Nam quòd in quatuor libris Inſtitutionum alia quædam via tenetur & ratio, in eorum gratiam eſt comparatum, qui primùm in hæc ſtudia Iuris ingrediãtur, quibus omnia diſtributè priùs ac diſtinctè nudeq; proponi debent (quemadmodum & in aliarum artium libellis Iſagogicis obſervatur) quã ad plenam & abſolutam tractationem perducantur. Sed videamus ordine de ſingulis.

DE IPſO IVRE.

QVAMTVM AD
ipſum Ius attinet,
de eo quæritur,

QVID SIT ET VNDE NOMEN INVENERIT. Nam cùm Ius nihil aliud quàm boni & æqui ars ſit, meritò dicitur nomen ſuum A IVSTITIA, ad quam tanquam ad finè ſuum reſpicit, traxiſſe: licèt alioqui Iuris verbum pro primis animi notionibus acceptum, ipſi Iuſtiæ nomen dederit. 1.

1 De iuſticia & iure.

QVAM ORIGINEM ET PRINCIPIVM HABEAT apud Romanos, apud quos primùm manu regia, deindè deſcriptis 12. tab. ll. accedentibus porrò magiſtratibus & prudentibus res eſt adminiſtrata. 2.

2 De orig. Iuris.

QVAS PARTES. Nam Ius vel moribus eſt conſtitutum vel conſenſu, idque tum totius populi, tum verò ſenatus, et optimatù, 3: tū deniq; ipſorù principù 4: tot enim ferè formæ ſunt rerum publicarum.

3 De ll. & ſc. &c.
4 De cõſt. princ.

VLTRA hæc tria licèt alia nonnulla ſint, quæ de ipſo Iure tum vniuerſo tum civili commodè tractari poſſint, tamen ea quia cū ipſis iudicijs, & actionibus facilè percipi & cognosci queunt, nihil opus eſt, vt ſeparatim ac ſeiunctim prolixius explicentur.

DE SVBIECTIS

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE SVBIECTIS IVRIS

5 De statu hominum.
6 De ijs qui sui vel alieni iuris sunt.

7 De adoptionibus & emancipationibus, Et alijs modis, quibus ius patrię potestatis soluitur.

8 De rerum diuisione & qualitate.

NON ignoro quosdam esse, qui reiectis personis, dominium tantum & obligationem, pro subiectis iuris recipiunt: sed eos tam clarę ac manifestę refellit Caius ex Platone, vt nihil planę sit opus verbis pluribus. Maximę, cum ipsa quotidie ratio tractatioq; doceat, vniuersam rempublicam nullis planę alijs, quàm personis simul & rebus contineri: & ipsam inter dominium & obligationem differentiam, ex solis rebus & personis emanasse. Vt interim illud omittam, quod seruitutum, manumissionum, nuptiarum, tutelarum & aliarum rerum iura, nullo modo, vel dominijs, vel obligationibus applicari possint. Planę, quod actiones & iudicia, à subiectis iuris seiungo, nihil mirum videri debet: nam vt suis locis demonstratum est, Alię sunt quęstiones boni & equi: Alię iuris: Alię deniq; iudiciales. Nō mutat, quod ius omne pertinere dicitur, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones: id enim cōpendio factum est, cuius gratia sępe fit, vt plures distinctiones, natura separate, cōfundantur. Nam qua ratione iudicia substernimus voluntati principis & legulitoris, eadem liceret & ipsas leges, tamquam subiectum aliquod iuris ponere. Sed nos hęc proprię loquimur. Cui & hoc addi potest, quod Caius iureconsultus, quem authorę laudat Iustinianus, nihil aliud in suis institutionibus, actionum nomine significare voluisse, videri possit, quàm obligationes pratorias, quę actionum instar obtinent, & eas, quę ex delicto, vel quasi nascuntur, quę inter iudicia tum ciuilia, tum criminalia in digestis reponi manifestum est. Iam verò quod tam parç hoc loci de personis & rebus disputatur, propter iudicia fieri certum est, in quibus cum abundę satis et luculenter de ijs exponatur, nihil est necesse, cur eadem sępius repetantur.

DE IV-

DE IVDICIIS.

ALIA SVNT QVAE DICVNTVR TA ΠΡΩΤΑ, quæ scilicet preparatoria sunt, & cognosci fierique debent antequam ad legitimas actiones descendatur,

In iudicijs ALIA QVAE SPECIALI NOMINE IVDICIA, quibus ipsa vera ratio tum actionum, tum ipsius ordinis iudiciarij continetur,

ALIA TANDEM QVAE POSTERIORA quæ vel post rem iudicatam vel extra ordinem expediuntur : nam quemadmodum orationes patronorum in foro, ita etiam ipsa iudicia suis quasi proœmijs cōstāt actionibus & epilogis, estq; hac ratione tam ad intelligendū quàm ad vspādum accōmodatissimè totum nostrum ius ciuile compositum & comprehensum, idq; ad ipsius edicti perpetui formam ac ordinem, quem quidem non solum in his libris Iustinianus noster, verum ante eum omnes tam prudentes quàm principes (quantum quidē ex ijs fragmentis, quæ in manibus sunt, colligere licet) sunt amplexi.

TA ΠΡΩΤΑ.

Tὰ προπρωτα
quædam sunt

PRÆPARATORIA, per quæ scilicet via sternitur vt in ius & iudiciū veniatur, quæ quidem vel respiciunt

Judicem
vel
Litigatores

INCIDENTIA, quæ tum initio litis, tum pendente lite occurrūt, quæq; adesse ac abesse sine vitio possunt vt plurimū, cū ea quæ preparatoria dicimus, omnino necessaria sint, tum ad intelligendum, tum ad agendum.

De iudicibus

- 9 De senatorib⁹.
- 10 De officio cōsulis.
- 11 De officio præfecti prætorio.
- 12 De officio præfecti vrbi.
- 13 De officio quaestoris.
- 14 De officio prætoris.
- 15 De officio præfecti vigilum.
- 16 De officio præcōsulis & legati
- 17 De officio præfecti Augustalis.
- 18 De officio præsidis.
- 17 De officio procuratoris Cæsaris & rationalis
- 20 De officio iurisdic. Alexandriae.
- 21 De officio ei⁹ cui mādāta est iurisdic. tio.
- 22 De officio assessorum.

Lib. 2.

1 De iurisdictione oīm iudicū.
 2 Quod quisque iuris i aliū statuerit, ipse eodē iure vtatur.

3 Si q⁹ ius dicēti non obtemperauerit.

De iudicibus videndum

Quot eorū species: nā alij sunt

Ordinarij, quorum nonnulli sunt

VRBANI, qbus scilicet vel tota in vniuersum iurisdic. tio cōmittitur, quales sunt senatores, 9. consules, 10. vel pars aliqua, quales præfecti prætorio, 11. præfecti vrbi, 12. quaestores, 13. prætores, 14. præfecti vigilū, 15. Nam eorum alij rē militarē, alij vrbicā, alij pecuniariā, alij iudicialē, alij deniq; cōmunē tranquillitatem procurant & sustinent.

PROVINCIALES, quales sunt proconsules & legati, 16. præfecti Augustales, 7. præsides, 18. procuratores Cæsaris, 19. iuridici. 20.

Delegati, quibus est mandata iurisdic. tio. 21.

Assessores, qui ipsis iudicibus tantū adstant. 22.

Qui grad⁹ quoniam apud alios est

MERVM IMPERIVM, id est, potestas animaduertendi in facinorosos homines,

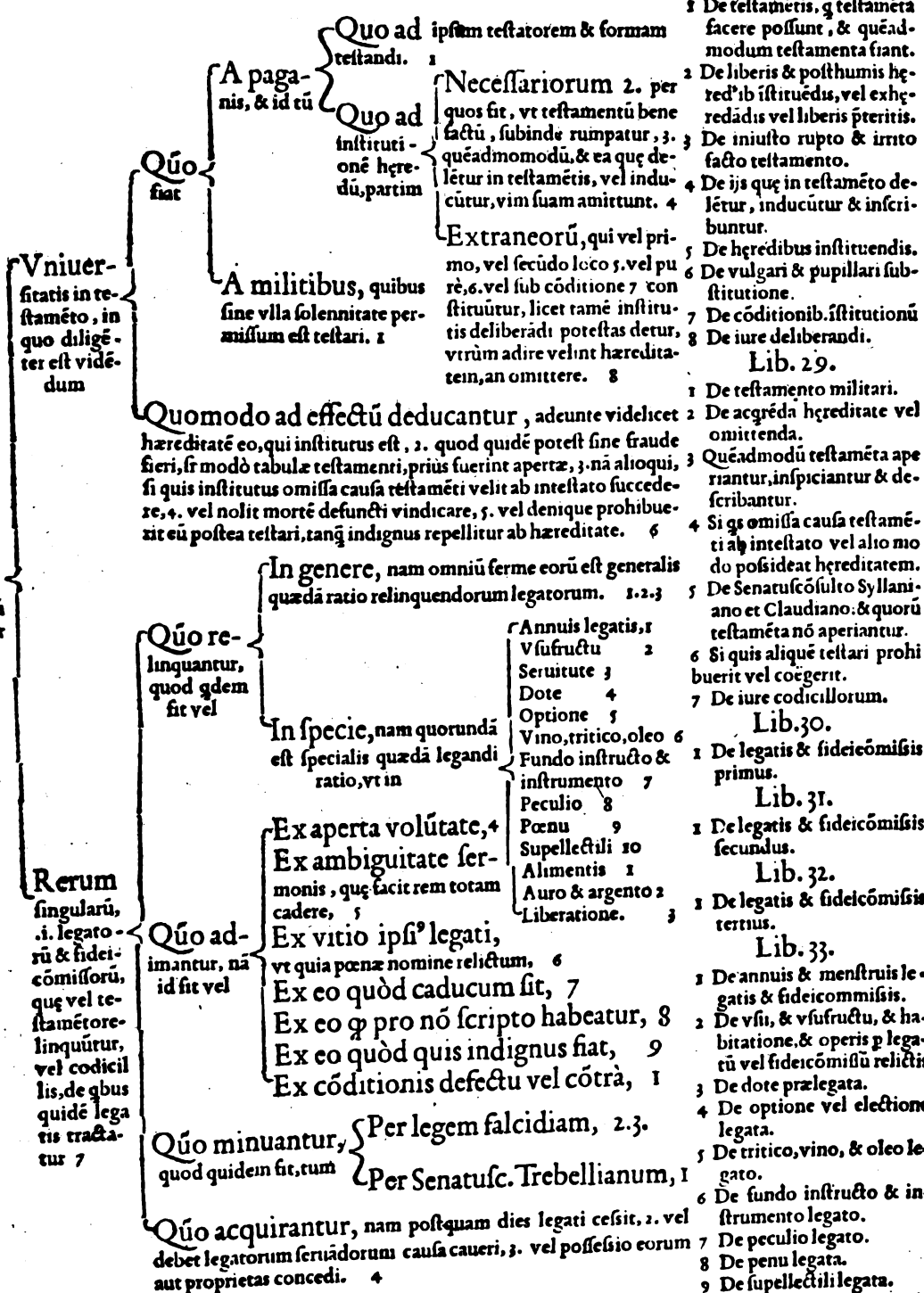
MIXTVM IMPERIVM, id est, potestas expediendi ea, quæ prætoria propriè dicuntur, de quibus idoneo loco,

IURISDICTIO, hoc est iudicandi & iudicis dandi licentia. 1.

QVOD OFFICIVM, nam iudicis est diligenter providere, vt ne aliud ius in alium statuatur, quàm ipse vti ac experiri velit: quæ res ad litigantes quoq; porrigitur, qui iniquum ius aduersum aliquem impetrant. 2.

QVÆ POTESTAS. Omnes enim ius dicenti debent obedire, nisi pœnali potius iudicio coerceri velint & compelli. 3

A litigantiū

- 1 De testamētis, q̄ testamēta facere possunt, & quēad- modum testamēta fiant.
- 2 De liberis & posthumis herēd^{ib} istituēdis, vel exherēdādis vel liberis p̄teritis.
- 3 De iniusto rupto & irrito facto testamento.
- 4 De ijs quę in testamēto de- lētur, inducūtur & inscri- buntur.
- 5 De herēdibus instituendis.
- 6 De vulgari & pupillari sub- stitutione.
- 7 De cōditionib. istituētiōnū
- 8 De iure deliberandi.

Lib. 29.

- 1 De testamento militari.
- 2 De acgrēda herēditate vel omittēda.
- 3 Quēadmodū testamēta ape- riantur, inspiciantur & de- scribantur.
- 4 Si quō omīssa causa testamē- ti ab intestato vel alio mo- do possideat herēditatem.
- 5 De Senatūscōsulto Syllani- ano et Claudiano. & quorū testamēta nō aperiantur.
- 6 Si quis aliqūē testari prohi- buerit vel coegerit.
- 7 De iure codicillorum.

Lib. 30.

- 1 De legatis & fideicōmissis primis.

Lib. 31.

- 1 De legatis & fideicōmissis secundis.

Lib. 32.

- 1 De legatis & fideicōmissis tertius.

Lib. 33.

- 1 De annis & mensuris le- gatis & fideicommissis.
- 2 De vsu, & vsufuctu, & ha- bitatione, & operis p̄ lega- tū vel fideicōmissū relictis
- 3 De dote p̄legata.
- 4 De optione vel electione legata.
- 5 De tritico, vino, & oleo le- gato.
- 6 De fundo instructo & in- strumento legato.
- 7 De peculio legato.
- 8 De penu legata.
- 9 De supellectili legata.

Lib. 34.

- 1 De alimentis & cibarijs le- gatis.
- 2 De auro, argento, mūdo & ornamentis, & vnguentis, vestibus, vel vestimentis, & stauris legatis.
- 3 De liberatione legata.
- 4 De admōdis vel trāsferēdis legatis vel fideicōmissis.

- 5 De rebus dubijs.
- 6 De ijs qui pœnz causa re- linquuntur.
- 7 De regula Catoniana.
- 8 De ijs quę pro nō scriptis habentur.
- 9 De ijs quę vt ab indignis auferantur.

Lib. 35.

- 1 De cōditionibus & demō-

- strationib⁹, & causis, & mo- dis, qui in testamētis ad- scribuntur.
- 2 Ad legem Falcidiam.
- 3 Si cui plus q̄ p̄l. falcid. licue- rit, legatū esse dicetur.

Lib. 36.

- 1 Ad Senatūsc. Trebellianū.
- 2 Quādo dies legatorū vel fi- deicōmissorum cedat.

- 3 Vt legatorum vel fideicō- missorum seruādorū cau- sa caueatur.
- 4 Vt in possessione legato- rum seu fideicommissio- rum seruādorū causa esse liceat.

IVDICIA PRAETORIA.

Ad successiones,

Lib. 37.

- 1 De bonorū possessionibus.
- 2 Si tabulę testamēti existabūt
- 3 De bonorū possessione cōtra tabulas.
- 4 De legatis pręstādis cōtra tabulas possessione petita.
- 5 De collatione bonorum.
- 6 De collatione dotis.
- 7 De ventre in possessionem mittēdo & curatore eius.
- 8 De cōiungendis cū emācipato liberis eius.
- 9 De Carboniano edicto.
- 10 De bonorū possessione secundum tabulas.
- 11 Si à parēte quis manumifusus fuerit.
- 12 De bonorum possessione ex testamento militis.
- 13 De iure patronatus.
- 14 De obsequijs à liberis & libertis parentibus & patronis pręstādis.

Prętoriarū rerum, quędam pertinent

Ad res } Tuendas & conseruandas,
Donandas & imminuendas
Possidendas & acquirendas, aut enim hoc agitur, quęadmodū quid cuiusq; fiat, aut quęadmodū quis rem suam vel ius suum conferuet, aut quemadmodū alienet aut amittat.

Ad personas siue obligationes personales, idque ad similitudinem iudiciorum ciuiliū quę totidē quoque capitibus, vt iam expositum est, continentur: Sed ne continentia materię successions interruptatur, consentaneum est, vt de ea prius tractetur.

Lib. 38.

- 1 De operis libertorum.
- 2 De bonis libertorum.
- 3 De libertis municipū & aliarum vniuersitarum.
- 4 De assignandis liberis.
- 5 Si quid in fraudem patroni factum sit.
- 6 Si tabulę testamenti nullę existabunt.
- 7 Vnde liberi.
- 8 Vnde legitimi, & vnde agnati.
- 9 Vnde cognati.
- 10 De successorio edicto.
- 11 De gradib⁹ & affinitatib⁹ & nominibus eorum.
- 12 Vnde vir & vxor.
- 13 De veteranorum & militum successione.
- 14 Quibus non cōpetit bonorum possessio.
- 15 Vt ex legib⁹ senatusconsultis bonorum possessio detur.
- 16 Quis ordo in bonorū possessione seruetur.
- 17 De suis & legitimis hęredibus.
- 18 Ad Sc. Tertullianum & Orficianum.

Successio

prętoria cōstitit in bonorū possessione, quę quidē obtinetur certo quodā & cōi iure (excepto q̄ in infante furioso, muto, surdo, certa quędam sūt specialiter recepta 2.) vel

Existātib⁹ tabulis, quod quidem sit 2.

Contra tabulas, 3. ad quam nemo admittitur, nisi legata pręstet, 4. & bona conferat, 5. 6 nulla habita distinctione vtrum iam nati sint, an adhuc in vtero, 7. nā & emancipatus pater admittitur, vnā cum suis liberis in potestate aui retentis, 8. & impubes etiam, cui quęstio mouetur, vtrum filius sit, nec ne. 9.

Secundū

tabulas, quę quidē possessio locū habet 10.

Inter patrē & filiū emancipatū 11.

Ex testamento militis 12.

Inter patronū } Obsequium 14
Operę 1

& libertū: 13. nā ppter hęc, & alia datur à liberto patrono, qualia sunt

Bona, 2. cū nōnullis alijs nā & in vniuersitatū libertis idem obtinet, 3. & potest fieri, vt vni certo alicui de pluribus hęredibus assignetur, 4. & reuocentur ea quę in fraudē patronorū suorū forte fecerint. 5.

Liberorū 7.

Agnatorū 8.

Cognatorū 9

qui certo tēpore succedere, 10. secundum gradus suos coguntur, 11. Viri & vxoris, 12.

Paganorū, in qb⁹ habetur ratio præcipuē

Non existātib⁹ sed hic quędam sunt

Militum, nam in ijs quędā sunt singularia 13.

Primò, vt nō alij accipiant bonorū possessionem, quām quibus competit, 14.

Amborum, quoniā scilicet tria sunt q̄ oportet obseruare

Secundò, vt ex legibus & Senatusconsultis detur, 15.

Tertiò, vt certo aliquo ordine fiat, 16. quemadmodum & in suorum & legitimorum successione, ab intestato obseruatur. 17. 18.

Defendimus

Defendimus ac tuemur res, vel

- Priuatam, cum videlicet eas factas rectas conseruamus
 - Per nunciationem noui operis, ei qui non iure uidetur nobis edificare, 1.
 - Per cautionem de dano infecto, si forte vicini ex des ruinam in nostras minetur, 2.
 - Per actionem de aqua & pluuiam arcenda, 3.
- Publicas, ut cum prouidetur, ne debita reipublice uectigalia subtrahantur, 4. quae quidem res est praetoria maxime, ut ex Verrinis Ciceronis facile est colligere, in quibus & de sacris rebus multa illi obijciuntur.

- Lib. 39.
- 1 De operis noui nunciatione.
 - 2 De dano infecto & de suggrundijs & protectis.
 - 3 De aqua pluuiam arcenda.
 - 4 De publicanis, & uectigalibus & commissis.
 - 5 De donationibus.
 - 6 De mortis causa donationibus & capionibus.

Abalienatio reru, & amissio, quae quidem ad praetorem pertinet, mera consuetudine liberalitate, quae non tam est iuris quam facti, & est vel

- Rerum, per donationem
 - Inter uiuos, 5
 - Causa mortis, 6
- Hoim, per manumissionem, et vel
 - Simplicem,
 - Vindicta, quod genus manumissionis etiam in vniuersitatum seruis locum habet, 2 3
 - Testamento
 - Vel directo, 4
 - Vel per fideicommissum, 5. nam quod testamento datum est potest adimi, 6.
 - Conditio-nale, ut cum status liber sit, 7 licet alicuius subinde fiat liber, & etiam subinde ingenuus
 - Sine manumissione, ut cum seruus venditus est ea conditione, ut intra certum tempus liber fiat, 8. quemadmodum contra nonnunquam fit, ut etiam manumissus non fiat liber, 9.
 - Per principem
 - Vel iure aureorum annulorum impetrato, 10
 - Vel restitutione natalium, 11
 - Per sententiam, veluti
 - Cum seruus liberum se dicit, 12. si modo talis sit, qui id facere non prohibetur, 13.
 - Cum libertus se ingenuum contedit, vel contra, 14. excepto, ut ne post quinquenniū de defecti statu queratur, 15. & ut collusio, si qua est inter dominum & seruū, detegatur, 16.

- Lib. 40.
- 1 De manumissionibus.
 - 2 De manumissis vindicta.
 - 3 De manumissionibus quae seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.
 - 4 De manumissis testamento.
 - 5 De fideicommissariis libertatibus.
 - 6 De ademptione libertatis.
 - 7 De staruliberis.
 - 8 Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.
 - 9 Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt: & ad legem Aeliam Sentiam.
 - 10 De iure aureorum annulorum.
 - 11 De natalibus restituendis.
 - 12 De liberali causa.
 - 13 Quibus ad libertatem proclamare non licet.
 - 14 Si libertinus ingenuus esse dicatur.
 - 15 Ne de statu defunctorum post quinquenniū queratur.
 - 16 De collusione detegenda.

v Acquisitio

Lib. 41.

- 1 De acqrendo rerū dominio.
- 2 De acquirēda vel amittēda possessione.
- 3 De vsucapionibus seu vsurpationibus.
- 4 Pro soluto.
- 5 Pro emptore.
- 6 Pro hærede.
- 7 Pro donato.
- 8 Pro derelicto.
- 9 Pro legato.
- 10 Pro dote.
- 11 Pro suo.

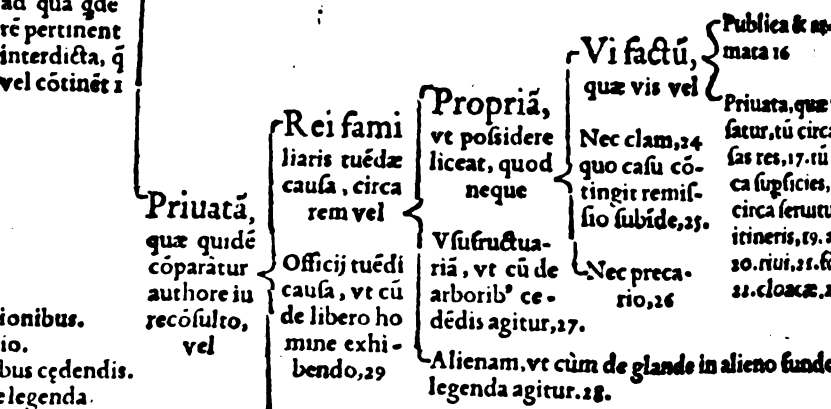
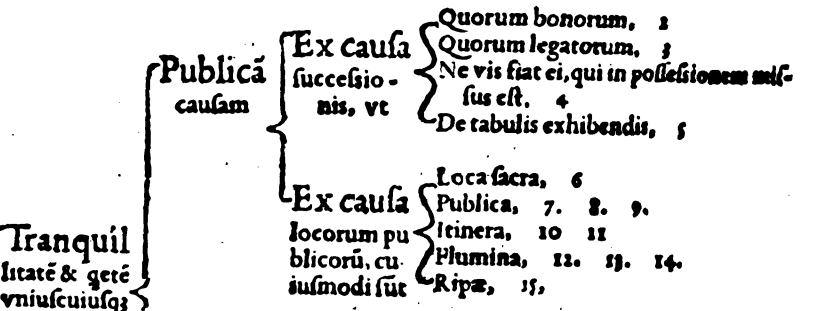
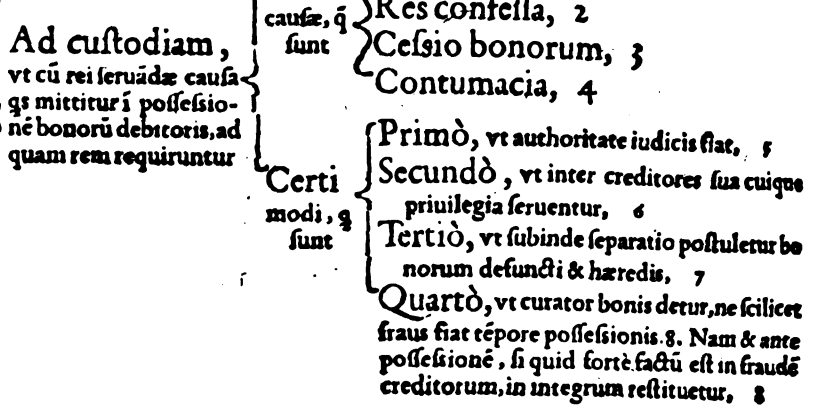
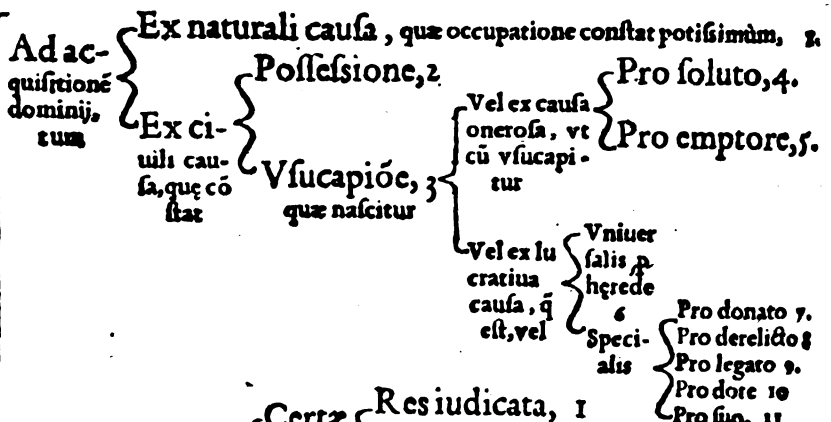
Lib. 42.

- 1 De re iudicata & effectu sententiarum & de interlocutionibus.
- 2 De confessis.
- 3 De cessione bonorum.
- 4 Quibus ex causis in possessionem eatur.
- 5 De reb. auth. iudic. poss. seu venundandis.
- 6 De priuil. creditorum.
- 7 De separationibus.
- 8 De curatore bonis dando.
- 9 Quæ in fraudē creditorum facta sunt, vt restituatur.

Lib. 43.

- 1 De interdictis seu extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt.
- 2 Quorum bonorum.
- 3 Quorum legatorum.
- 4 Ne vis ei fiat qui in possessionem missus est.
- 5 De tabulis exhibendis.
- 6 Ne quid in loco sacro fiat.
- 7 De locis & itinerib⁹ publicis.
- 8 Ne quid in loco publico vel itinere fiat.
- 9 De loco publico fruendo.
- 10 De via publica & si quid in ea factum esse dicatur.
- 11 De via publica & itinere publico reficiēdo.
- 12 De fluminibus & ne quid in flumine publico ripæ ei⁹ fiat, quò pei⁹ nauigetur.
- 13 Ne quid i flumine publico ripæ eius fiat, qui aliter aqua fluat atq; priore cōtate fluxit.
- 14 Vt in flum. publ. nauigare liceat.
- 15 De ripa munienda.
- 16 De vi & vi armata.
- 17 Vt possidetis.
- 18 De superficiebus.
- 19 De itinere actūq; priuato.
- 20 De aqua cotidiana & cōstiaua.
- 21 De riuis.
- 22 De fonte.
- 23 De cloacis.
- 24 Quod vi aut dam.

Acqsi-
tio præto-
ria, siue
possessio,
vel rēdit

Iuris sui tuendi causa, vt de liberis exhibendis, 30. à quo quidem interdicto, nō longè recedit tuitio rerū mobiliū 31. & conductarum, 32. 33.

Actiones

**ACTIONES
PRAETORIAE**
vel sunt

Exceptiões,
nam agere etiam
is videtur qui ex-
ceptiõe vitur 1.
quæ qdē sunt vel

Actiones, cu
iusmodi sunt obli-
gatiões quæ dicū-
tur prætoriz. de q-
bus (vt nunc duo
capita in vnū cō-
iiciam) tractādū 7

Rei iudicatæ à prætore 2.

PRAESCRIPTIONIS tēporis,
nam quædā actiones anno, quædā
longo tempore tolluntur 3.

DOLI ET METVS, cuius nullū
iure ciuili proditū remediū 4.

REI DE QVA AGITVR, nam
quarundā rerū actio, non datur 5.
& eorū quæ litigiosa sunt, est spe-
cialis quædā & singularis ratio 6.

Quomodo
fiant per stipu-
lationem, quæ
quidem

Fit certis modis, tam
ab vno 1. quā à pluribus reis 2
tam liberis quā seruis 3.

Confirmatur per fi-
deiußores 1.

Diffol } Nouatiõe 2.
uitur na } Solutione 3.
turaliter } Acceptila-
& ciuili- } tione 4.
ter

Quibus de
reb⁹, nā sūt

IN GENERE, vel
iudiciales, vel cauti-
onales, vel cōmu-
nes 5.

IN SPECIE, rem
pupilli saluā fore 6.
iudicatum solui, 7.
rem ratā haberi. 8.

Lib. 44.

- 1 De exceptionibus & præ-
scriptiõibus & præiudicijs.
- 2 De exceptiõe rei iudicatæ.
- 3 De diuersis & tēporalibus
præscriptionibus & de ac-
cessiõibus possesiõnum.
- 4 De doli mali & metus ex-
ceptiõe.
- 5 Quarū rerum actio non da-
tur, & de exceptiõe iurif-
iurandi.
- 6 De litigiosis.
- 7 De actionibus & obligatiõ-
nibus.

Lib. 45.

- 1 De verborū obligatiõibus.
- 2 De duobus reis stipulādi &
promittendi.
- 3 De stipulatione seruorum.

Lib. 46.

- 1 De fideiußoribus & mādā-
toribus.
- 2 De nouationibus & delega-
tionibus.
- 3 De solutionibus & liberati-
õnibus.
- 4 De acceptilationibus.
- 5 De prætoris stipulatiõibus.
- 6 Rem pupilli vel adolēscen-
tis saluam fore.
- 7 Iudicatum solui.
- 8 Rem ratam haberi & de ra-
tificatione.

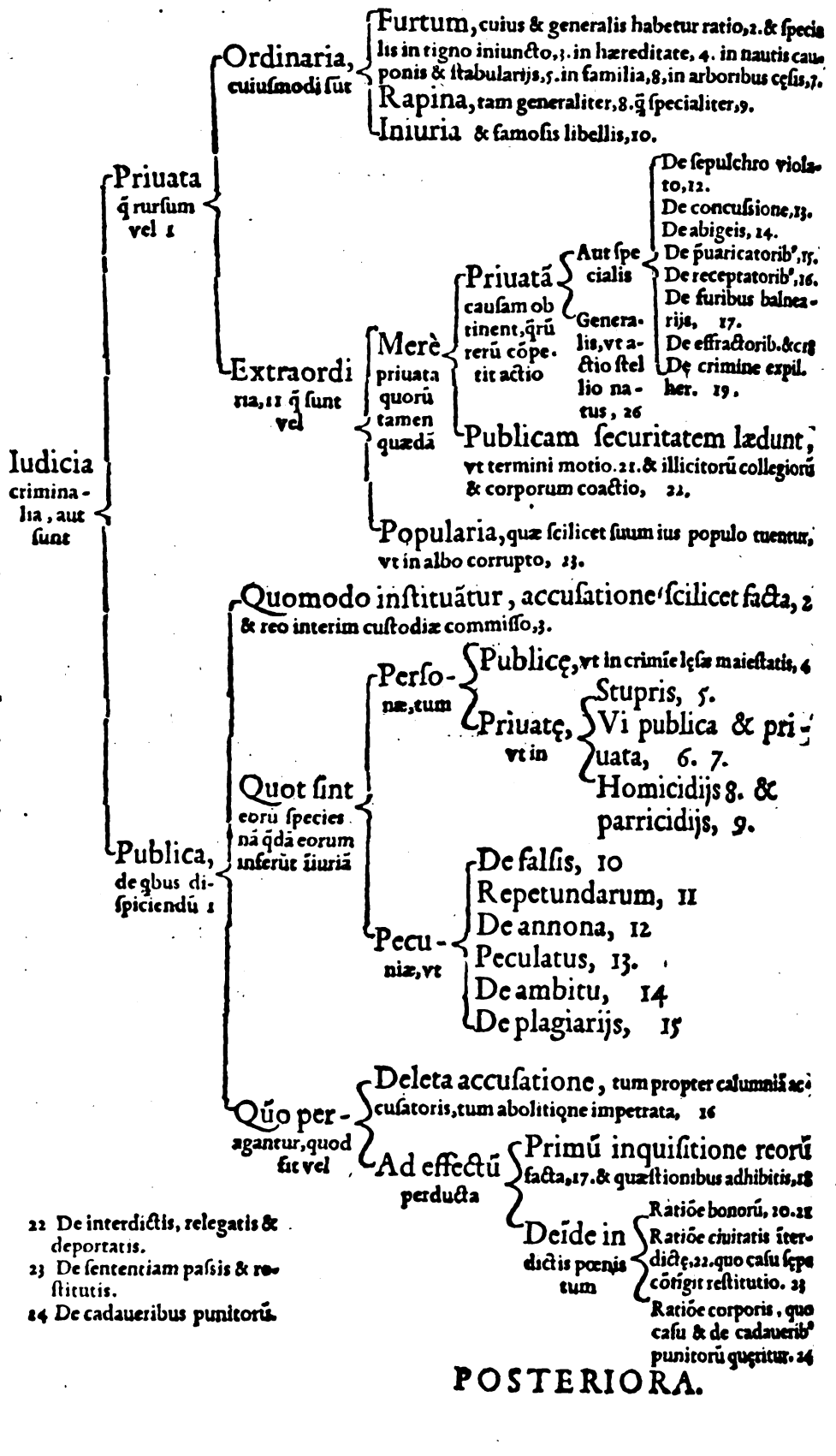
Lib. 47.

- 1 De priuatis delictis.
- 2 De furtis.
- 3 De tigno iniuncto.
- 4 Si quis testamento liber esse iustus fuerit.
- 5 Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.
- 6 Si familia furtum fecisse dicetur.
- 7 Arborum furtim cęsarum.
- 8 Vi bonorum raptorum.
- 9 De incendio, ruina, naufragio, rate naue expugnata.
- 10 De iniurijs & famosis libellis
- 11 De extraordinarijs criminibus.
- 12 De sepulchro violato.
- 13 De concussione.
- 14 De abigeis.
- 15 De pręuentionibus.
- 16 De receptoribus.
- 17 De furibus balnearijs.
- 18 De effractoribus & expilatoribus.
- 19 De crimine expilatę hereditatis.
- 20 De crimine stellionatus.
- 21 De termino moto.
- 22 De collegijs & illicitis corporibus.
- 23 De popularib' actionibus.

Lib. 48.

- 1 De publicis iudicijs.
- 2 De accusationibus & inscriptionibus.
- 3 De custodia & exhibitione reorum.
- 4 Ad legę Iulię maiestatis.
- 5 Ad legem Iuliam de adulterijs & stupro.
- 6 Ad legę Iulię de vi publica.
- 7 Ad legem Iuliam de vi priuata.
- 8 Ad legę cornelię de sicarijs.
- 9 Ad legem Pompeię de parricidijs.
- 10 Ad legę cornelię de falsis & de senatuscōsulto Liboniano.
- 11 Ad legę Iulię repetundarũ.
- 12 Ad legę Iulię de annona.
- 13 Ad legę Iuliam peculatus.
- 14 Ad legę Iuliam de ambitu.
- 15 Ad legem Flauiam de plagiarijs.
- 16 Ad senatuscōsultũ Turpilianum & de abolitionibus criminum.
- 17 De reuocandis reis & absentibus damnandis.
- 18 De quęstionibus.
- 19 De pœnis.
- 20 De bonis damnatorum.
- 21 De bonis eorum qui ante sententiam mortem sibi conscuerunt vel accusatores corruerunt.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
IUDICIA CRIMINALIA.

POSTERIORA.

POSTERIORA.

Lib. 49.

Posteriora
vocalimus,
partim

Ea quæ post sen-
tentiã latã in iudicio in-
terponuntur, cuiusmodi
sunt appellationes, quæ
fiunt vel 1.

A iudicijs,
& in his sta-
tuendum

- De personis, à quibus 2. & ad quos prouocetur, 3.
- De temporibus appellationũ, 4.
- De recipienda appellatione, 5 & Apostolis dandis. 6.
- De effectu appellationis, 7. & in quibus causis necessaria sit vel nõ, 8 & quo causę ei reddatur. 9

A creatione magistratuum, 10: Nam

qui appellationis causa abest, debet p̄ alios domi defendi, 11. quoniã scilicet alia causã nõ minùs debet apud primũ iudicẽ tractari, ac si appellatũ nõ esset, 12. Cui & hoc accedit, quòd mors interueniens nonnunquã perimit appellationem. 13.

Ad fiscum, 14.

De captiujs & postliminio reuerfis, 15

De re militari, 16

De castrensi peculio, 17

De puilegijs veteranorũ, 18

Ad rẽ
militare
q̄lia sũt
q̄ quæ-
runtur

Ea quæ extraor-
dinaria dicuntur, quæ
scilicet quoniã p̄ter cõ-
munẽ iudiciorũ ratio-
nẽ (propter p̄statiã suã)
tractantur, meritò ponũ-
tur post ordinaria, &
pertinent quidem vel

Ad ho-
mines

Priuos, cuiusmodi
sunt municipes & icolę, 1

Publicos, cuiusmodi
sunt decuriones, 2. qui in
album rediguntur, 3

Medios, qui vel cerra
munera obeunt, 4. nisi va-
cationẽ, 5. vel ius immu-
nitatis habeant, 6. vel le-
gationes, 7

Ad rẽ
municipalẽ, quę
quędã per-
tinet, 3, 4

Opera publica 10

Nundinæ, 11

Pollicitationes
factę reipublicę, 12

Profefsiones, 13

Proxenetica, 14

Census et tributa, 15

Ad res
8, 9.

- 1 De appellationibus & relationibus.
- 2 A quibus appellare nõ licet.
- 3 Quis & à quo appelletur.
- 4 Quando appellandũ sit, & intra quæ tempora.
- 5 De appellationibus recipiendis, vel non.
- 6 De libellis dimissorijs, qui apostoli dicuntur.
- 7 Nil nouari appellatione interposita.
- 8 Quæ sententię sine appellatione rescindantur.
- 9 An per aliũ causã appellationis reddi possint.

- 10 Si tutor vel curator vel magistratus appellauerit.
- 11 Eũ qui appellauerit in provincia defendi.
- 12 Apud eũ à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.
- 13 Si pendente appellatione mors interuenierit.
- 14 De iure ficti.
- 15 De capt. & postl. reuerfis.
- 16 De re militari.
- 17 De castrensi peculio.
- 18 De puilegijs veteranorũ

Lib. 50.

- 1 Ad municipalem & de incolis.
- 2 De decurionibus & filijs eorum.
- 3 De albo scribendo.
- 4 De muneribus & honoribus.
- 5 De vacatione & excusatione munerum.
- 6 De iure immunitatis.
- 7 De legationibus.
- 8 De administratiõẽ rerũ ad ciuitatẽ pertinentium.
- 9 De decret. ab ordie faciẽdis
- 10 De operibus publicis.
- 11 De nundinis.
- 12 De pollicitationibus.
- 13 De varijs & extraord. cognitionibus, & si iudex litẽ suam fecisse dicatur.
- 14 De proxenetis.
- 15 De censibus.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.
DE DIFFERENTIA INSTITVTIONVM CI-
VILIVM ET DIGESTORVM, ET QVAE
RATIO CONNEXIONIS EORVM QVAE
SVB VNOQVOQVE TITVLO
CONTINENTVR.

SED de iure ciuili, & eius ordine ac ratione, haecenus. Nam quod in extremo quinquagesimi libri Pandectarū siue digesterū, de Verborū & rerū significatione, & item de Regulis iuris antiqui, tractatur: nihil aliud, quàm breuiarium quoddam, & quasi cōiectionē totius continet: videlicet vt Verborum explicatio, quoddam quasi rerum diuinarum & humanarum: Regularum verò collectio, quoddam iusti & iniusti, compendium contineat. Nec debet verò turbare quenquam, quòd quæ in libris Institutionum ciuiliū coniuñcta sunt, & in vnum locum conclusa, qualia sunt, quæ de inofficiosi querela, et reliquis testamentariæ rei articulis: itē de contractibus & verborum obligationibus, de lege Aquilia & reliquis obligationibus ex delicto, referuntur: quòd inquam ea in Pandectis diuisa sunt, & quasi discripta, & alijs atque alijs locis tractata: quoniam multa sunt natura sui copulata, quæ iudiciorum & actionum ratione, multum differunt: & rursum in foro ac iudicijs coniuñcta, quæ quantum ad rerum naturam attinet, toto, quod dicitur, cœlo separantur. In libris Institutionum connectuntur ea, quæ cognatam & affinem inter se naturam sortita sunt. In Pandectis verò, non negligitur quidem in totum illa cognatio, sed haecenus tamē probatur, vt si quidem res ad eundē ordinem & locum iudiciorum pertineant, coniungantur: sin verò minùs, separentur, et suis iudiciorū locis inserantur: quasi scilicet plenè cumulateq; perfectē artis sit, ad vsum simul & naturā rerum potius, quàm ad nudam solamque cognitionem respicere. Atque hac quidem re factum est, vt licet propinquitate quadam naturæ inter sese teneantur, pacta & pollicitationes: propter vsus tamen forensis diuersitatem, multis partibus deiungantur. Quod quidem cum à nonnullis haud satis intelligitur, contingit, vt præclarum illum et propè diuinum Pandectarum ordinem, (quem iam satis, vt videmur, ostendimus) reprehendant ac deserant, & ad suam, nescio quam, nouā rationem decurrentes, carbones nobis pro thesauris exhibeant. Nam quid ego nunc multa dicam, de singulis titulorum legibus ac responsis: quæ & ipsa suis capitibus & articulis distincta, probè inter se apteque coherent, ita vt nō tā de nouis adinueniēdis fingendisque, quàm de ijs quæ iam reperta sunt & tradita, rectè intelligendis interpretandisque, & per *κατατάξει* (vt author² est Iustinianus) in certos quosdam articulos distribuendis, sit cogitandum. Si diligenter in titulū de Iustitia & Iure intueare, inuenies primò tractari definitionem^b iuris: & diuisionem^c in publicum & priuatum: quod iterum vel naturale est, vel gentium, vel ciuile. Secundò verò, finem iuris^d Iustitiam proponi, & principia siue præcepta iuris, cum varijs eius vocabuli acceptio-

a. l. i. in fi. l. 2.
C. de vet. iur.
enucl.
b. l. i. ff. de Iust.
& Iur.
c. d. l. i. §. huius
cum 8. ff. seq.
d. l. Iustitia. cū
2. seq. illo tit.

acceptationibus, quo quidem ordine, nihil potest excogitari, nec aptius, nec cōmodius. Sic etiam sub rubrica de origine iuris, nōne primo loco, legum omnium ortus proponitur? Secundo, magistratuum ratio ac diversitas? Tertio, prudentum? Quid autem in titulo de legibus, āne principio traditur, quid lex ^g, quarum rerum sit, quam vim habeat, quomodo condi debeat, quomodo interpretari, quomodo obseruari? Pōst deindē verò de senatusconsultis. Et vltimo tandem de longa consuetudine? Certē non est dubium, quin omnium legum sub titulis positarum, quædam sit, & ea pulchra aptaque connexio. Inspice titulum de pactis, reperies priore parte demonstrari, quid pactum ^h, & quotuplex sit, & quale circa pacta Prætor proposuerit edictum, cuius verba, interiectis necessarijs quæstionibus, ordine exponuntur. Posteriore ⁱ verò ea proponi, quæ ad priorū faciant enudationem, quæque cum priorib⁹, sine perturbatiōe ordinis, nō potuissent cōmodè tractari, vt sepe fit, in omnibus rebus et negotijs. Sub tractatu de pignorib⁹, priore capite ostenditur, quæ natura pignorū, quomodo contrahātur, qualia ijs pacta adijci possint ^k, posteriore supplētur & declarantur nōnulla de prioribus. In materia testium demonstratu, in quibus causis adhibeātur testes ^l, quot ^m, quales ⁿ, & quales nō ^o. De iuris & facti ignorātia, quæritur, quid quæq; sit ^p, quomodo ^q debeat cōsiderari, quā habeat iuris ^r regulā. Breuiter null⁹ est totius libri digestorū titulus, (quod idē & in Institutiōibus verisimū, licet secus sit in Codice) q nō certa aliqua methodo ac ratiōe fit cōgest⁹, si modò subtiliter, in singulas leges, amputatis ijs quæ quod ex varijs authoribus sint collectę, superflua sunt, inspiciatur. Et certē si paucis libeat cognoscere, quæ nā sit ratio cōnexionis et ordinis legū, p totū librū Pandectarū, sic accipe. Tituli omnes, vel sunt simplices, vt de testib⁹: vel duplices, vt de acquirēda vel amittēda possessione. Qui simplices sunt, vel cōstāt locis dialecticis, vel edicto aliquo, cū sua interpretatione: vel sunt mixti. Prioris generis exēplū est, in titulo de suspectis tutorib⁹ & curatorib⁹, vbi tractatur, vnde descēdat suspecti crimē, apud quos postulari quis possit suspectus, quis, à quo, et ex qbus causis remoueatur, & quæ pœna suspecti. Posterioris, in omnibus titulis pertinētibus ad interdicta, in qbus primò pponūtur verba interdicti, pōst deinde interptatio. Tertij, in titulo, Nautę caupones, stabularij, De donatiōibus inter virū & vxorē, cū similib⁹. Qui duplices sūt, id est, qui duos vel plures tractatus cōtinēt, vel cōtinēt eos ordine separatim, vt cū in tractatu de probationibus & præsumptionibus, prius agitur de probationibus, pōst de præsumptionibus: in titulo de rebus creditis, prius de mutuo, pōst de certi cōdictione: Vel permistim, vt cū de euictionib⁹ & stipulatione duplę simul tractatur, itē cum de tutorū & curatorū excusationibus: cōiuncti, secundū certos quosdā locos, ambobus conuenientes, explicatur: Vel deniq; medio quodā, q ex vtriusq; cōstat, modo, vt cū sub titulo de vsuris, fructibus, accessionib⁹, et mora, partī agitur de illis permistim, partim verò separatim. Planē oibus titulis, siue illi simplices sint siue duplices, hoc est commune, vt vel à re ipsa incipiāt, id est, ab edicto ipso: vel definitione aut diuisione: vel alio aliquo loco communi, vt in tractatu

e. l. 1. §. post originē. ff. de orig. iur.
f. §. iuris. d. l. 1.
g. l. 1. cum 29. seq.

h. l. j. l. cōuentū. §. pacta in l. iurisgentiū cū. 25. seq. ff. de pact.
i. l. quod dictū cū omnibus seq.

k. l. & qui. §. quod dicitur. ff. de pig.
l. l. j. ff. de testib.
m. l. j. illo tit.
n. l. 2. illo tit.
o. l. leg. Iulia cū omnibus. seq.
p. l. j. ff. de iur. & fact. ign.
q. l. in omni cū. 6. seq. illo tit.
r. l. reg. vsq; ad fi. illo tit.

tractatu de testamentis, de dolo malo, & plerisq; oibus: vel à præfatione aliqua, quæ vel ostēdat futurū ordinē, vt de suspectis tutoribus vel curatoribus: vel cōmendationē rei habeat, vt de cōstituta pecunia, de pactis: vel originē, vt de emptione venditione: vel causam, vt ad S. C. macedonianū: vel cōnexionē cū superioribus tractatibus, vt de peculio: vel vocabuli expositionē, vt si certum petatur: vel aliud denique quid simile, quod proemij loco sit, priusquā ad ipsam rē veniatur. Præterea & hoc omnibus titulis est cōmune, vt vel vnam tantū partē habeat ordinariā: vel aliā etiā quandā extraordinariā, quæ scilicet illa cōprehēdat, quæ in ordinariā quidē rationē cadere non potuerint: sed tamen talia sint, quæ omitti non debuerint, sed potiùs extraordinario quodā & extraculo loco poni. Sic in titulo de pactis, prius vniuersa ad rem pertinentia tractantur ordine, pōst deindē adijciuntur quædam, quæ ad priorum explicationem faciant. Sic in titulo de verborum obligationibus, prius traduntur quidē omnes loci communes, qui ad tractatum cum pertinere possint: sed pōst * deindē subiiciuntur, retroactō quodā modo ordine, ea, quæ ad priorū explicationem non parum habeant momenti. Et hoc est, quod turbat nonnullos, qui cū vidēt eadem ferme in fine, cum ijs, quæ in principio sunt, tractari: putant temere cōiectas, & in vnum congestas esse leges, quod certē longe diuersum est. Nam & in alijs omnibus disciplinis, etiam summa ratione ac ordine dispositis, videmus difficiliores nonnullas quæstiones, in finem reijci, ne videlicet cōtinentia sermonis interrūpatur: & dum se in illam rem effundit tota disputatio, id quod præcipuū est, negligatur. Sic apud Platonē, tractatus de Poëtica in tertio de Republica propositus, perficitur in vltimo. Sic apud Ciceronem, in libris de legibus, reseruat institutio puerorum, ad finē. Sic in Cebetis tabula, summa methodo cōscripta, id quod primo loco breuibus perstrictum erat, pōst deindē, finita tota narratione, luculentius explicatur. Sed de his omnibus, dabitur amplior dicendi locus, in ijs duodecim libris, quos de iure ciuili, vt diximus, præ manibus habemus. Hoc verò tēpore, satis fuerit nobis proposito iuris Pontificij & Ciuilis ordine, actiones & iudicia, de quibus hoc vltimo libro tractatum est, paulò latius aperuisse, & simul, quomodo ex vniuersa ista iuris arte, ius nostrum Pontificale ac Ciuile, quo vtimur, confectū sit, & cum ea per omnes vbique partes ac membra conueniat, paucis demonstrasse.

s. 1. quod dicitur. ff. de verb. oblig.

DE IIS QUI LEGES SVSTINENT ET EORVM DIVISIONE.

NUNC illud sequitur vt videamus, quēadmodū illi porrò, qui iura sustinent, & eorum doctrinæ ac rationes, cum hac quoque iuris arte ac facultate, congruant. Nam si quemadmodum est apud Philonem non vno in loco, ad moderandam gubernandamque Rempublicam, non solum scriptis, aut in more positis legibus, quæ præceptis cogant & prohibeant: verum etiā viuis & spirantibus, id est principibus et magistratibus, qui exēplo regant ciuitatem,

tatem, indigemus: nō abs re, vt opinor, facturi sumus, si post leges scriptas, tam pontificias quàm ciuiles, ad propositā à nobis artis normam reuocatas, simul etiā operam demus, vt & nō scriptas seu loquētes leges, ad eandem quoque regulam accomodemus, & quibus doctrinis artibusque parati & expoliti, tum perfecti iureconsulti, tum principes, & magistratus esse debeāt, edoceamus. Certè nemo est, qui nō intelligat, si modo memoriā tēporū replicare velit, mores principū pro regula quadam & lege semper habitās esse, et qualescunq; summi ciuitatis viri fuerint, talem cunctam quoq; ciuitatem fuisse, & quæcunq; mutatio vitæ, victus, & morum in principibus extiterit, eandem in populo ferè sequutam. Itē plusq; manifestū est, per eos qui iurisdictioni præsumt, effectum rei accipi, & parū esse in ciuitate ius reperiri, nisi sint qui iura reddere possint: nec cōstare etiam posse ipsa iura, nisi sint aliqui iurisperiti, per quos quotidie in melius producantur. Ergo, quemadmodum in mutis legibus fecimus, sic etiam periclitemur in loquentibus, ecquid ad huius artis rationem, traduci & accōmodari possint? Tria diximus versari in republica, quibus vniuersa iuris & legū cōdendarū ars continetur: Ipsius per se boni & æqui cognitionem: diuinarum humanarumq; rerum, & iusti ac iniusti, per eas distributi, scientiam: fori deniq; ac iudiciorum vsum & exercitationem. Ad hæc tria, tria quoque adhiberi hominum diuersa genera certum est. Alij enim sunt, qui sapientia calliditateque præstantes & solertia, tum consulti & sapientes, tum verò iurisperiti nominantur. Alij verò, qui dominatu & autoritate potentes, partim principes, partim magistratus appellantur. Alij denique, qui vitæ sobrietate, ac morum actuumq; omnium constantia insignes, aliàs Pontifices & sacerdotes, aliàs Prætores & iudices dicuntur. Ab his tribus hominum generibus, non solum omnium iuris partium, verum etiam totius ciuitatis ac Reipublicæ rectio sustinetur: Hij sunt qui apud Romanos, *magistratus*, & pontifices: apud Iudæos, prophete, reges, & sacerdotes: apud nos hodie, Doctores, principes, & iudices appellantur. Nam quod poetæ de Minde Cretesum rege fabulantur, quod videlicet nouē annis à Ioue institutus leges tulerit, et Radamathū causis disceptandis iudicandisq; præfecerit: quid tandē aliud significat, quàm leges omnes non scriptas, quas viuentes appellauimus, in ijs qui sapientia, autoritate ac iusticia præcellunt, consistere? Et certè initio cuiusq; ciuitatis non sunt olim apud maiores nostros, leges constitutæ: sed iusticiæ fruendæ gratia, prudentes ac bene morati Reges electi, qui prohiberent iniuria tenuiores, cōtra eos qui maiores opes haberent, & à quibus premerentur, quique æquitate constituenda, summos cum infimis, & infimos cum summis, non descriptis quidem legibus, sed manu sua regia, vt inquit Pomponius, retineret. Tum verò demū ad ipsam legū scriptiōnem deuentum est, postquam posteriores principes, à patrijs virtutibus deficere, & pro libidine sua magis, quàm pro æquitate, rem gerere cœperunt. De his ergo tribus hominum generibus, prudētibus scilicet, legumlatoribus, & iudicibus, sic tractabimus, vt primum aperiamus, & quomodo corrigi possint ostendamus, vitia, quæ non solum concipere

x

ipsi solent

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

ipſi ſolent, verùm etiam in totam porrò rempublicam & ciuitatem in-
fundere. Deinde autem demonſtrabimus, quod cuiuſque eorum ſit offi-
cium, tum in vita communi ac moribus, tum in fundanda regendaq; le-
gibus ciuitate: vnà pertractantes quibuſnã tandem artibus doctriniſque
perfectos ac tinctos oporteat eſſe eos, qui ad exactam diuinarum ac hu-
manarum rerum cognitionem, & totius adeò Reipublicæ moderatio-
nem, ſint peruenturi .

DE VITIIS QVAE AB IIS QUI LEGES SVSTINENT, VITARI DEBENT.

P R I M V M autem & maximum vitium, quod omnes vbique
respublicas peruertit, in eo conſiſtit, quòd eos ad rerù pu-
blicarum & legum tractationem adiungimus, qui vel à na-
tura non ſatis ad eam rem formati, vel morum et conſuetu-
dinum prauitate corrupti, & quaſi contortì ſunt. Quis nõ intelligit, ci-
uitates omnes à nullis penitus alijs, quàm qui plenã perfectamque ipſius
iuſti cognitionẽ habeant, contineri? Quis non videt, ad ipſam ſpeciem
ideamque iuſtitiæ non alium pertingere, ac ingenij ſui acie peruadere
poſſe, niſi cui aurù Deus, primo ſtatim ortu, vt inquit Plato, infuderit?
et diuinam quandam ingenij celeritatẽ & lucem circundederit? Si ergo
ad eos rerum ſumma deferatur, quibus vel æs tantù, vel ferrum à natura
datum eſt, quiq; tum propter ingenij tarditatem ad ea nunquam ocu-
los attollunt, quæ ſola mète ac ſcientia præhendi, ſed in ſenſum tantum
oculorum cadẽtia, probabilitate quadã animum pulſare, poſſunt: tum
verò propter naturalẽ auri & argenti indigentiam, non tam ad ſalutem
popularium ſuorum, quàm opum & honorum amplificationem reſpi-
ciunt: ſi inquam ad eos respublica & legis adminiſtratio deuolua-
tur: cui dubium eſſe poteſt, quin eam, partim ipſius ſummi bo-
ni ignorantia, partim pecuniarum & honorum cupiditate, con-
feſtim conculſuri, et ſtirpitis euerſuri ſint? Qualia putas eos opinionũ
mõſtra, quales peregrinitates in Rempubl. infundere, qui in vmbra tã-
tùm ac imagines intueri, & nunquam, niſi cõniuentibus & caligãtibus
oculis, in ipſum veritatis ſolẽ, inſpicere poſſunt? Quantas eos ciuitatum
& populorum ſtrages edere, qui cuncta non virtute, vt oportet, & ho-
neſtate, ſed diuitiarũ tãtùm abundãtia, & honorũ ambitione metiũtur.
quãq; leges ſacroſanctas, quarũ publicẽ profeſſionẽ ſuſtinent, nõ à vir-
tute, iuſticia, honeſtate, prudentia, quemadmodum decet: ſed à munuſ-
culis quæ percipiunt, & ſordibus, & deteſtandis pecuniæ membris, in
publica exedra iuuenibus laudare, non verentur. Hoc ergo primum &
maximũ vitium eſt in republica, quod ad myſteriorũ boni & equi tra-
ctationẽ admittũtur ij, qui neq; ingenij qualitate ad ipſum vnquã bonũ
intelligendũ, nec volũtate ad id quod iuſtũ eſt, faciendũ, peruenire que-
unt. Iam autẽ ſecundò, quòd etiã illi quos natura habiles finxit & ido-
neos, partim doctõrum negligentia, partim praua inſtitutione corrup-
puntur, & quò minùs ad maturam frugem aſſurgere poſſint, impediun-
tur: non

tur: nō minorē reprehēsiōnē, immo, si verū dicere volumus, multis partibus maiorē, incurrere debet. An est, quōd ab inertī & languenti ingenio, reipubl. magnopere metuamus? An est, quōd ab ijs magnas procellas ac tēpestates rerumpubl. expectemus, qui neq; solertes natura sunt; neq; dociles? nullo modo. Quos natura callidos, versutos, sagaces, acutos, effecit: quos multiplices, providos, memores, plenos rationis & cōfiliij finxit: ad eos, si nō recta, vt oportet, & legitima disciplina adhibeatur, si doctorū vel socordia syluescāt, vel peruersitate, à virtute ad auri et honorū cupiditatē, detorqueātur: illi demū sunt inquā, illi sunt, à quib' omnia ciuitatū naufragia existūt, quiq; sui cōmodi causa, cūctas nationes & populos cōmouere, leges omnes tā publicas quā priuatas perrūpere, & diuina pariter & humana miscere, non extimescūt. Quid quāso potest excogitari indignius, quā quōd præclara illa ingenia, quæ ad rerū diuinarū perceptionē Deus erexit, & ad ipsius cœli, quasi cognationis domiciliijq; pristini conspectū excitauit, cū beluis & brutis animātibus ad pastū abijciātur, & nō vtilitatibus & cōmodis publicis, sed suis tantūmodo ambitionibus & honoribus, inseruire doceantur? Quid tādē in Repulica perniciosius, quā quōd illi, quibus tū instituendę, tū gubernandę ciuitatis cura cōmissa est, nō ad ipsius iusti & virtutis, discipulos suos & liberos, sed ad pecuniarū & honorū detestāda studia traducant? Ergo hoc secundū est in ciuitate vitium, quod quidem quouis hoste ac tyranno, multō sēuīus ac atrocīus grassatur: Sed emanat ab isto secundo tertium, quod certē non minū capitale est, ac perniciosum. Ex ijs, quæ in superioribus sunt tradita, satis intelligitur, neminem ad legum tractationem rectē accedere, & ad summam illam, quam quærimus, perfectionem peruenire posse, nisi qui prius multis, & ijs magnis artibus, sit imbutus. Sine plena perfectaque vniuersę philosophię cognitionē, neque de diuinis, neque de naturalibus principijs, neque de perfecta, neque de imperfecta Republica, potest iudicari. Sine antiquitatis cognitione, & rerum gestarum memoria, neque de externis principijs, neque de particularibus, neque de his, neque de illis hominum moribus & negotijs, potest tractari. Sine linguarum denique, ac omnium, quæ ad humanitatem pertinent, artium cognitione, neque legi, neque intelligi, neque tradi, neque ad vsum deduci leges nostrę quibus vtimur, quæque summa elegantia conscriptę, ac politissima artę perfectę sunt, vllō modo possunt. Qui iam sunt (quæso) omnium eorum, qui se ad diuina iuris studia applicare cogitantes, prius ad eas quas commemorauimus disciplinas, adiungunt? Qui sunt, qui eas vel primis saltē labris attingere ac delibare conantur? Profectō metuentes, ne per philosophiam, ab opum & ambitionum studijs retrahantur, non paucis quidem philosophantur, vt ille, sed nihil penitus. Multorum populorum mores, leges, et iura discere; tempus requirere videntes & diligentiam, nihil prorsus attingunt eiusmodi, videlicet, ne cū prima statim ætate ad Remp. accedere in animo habeant, (quod pessimi certē exēpli est) ne dico quicquā suboriat obstatuli, quod liberum eorum cursum, & secundam nauigationem impediat.

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

Quoniam denique cuncta illa, quæ apud interpretes iuris reperiuntur, ex quibus magis quam ex legibus ius dicitur, non eleganter, ornate, proprie, pure, & illuminatè, sed potius contrà, horridè, incultè, confusè, perturbatè, improprie, & vt semel dicam, indoctè tractata, & densissimis ab omni parte barbariæ tenebris obsita vident: faciliè adducuntur, vt sui compendij gratia, eas artes contemnant & negligant, ex quibus nullum lucrum sperare possunt. Pro philosophia cauillatricem quandam, non artem, sed peritiam addiscunt, vt quod loquantur habeant. Pro politicis disciplinis, adulationem, qua hominum studia se complecti & tenere posse arbitrantur. Pro puriore ac politiore doctrina, nihil aliud, quàm obscuram quandam ac foedam barbariem sequuntur. Atque his quidem rebus fit, vt nec diuinas res commodè tractare sciant, vtpote quorum oculi ad eas quemadmodum versperilionum ad solem, caligant ac obscurantur: nec humanas, vt qui eas nunquam propius inspicere didicerint, nec denique ipsum quod profitentur ius ciuile, vt qui ijs artibus ac facultatibus infecti ac tincti non sint, sine quibus ius ciuile, nec intelligi nec explicari potest. Verum omne id quod in eorum scientia versatur, nihil est profectò aliud, quàm vel sophysmatum pro veris rationibus, vel inanium pro legibus authoritatum, ex se inuicem infinite dependentium, connexio quædam & colligatio. Sed hæc quidem tria vitia sunt eorum, quæ ipsum iuris studium antecedunt. Iam ex hisce tribus vitijs, emergunt tria alia, quæ ipsam studiorum rationem penitus peruertunt. Vnum est, quod ipsum vniuersum legum quasi corpus, nunquam cognoscunt plerique omnes, sed nunc circa has, nunc circa illas particulas versantur. Quid an non hac ratione necessum est, vt multa legibus propalam expressa reperiatur, quæ ijs nec audita sunt, nec cognita? An non manifestum est, nunquam eos posse, totam aliquam & perfectam formam ac speciem legumlationis; animo concipere? Pulchrè me hercule statuit Philo Iudæus, ita demum ad magistratum & iuris dicundi officium admitti debere aliquem, si prius leges, non modo vniuersas perlegerit, verum in compendium etiam & breuiarium aliquod contraxerit. Et certè in hisce nostris ciuilibus & Romanis legibus, nihil est facilius, quam totius libri Pandectarum siue Digestorum primum ordinem, quèadmodum in superioribus periclitati sumus, cõprehendere, & deinde ipsas vniuscuiusq; tituli leges, ad certa quædã capita, idq; nulla penitus facta mutatione, (in quo multi grauiter peccant) reuocare. Alterum vitium est, quod in enudandis explicandisque singulis legibus, plerumque sine arte ac methodo proceditur. Si verba spectes, nihil interpretibus nostris, nec nudius, nec spinosius, nec confragosius, excogitari potest. Si viam ac rationem docendi, præter scopas dissolutas nihil reperies. Si denique rem ipsam quam tractandam suscipiunt, hoc plerisque omnibus solène, nihil suo loco dicere, omnia tractare, præter propositum. Tertium vitiũ est, quod propter antiquitatis & primæ iurisprudentiæ, hoc est philosophiæ ignoratiõem, in mille peregrinitates interpretationũ

interpretationum & absurditates deducuntur. Nam quid opus est nunc ea in medium proferre, quæ vel ab ijs qui leuiter eas literas degustarunt, à quibus docti appellantur, animaduerti possunt? totus ordo iudiciorum, omnes species actionum, plurima genera cōtractuum & commerciorū, infinita denique in nuptijs, tutelis, vsucapionibus, testamentis & alijs cōsimilibus, demonstrat, non solum ipsas leges malè à barbaris acceptas & interpretatas esse, sed vniuersam adèò rempublicā, ad eorum interpretationem ita mutatam & transformatam esse, vt veteris illius Romanæ reipublicæ, vix vlla ampliùs apud nos vestigia supersint. Qua quidem re fit, vt tum in summa rerum omnium obscuritate, quæ, si veterem haberemus rempublicam, nulla esset, versemur: tum verò, vt Romanæ leges, non tam re ipsa nobis profint & directò, quàm argumentatione tantum & sententia, per obliquum. Tractatus imperij & iurisdictionis, quantas apud omnes interpretes turbas vbique det, nemo est qui ignorat. Id verò nulla alia causa contingere, quàm ob mutatam officiorum & iudiciorum rationem, vel illud solum argumèto esse potest, quòd inter veteres iureconsultos, ne vnum quidem ea de re ferme verbum commutetur. Et quòd ea quæ de iudice dato, de mixto imperio, de sacris tectis, de interdictis, legibus passim nostris adsparguntur, nullum nobis directum vsum præbere possunt, vel ex eo solo licet intelligere, quòd ordo ille magistratuum, ad quem illa referuntur, totus interciderit. Atque ita consequenter indè conficitur, non ad aliud proficere nobis in ijs, leges Romanas, idque primùm vitio barbarorum interpretum, quàm vt ex ijs argumenta quædam duci, & similia tantum componi possint. Verùm hæc de illis tribus vitijs, quæ totam rationem studiorum & scholarum inficiunt. Supersunt totidem & in ipso quoque foro ac gubernatione ciuitatis vitia. Nam præter hoc, quòd magno totius Reipublicæ detrimento, non experientes homines sed rudes: non docti, sed indocti: non graues, sed leues: non senes, sed pueri, frequenter accedunt ad rempublicam: quid? An hoc primùm tolerandum est, quòd ineruditi alicuius barbari interpretis assertioni, plus momenti & ponderis in iudicijs, quàm vel manifestæ legum auctoritati, vel rationum cum legibus coniunctarum grauitati, nonnunquam tribuitur? Quid sit legum sacrosanctam voluntatem proderè ac perrumpere non satis scio, si hoc non est. Idem puto iudicandum & de illo altero, quòd tantà interpretantium multitudo, contra manifestam Iustiniani voluntatem, toleratur, quòdque illorum opiniones & sententiæ non rationū & legum pondere, sed solo numero æstimantur. Cui & hoc accedit tertium, quod ipsarū legum ciuiliū custodiā, & publicis literis consignatā memoriā publicā, nullā habemus. Nam ita fit, vt cum non à nomophylacibus, quæ admodū apud Græcos, sed à librarijs tantum, leges petere possimus, nūquā satis de ipsa lege cōuenire queat, & nō tam certis & descriptis legibus degere, quàm pragmaticorū, & leguleiorū hominū cōmētis viuere, dici debeam⁹. Sed de ijs vitijs, quæ tū incepta eorū qui leges sustinēt, tū verò studia et iudicia prurbāt, iā satis vt puto dictū est. Nam quòd ex ijs omnia porrò scelera, licæ, venena, falsa testamenta

nascuntur, quod inde furta, peculatus, expilationes sociorum & ciuium, opum nimiarum potentiae non ferendae, postremo etiam in liberis ciuitatibus regnandi cupiditates, & legum contortiones existunt, quibus nihil nec tetrius nec foedius excogitari potest: quid est opus, pluribus hoc loci commemorare? Ipsa enim quotidie res & usus docet, etiam eos qui mediocres sunt, & non omnino hisce vitijs infecti, a vera perfectaque Reipublice rectione longissime abesse, nec posse populos reuera sanare, sed tanquam imperitos medicos, in suis imperfectis moribus, tanquam aegrotantium quibusdam lectulis, ut inquit Plato, languentes conseruare. Nam si quis est ferè de decem milibus, qui summo Dei munere, (nam humanis studijs id fieri non potest) purus & syncerus euaserit, & ex hisce vitiorum, tanquam tepestatibus quibusdam et naufragijs elapsus, ad perfectam boni & equi cognitionem peruenerit: si quis inquam talis reperiatur: is vel confestim, cum nullam nefariam cum alijs societatem vult inire, non aliter atque homo, qui in feras incidit, dilaniatur & perit: vel nullum studio sapientiaeque sua dignum reportat fructum, ob id quod pura synceraque philosophiae praecipua, in communes hasce Respubl. incidentia, non aliter atque peregrina semina, in alienum solum iniecta, degenerant, & amissa propria virtute, in aliam quandam speciem formamque transmutantur. Atque haec videns ille, nihil putat esse satius, quam ab harum rerum inferiorum tractatione se abducere, et ad umbratilem ac tranquillam vitam perferre, atque alios porro omnes, uti idem imitentur, etiam atque etiam admonere. Quasi scilicet, cum ea, quae perfecta expletaque sunt, obtineri in populo non possint, satis sit, tanquam in procella, dum turbine coelum ac ventis & pulueribus agitur, intra parietes domi tuto se continere, & dum alij nunc his nunc illis scelerum fluctibus obruantur, & sursum ac deorsum iactantur, ita se collocare, ut intro se recipiat, et purus ac integer permanens, in summa mentis tranquillitate sedataque constantia degat, & decursus vitae suae spatijs, cum bona tandem spe hilaris ac pius decedat.

DE OFFICIO EORVM QVI LEGES SVSTINENT, ET DE ARTIBVS QVIBVS INSTRVCTI ESSE DEBENT.

Nunc sequitur ut videndum sit, de officio tum Iureconsulti & legulatoris, tum vero iudicis: & quibus disciplinis ac artibus formati expoliti que esse debeant. Perfectum Iureconsultum vocamus non eum, qui vel pragmaticus, vel leguleius, vel prece aliquis actionum, vel cautor formularum, vel auceps syllabarum sit, vel in huius aut illius ciuitatis regionisue moribus & legibus versatus: sed qui omnium diuinarum & humanarum rerum notitiam, et iusti & iniusti per eas distributi scientiam possidet: idque siue apud hos siue apud illos populos degat, siue de rebus diuinis & humanis exterioribus, siue etiam de interioribus tractetur. Officium vero eius ac munus, longe sane ac late porrigitur, & per omnes omnino Reipublicae partes ac membra dispargitur.

dispargitur. Diuisam constat esse totam ciuitatis informationē, tum in eā partē, quæ in doctrina institutionēq; , quæadmodū author est cū Platone Xenophon, versatur, tum in eam, quæ regendæ gubernandæq; ciuitati præsidet, quæ quidē vel ad principes pertinet, vel ad subditos, vel ad medios, inter principes & populares, magistratus, siue iudices. Ad has omnes partes sic vocatur Iureconsultus, siue sapiens, vt nulla sit omnino pars, quæ illius beneficio vacare vel carere possit. Primū in institutione sic debet versari, vt ea quæ procemia legum à Platone vocari diximus, qualia sunt quæ ad temperantiam, fortitudinem, prudētiam, iusticiam, & omnem deniq; virtutem pertinent, nō ijs tantū qui ad Rempublicam accessuri sint, sed toti sæpe populo proponat. In ijs, quibus hodie viuimus, legibus tradēdis, sic progredietur, vt primo loco libros Institutionū tradat, qui præexercitamentorum loco sunt. Secundo, Digestorum siue Pandectarū, qui vniuersam, & omnibus suis numeris absolutam legum traditionem continēt. Tertio, Iustiniani codicis & nouellarum, qui multa suppleunt, corrigunt, & emendant, de prioribus. Sed hīc sunt obseruādi quatuor ipsius lectionis quasi gradus. Prima lectione satis sit, voluntatem & sententiam legislatoris in plerisq; assequi: quod quidem ita poterit obtineri, si tum verba diligenter explicentur, tum verò à generalibus ad specialia pedetentim fiat profectio, & principio quidem omnium titulorum tum cōnexio tum explicatio in vnū quasi conspectū proponatur: pōst deinde verò, corū quæ sub titulis traduntur, partim secundum quæ suprā memorauimus, diuisio, partim enarratio quædam facilis & expedita exhibeatur. Secunda lectione, paulo altius est assurgendum, & non solū in id quod vult legūlator, sed cur ita velit, & quam causam ac rationē in singulis habeat, inquirendū. Ad quam quidem rem, mirificè cōducit subindē legum ipsarum inter se collatio, subindē præceptionū philosophicarum, & ipsius antiquitatis cognitio. Estque non tantū in nonnullis quærendum, cur hoc vel illo modo sit aliquid constitutum, sed etiam quæ dubitandi & ambigendi ratio esse possit. Tertia lectio, ad legum prima specie discrepantiū cōciliationem nititur, quæ quidem conciliatio, non solū hoc efficit, vt ipsa iuris quasi harmonia intelligatur, verū etiā, vt quidquaq; lege dicatur, & quam rationem habeat, plenè tandem ac perfectè, sine vlla hēsitatione cognoscatur. Sed est ad illam rem necessaria, summa in distinguendis separandisque speciebus subtilitas, quæ plerunquē quidem ex verbis ipsis, quæ diligenter intienda sunt, nō nunquam verò ex positu legum & ipsis titulis, sub quibus leges cōtinentur, capi debet: adferuntq; et rei multarum hęc, partim disputationes scholasticæ, partim interpretationes nostrorū prudentū, quas quidem hætenus puto recipiēdas, vt ne ipsius veritatis indagacioni quidquam adferant præiudicij. Quarta tandem lectio, ad ipsum fori vsum & ipsum puluerem ac solem se preparat. Intellectis enim probè legibus, è re est, vt quis sua spontē exspaciari, & suo Marte pedem proferre, incipiat. Nam cū notissimum sit, non ita leges scribi posse, vt omnes casus, qui quandoq; incidere queant, comprehendatur: huius quartę lectionis munus est, eas species, quæ inter manus

quotidie versantur, cum ijs, quæ legibus propalam expressæ sunt, componere: & quomodo ab ijs quæ scripta sunt, ad ea quæ scripta non sunt, argumenta duci possint, indagare. Atque in hac quidem re, sic poterit progredi, ut aliàs quoddam sibi iurisprudentiæ breuiarium faciat, quemadmodum Philo præcipit, aliàs verò, locos quosdam cõmunes, in quos cuncta negotia conijcere possit, conscribat. Nam hac ratione cõsequetur, ut & ea quæ legibus descripta sunt, & ea, quæ in res quotidianas incurrere solèt, ad manum habeat. Verùm hæc hæctenus de illo iurisperiti officio, quod ad erudiendã informãdamque ciuitatẽ pertinet. Nunc autem, quid principi ac populo iudicibusq; præstare debeat, nõ est in obscuro. Si enim legibus muniẽda fundãdaq; est ciuitas, quid? an aliũ adhibebimus principi ciuitatis, q̃ qui sciat, ut inquit ille, Publica priuatis fecernere, sacra prophanis, Cõcubitu prohibere vago, dare iura maritis, Oppida moliri, leges incidere ligno? Si leges cõditę, vel in ordinẽ includendę, vel corrigendę, vel amputandę, vel explicandę, vel aliquo deniq; modo interpretandę sunt, nonne illum adsciscet sibi princeps, qui iuris nodos, & legum ænigmata callet? Quantum autem populo exhibeat consultus, vel sola, ut inquit Cicero, Quinti Mutij ianua, testis esse potest, quæ etiam in infirmisima eius valetudine, affectaq; iam tum ætate, maxima quotidie frequentia ciuiũ, & summorum hominum splendore, celebrari solebat. Sed est diligenter ab ijs, qui se consultoribus præbent, cauendum, ne ad gratiam eius, qui consultationẽ proponit, respõdeant, neue cum quem adiuuare debēt, decipiant, & in sumptum inanem conijciant. Quod quidem multò religiosius custodiendũ est, in ijs respõsis, quibus ad ea, de quibus iudex ambigit, respõdetur: quæ quidẽ responsa, quoniã ipsius rei iudicatę instar obtinēt, non debent solis interpretum opinionibus & sententijs, sed vel ipsis apertẽ legibus, vel manifestissimis secundum leges rationibus, esse subnixa. Nunc transeamus ad ipsius legumlatoris officia. Nam eius primũ, & haud scio an maximum, munus est, ut omnibus, qui in ciuitate sunt, specimen sit, ut inquit Cicero. Nam quemadmodum cupiditatibus principum & vitijs, infici solet tota ciuitas: sic contrã, emendari & corrigi, continentia. Et certẽ, in ijs, quos Philo leges non scriptas vocat, hominibus, in quibus est Abraham, Iacob, Ioseph, cum nonnullis alijs, hoc licet passim in sacris literis obseruare, quòd ad corũ vitã & rationẽ, omnes post deindẽ posterorum mores, tanquã ad certã legẽ & regulam, exiguntur. Atq; id adeò est, quod nos ex Diuo Paulo ferẽ dicimus, Omnẽ Christi actionẽ, nostrã esse institutionẽ. Alterũ legumlatoris officiũ est, ut in cõscribendis legibus & moribus ferendis, prudẽter ac prouidẽ versetur. Nam quemadmodũ pictores tabulã, prius quã pingant, abluunt, expurgant, abradunt: ita & oportet eum, qui leges populo laturus sit, ante omnia præcidere auerruncare, et stirpitus euellere id, quod prauum in eo est & vitiosum. Videturq; nõ alio cõsilio populũ suũ Moses, iussu Domini ab omnibus gentibus segregassẽ, ac in vastas solitudines abduxissẽ, quã ut eam integram, puram, syncerã, & ab omnibus aliorũ hominũ vitijs alienã, haberet, priusquã ad leges ferendas, et rẽpublicã cõformandã accederet.

Quantum

Quantum autē ad ipsas leges attinet, sic statuet, vt se, nō pro ipso legum authore, sed authoris Dei interprete ac instrumēto, habeat: cogitās, cor regis in manu Domini esse: & Mosen, nō ipsum per se, sed dictante Domino, leges suas cōscripsisse. Nā hoc illud ipsum est, quod vult Homer⁹, cū sceptrum Agamemnonis, nō ab hominibus, sed à Dijs immortalibus fabricatum, & ab ipso Ioue, per multas manus ei traditum, fabulatur. Iam verò legum ordinem sic disponet, vt primò certa quædam, & ea pauca capita constituat, ex quibus omnes porrò leges inferiores, tanquam ex suis fontibus emergant, & effluant, & ad quæ tanquā ad sua capita, certo quodā ductu ac serie, reduci ac reuocari possint. Sic enim in iure Romano, quod duodecim tantum tabulis initio contineri solet, factum esse, nemo dubitat. Sic Mosaicas leges vniuersas ad prima decem præcepta reuocari posse, & Philo scriptum reliquit, & omnes intelligimus. Sic denique cunctam legem & prophetas, duobus Christi præceptis comprehendi, ipse Christus author est. Nunc autē post leges conditas, si videat aliquid desiderari prudens legislator, id pro rerum & temporum ratione ac necessitate, tū supplebit, tū corriget, tū mutabit: sciens propter rerum humanarū instabilitatē, fieri non posse, vt omnes semper leges inferiores, firmę ac fixę maneāt: sed opus esse, vt is, qui artē regendæ gubernadæue naus habet in republica, & leges tenet, mutatis personis, locis, & tēporibus, quasi vētis & tēpestatibus, & deficientibus scriptis legibus, vt inquam, ad artem suam cōfugiat, & scriptas prius leges, quatenus in ijs desiderari aliquid videtur, in melius producat. Atq; ita quidem decedens, non solum leges publicè latas populo relinquet, sed ipsam artē etiā condendarū legū quibusdā quasi per manus tradet, vt videlicet per eos, tū ea quę redundant, detrahi: tum verò quę desunt, adijci: tū deniq; quę collapsa sunt, quęadmodū in picturis, reformari, & in integrū restituri possint. Sequitur officiū iudicis, quod quidē partī in eius p̄sona spectatur, partī in custodia legū, partī in causarū tractatione. Si de morib⁹ eorū quęras, qui rebus iudicandis præsidēt, regula Philonis Iudæi est, vt ab omni animorū perturbatione, quę à ratione sit auersa, & ab omni genere vitiositatis, quo vulg⁹ implicari et infici solet, sint liberi: vtq; nō ferēdis litibus et, pducēdis, sed amputādīs potius et per arbitros cōponendis, operā nauent, nō solum abnuentes ea munera, quæ pro rebus malè iudicandis, verū etiā quæ pro bene iusteq; definēdis, offeruntur. Si de studijs eorū & disciplinis, præcipit ex Mose idem Philo, vt primo magistratus sui anno, breuiarium sibi vniuersæ legis conficiant, & propria sua manu describant, idque eo potissimum consilio, vt omnia semper legis capita, præ oculis habeant, & in ijs probè percipiendis & iudicijs accommodādīs, omnes suas cogitationes & curas ponant. Porro autem, quantum ad ipsas leges attinet, illud etiam atque etiam ad curam suam reuocare debet legum custos, siue iudex: vt eas sacras testas & integras conseruet, nihil eorum permittens, vel mala consuetudine deleri, vel obliuione obrui, vel negligentia intercidere, vel malitiositate corrumpi, vel alio denique atque alio modo perverti. Nam quòd Talus per omnes vbiq; pagos proficisci solet, & leges æneis

supplicibus

x v

tabulis

tabulis inculptas circumferre, lustrans, ecquid alicubi mutatum, vel corruptum, vel minus obseruatum in legibus esset, manifestè argumèto est, id vnice iudici curæ esse debere, vt ne quid à lege detrahatur, & quid secus, quàm illa velit, perpetretur. Nam quòd ex bono & æquo subindè quid statuere conceditur, longè alia res est, nec debet hoc sibi iudex, nisi extremo vrgente necessitate assumere. Circa causarum tractatione, duplex prodita est regula. Vna est, vt nulla personarum ratio habeatur, nec pro paupere, nec pro diuite, nec pro nobili, nec pro ignobili, nec pro amico, nec pro inimico, nec pro coniuncto, nec pro alieno: sed pro ipsius causæ tantum & negotij iusta ratione, ac merito iudicetur. Altera, vt si qua sit grandior causa, ea per ipsum iudicem expediatur: si qua verò leuior, vt ad inferiores & pedaneos iudices reijciatur. Et vocantur quidem grauiores causæ, non illæ quidem, quæ de magna aliqua pecuniarum quantitate inferuntur, vel quæ ad potentiores, honoratioreſq;, aut locupletiores pertinent: sed quæ viduas, pupillos, aduenas, & alios miseros & oppressos attingunt, quique hominum auxilio destituti, ad solum iudicem, tanquam ad ipsum Deum, confugiunt. Sed hæc quidem breuiter sufficiat perstrinxisse de muneribus ac officijs eorum, qui pro legibus non scriptis habentur, quique vel prudentis in republica, vel legumlatoris, vel iudicis locum obtinent. Iam autem quantum ad artes & disciplinas attinet, quibus perfecti & instructi esse debent: tria sunt omnino doctrinarum genera, quæ in perfecto, vel Iureconsulto, vel principe, ac iudice requiruntur. Vnum quidem genus est humanum: Alterum diuinum: Vltimum ex vtroque genere mixtum. In humanis primum est, vt quis se ipse, quemadmodum Apollo præcepit Pythius, cognoscat, & nec in fortunæ, nec corporis bona, sed ea tantum, quæ ipsius animi sunt, intuens, semper diuinum se aliquid habere sentiat, & ingenium in se suum, sicut simulachrum aliquod, ad omne genus virtutum, publicarum pariter ac priuatarum, fabricatum ac dedicatum existimet. Secundum verò, vt vniuersa rerum natura, & omnia ea, quæ occulta, & ab ipsa natura inuoluta sunt, percipiantur. Nam qui sic est informatus, vt iam cælum, terras, maria, rerumque omnium naturam perspexerit, eaq;, vnde generata, quo reditura, quando, quomodo obitura, quid in ijs mortale & caducum, quid diuinum æternumque sit, viderit: is demum aptus & idoneus est, qui de varijs rerum naturis, quæ in communi vita euenire solent, existimet: quemadmodum is, qui se tentatum & exploratum habet, de ijs quæ politica sunt, & ad mores pertinentia, dijudicare potest. Tertium denique est, vt omni liberali ac eleganti doctrina, & omni parte sermonis humanitatiscq; sit expolitus. Nam qui de vectigalibus, comæatu, bello, pace, ac alijs similibus dicturus est, vel in senatu, vel cū populo deliberaturus: eum partim antiquitatis & rerum gestarum cognitione instructum esse oportet, partim orationem habere compositam & ornatam, & artificio quodam & expolitione distinctam. Sed hæc de humanis artibus. In diuinis autem vnum illud spectatur: vt à corporis obsequijs indulgentiaque quis decedens, & voluptatem omnem sicut labem aliquam decoris opprimens, omnemque mortis dolorisque

dolorisq̄ue timorem fugiens, verum Dei cultum, & puram religionem suscipiat, & in ipsum summum bonum, quod perfectum & expletum, & ab omni parte beatū sit, intueatur. Nam quēadmodū per artes humanas, ea discimus, quæ fragilia sunt, & in casu posita, quęq; in sensum oculorum cadentia, nihil aliud nobis, quā opinionē adferunt: ita per artes diuinas, & per summi boni contemplationem, ad ea cognoscenda deducimur, quæ stabilia, perpetua, æterna, & sine vllō temporis principatu & occasu sunt, quęque in mentem tantū & rationem cadētia, veram nobis et absolutā scientiā pariūt. Nam quod solis fulgor et radij præstāt oculis, ita vt cernendi prospiciendiq̄ue facultatem acquirāt: hoc summi, quod dico, boni lux & splēdor, tribuit menti ac animo: ita vt ab eo, veri falsiq̄ue dijudicandi, & quæ bona sunt deligendi, quæ cōtraria reijciēdi, facultatem accipiat. Profectō, quemadmodum ea, quæ in communi hominum vsu & tractatione versantur, & itē ipsi homines, cum ceteris animantibus, à pictoribus exprimentur, & omnibus suis, tum coloribus & figuris, tum verò membris, articulis, & lineamentis depinguntur, ita tamen vt multum inter res ipsas & pictas sit discriminis: sic etiam hæc omnia, quæ artibus humanis continentur, collata cum ijs quę diuinis, vmbraarum tantū & imaginum instar obtinent, ita vt in ijs, ipse verę, perfectę, & omnibus suis numeris absolute res sint, apud nos verò, inania tantū simulachra, & vmbrae vagentur, quæ ad eorum, quę in intellectu consistunt, imitationem, sunt effictæ. Iam autem tertium genus artiū, quod tum diuinæ naturæ, tum humanæ particeps est, & vtriusque quasi vinculum, propriè naturam attingit humanam. Nam homo, partim mortale corpus circumferens & caducum, quod quidem illi cum beluis & brutis animantibus est commune: partim verò ratione vtēs ac itelligētia, quod eū Dijs immortalibus, parē et equalem efficit: illā fortē ac cōditionē nactus est, vt præclara quadā ratione, diuina cum humanis, & contrā, humana cum diuinis, coniungere sciat & connectere. Et certē, quoniam animus noster, partim ex substantia cōpactus & conglutinatus est, partim ex altero & eodē, idq; secundum varias & diuersas proportiones: nō est vllō modo dubiū, quin ad diuinorū et humanorū cōnexionē faciendā, largita sit nobis Dialectica, quę administris vtēs mathematicis proportionibus, hoc solū sibi habet propositū, vt in quaq; re inueniat, quæ cuiusq; rei sit substantia, quid cum alijs habeat cōmune, quid tandē sibi proprium, & ab omnibus segregatum. Si ergo talis aliquis reperiatur, qui primum omnibus inferioribus & humanis artibus, quæ quidem ad rempublicam regendam faciunt, sit instructus & paratus: deinde verò qui diuinas & æternas res omnes, cognitatas ac perceptas habeat: tertio tandem, qui ijs disciplinis sit imbutus, quæ ad diuinarum ac humanarum rerum colligationem sunt concessæ: si inquam talis aliquis reperiatur: is demum est, qui pro vero ac perfecto iureconsulto, legumlatore, ac iudice, probari potest: cuique vni, votis & suffragijs omnium, tota ciuitas & Respublica committi debeat. Nam is ille est, qui à rebus sensum commouentibus, ad mores & officia, & à moribus & officijs, ad scientias

IOACH. HOPPERI PHRISII IC.

ad scientias & doctrinas, & à scientijs & doctrinis, tandem ad ipsum summum rerum omnium fabricatorem & architectum Deum adscendere, & rursus per totidem gradus, à luce ac splendore rerum diuinarum, ad caliginem & tenebras rerum humanarum illæsus descendere sciat. Et sanè si talis aliquis nanciscatur rempublicam, is primò quidem omnium, quemadmodum boni pictores facere solent, expurgat suis fordibus ac eluit ciuitatem, tanquam tabulam: Post deinde verò, subindè ad Deum ipsum, & quod reuera iustum, honestum, decens est, subindè ad homines & eorum naturam respiciens, atque id persepe vltro citro faciens, non antè conquiescit, quàm nunc delineando, nunc articulando, nunc colores iniiciendo, nunc iterum expungendo, nunc corrigendo denique, hoc effecerit, vt humani mores, diuinæ respondeant voluntati, & tota adeò respublica nihil sit aliud, quàm viua quædam & expressa, quemadmodum oportet, imago Dei.

F I N I S.

D. O. M.

Visum & admissum per Reuerend. D. Ruardum cancellarium Vniuersitatis, & Decanum ad S. Petrum Louanij.

E R R A T A .

Folio 6. pagina 1. in margine, quadraginta, lege quadringenta. Fol. 8. pag. 2. vers. 18. legillatoirs, lege legislatoris. Fol. 10 pag. 1. vers. 10, prefectam, lege perfectam. Fol. 31. pag. 2. vers. 1. conferreationem, lege, confarreationem. Fol. 32. pag. 2. vers. 2. tritanú, lege tritauum, Fol. 35. pag. 2. vers. 14. Goitia lege, Goetia, Fol. 36. pag. 1. vers. 25. falcidæ, lege falcidiz, Fol. 40 pag. 1. vers. 22. chyrographo, lege chirographo, Fol. 65. pag. 1. vers. 16. quzdá, lege quadá, Fol. 66. pag. 1. vers. antepenult. qui, lege, quz.

L O V A N I I

Excudebat Stephanus Gualtheri, cum
Iohanne Batheno Typogr. Iurat.

A N N O 1553.

